

NARODNA PEDAGOGIKA

U SRBA

J. MIOČIĆ RAGDVIĆ

Magacin

V

16255

371 (=163 41)

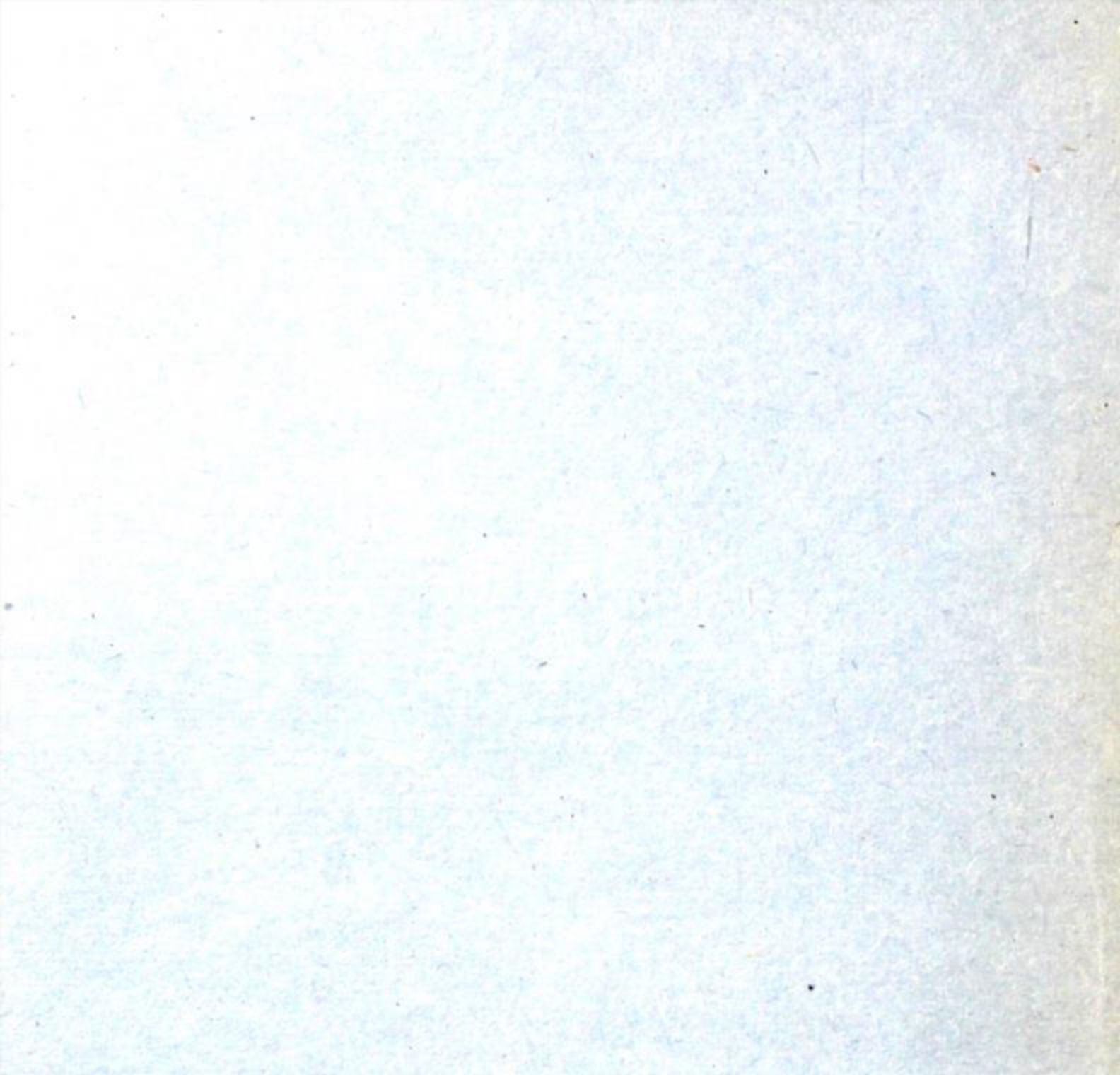
030016255

UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA
U KRAGUJEVCU

COBISS

Народна Педагогија

У СРБА

или

КАКО НАШ НАРОД ПОДИЖЕ ПОРОД СВОЈ

НАПИСАО

Ј. МИОДРАГОВИЋ

Jovan Miodragović
Коларца 24

БЕОГРАД, 1914

ШТАМПАРИЈА „СИМЕОН МИРОТОЧИВИ“

26 ВУКА КАРАЏИЋА 26

ЦЕНА 5, У ТВРДОМ ПОВЕЗУ 6 ДИНАРА

Дел. бр. 341/4
2-xi-18

iverzitetska biblioteka

Br. VPS 16255

KRAGUJEVAC

mrh. ~~16255~~
1988

Ако ко нађе, да овај рад вреди нешто и да ће он бити од користи нашој науци етнографској и педагошкој и да ће допринети да се поправља рад и поступање народно у одгајивању порода његовога, онда нека не захваљује мени на оволиком труду око скупљања и сређивања ове грађе, него племенићој души великога родољуба Илије М. Коларца, који је на самртном часу све своје имање завештао роду своме: да се из њега штампају најбоље српске књиге и подигне српски Универзитет.

Нека је слава и вечан помен племенићома Коларцу, а хвала Одбору Задужбине његове, који је и ово дело уврстио у издања њена:

Писац

ПРЕДГОВОР

Још 1888 године упутио сам пријатељима и познаницима непосредно и посредно, преко ондашњих наших књижевних листова, ово писмо :

Господине,

Почео сам да радим један посао о томе, како *народ* наш васпитава своју децу од колевке па до зрелости. Желео бих да изнесем тако рећи *Народну Педагогију* у Срба, те да се види који принципи руководе народ наш у овоме важном послу и какве се погрешке чине и које се врлине налазе у њему.

Па, чим сам почео овај рад, осетио сам, да немам довољно грађе, и да би ово што имам било само бледа слика онога што се у народа нашега налази, и то више провинцијалне, месне природе.

Па да би ова слика била потпунија и да бих колико толико верније и потпуније изнео како *цео народ наш* уопште васпитава своје нараштаје и подиже себе телесно, умно и морално, решио сам се, да овим обратим пажњу многим радницима на овоме пољу и да их замолим, да ми пошљу каквих података о томе из свога места, колико ко знадне и умедне.

У то име обраћам се и Вама и молим Вас, да у интересу саме ове ствари и народа којег се ово тиче, из којег смо и ми сами поникли и на чијој срећи и лепшој будућности дужност нам је да радимо, припазите у своме крају на ово народно поступање и, колико Вам буде могућно, доставите ми то и одговорите на ова питања:

1. Има ли каквих враџбина још при узимању оца и мајке, које се тичу порода њинога и које су?

2. Какве предрасуде постоје и шта се све ради за време трудноће?

3. Порођај, купање, обрезивање пупка и све што се и како се при томе ради.

4. Каква је колевка, пелене, храњење и купање, и је ли истина, да народ наш купа дете зато, што се „ваља“, а не зна зашто се ваља?

5. Докле мајке купају дете и колико пута дневно, докле га доје, кад почињу да га хране и како га одбијају од сисе?

6. За то време шта има око детета „ваља се“ и „не ваља се“?

7. Како се дете забаља да не плаче и које му се песме онда певају?

8. Како се учи да не чини оно што не ваља?

9. Како се учи говору и које речи прво научи?

10. Како се учи *раду* и шта ради? Кад добро уради, награђује ли се за то; а кад не уради добро, казни ли се за то и како?

11. Како му се дају први појмови о Богу и о вери и бѹде прва религијска осећања?

12. Како се учи учтивости и уљудности према људима и у чему се она састоји?

13. О даљем навикавању на послове, о развитку телесном, о образовању умном и моралном до женидбе и удаје и о приликама где се и како се ово врши?

14. И све што још знате а тиче се подизања подмлатка народнога ма у ком правцу па било то добро или зло.

Кад све податке прикупим са свих страна отаѹбине наше и народа нашега, мени ће онда прво бити главно да изнесем *како народ наш васпийава* а за тим да то *кришички оценим*, и оно што је добро да јаче истакнем, те да га знамо и чинимо, а оно што није добро издвојим, те да га не чинимо и требимо.

Држим, да ће овде довољно бити прилике, да учините колико можете са своје стране, те да се *Народна Педагогија* наша што боље покупи и изнесе, те да тиме стечете право на захвалност и народа свога и потписанога.

Све, који ми помогну у овоме, споменућу у овоме раду, назначивши и шта ми је који доставио и колико.

10 Маја 1888 г.

у Нишу

Ј. Миодраговић

професор
Учит. Школе

Од то доба почела ми је стизати грађа, и до Јула идуће, 1889, била ми је стигла од ових лица: *Лазе Ј. Обродовића* учитеља (са Рудника), *Мих. М. Стевановића* учитеља (из ужич. окр.), *Јована П. Милијевића* ученика V р. г. (из Ниша), *Савка Кучиарића* учитеља (краг. окр.), *Илије Марковића* ђака Уч. Шк. (из краг.

окр.), *Јаше Големовића* учитеља, *Илије Тушунуновића* ђака Учит. Школе (из Драгачева), *Винка Бека* учитеља у Букевју крај Загреба (Хрватска), *Дионисија Миковића* управитеља манастира Бање (Рисан, Бока Которска), *Велка Радојевића* трговца (из Ерцег-Новога) и *г-ђе М. М.* (из Ниша).

Али су све ово били краћи и једностранни радови, састављени на брзу руку од онога, што је ко већ знао из детињства свога, те је потребно било ово објашњење и упут:

Скућлање грађе за Народну Педагогију у Срба¹

Блага има на земљи и у земљи. То је материјално благо, које служи људима за намиривање њиних разноврсних животних потреба.

Али има и другога блага, невидљивога, које је сакривено по књигама и у *памети* народној. То је умно благо народно.

Учимо „књигу“ те да бисмо преко ње што више сазнали онога блага што је у књигама смештено и нагомилано. И нема школе на свету данас, у којој читање и писање не би били главни предмет у настави.

Но оно умно благо, што је у памети народној, није тако лако читати као ово у књигама. Оно је растурено у простору и неприступније је. Докле год хвата један народ, дотле се простиру и његови обичаји, његове особине, његово мишљење, његове песме, приче, пословице и друге умне творевине његове. И као што поједини крајеви једнога истога народа имају различно земљиште, различно занимање па, више или мање, и различиту прошлост, исто су им тако различне и умотворине, и једна се иста идеја јавља у више различних облика, једна иста мисао у разном руву.

Цео се живот народни, са свима својим разноврсностима и разноликостима, огледа и у памети његовој, у умотворинама његовим. Зато су оне и од непоречне важности за познавање његово. А особито су оне важне у нас Срба, јер су оне биле *једини чувар* онога што је народ сазнао, преживео, препатио и сматрао за мудро и паметно да каже и деци својој а преко њих и даљем потомству. Јер је књига српска, овај модерни чувар умнога блага у свих народа, пет стотина година у нас плакала.

Зато су у почетку овога века, када је почела да се рађа слобода српска и када је и књига српска пропевала, увиђавнији људи у народа нашега почели да бележе и купе ово умно благо, те да га износе свету и

¹ Штампано у „Бос. Вили“ за 1889 стр. 285, 286, 302 и 303.

предају најбољем чувару — књизи. Отуда су поникле бесмртне збирке песама, приповедака и пословица *Вука Стї. Караџића*. За тим је на овоме пољу највише привредио његов имењак пок. *Вук Врчевић*, који је ово благо купио по Приморју, Далмацији, Ерцеговини и Црној Гори; а било их је још више, међу којима је у Краљевини Србији заузимао највидније место неумрли *М. Ђ. Милићевић*. Тако су народне песме, приче, приповетке, пословице, загонетке, питалице, игре и обичаји о славама, свадбама, даћама и појединим благим данима прилично покупљени.

Али ми се чини, да је једно поље остало скоро недирнуто. Народно *васїиїање*, са свим оним што њему припада, није покупљено и изнесено ни приближно онолико, колико је изнесено овога блага по свима другим гранама. Толике ређалице или бројанице, кад мајка држи или љуља чедо своје на крилу или у колевци; толике песме кад га успављује; толики обичаји о рођењу, крштењу, купању и уопште у одгајивању и васпитавању деце по рођењу, као и пуно штошта друго, што се врши пре рођења за време самога ношења, а чини се зарад порода — све је то скоро недирнуто и очекује нове раднике и нове скупљаче.

* * *

Прошле године хтео сам да покушам, да изнесем једну слику о овоме, *како народ наш васїиїава* децу своју, и да том приликом изнесем све оне ређалице, бројанице, песме и обичаје, који се врше у томе послу, а које су мени познате и имам их покупљене. Јер је то, по моме мишљењу, одвише важна ствар. Изнети *како народ васїиїава* пород свој и како га је васпитавао до сад, до модерне науке о васпитању, која иде руку под руку с напретком медицинске струке и природних наука уопште, то не значи само упоредити ова два васпитања, народно и научно, и видети разлику међу њима, него значи изнаћи у њему и многе забруде, које штетно утичу на пород наш и прираштај народни, а може бити видети и много добро, многу истину, искуством изнађену и вековима утврђену.

Али сам одмах опазио, да оно што имам није ни из далека *све оно, шїо у народа нашега йосїоји*. Зато сам одустао од израде па сам расписао¹ пријатељима народним и просветним на све стране¹: да скупљају и пошљу ми из свога краја ко шта зна и чује. И, захваљујући вредноћи њиховој, одмах ми почну долазити прилози. Али занимљиво је, да ми *сви* у својим писмима рекоше,

¹ Нека је велика хвала свима оним листовима нашим, српским, који су ми штампали овај позив, и ако нисам доспео, да га свима пошљем.

да би још много више имали да пошљу, кад би имали више времена за прибирање; а ово шиљу „на брзу руку, да се не задоцне“, држећи да ћу ја одмах приступити изради. Услед тога мораднем поново да огласим скупљачима, да нећу хитати, те да и они не хитају, само да скупе што више. Нарочито се овом приликом обратим браћи ван граница данашње Краљевине, да ми се она одазову што више, бојећи се, да ми те српске покрајине ван ње не остану незаступљене. И доиста, од то доба честа пријављивања су одуминула, али ко се пријавио, збирка му је била много потпунија. Тако се надам, да ћу кроз годину две моћи изнети приличну збирку, која ће занимати свакога и која ће попунити ову празнину у данашњој књижевности нашој.

Тај ћу рад поделити на двоје. У првом делу изнећу систематски уређено оно, што будем прикупио овога народнога умнога блага и обичаја, те да се види *како народ васијишава*; а у другом ћу се упустити у стручну *процену* овога и изнећу, шта у томе народноме поступању не ваља, те га треба одбацити, а шта ваља, те га треба уздићи и утврђивати. А унапред предвиђам, да ће бити много више добра него зла.

*

Али баш зато, да би збирка била потпунија, да би се заступили сви крајеви народа нашега, ја сам се нашао побуђен, да опет изиђем с ово неколико речи ради упута.

Прво, што имам да кажем читаоцима и скупљачима, то је ова доста проста и мала али веома важна ствар. Много пута ми чујемо какву прекрасну пословицу, изреку или загонетку, причу или песму . . . . па је не прибележимо одмах, него оставимо за „после“, или се ослонимо на памћење. А кад „после“ или „сутра“ узмемо да је прибележимо, ми видимо, да смо по нешто већ заборавили; и резултат тога буде, да је не забележимо *верно*. А ако ово не учинимо ни „сутра“, онда нам често пропадне и најлепша ствар.

Зато је одвише потребно, да се писаљка увек има уза се и да се *одмах* прибележи све онако, *како се из народних усја чује*. Најзгодније је, да се има мали бележник у џепу, или још боље, свежањ исечених листића, на којима би се бележила само по једна ствар (те да буде свака на засебном листићу), да би се доцније лакше уређивале и распоредиле; а ово је и стога згодније, што не морају све да се носе собом, него се попуњени листићи оставе код куће.

Друго је *верноћа* у бележењу. Опазио сам, да неки мисле, да је доста да прибележе само ствар, а којим му драго речима и обликом; а ово није добро. Ми се тада

удаљавамо од онога што је *народно*. Зато ваља пазити, да се запише управо онако, како народ каже, па, ако је могућно, ставити и нагласак (акценат) а код песама и глас (арију). Што је год верније, то боље.

У ово верно бележење могли бисмо урачунати и ово: да се забележи *где* се то говори, пева или чини, од *кога* се чуло и *кад*, којом приликом. Народ наш вели: „Колико села, толико адета“, и доиста је тако. Из ово сразмерно мало грађе видео сам, да се готово исте песме и исти обичаји налазе готово у целога нашега народа, те се и по томе познаје, да је он један и докле хвата. Али се све то чини на толико разних начина, да се све разноликости не могу ни покупити. Па и ако се сваки чин, сваки обичај и песма може познати одакле је, баш по тој разноликости, опет је увек потребно, да се каже одакле је. Исто тако није на одмет, да се зна и од кога смо што чули и кад, јер и то може имати своје вредности.

Треће. У нашега народа постоји читава једна врста умотворина, коју други народи, чини ми се, и немају. То је оно: „*ваља се — не ваља се*“. Да ли је оно довољно покупљено, није ми познато. И народ наш готово уза сваку препоруку или заповест вели: „*ваља се*“, а уза сваку забрану „*не ваља се*“. Негде се каже и *узрок*, зашто се ваља или не ваља, а по негде се он и не зна и не казује, него се просто вели: „*тако се ваља*“ и „*тако се не ваља*“. Овде лежи читава народна филозофија. Дугим искуством народ је свежбао шта је добро, и то *препоручује* својој деци, и шта није добро или је само сумњиво, и то јој *брани*. А то чини на деликатан, методичан и у неку руку тајанствен начин. Нема круте забране: *не смеш*, за којом би неминовно следовала казна, ако се забрана преступи, него је ово нека врста благе опомене, савета и поуке: ово чини — добро је, ово не чини — није добро; а ако не послушаш, сама ће те природа казнити...

И доиста, ово је дивна метода. Она се врши и слуша много вољније и тачније него све круте школске наредбе и забране. Особито је значајно, што се не казује узрок, зашто ваља нешто да се чини или не чини. Ономе, коме се овако нешто препоручује или брани, остаје онда, да мисли и да га тражи сам. Па и да га не нађе, довољно је, што ће га тражити. Јер, тражећи га, он ће предвидети готово све оно, што би и могло наступити, и то је доста. А ако би помислио на још што веће, скривеније и тајанствено, онда је и дејство још веће; и послушност је готово извесна. И народ сам најдоследније врши ово „*ваља се*“ и „*не ваља се*“, и страх га, ако дође у прилике, да поступи противно.

Још је занимљивије, да се и онде, где се казује узрок, ретко казује *јрави* узрок, него се обично казује

нешто друго, што је вероватно, али је много *сипрашније* од права узрока. Изгледа, да кад би се казао прави узрок, не би се послушале. На пример, каже се, да пелене „не ваља“ да остану на пољу после захода сунчевога, и, на питање зашто, одговара се, да би дете немирно спавало. И свака мајка сад то слуша много боље, него кад би јој се разлагало, да су влажне пелене шткодљиве, и да је ноћни ваздух влажан и често пун зараза. Једна ми је мајка причала овај занимљив случај. „Чули сте, да кажу: не ваља девојка да остави столицу поред стола кад с ње устане, него ваља да је узме и остави на место. То је по свој прилици с тога, да девојци не би ко други уклањао столицу, јер је срамота. Али кад би им се тако казалo, оне не би послушале. Зато се каже: неће ти доћи просиоци (него ће остати онамо где су, као што столица стоји), па, да видите како се слуша! Неће Вам устати а да не узме столицу и остави је на њено место, Боже сачувај!“...

У прикупљању овога многи не пазе где се овај узрок наводи и који, а за многе се, као што рекох узрок и не наводи. Али где се он казује, ваља га и забележити.

Многи скупљачи се ограничавају само на трудноћу (ношење), рођење, купање, љуљање и повијање, па дођу до проходања и проговарања и тиме заврше; а не бележе поједине моменте и после тога. Међутим васпитање траје до пунолества па иде и до гроба. Наше је, да покупимо и разгледамо барем ово до зрелости ове у ужем смислу, до пунолества. Како народ објашњава деци природне појаве, како их учи уљудности, учтивости и услужности, како их учи да говоре, да раде, да се носе, да се Богу моле, да се чувају од болести и опасности, како се у свему томе поступа према женској деци а како према мушкој, како према слабој и болесној деци — све то ваља да обухвати Народна Педагогија као и она научна. А за ово доба скупљачи ми најмање достављају. Међутим овога васпитавања има у народа и у његовим умотворинама не само у овоме добу него и после¹. Оно је највише у пословицама, причама и препричицама; а „ваља се“ и „не ваља се“ продужује се и овде... Нарочито је занимљиво, шта раде и како поступају родитељи, те да се у деце њихове буди самосталност и поступно развија саморадња, те како ће после моћи *сама* да живе и да се нађу у свету. Народна Методика, тако да се из-

¹ Не само до удаје и женидбе него и о самој удаји и женидби има у народа толико прича, које се тада причају само будућем мужу и жени, да се све не могу ни попричати. За многе и уљудност не би допустила да се штампалу; али се оне опет испрошеници и веренику или младожењи причају тако отворено, да се морају застидети. Оне су за њих и поучне, јер износе примере из доба њихова. Ја молим скупљаче, да ми и оваке приче достављају: а ја ћу после гледати, шта се може изнети.

разим, чини ми се нигде није толико боља од оне научне као овде. Она је потпуно природна, те ми много имамо да се угледамо на њу.

Неки се скупљачи упуштају и у процену онога што чују, те га или осуђују или и сувише узносе. Мени није на одмет ни њихово мишљење и, шта више, негде ми је и добродошло. Али је много главније, да се што више скупи и што верније прибележи.

Нешто од свега овога има и у литератури, покупљено и штампано, и ја ћу све то гледати да употребим. Али се не уздам, да ћу све наћи, особито по ситнијим списима. Исто тако немам при руци ни сву далматинску и хрватску књижевност, те би ми учинио велике услуге онај, који би ме упутио, где ћу тамо што наћи, или ми то исписао и послао. А ако би ко знао и какву већу збирку ове врсте, много би ме задужио, ако би ми је показао или ми је доставио.

И овом приликом напомињем, да ћу у књизи поменути све оне скупљаче и пријатеље, који ми ма у чему помогну, те да се ово умно благо народа нашега што боље покупи и процени, те да видимо, шта у васпитању народном ваља а шта не ваља, и шта према томе ваља да радимо, те да се срећа и појединаца и свега народа нашега подиже све више и више. Јер васпитању његовом то и јесте задатак. А наше доцније, друштвено васпитање само је наставак овога домаћег и у многome зависи од њега.

Нека би дао Бог, да се и на овоме пољу сви састанемо и да народ наш паметним васпитањем отера и другога свога непријатеља — *незнање* исто онако, као што је и првога свога непријатеља отерао јунаштвом својим!

Уредништва барем књижевних и педагошких листова молим, да и ово донесу читаоцима својим ма и у изводу.

Јула, 1889 г.
у Нишу

Ј. Миодраговић
професор и управитељ
Учит. Школе у Нишу.

Године 1891 скупљао сам за своју књижицу „*Дечји Анђео хранишћел*“ истинске несрећне случајеве с децом у периоди проходања, родитељима за опомену и поуку, и на крају свога позива на то скупљање рекао сам ово:

Уједно јављам, да грађу за Народну Педагогију још примам и да ћу је чекати још најмање годину дана. Ово јављам онима, који су мислили, да је „доцкан“. А на-

рочито би ми била потребна грађа из Старе Србије и Македоније.

Године 1893 штампао сам као оглед, за углед како ваља скупљати ову грађу, чланак „*Како народ васпитава у вери*“ у „Босанској Вили“ за 1893, стр. 271, 285, 303, 317, 334 и 351 и ту сам рекао ово:

Сва грађа за Народну Педагогију у Срба, што је до сад прикупљена и штампана у разним збиркама народних умотворина и по разним листовима као „Новом Васпитачу“, „Учитељу“ итд. већином се ограничава на доба *рођења*, доба *љуљања* у колевци и доба *пороходања*, и износе се гатке и разне враџбине за време *пирудноће*; а да и то иде у средства, којима народ подиже пород свој, то јест у васпитање, то је извесно. Но ово није ни приближно доста те да се тачно изнесе како народ васпитава, како он поступа у целом развиту тела и душе детиње, како он развија духове, ствара карактере, јунаке и великане, каквима је изобиловало време ослобођења нашега, а какве наше вештачко, теориско васпитање мучно да би могло да створи... То је и дало повода прикупљању ове грађе, и у томе управо и лежи важност овога посла, те да он из овога народнога блага и поступања искуством утврђенога позајми штогод и овоме данашњем, варошком и више вештачком васпитавању и теорији његовој. Зато би око прикупљања овога блага ваљало да настану сви они, који су у додиру с народом, те виде како он поступа или им је то иначе познато.

Из до сад прикупљене грађе једва би се могло видети, како народ врши *шелесно* васпитање или одгајивање порода свога, па и то непотпуно. А о умном, уметничком, моралном, естетичном и религиском развиту нема ни помена. Међутим тек ово чини прави задатак васпитања, и ваљало би да се види, како народ поступа и у овоме. Зато узимамо ово последње као најмучније и износимо га као *пример*, како би од прилике ваљало бележити и износити грађу и за ове друге стране душевнога развита.

Још 1888 године ми смо објавили скупљање грађе за Народну Педагогију, али с тим послом не хитамо, јер видимо, да има још много непокупљенога овога блага. И свак има доста времена, да у своме крају поради на овоме.

Од то доба почеле су да излазе и ране збирке штампане по нашим књижевним и педагошким листовима па и у *Зборнику* за народни живот и обичаје јужних Словена, што га издаје Југо-Словенска Акаде-

мија знаности и уметности у Загребу, и у *Етнографском Зборнику Срп. Краљ. Академије*.

Видећи, да је овакво из дана у дан и из године у годину грађе све више, ја сам неко време застао с послом и ограничио сам се само на бележење онога што где изиђе. Доцније су ме пак и службени и други књижевни послови оптеретили толико, да сам неко време мало доспевао да радим и на самом прикупљању ове грађе. Тако је продужено прикупљање по свима покрајинама нашега народа и изношење њено у књижевности ван мене; а многи су наглашавали,¹ да то чине

¹ У „Новом Васпитачу“ за 1890. св. I, под натписом „Народно васпитање“, стоји ово:

„Г. Ј. Миодраговић управитељ Учитељске Школе у Нишу у Србији, као што је познато, обратио се молбом на учитеље и друге пријатеље народнога васпитања, да прикупљају градиво из народа за дело, које мисли да напише. А у том делу ће да се расправља о нашем народном васпитању. Овај подухват је веома важан, те треба сви да му идемо на руку, чиме год ко може. Уредник овога листа се у ту сврху обратио . . . .“ итд.

У „Учитељу“ за 1897-8 г. св. I стр. 27 штампан је леп чланак г. *Dr.-a Тих. Р. Ђорђевића*. Из Народне Педагогије“, у којем се вели овако:

„Одгајивање и васпитање деце у нашега народа има свој нарочити систем, који се у много прилика битно разликује од онога што наука о томе препоручује. Народно подизање подмлатка је постало обичај, који се врши од старине и предаје се од колена колону. Неки од васпитних обичаја народних исто тако као и други обичаји из живота његовога, имају својих основица у далекој прошлости и током су времена модификовани, а неки су доцнији резултат живота, резултат схватања и разумевања. Многима је првобитно значење заборављено, те је немогућно погодити шта се управо појединим обичајима хтело. — Упоредјењем обичаја из различних крајева, тачно забележених, можда ће се ући, бар донекле, у траг првобитном значењу. — Некима је опет обичајима ласно, без по муке, прозрети у смисао.

С тога би било веома корисно сазнати све што се у нашем народу, у свима крајевима, где он живи, ради од зачетка детињег па док то дете не буде човек. Међусобни односи родитеља, њихови односи према зачетку, њихов рад при порођају, бабичење, њихов однос према младенцу, неговање младенца, његово подизање и одгајивање, стварање првих представа, упућивање, васпитавање, утицање, игре, први радови итд. све до онога доба, кад се младенац престаје сматрати дететом — ствари су на које се код нас још није довољно обратила пажња.

Ну пошто сад школа чини прелом у дечјем одгајивању и васпитавању, јер се дете поверава другоме васпитању, различном од онога у родитељској кући, то би било веома корисно, кад би се оно што горе поређах уочило, и с тога, што би сазнавање тога послужило као резултат васпитања родитељске куће, на чијој основици има учитељ да полаже друго, школско васпитање. До душе у нас школа још није узела толико маха, да би се могла сматрати потпуним обртом у васпитању омладине у свем пространству нашега народа, јер још има много места, нарочито у нашој широј отаџбини, где је школа оно, за чиме се жељно и с уздахом изгледа. Али пошто су учитељи, којима ове редове нарочито намењујемо, у приликама за разбор васпитања у родитељској кући до школе, и пошто се то васпитање њих понајвише и тиче, то се за сад ограничавам само на народно васпитање до школе. Намера ми је, да по одобрењу уредништва „Учитеља“ отворим у „Учитељу“ сталну рубрику „Из Народне Педагогије“, у коју би сваки учитељ уносио све што би сазнао

према предњем позиву моме, а у циљу, да се што потпуније покупи ово наше вародно благо.

У томе сам ја поред својих службених послова, био изабран за управника Светосавске Вечерње Школе у Београду, у којој сам остао пуних десет година а у којој су ученици били већином из Старе Србије и Македоније. Ту ми се дала прилика, да преко њих прикупим ову грађу и из тих покрајина српских. Приправницима сам давао за домаће задатке, да ми испричају све што знају шта народ наш тамо чини и говори у подизању порода свога, на да ми их донесу тек на крају школске године. Тако сам преко њих дошао до драгоцене грађе и из ових крајева.

И тек пошто је протекло равно двадесет година од објаве првога позива за скупљање ове грађе, и пошто сам ослобођен службених послова и дошао у заслужени мир, могао сам да наставим овај посао са свом снагом: да довршим прикупљање изнесене грађе у књижевности, да ту огромну грађу уредим и приступим трудној изради самога дела.

При сређивању ове грађе било је необичних тегоба. Једна иста ствар ишла је једном страном својом у један одељак а другом у други. Народна изрека: *Ум царује а снага кладе ваља* може одавати пошту и ра-

о народном одгајивању подмлатка од зачетка па до школе. Буде ли ко у могућности, да сазна и таквих ствари из народног васпитавања, које се односе и на старије доба дечје но што је доба до школе, и таква ће сазнања добро доћи. Отварајући ову рубрику и ја прилажем из својих белешака колико имам. (Долазе те белешке).

Најзад хоћу да поменем, да се још 1888 године г. проф. Ј. Миодраговић обратио писмима преко књижевних листова и иначе свима онима, који су у могућности за разбор ствари, које се односе на то „како народ наш уопште васпитава свој нараштај и подиже себе телесно, умно и морално“, јер је био рад да напише „Народну Педагогију у Срба“, те да се види, који принципи руководе народ наш у овоме важном послу и какве се погрешке чине или које се врлине налазе у њему.“ Г. Миодраговић је ради овога био саставио и нарочита питања. Колики је одзив био на ова писма г. Миодраговића, не знам, али да ће грађа, која на овом месту изиђе у „Учитељу“, бити од користи и г. Миодраговићу и свакоме, који ради на упознавању живота нашега народа, ствар је ван спора.“

Г. Лука Грђић — Бјелокосић, у својој књизи „Из народа и о народу“ I учинио је исту оваку напомену.

зуму (знању) и умењу; и по првome би ишла у умно или интелектуално васпитање а по другome у уметничко или техничко. Исто тако и прекрасна изрека: *Ко пeвa злa нe мисли* може ићи првом половином у естетично а другом у морално васпитање. Много га-тање, гашење угљевља и басме при томе могу ићи у народно веровање и у народно лечење. Исто тако и игре дечје нису само за телесни развитак пeгo исто толико и за душевни а нарочито морални развитак. У таквим случајевима ја сам такве ствари највише увр-шћивао у оно за шта су више: али сам их негде по-мињао и онамо, ради утврђења извеснога принципа.

Тако су дакле извесна понављања била неизбежна.

При изради самога дела одступио сам од прво-битнога плана у толико, што сам гледао, да ми први део: како народ васпитава, буде потпунији и вернији, а други део: критичка процена тога поступања, што краћи. Јер кад би се све подвргло оштрој и разлож-ној критици, дело би изишло још једанпут оволико, и тај други део не би ни улазио у Народну Педагогију. С тога сам се ограничио само на један кратак *кри-тички поглед* на крају књиге. А просвећени ће чита-оци и сами моћи проценити код свакога појединога поступања народнога у колико је оно умесно или раз-ложно а у колико не. Непросвећени ће пак и тако још дуго лутати по мраку предања, што су му остала из далеких давнина, докле год зрак модерне науке и ци-визације и њих не обасја. И онда ће они и сами увидети какве је глупости чинило незнање. Зато се ми и морамо старати више за ширење тога знања.

Па и ако сам радио на овome послу оволико го-дина, и ако сам успео да скупим овако огромну грађу и непосредно, преко пријатеља, и посредно, преко књи-жевних листова, ипак сам далеко од тога да мислим, да је покупљено све и да по овој ствари нема више ничега у народа нашега, па можда и у књижевности изнесенога што сам пропустио да употребим. Али ће сваки признати, да је *скупиљено доста*, и да је *имало места* покупити ово све уједно и направити овако један *преглед*. Јер ће он *олакшајти* и даље прикупљање

па и не тако лако сређивање ове грађе. Читаоци ће видети, на шта им све ваља обратити пажњу и пре ће запазити како се у околини њиховој поступа, па ће оно што буде друкчије бележити и износити и даље. А кад се покупе и ако се једном буду покупиле све разноликости, онда се и оне могу употребити и ова „Народна Педагогија“ попунити. Али ће то чинити на-рештаји, који настају после нас.

ИЗВОРИ

ЗА ОВО ДЕЛО

1. **Моје белешке** из крушевачког округа, које су и биле повод овоме делу.
2. **Белешке Сретена М. Аџића** онда учитеља а сада управитеља Учитељске Школе у Јагодини, опет из крушевачког а нешто и из пожаревачког, где је он био учитељ.
3. **Белешке њок. Павла Пазарца** учитеља, опет из крушевачког округа.
4. **Прилог Лазе Ј. Обрадовића** учитеља у Аранђеловцу окр. крагујевачки.
5. „ **Михаила М. Стевановића** учитеља из ужичког, пиротског и црноречког округа (Србија).
6. „ **Косте Поповића** учитеља у Темнићу (Србија).
7. „ **Јована Милијевића** ђака из Ниша (Србија).
8. „ **Лазара Димића** ђака Св. сав. Веч. Школе (Стара Србија).
9. „ **Мартина Поповића** ђака Св. сав. Веч. Школе из Лазаропоља (Македонија).
10. „ **Стојана Дајића** ђака Ср. сав. Вечерње Школе, из Лазаропоља (охрид.).
11. „ **Милоша Лазаревића** ђака Св. сав. Веч. Школе из Црне Горе (морач. н.).
12. „ **Милуна Богићевића** ђака Учит. Школе у Нишу, из крушевачког округа.
13. „ **Велимира Петровића** учитеља у Д. Каменици код Ниша (Србија).
14. „ **Дионисија Миковића** упр. ман. Св. Ђорђа Бање (Бока Которска).
15. „ **Винка Бека** упр. завода за слепе (Хрватска).
16. „ **Вељка Радојевића** трговца из Херцег-Новога.
17. † **Димитрије Ј. Поповић** учитељ: *Неколико листића из Народне Педагогије*, у „Учитељу“ за 1897-8. Из Крајине (Србија).
18. **Тих. Р. Ђорђевић** професор: *Грађа за Нар. Педагогију*, у „Учитељу“ за 1897-8. Из Алексинца (Србија).

19. **Влад. К. Петровић** учитељ: *Неколико лисџића из Нар. Педагогије*, у „Учитељу“ за 1897-8. Из Врања (Србија).
20. **Станоје Мијатовић** учитељ: *Из Народне Педагогије*, у „Учитељу“ за 1897-8 и 1900 и у *Етнографском Зборнику* Срп. Краљ. Академије књ. VII. Из Левча (Србија).
21. **Саватије Грбић** учитељ: *Српски народни обичаји среза бовљевачког*, у XIV књ. *Етнографског Зборника* Срп. Кр. Академије (Србија).
22. **Милан Ђ. Милићевић**: *Животи Срба сељака*.
23. **Вук Ст. Караџић**: *Животи и обичаји народа српскога, Српске народне пјесме, Српске народне пословице, Српске народне приповејке, Рјечник*.
24. **Прота Никола Беговић**: *Животи Срба Граничара*.
25. **В. М. Медаковић**: *Животи и обичаји Црногораца*.
26. **Лука Грђић-Бјелокосић**: *Из народа и о народу*, I, II и III и у „Бос. Вили“ за 1891 г. (Босна и Херцеговина).
27. **Мита Нешковић**: *Народно васпитање у Срему*, у „Нов. Васпитачу“ за 1890.
28. **М. С. Поповић**: *Народна Педагогија* — Фоча, у „Нов. Васпитачу“ за 1890.
29. **Манојло Кордунаш**: *Народно васпитање у Гор. Крајини*, у „Нов. Васпитачу“ за 1891.
30. **Мита Ст. Клицин**: *Српске народне пословице*, у „Нов. Васпитачу“ за 1891.
31. **Милош Бановац**: *Народно веровање*, у „Нов. Васпитачу“ за 1895 и 1898.
32. **Иван Зовко**: *Варалице, сицкалице и игре*, у „Школ. Вјеснику“ за 1896.
33. **Адам Пејић**: *Децје игре*, (у Облају у Хрватској), у „Школ. Вјеснику“ за 1903.
34. **Мехмед Курт**: *Сицкалице*, у „Шк. В.“ за 1900.
35. **Станислав Мајсторовић**: *Пабирци из Нар. Педагогије* — Герзово, у „Шк. Вјеснику“ за 1900.
36. **Саво Семиз**: *Децје игре* (из Благаја), у „Школ. Вјеснику“ за 1896 и *Неколико народних гатања*, у „Бос. Вили“ за 1894.
37. **Милутин Ковачевић**: *Нешто о узгоју и нашем народу као узгојишељу*, из Старог Мајдана, у „Школ. Вјеснику“ за 1896.
38. **Поп Стево Трифковић**: *Народне гаталице и врачања и гатања око Сарајева и околине*, у „Бос. Вили“ за 1886.
39. **Ст. Богд. Зимонић**: *Одломци из обичаја српскога народа у Ерцеговини*, у „Бос. Вили“ за 1894.
40. **У. П.** учитељ: *Прва кудељка народних празноверица*, око Дрине, у „Бос. Вили“ за 1894.
41. **Дена Дебељовић** свештеник: *Обичаји народа српскога на Косову*, у VII књ. *Етногр. Зборника* Срп. Краљ. Академије.

42. **Атанасије Петровић** свештеник: *Обичаји народа српскога на Косову* (око Скопске Црне Горе), у VII књ. „Етногр. Зборника“ Срп. Краљ. Академије.
43. **Јосип Ловретић**: *Народни животи и обичаји*, Оток у Славонији, у „Зборнику“ II.
44. **Томо Драгићевић**: *Чега се чува жена док је трудна*, из Босне, у „Зборнику“ II.
45. **М. Зарић** из Котора у Далмацији
46. **Р. Хорват** из Копривнице у Хрватској
47. **Ј. Бујановић** из Прапутника у „
48. **Свешт. Вицко Скарпа**: *Хрватске народне пословице*, 1909.
49. **Јосип Милаковић**: *Мајка у нашој народној пјесми*, из „Наде“, Сарајево 1896.
50. **Иван Томашић**: *Гимнастичке игре*, вјежбе за гимнастику тијела и духа, по налогу кр. зем. владе сабрали и описали пучки учитељи и учитељице у Хрватској, Славонији, Далмацији, Истри, Босни, Ерцеговини, Црној Гори и јужној Угарској.
51. **Јанко Веселиновић**: *Селанка*.
52. **Ђ. Даничић**: *Српске народне пословице*.
53. **Ст. Окановић**: *Die serbische Volksepik im Dienste der Erziehung*.
54. **Никола Мраковић** ђак Св. сав. В. Школе из Црне Горе.
55. **Прота Сава Пјешчић**, из Херцеговине.
56. **Коста Николић**, из околине Прилепа.
57. **Радоје Радојевић** ђак Св. сав. В. Школе.
58. **Пећар Шарјановић**, у „Шк. Вјеснику“.
59. **Јован Иванчевић**, „ „ „
60. *Из школских биљезака*, у „Бос. Вили“.
61. *Момир*, у „Бос. Вили“.
62. **Пећар Иванчевић**, у „Бос. Вили“.
63. **Јосип Глушчевић**, у „Шк. Вјеснику“.
64. **Пећар Радаковић**, „ „ „
65. **Јован Пржуљевић**, „ „ „
66. **Евица Сарајевчићева**, у „Шк. Вјеснику“.
67. **Хуго Баркач**, „ „ „
68. **Ив. Кл. (?)** „ „ „
69. **Рудолф барун Малдини**, у „Шк. Вјеснику“.
70. **Срећен Динић**, у „Здрављу“.
71. **Савко Кучиарић** (краг.), непосредно.
72. **Ђ. Мариновић** испод Маглаја, у „Бос. Вили“.
73. **Св. Ђоровић** у Љубињу, у „Бос. Вили“.
74. **Миле Појадић**, у „Бос. Вили“.
75. *„Здравље“*, лист Друштва за чување народног здравља.

СКРАЋЕЊА

- Ср. = Сретен Аџић (2)
П. Паз. = Павле Пазарац (3)
Л. О. = Лаза Обрадовић (4)
М. Ст. = Мих. Стевановић (5)
К. П. = Коста Поповић (6)
Ј. М. = Јован Милијевић (7)
Л. Д. = Лазар Димић (8)
Мар. П. = Мартин Поповић (9)
Ст. Д. = Стојан Дајић (10)
М. Л. = Милош Лазаревић (11)
М. Б. = Милун Богићевић (12)
В. П. = Велимир Петровић (13)
Д. М. = Дионисије Миковић (14)
В. Б. = Винко Бек (15)
В. Р. = Вељко Радојевић (16)
Д. П. = Димитрије Поповић (17)
Тих. Ђ. = Тихомир Ђорђевић (18)
Вл. К. П. = Влад. К. Петровић (19)
Ст. М. = Станоје Мијатовић (20)
С. Грб. = Саватије Грбић (21)
М. Ђ. М. = Милан Ђ. Милићевић (22)
Вук = Вук Ст. Караџић (23)
Н. Б. = Никола Беговић (24)
Мед. = В. М. Медаковић (25)
Л. Грђ. = Лука Грђић-Бјелокосић (26)
М. Н. = Мита Нешковић (27)
М. С. П. = М. С. Поповић (28)
М. К. = Манојло Кордунаш (29)
М. Кл. = Мита Клицин (30)
М. Бан. = Милош Бановац (31)
Ив. З. = Иван Зовко (32)
Ад. П. = Адам Пејић (33)
Мех. К. = Мехмед Курт (34)
Ст. Мајст. = Станислав Мајсторовић (35)
С. С. = Саво Семиз (36)
М. Ков. = Милутин Ковачевић (37)

- Ст. Тр. = Поп Стево Трифковић (38)
 Ст. Б. З. = Ст. Богд. Зимонића (39)
 У. П. = ? (40)
 Д. Деб. = Поп Дена Дебељовић (41)
 Ат. П. = Атинасије Петровић (42)
 Ј. Л. = Јосип Ловретић (42)
 Т. Др. = Тошо Драгићевић (44)
 М. З. = Милан Зорић (45)
 Р. Хорв. = Р. Хорват (46)
 Ј. Б. = Ј. Бујановић (47)
 В. Ск. = Свешт. Вицко Скарпа (48)
 Јос. М. = Јосиф Милаковић (49)
 Ив. Т. = Иван Томашић (50)
 Ј. В. = Јанко Веселиновић (51)
 Ђ. Д. = Ђуро Даничић (52)
 Ст. Ок. = Стеван Окановић (53)
 Н. Мр. = Никола Мраковић (54)
 С. Пј. = Сава Пјешчић (55)
 К. Н. = Коста Николић (56)
 Р. Р. = Радоје Радојевић (57)
 П. Ш. = Петар Шарјановић (58)
 Ј. Ив. = Јован Иванчевић (59)
 „Шк. б.“ = Из Школских биљежака (60)
 Мом. = Момир (61)
 П. Ив. = Петар Иванчевић (62)
 Ј. Гл. = Јосип Глушчевић (63)
 П. Р. = Петар Радаковић (64)
 Ј. Прж. = Јован Пржуљевић (65)
 Ев. С. = Евица Сарајевчићева (66)
 Х. Б. = Хуго Баркач (67)
 Ив. Кл. = ? (68)¹
 Р. б. М. = Рудолф барун Малдини (69)
 Ср, Д. = Сретен Динић (70)
 С. К. = Славко Кучпарић (71)
 Ђ. М. = Ђ. Мариновић (72)
 Ст. М. = Ст. Ђоровић (73)
 М. П. = Миле Попадић (74)
 „Здр.“ = „Здравље“ (75)

¹ Многи су се потписивали само с почетним словима, те нисам могао ни сазнати за име њихово. Њих сам остављао онако, како су се сами потписали.

У В О Д

Кад сам год размишао о оним нашим ненадмашним херојима из првог и другог Устанка, који су имали да издрже онолике напоре у мучној и неравној борби за ослобођење, који су разговарали с царевима и краљевима и с њиховим дипломисаним политичарима, па их често застиђивали и надмудривали, и у којих је било онолико јаке воље и прегнућа за све што је опште, народно, а који су били *нейисмени*, јер школе не беху ни видели, него их је *одгајила кућа српска* са свим својим животом и обичајима: онда сам с поштом застајао пред оним погодбама, у којима се они развише, и помишљао сам, не би ли се много што шта одатле могло узети за углед и у овоме данашњем нашем поступању у одгајивању порода свога и у подизању нових нараштаја, које је засновано више на често непровереној и с тога непоузданој теорији.

Народ је живео животом својим и пре школа и пре теорије. У томе животу своме он је доживљавао и добро и зло. У томе је мотрио на оно, шта доноси једно а шта друго. Тако је везивао узроке с последицама. Несумњиво је, да се при томе и варао, узимајући често за узрок некој последици и нешто друго. Али је ново искуство имало ово да провери. И ако се утврди, да неки узрок доноси или производи ту и

ту последицу, онда постаје правило: *у лажи су крајње ноге; тврђ више даје; каква мајка таква и ћерка;* или: *ово чини ваља се; ово не чини, не ваља се.* Тако су постале народне мудре изреке или пословице и тако је постала читава народна филозофија о животу. А оно, што је народ сматрао за добро, то је и *чинио*. Отуда су многобројни *обичаји*, које он и данас врши с највећом преданошћу. Зато све оно, што је у тим обичајима и у тим мудрим изрекама народним, чини *поздану основу* не само за живот народни него и за даље искуство, за даљу науку о животу. Несумњиво је, да су многи од тих извода тако старога порекла, да имају мало вредности. Изведена онда, када народ није био кадар, да којој појави пронађе прави узрок, него јој је подметао ма шта за узрок, та правила данас мање вреде, или не вреде ништа, или су чак и штетна. То су разна веровања и празноверице, а отуда враџбине и гатања. Зато и то не само да није без интереса, него и оно заслужује пуно пажње, те да се позна, како би се заменило другим, правим узроком, те да би се према њему изменило и само поступање. Тако су дакле народни обичаји и народне умотворине уопште од преголеми важности за све нас и за све стране живота народнога. Зато су оне од големе вредности и за подизање или одгајивање порода његовога. Ту има не само здравих мисли и погледа на васпитање уопште, него је то и најбоља основа за тако звано васпитање *национално*, које је нарочито неуједињеном народу српском толико потребно.

А, зар је од мале вредности сазнати и оно, што је у томе народном поступању *неуједињено*? Не истиче ли нам се то још као већа потреба, те да га што више *искорењујемо* и што пре заменимо бољим, научно утврђеним? Један немачки научник, који је написао једно

изврсно дело о васпитињу у пословицама¹ у немачкога народа, вели овако: „Не бисмо ли у томе народном васпитању добили прâво и најдубље схватање карактера народнога, и из онога што живи у народу добили управо *народну науку о васпитињу*? У изрекама које нам дају поглед у мисли и слутње његове о васпитању, које нам казују како он мисли о васпитању, како он жели да се васпитава и како схвата задатак васпитања, у поукама што их он даје сâм себи о томе, у тој његовој науци о васпитавању себе, сазнајемо ми за праве погледе народне на Педагогију, сазнајемо за педагошки дух народни. И педагогија, која ниче из самога народа, у правом је смислу *народна*, национална. С тога и нема бољег упута за народно васпитавање, нема поузданије основе за здраво и плодно васпитање но што је ова народна Педагогија.“ Овај је научник вадио погледе народне на васпитање, као што и сам натпис књиге казује, само из пословица. А колико тек има више вредности потражити их и по другим умотворинама народним, и разгледати цео живот и свеколико *послужање* народно у одгајивању порода његовога, овако, као што смо ми учанили? За пословице он вели: „У пословицама је искуство, а искуство је мати свима наукама па и педагошкој. Много се што шта налази у пословицама, што је тек новија наука утврдила.“ А у обичајима народним, у самом поступању његовом у одгајивању порода свога, у оној тајанственој филозофији његовој што је сакривена у ономе „ваља се“ и „не ваља се“ као и у многим причама и песмама, зар се исто тако не налази премного искуство и много што шта, што је тек новија наука утврдила, као и много штошта, што наука можда није још ни утврдила? . . .

Die Erziehung im Sprichwort, oder die deutsche Volks—Pädagogik von Dr. Albert Wittstock, Leipzig 1889.

Тако је дакле наш задатак много шири: да из целокупног и посматрања и мишљења и веровања народног у првом подизању порода и у даљем васпитању његовом пронађемо и оне здраве *принципе*, који у томе провејавају и које треба *ушврћивати*, и оне недобре, те по томе погрешне и *штетне*, које ваља *искорењивати*.

А колико ће користи бити од овога, стојаће у главном до успеха у народном просвећивању уопште.

САДРЖАЈ

	СТРАНА
Предговор	V
Извори	XIX
Увод	XXV
Први део	
Опште одгајивање	
Глава I <i>О васпитању уопште</i>	3
1. Појам и потреба васпитања	3
2. Могућност васпитања	4
3. Време васпитања	7
Глава II <i>Пре рођења</i>	9
1. Време момаштва и девојаштва	9
2. О венчању : 1) Пре венчања	16
2) На венчању	19
3) После венчања	20
3. О породу уопште	23
1) Да има деце	24
2) Да се деца држе	27
3) Да се рађају мушка	31
4) Да се рађају женска	33
5) Да немају деце	33
6) На кога дете да личи	38
7) Мушко или женско	39
8) Мајка и пород	41
4. Време ношења и трудноће	43
1) Опажање	43
2) Нега	45
3) Ваља да чини	46
4) Не ваља или не сме да чини	48
5) Нека веровања о трудноћи	57
Глава III <i>Рођење и прва нега</i>	57
1. Да лакше роди	59
2. Порођај	62
3. Нега матере	66
4. Нега детета	71
1) Примање	71
2) Молитвљење и водица	72
3) Бабине и суђенице	74
4) Обрезивање пупка	75
5) Крштење	76

6) Повојница и четрдесница	80
7) Некоја веровања и врачања	85
8) Купање и повијање	91
9) Дојење	96
10) Љуљање и успављивање	100
11) Стрижење	124
12) Шта не ваља да чини мати	125
13) Шта не ваља да чине други	126
Глава IV Периода проходања и проговарања	129
1. Мењање хране :	130
1) Зуби	130
2) Одбијање	130
3) Храњење	133
2. Држање и ношење	135
1) На крилу	136
2) У наручју	147
3. Проходање	157
1) Враџбине да пре прохода	157
2) Поступаоница	158
3) Кад не може да прохода	159
4) Седење и усправљање	159
5) Кад прохода (несрећни случајеви)	162
4. Проговарање	163
1) Да пре проговори	163
2) Прве речи	164
3) Први говор и прве песмице	166
5. Учење у овој периоди	176
1) Прво занимање дечје	176
2) Шта не ваља или не смеју да чине деца	179
6. Веровања и враџбине	181
1) Веровања уопште	181
2) Враџбине од урока	187
3) Од других болести	195
4) Кад се мењају зуби	215

Други део

Преглед даљег развитака

I Телесни развитака

1. О здрављу уопште	220
2. О ваздуху	221
3. О оделу	224
4. О храни	226
5. О чистоћи	228
6. О кретању. Игре : а) Пред почетак	229
б) Игре : I (без справа)	232
II (са справама)	244
III (у колу)	256

II Уметнички или технички развитака

1. Важност	263
2. Навикавање на рад	265
3. Враџбине о раду	267
4. Умешност	268
5. Даље усавршавање	269

III Умни или интелектуални развитак

1. Важност	270
2. Како се долази до знања	271
3. Вежбање у говору и памћењу	274
4. Школа	284

IV Морални развитак

1. Морал у народа нашега уопште	287
2. За себе и своје	292
3. Рад и тековина, вредноћа	294
4. Штедња	296
5. Све с мером	297
6. Све на време	297
7. Све полако, помало, поступно	299
8. Ред, уредност и чистота	299
9. Стрпљење	301
10. Смотреност	301
11. Мудрост	302
12. Говор	303
13. Сталност, истрајност	303
14. Воља	304
15. Нарав	304
16. Јунаштво	305
17. Образ	306
18. Скромност	306
19. Дружба и пријатељство	307
20. Уљудност	309
21. Умиљатост	311
22. Искреност	312
23. Истинитост	312
24. Правичност	313
25. Поштење	314
26. Мирољубивост	314
27. Слога	315
28. Љубав	315
29. Дела	317
30. Угледање	318
31. Старији и млађи	319
32. Заповедање и слушање	320
33. Надзор	320
34. Казне	321
35. Судбина	321
36. Све има узрока	322
37. Мајка	322
38. Девојка и момак	323
39. Жена и муж	335
40. Задорице	340
41. Упути и поуке	346

V Естетички развитак

1. Осећање лепоте у народа нашега уопште	366
2. Не ваља се	368
3. О лепоти људској	369
4. Шта народ чини за развијање осећања лепоте у деце своје	370

VI Религиски развитак

1. Религија у народа нашега уопште	372
2. Шта народ вели о Богу	374
3. Како да се односимо према њему	374
4. Како народ буди религијска осећања (побожност)	379

Трећи део

Критички поглед

1. Општа процена	389
2. О васпитању уопште	390
3. Пре рођења	391
4. Рођење и прва нега	393
5. Периода проходања и проговарања	395
6. Телесни развитак	400
7. Уметнички развитак	402
8. Умни	403
9. Моралии	404
10. Естетички	411
11. Религијски	413

ПРВИ ДЕО
ОПШТЕ ОДГАЈИВАЊЕ

ПРВА ГЛАВА

О ВАСПИТАЊУ УОПШТЕ

1. Појам и потреба васпитања

У биолошком развиту уопште разликују се две силе: унутрашња, то су оне наслеђене, рођењем донесене или урођене особине, и спољашња, то су сви они козмички, геолошки, физички и психички утицаји из спољнога света, којима се буде, изазивају, вежбају и развијају ове унутрашње особине. Оне су прве нагомилани развитак или искуства свих пређашњих генерација. Ови су други она жива сила, која утиче на ту унутрашњу готовину, те да је оживи и развије више или мање и у овом или у оном правцу. И развитак је могућан само у толико, у колико допуштају ове *спољне и унутарње чињенице*.

Тако је и с нашим васпитањем. И оно је могуће само у толико, у колико можемо да владамо овим спољним утицајима и у колико допуштају ове унутрашње особине. Оно је дакле *могуће*, али није *свемоћно*, исто тако, као што и у култури биљака и животиња не можемо учинити све што хоћемо.

Радња васпитна обухвата *целога човека*, обухвата *пошћун развићак и шела његовога и душе његове*. Јер душа и тело стоје у неразднојној вези, и једно без другога не може. И само обоје ово чини човека. Душа опет има две стране своје. Једно је моћ за *сазнавање*, ум или разум, а друго су *осећања*, тежње и воља. Подобност за развијање свега овога доноси собом свако дете. А васпитање само *пошћомаже* и изазива да се ово развија и *ошћлања* све што томе развијању може да науди. Но ако оно ово не чини, онда развитак човеков може не само да *закржља* него и да *залута*. Зато се и каже,

да човек само васпитањем бива оно што може да буде. Зато је и велики немачки филозоф Кант рекао, да у васпитању лежи велика тајна *усавршавања рода људскога*.

По природи саме ствари овај рад на васпитању у првом реду припада *родитељима*, породици и кући; и ово је васпитање темељ свему даљем развоју и васпитању друштвеном. „Породица је извор свакога добра и благослова, огњиште јавне безбедности, народне снаге и свих врлина. И нема чвршће основе за ону зграду што се зове народно образовање од *породице*. Родитељи увек остају природни васпитачи деце своје, и породично васпитање остаје за увек *најбоље* и најприродније васпитање,“ вели Витшток.

С тога у народа реч *сироче* буди највеће сажалење, а реч *мајка* је најслађа. И народ вели, *хранишељ је као и родитељ*, и *После Бога родитељи*. *Није мајки која роди него која узгоји*. Јер не само што је дете по рођењу посве немоћно да се само помогне, него је *младоси лудоси* и *младолудо*. И ако је истина оно: *Што младоси навикне, што ситароси чини; какво дете онакав човек; како децу учиш, онаква ће ти и бити; немарљиви родитељи — лоша деца, и како сејеш, онако ћеш и жети*: онда је *потреба* васпитања очевидна.

2. Могућност васпитања

И у науци о васпитању до скоро су се о овоме борила два сасвим супротна мишљења. По једноме дете је, кад се роди, као восак од којег можемо лити *што год хоћемо*. По другоме унутарње наслеђене особине су толико јаке, да ми ван њих ништа ново створити *не можемо* ни на телу ни у души, и да ће оне и саме избити кад тад, па ма их ми и угушивали намерно; те по томе, да је сав наш рад на мењању њихову бесплодан и узалудан. По првом гледишту васпитање би било свемоћно а по другоме потпуно немоћно.

И у народа се нашега налазе оба ова гледишта. *И на црну расте цвеш. И црна кокош бела јаја носи. И бела овца црно јагне ојагни. Од плашљива ждребеша много жуша добар коњ изиђе*. Моћ васпитања казује се у оној народној песми (Вук Ст. К. I 84), где девер снаху пита:

„Ој снашице, питома ружице!

„Ал' си расла на бор гледајући,

„Ал' мојега брата чекајући?“

А она му одговара :

„О девере, злаћени прстене!
 „Нисам расла бора гледајући,
 „Ни твојега брата чекајући,
 „Но сам ћерца једина у мајке,
 „Пак ме мајка лејо неговала,
 „Шећер јела, шербей̄ воду њила,
 „Шећерли се водом умивала,
 „Твоме брај̄у угојила лице.“

Моћ се васпитања највише види у навикама. *Ш̄ио дикла навикла. Ш̄ио дикла навикла, невом не одвикла. Чему млад навикне, с̄иар обикне. Чему се млад научи, с̄иар се не одучи. Ко ниш̄ӣа не ради у младос̄ӣи, неће ни у с̄иарос̄ӣи. Ш̄ио се у колевци научи, нигда се не одучи.* Овамо иде и она чудна при избору девојке за снаху: *Нек је из куће ња макар и од кучке. Јер ће добра кућа створити добро чељаде и од рђаве матере. Или: Жени сина од куће ња макар и од кучке. У чем живиш, у њо̄ме и обикнеш. Нема гос̄иос̄ӣва док му га кућа не да.*

Али је веома интересно, да је оно друго мишљење у народа нашега заступљено много више. *Ивер не њада далеко од кладе. Воћка не њада далеко од с̄иабла. Ис̄иод крушке крушка. Крмача не рађа лане већ њрасе. Каква мајка, њаква и ћерка. Какав о̄ӣац, њакав син. Из сваког њања не може се све̄ӣац ис̄ӣеса̄ӣи. Ис̄иод вране ш̄ӣо ис̄ӣане ре̄ӣко соко њос̄ӣане. Није врана родила сокола. О̄ӣкини њсу ре̄ӣ, њас ње њас. Крс̄ӣи вука не крс̄ӣи: вук ња вук (Март. П.). Ниш̄ је куја око̄ӣила вука, ни Циганка родила јунака. Гледај коња њо врај̄у, а девојку њо роду. Гледај мајку, узми ћерку. Мајка ћерку удаје. Ш̄ио мачка око̄ӣи, њо мишеве лови. Какав дуб онако воће. Како дрво, онакав род. Какви родиш̄ељи, онака и деца. Од зла оца нису добра деца. Од зла оца још гора деца. Човек од човека. И наши су на нас. По оцу син а њо мај̄ери кћи (познаје се). Вино од лозе, млеко од краве а човек од човека. Ш̄ио кока излеже земљу чеј̄рка. Какво звоно њакав глас, какво ж̄ӣӣо њакав клас; какво дрво њакав клин, какав о̄ӣац њакав син. Каква њива њакав род, какав о̄ӣац њакав њород. Од лозе грозд а од њрна кујина. (Хрв.) Какво с̄јеме њаква клица, какво њрело њаква жица, каква мајка њаква дица (Слов.) С ким се њамеј̄ не роди, с њим и не умире. Ш̄ио се у њовој њовије, њо земља њокрије. Ш̄ӣа се с ким ро-*

дило, од шого се не одучи. Којрива већ за младосћи пече. С чим на кршћење, с шим и у гроб. Што коме природа није дала, нико му даћи не може. Из сваког пања не може се свећац исцесаћи. Крсти вука а он ојеш у гору. Како ко никне тако и обикне. Што колевка заљуља, што мошица закоја. Од зла рода нек није порода. Од зла семена нек није племена. Ат. П. вели: „Ако је дете добро и ваљано, приписују матери. Ако је она добра рода, биће и деца и обрнуто. Ако је пак мајка добра и од добра рода, а дете опет не ваља, онда веле, да се „турило тако на некога у родбини.“

Народ дакле верује, да су јаче оне унутрашње особине, донесене рођењем, од нашега васпитног утицаја споља. Он је несумњиво за то имао безброј примера, на којима се ово његово мишљење потврђивало. Кад овој претежности унутрашње силе додамо још и безброј спољних утицаја, и који се могу и који се не могу предвидети и који нису у нашој власти, онда ће се ласно објаснити, зашто народ иде и даље, те све што бива и што ће с човеком бити приписује некој вишој незнаној и невидљивој сили — судбини или срећи. Што ти је одлучено, из Индије ће ти доћ', а што није, из усћа ти ће исцасаћи (Ђ. Д.). Среће дај Боже, јер је свијесћи мало (Ђ. Д.). Суђено му. Таква му је судбина. Ако ти је суђено. Све ће бићи што је суђено. Није коме је речено, него коме је суђено. Што се за вешала родило, од пушке не погибе. За све несрећне случајеве народ ће рећи: суђено му је да тако буде. Крава, вели, отели два телета и закољу оба, па од једнога кожу метну на Јеванђеље, те људи љубе, а од другога на бубањ, те га и мртва бију. Неки вечити ђакон рекао поглавару црквеном: „Ја ђакон, ти ђакон; ја ђакон ти игуман; ја ђакон, ти архимандрит; ја ђакон ти епископ; ја ђакон, ти митрополит.“ Кад коме иде што од руке, каже се: срећан се родио, а кад неком ништа не иде од руке и сналази га несрећа за несрећом, веле: несрећан се родио. Отуда она: Роди ме, мајко, срећна ја ме и на ђубре баци.¹ Бог срећу дели. Баба јабуке, а Бог срећу. У срећан се дан родио. Из једног дрвета икона и лојаша. Кома Бог није дао среће, ковач му је не скова. Боље драм среће но сито ока памешти. Дај ми срећу ја ме вежи у врећу. Ко је срећан, и пешлови му јаја носе. Мени срећа, шеби ум. Ако мајка роди дијете, не даје

¹ „Роди ме, бабо, с касмет, фрли ме на буниште.“ (Март. П.).

му срећу (Хрв.). Ако ма̄и даје ӣићу, не даје срићу (Слов.). Ако ӣе срећа не ӣричека, на великом ха̄у с̄иићи је не можеш. Ако срећу не сре̄ше, не с̄ииже је. Сваког своја срећа (чека). Худом кућа и на леду изгори.

Али временом и народ постаје критичнији у своме суђењу те не верује слепо у судбину и у срећу. Јер вели: *Нема зла без добра. Нема добра без зла. Нема зрна без ӣлеве. Где је срећа, ӣу је и несрећа. Где несрећа, ӣу и среће има. Свак има свој део и зла и добра. Свака срећа за времена. Држи срећу док ӣи је у рукама.* Најпосле ово гледиште иде тако далеко, да се сасвим окреће против судбине и „среће“: *Сваки је ковач своје среће. Сваки кује себи срећу. У срећу се узда луд, а ӣамешан у свој ӣруд. У се и у своје кљусе. Како сејеш, онако и жњеш. Како радиш, онако ћеш и ӣроћи.* Све ово народ говори у оним случајевима, где су узроци ближи, те их види; а у свима другима већином се држи предњег гледишта.

3. Време васпитања

Сувишно је тврдити, да је младост најбоље време за васпитање. Не само што је тело тада *слабо*, те без помоћи наше дете не би могло ни да остане а камо ли да расте и да се развија правилно, него је и душа тада *најӣримљивија* за све, и за добро и за зло, те јој је потребан управљач и помагач. Ово је и искуством утврђено, и онда није чудо што и народ наш вели: *Дрво се савија док је младо. Ш̄ио ће кука бӣи, криви се на време. Би или куј гвожђе докле је вруће. Мучно је с̄шара ӣса научӣи лај̄и. Ма̄ор се коњ не учи игра̄и. С̄таро дрво мучно је ӣревиј̄и.* Многе народне приче и песме износе у ружној слици младу, која код своје мајке ништа није научила радити у младости.

Ако се дакле васпитање схвати као *ӣо̄ӣун развӣак човеков*, и као развитак *ӣела* и као свестран развитак *душе* његове, онда је извесно најбоље и једино време томе: *младос̄ӣ*. Тада се и разна искуства теку. И *ӣио ниси ӣро̄а̄ио у младос̄ӣ, ӣо ћеш у с̄тарос̄ӣ. Ш̄ио зло девојком, ӣо го̄ӣову невес̄ӣом. Ш̄ио младос̄ӣ ӣро̄ус̄ӣ, с̄тарос̄ӣ не накнади.*

ДРУГА ГЛАВА

ПРЕ РОЂЕЊА

1. Време момаштва и девојаштва

Безброј је враџбина што их чине момци, да би се оженили, а још више девојке, да би се момцима допале и удале. Али се све оне не тичу порода непосредно, него се из њих само посредно види природни нагон и *шежња за родишељством*. С тога их не можемо све ни наводити. Али би било у интересу и здравља и угледа девојачкога, кад би се оне све изнеле и — избегавале и искорењивале. Јер, шта ће помоћи момку, ако нађе млека од мајке и ћерке па с њим замеси колачић од пшенична брашна, проврти га на средини и кроз ту рупу погледа девојку; или нађе детелину са два или четири листа и метне јој у папучу; или је прогледа кроз прстенак од ветроваља; или кроз прстен с мртвога човека (!); или је дарне кобилицом од плиске; или, да уочи младе петке у глухо доба ноћи изиђе напоље, ухвати се за проштак и клатећи се трипут да зовне ону коју воли; или да ухвати рибу мрену, па да је метне у недра с десне стране и ту остави док не липше, онда да је сагори на жару па истуца и да девојци у нечем да попије?! Или оно у песми: *Чини Имра Челебије* (Вук, I. стр. 490), где Имро пише „лист књиге бијеле“ Материном Злату и онда куми књигоношу:

„Не носи ми писмо и хартију,
„Него памет Материна Злата,
„Да ми дође у бијелу кулу,
„Прије саба и зоре бијеле,
„Сама, гола, у кошуљи танкој,
„Сама, боса, у пачмаге жуте,
„Гологлава, у марами малој;“

па је онда оваку исту књигу написао и бацио у воду а трећу у ватру, и Материно Злато му дошло!...

Или, шта ће девојци помоћи, ако узме крило од слепог миша па њим додирне одело онога момка којег воли; или узме земље испод његове ноге па од ње замеси колач насред срца и кад се осуши да кроза њ прогледа момка; или ако да своју кошуљу трудној жени да јој метне под главу, па кога она сања, да јој он мора бити суђеник; или ако однесе јабуку на воденично коло, да се трипут окрене да се и памет за њом окрене ономе, коме је да те је поједе; или ако узме огледало, чешаљ, соли и хлеба па метне уочи младе Среде под јастук и рекне: „ко ми је суђени, нек ми ноћас дође, да се очешљамо и ово соли и хлеба поједемо!“ ... И је ли то истина: ако девојка прогледа момка кроз њушку од божићњара, да ће он и земљу прорити док је не узме; ако га прогледа кроз мртвачку свећу, да ће он умрети за њом; ако га прогледа кроз вишњу, да ће свиснути за њом; ако кроз омилен да ће му омилити; ако кроз јечам, да ће јечати за њом; или ако му извади стопале па унесе земљу у кућу и преврне, да ће му тиме и памет преврнути; или, ако се она на Ђурђев дан пре сунца умије испод воденичког камена, да ће му се мозак завртети до лудила; или ако узме од слепца погани, па је осуши и меће момку у јело и пиће, да слепо трчи за њом!!!... Није ли ово све по случајној сличности у речима, а све нема апсолутно никакве везе с оним што хоће да се постигне. То су дакле просте враџбине и празноверице. А из којег су доба, најбоље се види и по дану када се оне највише врше. Оне се највише чине о Ђурђеву дану. Сем напред поменутих има их још трипут оволико које се чине и „на Ђурђев дан пре сунца.“ Али их ми нећемо ређати. А да би се видела безначајност па и смешност њина, ипак да наведемо само ове: Уочи Ђурђевог дана девојке узјашу грабуље и трче око куће вичући: „Како ова граби, тако се грабили и момци за мене!“ Или узјашу на вратило па веле; „Ове године на вратило, а до године на грабило!“ (да се момци грабе за њу). Или девојка скине своју кошуљу и метне је на трмку (кошницу) да преноћи, па у јутру рано задрма кошницу те челе зазује, а она каже: „Како ове челе јече, тако да јече и момци за мном!“ Или мећу у воду: јечам, граб, кукољ, миљевину, омиљен, одољен и траву пуцкавицу па говоре: „Јечам мећем, да момци јече за мном; граб мећем, да

се грабе за ме; кукољ мећем, да кукају за мном; миљевину мећем, да им је мило; омиљен мећем, да им се омилим; одољен мећем, да не могу себи одолети без мене; пуцкавицу — да пуцају за мном! “ ...

Много је лепша ова (из Босне): „Девојка, која је рада да се уда, иде четрдесет јутара на воду прије сунца и говори јој: „Добро јутро, студена водице, а мени, Боже, дај добре срећице!“ Или иде сваког празника на воду и говори: „Добро јутро, студена водице! Ја нађох на води три корита: у једном лед, у другом глед, у трећем злато. Умих се ледом; огледах се гледом; отрг’ се златом: нек сам сваком златна и лијепа а суђенику моме најљепша!“ (Ст. Триф.) И извесно је, да ће вредна девојка, која овако рани и умива се на извору, пре наћи „суђеника“ него она, коју и сунце затиче у постељи. Исто тако наивна је и она, да на момка или наводацију кад полазе на прошевину (китицу или јабучно) бацају мачку или чичак, те да се тако и девојка залепи за момка; као и оно грабљење девојака да ухвате јабуку што им је баци младожења кад дођу сватови с девојком, и да пију вина у цркви из чаше венчане.

Добро је и ово веровање: да девојка, кад устане са столице, остави столицу на њено место, па ће јој доћи просиоци: да бежи од метле и да никога не удари метлом, јер се неће удати; да не ваља да звижди, јер ће јој порасте бркови; да после мешења за дуго не опере руке; да не гребе котлове, јер ће јој сватови покиснути ит.д. Исто тако момак и девојка не смеју да дреше мртвику подбрадак, јер се он не би оженио а она удала (М. Бан.).

За момка и девојку народ *верује* ово: На Сретење какву девојку момак најпре сретне, плаву или црномањасту, или девојка момка, таквога ће и узети; коме је прст на нози до палца дужи од палца, судиће му жена, а коме су одавречени неће лепо живети са женом, а тако исто и жена с мужем; ако момак и девојка једу слезину, помодреће им усне на свадби; кога је туга, кад га голицају, узеће младу жену, или, ако је женско, удаће се за млада човека, и обрнуто.

Непосредно се порода тичу само ове: док је девојка под прстеном, умеси девет колачића од стрмног брашна па их чува, те их после ушива деци у тканице зарад здравља и од урока; ако би се момак и девојка измерили на кантар, сва би им деца била женска (М. Ђ. М.).

Кад славуј извија своје величанствене мелодије, да би само домамио своју драгану, кад ластавица заједно са својим мужаком свија гнездо своје, да у њему заједнички одгаје миле своје, онда није чудо, што је и у човека ово доба најпуније идиле и што га народна поезија износи као најлепше и најсрећније.

Девојка седи крај мора
Па сама себи говори:

Ах, мили Боже и драги!
Има л' што шире од мора?
Има л' што дуже од поља?
Има л' што брже од коња?
Има л' што слађе од меда?
Има л' што *драже од браћа*?

А *риба* јој из мора одговара:

Девојко, луда будало!
Шире је небо од мора,
Дуже је море од поља,
Брже су очи од коња,
Слађи је шећер од меда,
Дражи је драги од браћа (Вук, I, 285.).

Девојка јадикује, што је у башти *сама*, без драгога, па вели:

Што је небо, да је лист хартије,
Што је гора, да су калемови,
Што је море, да је црн мурећеп,
Пак да пишем, три године дана,
Не бих мојих исписала јада! (Вук, I, 206.).

Мајка пита ћерку, је ли платно убелила, а она јој одговара:

Нисам, мајко ни до воде дошла,
А камо ли платно убелила:
Јово ми је воду замутио.
Кун' га, мајко, и ја ћу га клети:
Е да Бог да, те се *обесио*,
О злу дрву о *мом белом грлу!*
Е да Бог да тамнице допао,
Тамница му моја недра била!
Е да Бог да синцира допао,

Синцир биле моје беле руке!
 Е да Бог да вода га однела,
 Моја мајко, на ме га нанела! (Вук, I, 531.).

„Момче ми промче кроз гору“, а девојка моли мајку, да га зовне на конак. Мајка ређа све шта треба госту, а она вели:

Моје му очи ракија,
 Моје му лице погача,
 А бјело грло заслада,
 Росна му трава постеља,
 Ведро му небо покривач,
 А моја му рука узглавље! (Вук, I, 576.).

Девојка моли мајку:

Не дај мене мајко за недрага!
 Волим с драгим по гори ходити,
 Глог зобати, с листа воду пити,
 Студен камен под главу метати,
 Нег' с недрагим по двору шетати,
 Шећер јести, у свили спавати. (Вук, I, 310.).

Девојка се у реци купала па кошуљу бацила у зелену траву; а прикрало се момче од оваца, те јој кошуљу украло. А она куне:

Ко то моју кошуљу украде,
 Да Бог да му с' хиљадиле овце!

А то чула овчарева мајка па и она куне:

Ко то куне мојега овчара,
 До године у мом двору била,
 А до друге и чедо родила! (Вук, I, 529).

Девојка белила платно, а прошао кршан момак поред ње. Она застала и почела га гледати, а он јој говори:

Не стој, Радо, не гледај ме:
 Однесе ти вода платно!

А она му одговара:

Нека, нека; нека носи!
 Ако Рада жива буде,
 И друго ће изаткати
 И тебе се нагледати.

Још искреније говори друга :

Кад бих знала и видела,
 Да бих твоја била,
 Млеко би се умивала,
 Да би бела била ;
 Ружом би се утирала,
 Да бих мирисала ;
 Свилом би се опасала,
 Да бих танка била. (Вук, I, 592).

Искреност девојачка може да буде тако велика, да и претера :

Веруј ми, Јово, и срце и душо!
 Дража ми је, драги, твоја душа
 Него моја сва четири брата.
 Мекша ми је твоја десна рука
 Нег' четири најмекша јастука! (Вук, I, 206).

Девојка се дави, а мајка се за њом каменом баца и вели

Тони, тони, ђаволе,
 Ниси моја ни била!

Тако вели и отац јој и брат. А драги не вели тако.

Драги трчи на броде,
 Па он гаца у воду:
 „Ходи к мени, душице,
 „Ти си моја и била!“ (Вук, I, 292).

За гором, за зеленом девојка везана танком жицом ибри-
 шимом. Она моли момка :

Одреси ме, млад јуначе,
 Ја ћу теби сеја бити!

А он јој одговара :

Имам сеју и код куће.

Она му онда рекла :

Одреси ме, млад јуначе,
 Ја ћу теби снаша бити!

Он јој опет одговара :

Имам снашу и код куће.

А кад му је рекла :

Одреши ме, млад јуначе,
 Ја ћу теби *љуба* бити!
 Онда момче њу пољуби,
 Пољуби је, одреши је,
 И одведе б'јелу двору. (Вук, I, 300).

Девојка тужи :

Млад ме проси, за старог ме дају.
 Стар је војно трула јаворина;
 Ветар дува, јаворину љуља,
 Киша иде, јаворина труне.
 Млад је војно ружа напупила,
 Ветар дува, ружа се развија,
 А од кише бива веселија,
 Сунце сија, она руменија. (Вук, I, 392).

Девојка се с лицем разговара :

Давор лице, давор бриго моја!
 Да ја знадем, моје бело лице,
 Да ће тебе стар војно љубити,
 Ја бих ишла у гору зелену,
 Сав би пелен по гори побрала,
 Из пелена воду извијала,
 Те би тебе, лице, умивала:
 Кад стар љуби, нека му је горко.
 А да знадем, моје бело лице,
 Да ће тебе млад војно љубити,
 Ја бих ишла у зелену башту,
 Сву бих ружу по њој'зи побрала,
 И из руже воду извијала,
 И тебе бих, лице, умивала:
 Кад млад љуби, нека му мирише. (Вук, I, 395).

Мајка кара сина, где је синоћ био. А он јој прича, да је био с трима девојкама :

Једна ми је танка и висока,
 Друга ми је б'јела и румена,
 Трећа ми је црноока девојка.

За првом га глава боли, за другом га срце боли, а за трећом *умире* и наручује, да га пронесу поред куће њене. Они то учине, и она за њим *умире* и наручује:

Поредо нам раке ископајте,
И кроз раке руке саставите! (Вук, I, 340).

И по народноме је велика грехота ко покуди девојку и растави и мило и драго.

2. ○ венчању

1) Пре венчања

Безброј је враџбина и обичаја, који се врше о прошевини и свадби а тичу се порода, посредно или непосредно.

1. Кад сватови дођу по девојку, девојка најпре прогледа момка кроз прстен, кроз босиљак и кроз сито — да им љубав буде чиста као сребро, да му она мирише као босиљак, и да буду сити и задовољни у свом новом животу. (Ст. Д.).

2. Кад сватови дођу по девојку, девојка гледа момка из трема на неку рупу а кроз дренов венац, босиљак и сито и говори: „Ја те гледам једним оком и нагледах те се; а ти мене с оба не можеш.“ Онда говеђом балегом замаже ону рупу — да се момку затворе очи, те да се заводи за њом као слеп и слуша је. (Опет на Косову. А у Неродимљу при том девојке још и броје овако: „Један бор, два бора, трећи бела борика.“ А то значи: два сина па кћер. (Д. Деб.).

3. Кад сватови оду по девојку, девојка из прикрајка прогледа момка кроз узду — да је после њена влада, а он да буде зауздан.

4. Кад дођу сватови за девојку, младожења нити пије ракију нити једе месо, него му ташта донесе чанче с медом — да јој зет буде слadak као мед. (Д. Деб.).

5. Младожењи скину с коња узду и однесу је млади, да се кроз њу провуче — те да младожења иде за њом као зауздан коњ. Зато негде младожењини момци не даду, те дође до свађе (Д. Деб.).

6. Слично овоме у Подрињу дају девојци код очеве куће у вајату, да прогледа момка кроз оглав а за вођице (поводник) да вуче, као да тера коња, па после да га прогледа кроз сито — те да он њу слуша и прашта јој. (У. П.).

7. Кад девојци дођу сватови, она ваља да узме струк босиљка и да кроз њега погледа и рекне: „Један, два, трећи

младожења.“ Тај босиљак онда ваља да понесе са собом на венчање — да би јој пород био као босиљак. (М. Б.).

8. Кад ће девојци доћи сватови, она метне у врећу сву рубу, коју ће обући кад пође на венчање, па кад прва пушка пукне, она је истресе из вреће, да после лакше рађа децу. Још опаше око себе кончић од јарине, па, кад чује пушку, она крочи и прекине га и помери на друго место. (М. Б.).

9. Слично томе је и ово: да се млада по голом телу опаше ликом, па кад дођу сватови и чује свирку, она да се напне, да лика пукне — да би лако рађала децу. (С. Грб.).

10. Кад полазе на венчање, младине хаљине измере на кантар а не гледају колико су тешке и провуку их међу ноге материне. Ово исто учини и младожења, да би се волели и због чџни.

11. Млада невесту, кад полази на венчање не треба да очешља нероткиња или која се преудала, због порода.

12. Кад млада пође на венчање, метне у недра парче шећера и јабуку, да мужу буде слатка, а деца да јој буду здрава као јабука. Негде ово чини и младожења.

13. Кад полази на венчање, млада завеже на чарапи онолико чворова, колико година жели да не роди.

14. Или, узме собом онолико зрна пасуља колико година жели да не роди.

15. Или, водом, којом се окупала, залије онолико сувих дрвета, колико година жели да не роди.

16. Или, у десни опанак метне онолико зрна проса, колико година жели да не роди.

17. Или се опаше мушким свитњаком (гаћником) или јој дају да носи чепове од бурића, да би рађала мушку децу.

18. Или, узме мали катанац па га затвори и с њим оде на венчање. После у сандуку чува тај катанац, па, кад зажели да роди, она га отвори.

19. Или, кошуљу коју скине кад пође на венчање не дира онолико дана, колико година жели да не роди.

20. Или, кад пође на венчање закопча мушку и женску копчу па их прогута, па, кад их избаци, чува их; а кад зажели да остане трудна, она их откопча.

21. Кошуљу облачи с пећи или с бурета, зарад порода.

22. Кад се млада спрема за венчање, усуче једну свећицу и савије је у котур па кроз њега погледа у Сунце и рекне: „Кад се свадило Сунце и Месец, тад ја и младожења!“

23. Млада не сме понети на венчање ни у чем на себи шиваћу иглу или ножице, јер би рађала све женску децу.

24. Исто тако не сме имати на себи никаквих завежљаја ни чворова па ни на коњу на којем она јаше, зарад лакшег порођаја.

25. Због тога се ни сандуци (ковчези) с девојачком рубом и даровима не смеју закључавати пре венчања.

26. Ни млада ни младожења не смеју имати при себи небушених новаца него само бушених; иначе не би имали порода.

27. Кад младу изведу пред сватове, она ваља најпре да погледа у младожењу.

28. Кад пође на венчање она ваља да дè своју обућу оној, којој жели да се скоро уда и да јој рекне: „Пођи мојим трагом!“ А мушко ваља да повуче за нос и ожениће се брзо.

29. Свекрва нагарави младу мало на челу, да је не би урекли.

30. У свега народа нашега постоји веровање, да ће деца личити на младину родбину, ако се она при поласку на венчање окрене и погледа у родитељску кућу. Зато је ови и зову, да би се окренула. Али сватови, особито девери и момци младожењини, пазе на то и не даду јој, те се негде и посваде око тога. С тога неки веле „ваља“ да се окрене, а други веле „не ваља“ да се окрене. У Бољевцу (у Србији) веле, не ваља да се окреће, јер би туговала за родитељима.

31. Кад сватови поведу младу на венчање, ваља неко од добрих људи да је викне, те да би и деца њена била добра. (М. Б.).

32. Чим сватови изиђу из села, младожења стигне младу и удари је по плећима, да би га се бојала.

33. Кад сватови у путу, идући на венчање, прелазе преко какве воде, онда млада говори: „Прођох воду, не угазих; родих дете, не осетих,“ да би лакше родила. Или, мало подигне кошуљу па рекне: „Осетих се, родих.“ У Граници баца закључан катанац у воду (а кад иду кроз гору, она обадвама рукама ломи гране), и чауш викне: „Станите свати, хоће млада да....!“ и сватови стану; а ђувеглија оде води, па захвати прегршћу и напуни уста, дође млади и попрска је по грудима — да би имала млека (Н. Б.). У Левчу млада тада метне под појас онолико прстију, колико година жели да не роди. (Ст. М.).

34. Занимљива су још ова веровања: да неко може да учини, да младенци немају порода, ако на пут, куда ће сва-

тови проћи метне с једне стране ћилит (катанац) а с друге кључ, па кад прођу сватови закључа катанац и рекне: „Кад се овај ћилит отвори овим кључем, онда и њих двоје пород родили!“ (Л. Грђ.); ако млади метну у кола под јастук закључан катанац; или, ако јој крадом завежу коју ресу од струке (у Ц. Гори), и зато је чувају у одаји пред полазак на венчање; да младу нико сем домаћин не сме да види док се не венча (Ст. Тр.); да пре венчања девојка испрошеница не сме да улази у момачку кућу (С. Грб.), и да на прошење не ваља да иде паран број с младожењом него непаран.

35. А да би се лепо живели, девојка украде још пре венчања мало брашна из куће, у којој има младенаца, па га замеси млеком од мајке и ћерке и то ноћу на огледалу, и од тога умеси колачић па га чува и понесе на венчање. Кроз тај колачић после да прогледа младожењу па обоје да окусе од њега и лепо ће живети. (Св. Б.).

36. Али је ужасна она: да момку дају да пије воде, у којој је окупан мртавац, да би девојку заволео!...

2) На венчању

1. Да би имала порода, сандук с младиним даровима ваља да буде отворен за време венчања и млада се не сме хватати на венчању за трбух.

2. Да би лакше рађала, на млади за време венчања не сме бити ништа завезано ни стегнуто, те зато и обућу одреши и косу расплете, нити је младожења сме стезати за руку.

3. Да би рађала мушку децу, млада на венчању у себи зовне мужа и рекне му: „Колико ти у глави зубава, толико ти родила синова!“ (А кад је уведу у мужевљу кућу, она погледа рокове и рекне: „Колико ти у кући рогова, толико ти родила синова!“ (Л. Грђ.). А момку међу под појас чеп од каце или из бурета.

4. Да не роди неколико година млада на венчању метне под појас онолико прстију, колико година жели да не роди, и кад поп чита броји толико листова.

5. Да би се волели млада и младожења после, једно од њих при венчању држи шећер а друго јабуку, па после даду једно другоме; и млада узме лист копитњака па га намаже медом и залепи под десно колено и тако се венча.

6. Да је се муж боји и да њена буде старија, млада гледа, да за време венчања нагази младожењу. Али то исто вреба и младожења. Зато „При вјенчању млада и младожења варају једно друго, које ће кога очепити ногом, стегнути¹ за руку, или које ће прво корачити ногом кад пођу да обилазе око синије — све да уграбе пре, те да би његова била старија. А у вече млада меће и своје хаљине преко младожењиних, те да она буде старија од њега.“ (Ст. Тр.). „При вјенчању догађа се, да младијенац младици стисне прсте с прстењем тако јако, да се ова од муке увија. Кум спази то, па ће мучки дернути младијенца у разлог, да с миром стоји.“ (Мед.).

7. „Ако младожења или млада имају што против кога или ко против њих, па се боје, да им овај не поквари будућност, да им не одузме пород, онда они моле свештеника, да их венча у кућу. Више се пута дешавало, да младенцима позли у цркви на вјенчању, те последије врачају и погађају, ко им је то учинио, те више пута нека особа страда на правди Бога“. (В. Рад.).

8. За време венчања млада држи под језиком неку пару да би јој деца била богата, и опаше се златном жицом, да буде мужу чиста као злато.

9. За време венчања не ваља поп да прочита све, јер би се онда с младенцима венчале и све чини, што им је ко учинио.

10. При венчању млада и младожења пазе, да се не „завенчају“ с каквом болешћу, јер после од те болести не би могли никако да се излече.

3) После венчања

1. С венчања се сватови никад не враћају истим путем, него другим, да ко не би бацио какве чини, те омразио младенце (Ј. В.). Ако сретну кириџије, ови ваља барем на првом коњу да одреше узлове — да млада не би остала неротка. (Л. Грђ.).

¹ Тако је једну стегао младожења толико, да је сирота п. .... После причала: „Он стегнаја, а ја врднаја... докле не п... А црква учини: „дзнана!“ Онда је питали: „А шта ти, море, рекоше сватови? А она одговорила; „Ете, сватови ки сватови; „Уз к... снахо!“ неки: „Низ к... снахо!“ А кум, ки свој човек, каза: „На мојега, кумице!“...

2. Кад сватови дођу близу младожењине куће, млада рекне: „У мог драгог око двора дубови, а у дому (му се рађали) синови!“ — да би рађали мушку децу. (Мед.).

3. Чим уведу младу у двориште, она баца босиљак из недара, — да би и она у том дому мирисала као босиљак у недрима њеним (Д. Деб.).

4. По двору, куда ће младу провести, метну на пут дрва, столице и др. ствари, да кушају, је ли млада вредна; а она све то склања и тиме показује своју вредноћу (Ат. П.).

5. Мушко наконче дају млади с тога, да би рађала мушку децу.

6. Кад се млада скида с коња или кола, стаје на врећу пуну овса па с вреће на рало или плуг а с рала на праг кућни. А девојке певају: „Сјаши нам, мила нево, с коња на врећу, с вреће на рало, с рала у кућу, милом свекру у крило!“ ... (М. Ђ. М.).

7. Онда погледа у стреху и изброји онолико рогова колико жели да роди синова и рекне: „Колико сагледала рогова, толико родила синова!“ (М. Ђ. М.).

8. Пред вратима пролије суд пун воде, да би јој сваки посао ишао тако лако и брзо као вода из котла или ведрице. (Л. Грђ.). (У Црној Гори спреме буре воде, па му она извади чеп).

9. На вратима је залажу медом и маслом, ради здравља, па онда прође испод младожењине руке, да би га се бојала. Онда јој даду со и хлеб и мало дете, обично мушко, да би унела срећу у кућу и рађала мушку децу. У Ст. Србији јој даду хлебац пода десно пазухо а у леву руку чиницу с медом да је сита и берићетна и блага и слатка као мед. (Ст. Д.).

10. У кућу ваља да уђе преко ћилима, под којим је мушки гатњик и мали ножић црнокорац — да би рађала мушку децу и јунаке.

11. Кад ступи у кућу, згази јајце, или јој даду перја на тањиру те га она раздува — да би јој и порођај ишао тако лако. (В. Б.).

12. У Мачви млада узме угарак па њиме цара ватру, као полагеник на Божић, и говори: „Оволико среће и здравља! Оволико напретка у дому у који дођох! Како ова варница светла била, тако и ја светлела радом и угодбом, образом и поштењем!“ И онда сложи угарке, да би се и браћа у дому слагала. (Ј. В.).

13. Млада доноси собом какав сув листић па га сад баци и рекне: „Шуш, и мало и велико! Моја реч у овој кући најстарија!“ (П. Паз.).

14. Онај, који се први с младом пољуби у кући, не сме да зажмури, јер би она после дремала поред деце. (К. П.).

15. Сад ваља да седне, али да не седи дуго — да се не би с породом забавила. (Ст. М.).

16. Онда с младожењом подели јабуку, те је поједу — да лепо живе и да им пород буде румен као јабука.

17. Негде дају млади да пије сплачина од опраних судова — да јој се не гади кад буде у другом стању. (Ст. М.).

18. У неким крајевима одведу младу до чивилука, где се веша оружје — да би рађала мушку децу. (М. С. П.).

19. У Жупи иде млада у подрум те наточи чашу вина, па пола попије она а пола дâ деверу; и тако се ухвати за чеп да би рађала мушку децу. (М. Бог.).

20. По вечери око десет сати иде кум у ону собу, где ће свести младенце, те простре душек, што га је млада донела, и по њему поваља које мушко дете — да би млада рађала мушку децу (Л. Грђ.).

21. Прво вече младожења меће под главу нож а негде и палицу; а Л. Грђић вели, да „негде избију кукавицу још прво вече,“ те отуда и оно:

Хвала тасту на части,
А пуници на дјевојци!
Ако буде добра,
Неће бити *модра*.

22. Кад хоће да легну, онда младожења отпасује млади кецељу, зарад порода и скида јој дувак па га баца на неку девојку, да се пре уда.

23. Младенци прве ноћи не ваља много да говоре, јер би им деца плакала. (М. Бог.).

24. Прве ноћи неко ваља да прислушкује испод прозора где су младенцу, те да се не би рађала деца gluва.

25. У свем народу нашем влада уверење, да младожења прве ноћи не сме да дира младу за сисе, јер би је болеле.

26. Прво јутро кад млада устане, обуче друге хаљине па узме залог хлеба и соли, метне га у уста и тако брише кућу, док је не почисти сву, па онда прогута тај залог хлеба, да јој се за време трудноће не би ни на шта гадило.

27. Кад младенци први пут после венчања иду младиним родитељима на ручак, мајка их дочека на прагу и млади пропусти кроз пазухе јаје и совељку, па тек онда улазе у кућу — да би јој порођај био лакши. (С. Грб.). Онда је посади на врећу, у коју је метнула клупче пређе па онда врећу истргне а клупче испадне и она рекне: „Како ово клупче брзо испало, тако јој се брзо и деца рађала!“ (Л. Обр.).

28. Кад први пут по обичају после венчања млада једе с девером подробац, она не једе кашиком — да јој се деца не би свађала. (М. Бог.).

29. У први Понедељак после свадбе, кад пере судове, млада окуси мало од оних помија — да јој се за време трудноће не гади.

3. О породу у опште

Јединке органске продужују живот свој у породу своје. По томе, деца су наша само продужење живота нашега. С тога није чудо, што сви родитељи теже да имају деце и да су им деца добра. Отуда и у народа толико изрека о томе. *Деца су домаћи благослов. Много деце, много среће. Пуно деце, пуно среће. Ко деце нема, не зна шта је миље. Ко деце нема, не зна за шта живи. Једно као ниједно. Највећа је срећа у колевци. Имам децу — имам крила. Без деце човек сухо дрво. Деце и чаша у кући никад није сувише. Благо томе, ко има од срца порода...* Народ сматра, да је то проклетство или казна Божја кад ко нема деце. Особито жене воле да имају деце. Па и ако се вели: Боље немати порода, него имати рђаву децу, опет је нека рекла: Имао мајку ко тући. Или: *Имала мајка пред ким безаши!*...¹ У народа нашега на Косову држи се, да је богатији онај, који има више деце, па ма он био и сиромашнији. (Ат. П.). Отуда се и у здравницама и свуда, где се исказују жеље и жели срећа некоме, вели:

„Да б' сте дуго поживели,
И поштени род родили,
И с родом се подичили,
Као паун златним пером!“ (Вук, I. 9.).

¹ У манастиру Св. Роману (у Србији) на једном чаршаву, који је манастиру поклонила нека жена неротка, стоји извезено ово: „Молим Бога и свеца, да ме дарује *Городом. Аница*“.

Зато је и у народа много чини и враџбина о томе, да има деце, да се деца држе, да се рађају мушка или женска, да личе на итд. Неке од њих смо већ поменули напред, а сад ћемо оне друге.

1) Да има деце

Кад жена дуго нема деце и кад изгуби сву наду и да ће их имати, онда је она кадра да чини и највеће будалаштине: да чини све, што јој год ко каже, *само да роди*. Чини ових има и невиних па и посве непаметних и штетних.

Ево их:

1. Метне своју кошуљу на калемљено дрво, стрмоглавце обешену, и под кошуљу на земљу чашу воде да ту преноћи, па сутрадан ту кошуљу обуче а чашу воде попије. (М. Ђ. М.).

2. Трудна жена метне јој хлебнога квасца под појас, те јој ту преноћи, па то сутрадан поједе. (М. Ђ. М.).

3. Нађе у шишарици од шипка или у дрвету црва и поједе га! (М. Ђ. М.).

4. Узме чанак с водом и држи га под гредом или роговима, а муж удара те истреса из њих црвоточину у тај чанак и онда жена то попије. (М. Ђ. М.).

5. Иде на гроб трудне жене и моли је, да јој поклони своје бремене, па онда с гроба узме мало земље и метне под појас. (М. Ђ. М.).

6. Оде породиљи кад рађа па легне место ње и на леђима њеним повију новорођенче. (М. Ђ. М.).

7. На Божић рано дође јој нека пријатељица с оклагвијом у руци, па је изазове напоље и удари питајући је: „Хоћеш ли родити?“ Она одговори: „Хоћу, ја што ћу!“ Она је опет удари и запита: „Хоћеш ли родити?“ Ова сад одговори: „Хоћу ако Бог да.“ Тако је удари и запита и по трећи пут, а она сад одговори: „Хоћу — морам,“ и побегне. (М. Ђ. М.).

8. Иде хаџији и тражи од њега три зрна од неког дрвета с хаџилука, те их прогута (Вл. К. П.).

9. Моли трудну жену, да је преко бунара запоји водом из уста. (В. К. П.).

10. Муж и жена купају се заједно у води с травом расковником, да би се расвовале мађије, ако им је ко на венчању учинио. (В. К. П.).

11. Трудна жена насађује јој квочку с јајетом своје квочке, које је снела у Уторник, па кад се пиле зачне, она разбије

то јаје и поједе пиле. (Неке и осуше то пиле па га истуцају у прах и тај прах онда поједу. (В. К. П.).

12. Нађе жену, која је родила седморо мушке деце, па им узме пупкове и метне у воду да преноће а сутрадан се у тој води окупа. (М. С. П.).

13. Нађе у коњској балези целих зрна јечма па их скува и ту чорбу поједе! (Л. Грђ.).

14. Моли трудну жену, да јој кроз плот трипут да по залогај меса. (Л. Грђ.).

15. Кад друга жена роди, узме ону кућицу, упрти је и трипут рекне: „Ти се испрти, а ја се упртих.“ (Л. Грђ.).

16. Кад владика производи новог свештеника у цркви, моли овога, да јој првој очита молитву после рукоположења. Или тражи, да јој молитву читају три овака свештеника. (Ст. Тр.).

17. Омотавају око цркве воштан конац па од тога конца направе свећу те носе у цркву и прислужују. (Ст. Тр.).

18. Једу жижак из кандила пред иконом Св. Богородице. (Ст. Тр.).

19. Иде жени која рађа, те јој ова откине три шљивове младице с родне шљиве и даје јој у трипут, кад се месец испуни, за три месеца и говори: „Како се ова младица родом окитила, тако да Бог да и ти!“ (Ст. Тр.).

20. Тражи тичје гнездо ма на каквој воћки па га спали и на њему испече мали колачић хлеба па га подели са својим мужем и поједу га. (Ст. Тр.).

21. Тражи у млину заостало зрно пшенице несамлевено и поједе га. (Ст. Тр.).

22. Саставља три дечја пупка од једне матере и девет пупољка од руже, па онда доноси са три газа воде од три потока или реке, т. ј. од сваке те воде са по једног газа, па уочи Спасова дана саставља све то уједно и оставља да преноћи на родној воћки, а у јутру се окупа у тој води а пупке носи уза се 40 дана. (Ст. Тр.).

23. Уочи Ђурђева дне метне нову кошуљу на родну воћку па јој преноћи, па у јутру пре сунца гледа, има ли што живо на њој; и ако има, родиће. Онда облачи ту кошуљу — да буде родна као та воћка. (Ст. Тр.).

24. Уочи младе недеље иде са својим човеком да преноћи „где се два регемента дијеле.“ (Н. Б.).

25. Пије крв од зеца, који је на распети петак убијен. (С. Грб.).

26. Пролази између породиље и њеног детета, па узме од породиље мало водице и пије; онда узме детињи пупак и постељу, да се с тим окупа и онда баци ветровима. (Тих. Ђ.).

27. Водицу од неке породиље доноси најпре својој кући, те се она омолитви, па је онда носе породиљи. (С. Грб.). Или, због тога оде породиљи. (П. Паз.).

28. Од самониклог стожера на гумну оструже мало па то потопи у воду и попије. (С. Грб.).

29. Узме воде с оног точка воденичнога, који се окреће на лево, па у њу метне бели и црни оман, расковник и траву рачин, па ту воду пије и у њој се купа. (С. Грб.).

30. Окупа се с мужем између расточених кола па се кола опет саставе. (С. Грб.).

31. Иде с мужем младе недеље под воденицу па се испод грабуља напије воде и врати се кући не обзирући се. (Ср.).

32. Скине кошуљу и сукњу па их опере у једној води. Онда ухвати петлића и окупа га у тој води говорећи трипут: „Ове године окупала петлића, до године синчића!“ (Ср.).

33. Пред Божић узима од зечице масти и срце испече на угљену и поједе. (Ср.).

34. Протура кроз недра постељицу од породиље. (П. Паз.).

35. Прогута залог што га је ижвакала породиља. (П. Паз.).

36. У младу недељу окупа се у води, у којој је била потопљена постеља жене, која је скоро родила. (Али се верује, да онда неће више рађати она жена, чија је постеља потопљена. (Ст. М.).

37. Ако жена престане рађати, а жели још да рађа, она се купа у води, у коју се потопи вучја јабучица и винова лоза; а још је боље, ако може да се окупа на самом чокоту. (Ст. М.).

38. Многе зову и врачарице, те им врачају.¹ Пазе, да се, брат и сестра не венчају у један дан. (К. П.).

39. Траже „записе“ по црквама. (Овака два записа изнео је г. Тих. Ђорђевић: један из неке цркве близу Приштине а други од В. С. свештеника из Свраче окр. топличкога. Први гласи: Која жена не може родити отроче, напиши на киселу хлебу да изеде: „Се двери небесни отворите и ти отроче

¹ У песми „Чини на Алил-агиници“ износи се како Алил-агиница није могла никако да затрудни, јер јој је „учинила“ диздарева ћерка, коју је Алил-ага волео, докле год није отишла овој да је умоли да чини рашчини, што је ова и учинила те је она после затруднела. (Вук, I, 759.)

изиди, зове те Исус, изиди отроче зовет предитеч исшчашчајте, исшчашчајте, приложи им на крест и от раба Божи (имрек).“

40. У песми „Змија младожења“ најстарија вила вели:

„Да зна краље како ја што знадем:
 Да сакупи будимске девојке,
 Да донесе много сухо злато,
 Да исплете ону ситну мрежу,
 Ситну мрежу од сухога злата,
 Да је баци у тихо Дунаво,
 Да *ухва̄ши* рибу *зла̄инокрилу*.
 Да јој *узме оно десно крило*,
 Опет рибу у воду да пусти,
 Крило да д̄а госпођи краљици,
Нек изеде оно десно крило,
Једнак ће му ӣрудна заходиӣи.“

41. Овамо иде и ово: да не ваља уносити у младожењину кућу закључану шкрињу (ковчег) девојачку (М. К.), јер млада не би имала порода; да колач свадбени ваља да умеси трудна жена, па да и младенци имају порода (Ст. М.); да на Божић, кад скину прасе с ражња, ударе с ражњем ону, која воли да роди (Д. Деб.); да се жена кити оним цвећем, којим су закићене бабине, те и до године да роди (Ср.); да не седа под дуд неродац (П. Паз.), да брат и сестра не ваља да се венчају у један дан, јер оно које би се венчало доцније, не би имало деце, (К. П.) и да млад човек не сме прати и купати мртваца. (П. Ив.).

42. Ако мајци умре прво дете, па спуштају сандучић у гроб, онда га помакну трипут горе и доле у гробу и заклопац не закивају више главе и испод ногу — да мајка не би остала неротка. (М. Ђ. М.). А ако престане да рађа, она раскопа закопано дете па му сандук преокрене и накади се на парчету од сандука или од хаљине, да би опет родила. (Ст. М.).

2) Да се деца држе

Сасвим је природно, да родитељи, који оволико желе да имају порода, још више желе, да им се тај пород *одржава у живоӣу*. Јер и ако се вели: „Мала деца — мала жалост,“ опет је тачно и оно, да кад одсечемо мали прст боли исто онолико као и кад одсечемо велики прст. Отуда је у народа нашега безброј враџбина и о томе, да му се *ӣород држи*, да

не умире. Ово нарочито чине оне мајке, којима умиру деца још мала.

Народ верује, да је то проклетство кад се којој жени не држе деца, исто онако, као и кад која нема деце. Веле, проклели је душмани. Душманке узму сито па кроз њега гледају жену трудну и говоре: „Како се брашно држи у ситу, тако се и теби деца држала!“ (Вл. К. П.) Или која злотворка узме шаку сламе од оне, на којој је она родила, па је однесе и баци на обалу, која се једнако обурвава, и рекне: „Како се твоје обале држе, тако нек се држе и деца М.....!“ (по имену). (Ст. М.). Особито жене слатке крви тешко подижу пород. (Ј. В.). Зато, не знајући права узрока умирању деце своје, оне чине још веће будалаштине, да би им се деца одржала у животу, од оних што их чине да их роде.

1. Нађу петла врана без белеге па му расеку кресту и из ње ухвате мало крви, па с њом, с божићњим квасцем и вином замесе колачић и носе га у појасу заједно са сребрном паром и парчетом злата, све до порођаја. Кад се замучи, онда то извади и колачић метне у вино; а кад се породи, онда она жена код ње запоји тим вином најпре дете и каже трипут: „Кад у свету нестане хлеба, вина, квасца и петлова гласа, онда се овом детету живот одузео!“ Онда ископа рупу онде, где је дете први пут ударило главом и у њу метне: главу од предњег вратила, ону сребрну пару и парче злата из појаса, онај обојак и чиоду из главе и рекне трипут: „Земљо, богомајко, дадох главу за главу; дадох тело за тело; дадох злато за злато; дадох подлогу за залогу, те откупих роба од гроба!“ (Ст. М.).

2. Још за време трудноће састављају без од три Стане: од једне рукаве, од друге клинове а од треће стан, па једна од њих сашије детету кошуљицу, не мичући се и ништа не говорећи, и онда ту кошуљицу чувају и чим роде облаче је детету. (Ст. Тр.).

3. За време трудноће носе око себе жицу направљену од плоче, што је скинута с мртве кобиле или коња. А кад роде, онда је скину па даду ковачу, да од ње нешто направи за дете: раоник, сикиру, трнокоп ако је мушко, а срп, острушку итд. ако је женско. То се гради уочи Петка у глухо доба ноћи, и то граде: муж и жена, мајстор и масторица, не говорећи ништа, јер ако би проговорили ма што, онда та ствар не би имала ту силу. (С. Грб.).

4. Ово исто мало друкчије, М. Ђ. Милићевић прича овако: „Којој се жени не држе деца она се опасује гвозденим ланчићем по голој снази па то носи до порођаја. Тај ланац ваља да скује ноћу момак и да јој га закује око тела. Тада се скују и обоци детету.“ (Онда прича, како се његова ташта (из Ниша) овако сва била израњавила).

5. Кад роде дете, пољубе га онако неомолитвено, да не би хватало уроке; или га одмах крсте неомолитвено; или га провлаче кроз вериге, испод дршке од бакрача, испод бабиног појаса, испод нити и набрдила; или га преносе преко кутњег прага; или му пробуше једно ухо на столовном камену; или украду у воденици од вреће закрпу па најпре у њу дете повију (С. Грб.).

6. Још док је трудна провлачи се испод стеоне краве или ждребне кобиле или кроз јарам, (али ће тада крава отелити мртво теле а кобила ожребити мртво ждребе и томе се човеку неће волови држати. (С. Грб.).

7. Кад је жена трудна, одсече трску и у њу налије вина умеси девет колачића од пшеничнога брашна и узме стари нож па све зашије у платнену кесу, метне је под лево пазухо и загази у воду, а бајач говори: „Помози, Боже и Богородице,“ и изређа све празнике од млада Ђурђева дне идуће године. Онда спусти кесу у воду па изиђе на обалу и стане ногама у два котла, а не на земљу; а одатле је узме муж на леђа и однесе кући. (М. Ђ. М.).

8. Муж одведе трудну жену попу, па жена запали свећу и држи крзницу, а поп изврши крштење као над рођеним дететом. (У Крајини, М. Ђ. М.).

9. Још док је трудна, купа се на Богојављење у реци, па и пре трудноће. (Вл. К. П.).

10. Кад јој умре дете и однесу га на гробље, мајка седне на оно место, где јој је оно било, и ту седи док се они не врате с гробља; а кад се врате, онда први који дође рекне јој по имену: „О, Станице, поздравио те Миле (име покојнога детета): што родила то и одгојила!“ (С. С.).

11. Оставе кошуљицу од последњег детета па у њу најпре обуку дете, које се после њега роди — да би остало у животу. (Ст. Тр.)

12. Оплету узицу као појасић од чисте, беле, опране и огребенане вуне и њоме опашу дете одмах, чим се роди. (Ив. З.).

13. Убију корњачу, која живи на суву, па дају да дете лизне од њене крви и њоме му намажу образе, чело и браду (К. П.).

14. Зову попа, да га одмах крсти, чим се роди још незадојено. (Ср.) и провлаче кроз очеве гаће (Ст. М.).

15. Од девет Стоја узму девет праменова вуне, па оплету уже и тим повију дете. (Н. Б.).

16. Од три удовице, три пуштенице и три девојке узме по мало срме, па од тога кујунџија у глухо доба ноћи скује детету тилсум, те га дете носи на капи. (Л. Грђ.).

17. Нађу три сироте девојке па им плате, да један дан ништа не једу, па у вече у глухо доба ноћи да оплету узицу од вуне с црне овце без белег, па њоме дете увек да буде опасно. (Л. Грђ.).

18. Моле попа, да по крштењу не заводи дете у протокол и верују, да ће онда остати живо. (П. Паз.).

19. Нађу камен, који се зауставио на лесци при млађењу лешњика и носе га са собом (Ср.).

20. Шиљу за знамење некога, коме је име Живко, Живота, Живадин или Живорад. (Ср.).

21. Надевају и детету име Живко, Живка, Живојин, Живадин ит.д. да би живело, или Стојан, Стана, Станко, да стане умирање, или Вук,¹ Вукадин, Вукоје, Вукосава, да чини и вештице не смеју на њега.

21. Мењају кума; узимају за кума посмрче; дају детету очево име (да живи колико отац му); питају мајку: како ти је *Живко*, и ако му није тако име; крију детету право име и зову га друкчије; крију дете од злих жена или баба, да га не би злим очима устрелиле итд.

22. Изнесу дете у колевци на пут, па ко први наиђе, тај га крсти.²

23. Набаве вучју вилицу, па кад мајка роди дете, она га провуче кроз ту вилицу. (М. С. П.).

¹ Због тога је и мајка Вука Ст. Караџића дала Вуку то име, јер су јој деца дотле умирала.

² Таквом детету на Косову обично дају име *Исџорија* — од истурити. Дете метну потрбушке и с главом истоку. Ко наиђе, он га одмах окрене, лицем горе а главу на запад и рекне: „Бог нек те поживи, и нек ти је срећно име М....!“ Онда изађе мајка из заклона и каже: „Нек ти је лака и срећна рука, куме! Да се похвалимо и ми с тобом и ти с нама и твојим кумчетом!“ И онда дете крсте. (Д. Деб.).

24. И за ово има записа. Г. Тих. Ђ. износи један овакав нађен у попа Вуј. Симоновића из Сврача (топл.) а отац му је с Косова: „Станем добре, станем со страхом и тако да станет свака напаст од чади рабе Божје. Богородице дјево, радуј сја и помози раби твоје!“

3) Да се рађају мушка деца

Народ наш уопште више воли мушку него женску децу; јер за мушку децу веле, да су „стожер кућни“ а за женску, да су „туђа кућа“. Истина један достављач (С. Грб.) вели, да „сељаци не воле да имају *много* синова, јер се цепа имање и осиромаше,“ али опет зато нема ни једне враџбине да се рађају женска него све мушка деца.

Ево тих чини и враџбина:

1. Кад се прстенује девојка, опаше се мушком подвезом по голом телу. (Л. Грђ.).

2. Кад је девер изводи, опаше је мушким појасом. (Вук.).

3. Уочи венчања пошљу по мушком детету вереникову подвезу с десне ноге вереници, те она подвезе десну ногу (Д. М.).

4. Кад сватови дођу по девојку, девери јој донесу цреве и назују јој их, али промене: леву на десну а десну на леву ногу — да би рађала мушку децу. (Д. М.).

5. Млада, кад пође на венчање, опаше се гатњиком. (Ил. Тут.).

6. Кад дође с венчања, улази у кућу испод младожењине руке. (Ил. Тут.).

7. Кад сватови донесу младу, дају јој жене пред вратима мушко дете, да га преко прага унесе у кућу. (Д. М.).

8. Кад уђе у кућу, хвата се за чивилук. (Ил. Тут.).

9. Покупи капе од све мушке деце, што их има у кући и седне на њих. (Ил. Тут.).

10. Седају на тучак. (Ст. М.).

11. Кад донесу младин ковчег из њене родбине с даровима, најпре посаде на њега мушко дете. (Д. М.).

Ако нека рађа све женску децу, а она је рада да рађа мушку, онда чини ово:

12. Шиље за водицу женском детету неког мушкарца. (Ср.).

13. Кум, кад држи дете на крштењу, тури под појас јајце од кантара. (Л. Грђ.).

14. На Ђурђев дан пре сунца мајка даје мушком телету соли из крила свога. (Л. Грђ.).

15. Нађу у које жене три пупка од мушке деце па их потопе у воду и том се водом окупају муж и жена кад пођу па спавају. (Л. Грђ.).

16. Надевају женском детету име Стана, да стану девојке да се више не рађају женска деца. (С. Пј.).

17. Једе кромпир од гороцвета. (Ср.).

18. Мењају кума, или кум, који држи новорођенче, пре-зује обућу: леву на десну а десну на леву ногу. Или метне сврдао у џеп. (Мед.).

19. Новорођенчету мајка завезује пупак, то јест прави угао. (Мед.).

20. Не спавају с мужем Понедеоником, Уторником и Четвртком и уочи каквог великог празника.

21. Иду на „упељивање“ у мушке дане. (В. Б.).

22. Поручује једној повојничарки, да јој повојницу прободе на неколико места и да јој донесе три ораха да поједе (Тих. Ђ.).

23. Узме пупак од последњег детета, па проврти рупу у диреку од куће и у њу метне пупак а рупу затвори. (С. Грб.).

24. На Ђурђев дан оде у туђу кућу и украде јаја од печеног јагњета и поједе их. (С. Грб.).

25. Кад жена после порођаја први пут добије своју „пранину,“ узме шаку кукуруза и обоји је њоме па тим житом из кецеље своје нахрани петла. (С. Грб.).

26. Кад се врате с четрдеснице из цркве, дете уноси у кућу мушкарац. (В. Рад.).

27. Мењају кума т.ј. место мушкога узимају женско а место женскога мушко. (М. К.).

28. Завијају новорођенче у очеве гаће. („Здр.“).

29. У Вука, II књ. стр. 61. стоји ово:

Пошетала до два калуђера,
Шетају се и разговарају се:
„Фала Богу, фала јединоме,
У једнога Михаила бана,
Како нема мушкога ђетета,
До имају девет ђевојака,
Да ли знаде госпођа баница,
Да понесе мрежу од бисера,
Да је запне мору на извору,

Да ухвай̄и рибу од шес̄т̄и крила,
 Да изије риби десно крило,
 Имала би златорука сина.“

30. „Кућицу“ или „постељицу“ последњег детета метну у очину чарапу и закопају под шипак. (М. Л.).

4) Да се рађају женска деца

Ово родитељи желе само онда, кад им се све рађају мушка деца, па желе мало да промене. Само на једном месту у Сав. Грбића (Бољевац и околина) налазимо, да млада, кад први пут уђе у младожењину кућу, седа на ступу, да би рађала женску децу. Али и он вели, да оне обично седају и на тучак и на ступу, да би рађала и мушку и женску. Друге чини и враџбине све долазе у случајевима оним, кад се родитељима рађају све мушка деца; па и њих има веома мало Ево их:

1. Оде некој жени која је скоро родила женско дете па изиште пупак њеног детета и држи га код себе. (Кад рађа све женску, онда иде оној која је родила мушко. Вл. К. П.).

2. Закоље петла па поједе живу ону покожицу са желуца; или, поједе некувана јаја од петла. (С. Грб.).

3. За 40 дана мајка држи хаљине своје преврнуте — да се преврне и рађање. (Паз.).

4. Кад први пут после порођаја добије своју „пранину“, да њоме обоји шаку кукуруза и из кецеље своје похрани кокошку. (С. Грб.).

5) Да немају деце

И ако је природно. да родитељи теже да имају деце, опет има случајева, где родитељи, особито мајка, пожелеле, да их више не рађају. То су оне прилике, где мајка сувише често рађа, па јој се досади и пожели да прореди. И само у тим случајевима родитељи пожелеле, или да им се деца рађају ређе, или да им се више и не рађају никако.

Попа Ј. Ловрејић овако описује породиљу у Славонији:
 „У старо доба било је у сваког доста деце. Данас, како веле, жене богују. Роди једно, или двоје, па више неће. Често се чује: „Волим се покровом покрити, већ још једно родити.“ Велика је гизда, па се кубури и с једним дететом, а камо ли с чопором. Има матера, које сину кажу: „Док је мене живе,

нећеш те узети. Нисам ништа проти њој, ал' је из чопора, па ће и тебе чопором обдарити.

„У великој кући пос'о је велик, а жену не штеде кад је трудна, него ради и тегли једнако к'о и друга, која је лака живота. Тешко је било у дружби и младој жени, која рађа, и старој, која не може да редује. Стара, сирота, која не редује, не добије кад се дели мак, лук и други кућни ситнеж... ништа, не добије ни јајце из куће, јер то сваки дан редуша скупи, па зато сирота жена редује док не забоду носом у земљу, само да може које јајце скупити.

„Тако и жена, док је трудна, ради и мучи се, мора на сваки пос'о док не роди. Зар су једну жену трудови напали у пољу? А догодило се, да жена и роди у пољу. Жена трудна мора у пољу приспити као и друга, која не носи... мора се сагибати у жетви к'о и друге, које су здраве... мора носити баглице и товарити ко и друге жене... мора се знојити на копању к'о да јој није пород близу. Кад је редуша, она мора пртити тешке чаброве,, врхом пуне воде, и носити напој свињама, летети и врата отварати, кад ко с колима на капију дође... замесити по тридесет крува па то све испећи. Млога то у јутро ради, а до вече је већ трудови савлађују.

„Људи не маре за трудну жену, ругају јој се, не помажу јој, него је још прогањају...“

Прота Н. Беговић вели: Која мајка има срећу, те „купус у кацу и дијете у колијевку,“ хоће да се то размакне. Кад јој умре дијете од сисе, укопници морају ковчежић у раци до трипут повући за руком и рећи: „Кад ово оживело, онда и она зачела!“ (Милан Делић прича: „Познавао сам жену, која је заборавила укопницима рећи, да јој трипут повуку ковчежић у раци, па је после по године отишла сама у гробље, откопала рачицу и повлачила сандучак, да не роди. Али се она после облизнила“).

Многе виде ову невољу честороткиња па још девојком пожелеле и чине да не рађају често. Тако.

1. Кад јој сватови долазе, девојка оде на воду, да захвати воде у какав суд, па просипа онолико пута колико година хоће да не роди. (П. Паз. и М. Ђ. М.).

2. Кад угледа сватове, подскочи онолико пута, колико година жели да не роди. (Ст. М.).

3. Кад пође на венчање, понесу толико зрна боба. (А кад прођу те године, онда тај боб сеје те да роди и род

поједе, и онда ће тек родити). У Бољевцу носи 2—3 зрна печена боба или камен, или конопљу белојку, — да никако не роди. (С. Грб.).

4. Млада се венча с орахом па га после чува, и кад хтедне да роди, она га разбије, метне у воду, па се том водом окупају обоје онда, кад млада имадне време. (Св. Буш.).

5. Кад пође на венчање, метне под леву ногу у обућу онолико зрна кукуруза, проса или јечма, колико година жели да не роди; или се провуче кроз брдила толико пута. (Ил. Тут.).

6. Идући на венчање млада заломи грану на ком дрвету, па док та грана не отпадне, неће родити. (Ил. Тут.).

7. Кад пође на венчање узме гаћник свога мужа и завеже га на онолико места, колико година жели да не роди. (С. Грб.). Па сваке године после дреша по један. (Тих. Ђ.).

8. Кад пође на венчање броји оџаке на кући, а на венчању изброји онолико листова од књиге, из које поп чита, или подвије онолико прстију колико година хоће да не роди. (Ср. и С. Грб.).

9. Узме ма какву крајцару, па колико она вреди, толико година неће родити. А ако јој се свиди да има порода и пре, она ово може да „рашчини,“ ако крајцару пробуши, проспе је с водом и ту воду попије. (Ил. М.).

10. Захвати воде с још неосвећеног бунара и пошље је попу да је освети, па се после том водом умива и пије је онолико пута дневно, колико година жели да нема деце. (Ст. М.).

11. Пије воду с лопара или посипке, па колико гутљаја прогута, толико година неће родити. (Ст. М.).

12. Пред порођај спреми три ораха и држи их код себе. Кад роди, разбије један и језгру поједе па обзене залогај хлеба и утисне га у ту љуску место језгре, па завеже црвеним концем, и остави у сандук, па га не гледа толико година, колико жели да не роди; а кад зажели да роди, онда га извади и поједе. (Вл. К. П.).

13. Кад роди дете, не гледа је ли мушко или женско него његовим ручицама затвори катанац, па неће рађати више. (У. П.).

14. У постељицу детињу метне три зрна шљунка и три зрна печена јечма па је закопа у земљу. (У. П.).

15. У постељицу детињу, што је избаци, метне онолико живих угљенова, колико жели да не роди, па је обеси у оџак, да се суши. (С. Грб.).

16. Кад роди, изврне постељицу. (М. К.).

17. Замота постељицу у своју кошуљу па је закопа под камен станац. (М. К.).

18. Држи постељицу испод себе онолико дана, колико година жели да не роди. (Ст. М.).

19. Кад се први пут после порођаја купа, запали воштану свећу и прелепи је на кориту; а кад се окупа, угаси је и рекне: „Кад те други пут упалила, тад остала крута!“ (Ст. М.).

20. Пре но што задоји дете, пробуши, новим вретеном ону кошуљу у којој је родила, па кроз ту рупу промузе млеко из обе сисе и говори: „Докле год бели, да не црвени!“ па онда и вретено и кошуљу баци на буњиште као погано. (Ст. М.).

21. По порођају не чешља се онолико дана, колико година хоће да не роди. (М. К.).

22. Преносе постељицу (пометину) преко оволико плотова и при том броје онолико сучака, колико година жена жели да не роди. (Ст. М.).

23. По порођају обзене детету онолико прстића, за колико година жели да не роди. (Ј. М. и Тих. Ђ.).

24. Првог дана по порођају устаје и под стрехом изброји онолико дасака или летава, за колико година хоће да не роди. (Вл. К. П.).

25. Кад купа дете први пут, проба воду с онолико прста, за колико година жели да не роди. (М. Ђ. М.).

26. Кад шиље суд попу за молитву, метне у њега онолико зрна кукуруза, за колико година жели да нема деце. (С. Грб.).

27. Или, кад се донесе молитва, породиља седне код врата и мало пије од ње; за тим се мало помакне и опет пије, и опет тако, неколико пута, за колико година жели да не роди. (С. Грб.). Узму цвеће од љиљка и лишће од тополе па то метну у бакрач и напуне га водом, па у њу метну и 20 зрна печеног боба и 20 окр. камичака из реке, то прокувају и у тој се води купају. (С. Грб.)

28. Кад се после порађаја окупа, у оној води угаси онолико угљенова, колико година жели да не роди. А кад прође то време, меће их у ватру, да се усијају. (Тих. Ђ.).

29. Онај, који донесе водицу, обиђе трипут око куће па јој да ђутећи; а она сркне па се измакне, па опет сркне и опет се измакне онолико пута, колико година жели да не роди. (Тих. Ђ.).

30. Кад баба спрема за (повојницу) лепчић од сквасног теста, она удара на њега онолико поскурника и прободје га на онолико места босиљком, колико година жели да јој снаха не роди. (Ст. М.).

31. Доносе породиљи, док је у бабинама, празну колевку, да у њу метне онолико пута сламе из своје постеље, колико година жели да не роди. (М. К.).

32. На Божић узме од бадњака жив угљен па га погаси и рекне: „Кад се овај угљен запалио, онда и ја остала тешка!“ Онда тај угљен ушије у појас и носи га собом; и дотле неће родити, докле га не извади и не баци у ватру да се опет запали. (М. Ђ. М.). Ово исто наводи и П. Паз. само не вели, да угљен мора бити од бадњака.

Кад деце буде већ и сувише, онда мајка пожели, да више и не роди. А Манојло Кордунаш нам наводи, да у Гор. Крајини и неке младе, још „кад иду у цркву на вијенац,“ чине да не рађају никако!

33. Закључају катанац, вели, па метну га себи на тканицу, па после венчања, кад прелазе преко какве воде, оне га баце у воду. Или узму три пиљка и метну их под десно пазухо, па при венчању кад иду за попом око стола, трипут се пред олтаром поклони и рече у себи: „Како ова три пиљка порода имала, тако и ја!“ После венчања их остави пред црквеним вратима. (М. К.).

34. Кад имадне последње дете, а не жели више да рађа, мајка се ухвати на вратима за горњи праг и љуљне се трипут па онда пређе преко прага и рекне: „Ја рекох и пресекох, да више порода немам. Кад се ова два прага саставила, тад и ја имала порода!“ Кад уђе у собу, онда узме од себе крв, намаже оба прага и каже исто тако. Онда седне и очешља се ретким чешљем па ону косу, што остане на чешљу, завеже на 20 места и каже: „Кад се ових 20 завежљаја одрешили, тад ја имала више порода!“ (К. П.). Или ону косу с чешља сагори и више никад неће родити (С. Грб.).

35. Још пре водице почне да плете мали наглавак и заврши га, па неће више остати кормата (трудна), док ово не расплете. (П. Паз.).

36. Уносе младину шкрињу закључану у младожењину кућу. (М. К.).

37. Закопавају постелицу под тополу и говоре: „Кад топола рода имала, тад и ја дете родила!“ Или је закопавају између два брега па говоре: „Кад се ова два брега састала, тад и ја дете родила!“ Неке узму мућак, пробуше га па у њега метну лист од тополе и закопају га говорећи: „Кад се ово јаје извело, тад и ја родила!“ Друге узму неколико длака из репа од мазге и настружу мало од копита, па то сагоре, метну у воду и пију. (С. Грб.).

38. Носе око себе свитњак од мртва човека. (М. К.).

39. Растворе набрдила па прођу кроз њих и рекну: „Кад се ја кроз ова набрдила вратила онда и родила!“ (Тих. Ђ.).

40. Ногама свога детета кад се роди затворе кућна врата да више никад не роде. (М. Ђ. М.).

41. Окушају од сукрвице, што младо ждребе, врано без белеге, од кобиле првождрепкиње, избаци на нос. (Ст. М.).

42. Купају се рано на Божић на буњишту; или, трипут облете око неродног дрвета и рекну: „Кад ово дрво родило, тад и ја дете родила!“ (Ст. М.).

43. Надевају имена: Стана, Станко ит.д. да стану порођаји.

Има чини, што их други чине младенцима из пакости, да немају порода; али то не иде овамо.

6) На кога личи дете

Отац и очева родбина воле, да дете личи на њих, а мајка и њена родбина воле, да дете личи на њих. Отуда и оно позивање девојке, кад је понесу из рода, да се окрене, и оно противљење девера и људи младожењиних да она то учини, јер је то понижење за њих, и с тога питају: шта су они бољи од нас? Занимљиво је, да у народа нашега нема много враџбина о томе, да дете личи на оца или на мајку. Једну једину за то изнео нам је М. Кордунаш из Гор. Крајине. Он вели: Ако мајка хоће, да дете личи на њу, ваља за време трудноће да се огледа у растопљеној масти.

Све друге говоре о томе, на кога ће личити дете. И све се слажу у томе, да ће дете личити на онога, у кога најпре погледа мати кад се осети. Поп Дена Деб. вели: „Кад новоротки заигра дете у утроби, она се устрекне, тргне, уплаши унезвери, уцапи и обично погледа у земљу. У кога тада најпре

погледа, на њега ће дете личити.“ Сви остали веле ово за мајку уопште, а не само за прворотку.¹

7) Мушко или женско

У народа нашега много је важније питање: да ли ће дете бити *мушко* или *женско*. Уопште отац воли мушко, сина, да му се не би племе затрло, а мати обоје. (В. Б.). А отац *Ј. Ловрејић* из Славоније вели: „Обично отац жели сина, а мати жели кћер. Отац вели: Син је мој. Неће расипати, већ стицати, па ће ми бити од сваке помоћи. Ћер је туђа. Дођу лопови у пол бела дана па краду и носе, а ти им још помагати мораш.“ Матер опет овако говори: Кћер је и праља и ткаља, па ће ми бити од свакаке помоћи још из малена; а син се приљуби уз туђу жену па воли њој више него матери.“

Отуда је и оно народно:

„Нешто ми се по трбрху ваља,
Чини ми се, да ће бити ткаља,
Или ткаља, или навијаља,
Или своме баби изуваља.“ (Н. Б.).

1. Да не би рађала само мушку или само женску децу, млада на венчању говори у себи: „Цер и граница“, и то цер онолико пута колико жели мушке деце, а граница колико жели женске. (С. Грб.).

2. Да би рађала наизменично: и мушку и женску децу, мушкоме доносе повојницу и начињу је женска деца, а женскоме мушка. (В. К. П.).

3. Која рађа само мушку или само женску децу, па је рада да се то промени, претура се на Преображење пре сунца трипут гола главачки. (С. Грб.).

4. Жене које долазе на бабине доносе по два јаја и међу их детету под јастук, да би се за њим родило мушко. (А ако хоће женско, онда међу шпиоду (башлију). (Л. Грђ.).

5. Ако мајка хоће мушко, она веша своју кошуљу о мушко дрво брест, багрем, бор, орах) да јој преноћи, а ако жели женско, онда о женско дрво (липу, јабуку, трешњу ит.д.)

¹ Кад се дете роди, гледају на кога личи: да ли на род очев или материн. Ако ни на кога не личи, веле: „Родило се само од себе; украдено је и у копривама нађено... но чије му драго, нек је живо; чија да је јунчина, наша је телетина.“ (Д. Деб.). Ако дете не личи ни на кога у родбини, онде веле, да је од другога оца (Ат. П.).

6. Ако ко младенцима, кад их своди, метне под њихову блазину штогод од мушке робе, имаће све мушку децу, а ако од женске — женску. (М. К.).

7. Жена, која рађа све мушку или све женску децу, нађе кућу с деветоро врата под једном стрехом па на Ђурђев дан на свима опере браве и те се воде напије — да би јој се променило! Или, кум при крштењу промени ципеле. (Вл. К. П.).

8. Да ли је мушко или женско у трбуху, познаје се по овоме: мушко је, ако стоји више на десној, а женско је ако на левој; мушко је, ако жену пред порођај боле крста, а женско ако је више боли трбух; мушко је, ако се осети у петом, а женско, ако се осети у четвртом месецу; мушко је, ако се више миче, ако је немирно, а женско, ако је мирније; мушко је, ако је трбух на десној страни шиљаст, а женско је ако је више округло; од мушког мајка није полепљена, а од женског јесте; ако се лењи у раду, родиће мушко, ако је вредна — женско. Ако трудну запитамо с каквим је дететом трудна, па ако се зацрвени — онда је женско.

9. При ткању пелена, ако изгледају „липе“ родиће се женско; ако изгледају „четврт“, родиће се женско. (Д. Деб.).

10. Ако је човеку већи десни брк, образ или брада, имаће само мушку децу, а ако му је већи леви, онда ће имати само женску. (Ст. М.).

11. У Црној Гори и у Босни бацају мехур од рибе у огањ, па ако пукне, биће мушко. (Л. Ј. и Т. Др.).

12. Муж метне жени крадом мало соли под јастук, па у јутру пази какво ће име најпре поменути: мушко или женско и такво ће дете родити. (Ср.).

13. Ако дете најпре рекне *таша* родиће се за њим мушко, а ако рече *мама*, онда женско. (М. Бог.).

14. Ако је детету на врату коса уковрчена, родиће се за њим мушко. (Ат. П.).

15. Ако отац при акту оплођавања затвори уста и стегне вилице, онда ће бити мушко; а ако не затвори, женско. (К. Поп.).

16. Или погађају, овако: подметну крадом трудној жени под клупу или под поњаву нож и ножице; па ако она прво седне на нож, мушко је, а ако на ножнице, женско је. Или јој крадом метну мало соли на главу па пазе, за шта ће се она најпре ухватити: за нос или за уста; ако за нос, биће мушко, ако за уста — женско. (С. Грб.).

17. Ако је жена после 5—6 месеца трудноће полепљена по лицу, и веће јој опадну, онда је женско; а ако је у лицу чиста, онда је мушко. (К. П.).

18. Ако трудна жена убије змију, родиће мушко. (Ат. П.).

У Црној Гори воле, да се прво рађају женска деца. *Сџ.* Бул. вели: „Ако је матери прво дијете женско, онда ће јој рећи: „Срећна друга: прве ћери, потоње синове, да снахе заове не застају, да се два зла у дом не саставе...“

8) Мајка и пород

И била мајци, и мила мајци. Боља и најгора мајци него најбоља маћеха. Где мајке нема, ту болесник уздише. Над мајком нема пријатеља. Над мајком нема милости. Ко није сазнао мајку, не зна ни за какво добро. Свуда лепо, а у крилу мајтерину најлепше. Мајка једном руком бије, другом милује. Где мајка удара, месо расије. Боље и без главе него без мајере. Човеку је на сунцу пошло, а дејешу код мајке добро. Благо сину на мајчину крилу, а народу на огњишту мило! Кад се мајци зове, небо се ошвара. Пуна су уста рећи: мајка. Мајчина љубав усрећује сина. Ко деће за руку, мајку за срце.

Медаковић вели: „Црногорка је добра мати; она добро чува и пази децу; она ће пре гладовати, а децу ће нахранити... Милије јој је родити сина него кћер... Ово је ћер врлетног завичаја; ово је мати јунака; ово је домаћица у јадном кршу, ово је ускочкиња, која је с оцем и браћом бежала и тражила други завичај у невољном месту, а оставила све милине света, па се навикла и она свакој невољи и патњи. Она је рађала јунаке и подизала их с великом муком. Она је подижући младо чедо још у колевци уливала му лепше осећање за своју постојбину на јуначком мегдану. Нихајући га, пева му јуначке песме, доји га млеком јуначким, напуња му срце оним што га подстиче на снагу јуначку...“ М. Зорић вели: „Котарац је поносан кад има мушко чедо, а прегорео би све своје имање, да узмогне дигнути на ноге своју децу; задеси ли га несрећа, да му дете умре, лелече и чини подушја као за највреднијега. Ако му се деца не уздаду, троши за лечника, даје попу за молитве па тражи и бајалице...“ Ат. Петровић (с Косова) вели: „Отац се стиди жене и детета, те с женом и не говори пред осталима; а дете никако не узима док не почне да лази, јер је „срамота“. Срамота га је и да

га љуља... Само се мајка брине о деци. Али она мора у исто време и све кућевне послове и пољске радове да ради, као и она, што нема ни једно дете. Зато она мора пре устајати и најдоцније легати. Она је права робиња... увек је прљава и масна и не иде никуд... али се опет поноси и зове „чорбаџика...“ Она је овака и у другим српским покрајинама. Робиња у кући, неуморна у пословима, а анђео хранитељ деце своје.

Народ је наш и у песмама својим необично узнео љубав материну.

„Кад су мајци догореле руке,
Прсима је заклањала чедо,
Кад су њојзи прси догореле,
Косама га она заклањала.“

У песми „Обољела Вида Маричића“ се вели:

„Мајка жали, нигда не престаје,
А сестрица јутром и вечером,
А љубовца кад јој на ум падне.“

У песми: „Љуба Малог Радоице“ (Вук, I. 739) умире Мали Радоица, па љуби својој оставља у аманет, да се „не удаје за три године, док одрасте моја сиротица“. Али на њу навали родбина њена, те је одазове кући својој, а дете јој остане код свекра и свекрве. Мати се ужели детета, па пита месец:

„Ој месече, мој ноћни путниче,
Ти прелазиш села и градове,
Јеси л' вид'о где моју сироту?
Је ли гола, ил' је одевена?
Је ли боса, ил' је обувена?
Је ли гладна, ил' је нахрањена?
Је ли рано зором окупана?
Не преза ли иза слатка санка?
Не чезне ли очима за мајком?
Не гледа ли откуд ће јој доћи?
Откуд ли ће слатке сисе дати?“

Па и ако је Месец одговорио, да је видео њену сироту и да она ни у чем не оскудева, нити чезне очима за мајком, *већ је жезљна твога неговања:*

„Кад је Јела речи разабрала,
 Од жалости *йисну као гуја,*
 Од јада јој *срце йрейукнуло,*
Мрйва йала на земљицу црну.“ (Вук, I. 739.).

И у песми „Смрт мајке Јоговића“ поред свега јунаштва мајке Југовића опет побеђује срце материно и она се надула од жалости, „надула се па је и препукла за својих девет милих сина, девет тића девет Југовића.“

✱

Једанпут запитам једну поштовану старицу: шта то значи: „На *мрзану* кућа остаје.“ А она ми исприча ово: Моја мајка имала је нас 7—8 све женске деце, само једног сина, и он је био најгори од свих нас, и *мајка је њега ойей највише волела.* Кад смо је једанпут запитали зашто, а она каже:

— Е, знате ли ви, да мајка за њега највише брине, како ће живети!...“

4. Време ношења или трудноће

Све оно, што се чинило за време девојаштва и момаштва (о венчању и после) само је почетак онога, што долази тек сад, када се јави нови човек, али се још није од матере одвојио и изишао на свет. Зато су сад и чини и враџбине многобројније а веровања или тврђења „ваља се“ и „не ваља се“ има много више.

Сви народи сматрају жену, кад је „у благословеном стању“, као неку светињу, па у томе није изостао ни наш народ. И наука потврђује, да у животу и женином и човековом нема вишега и узвишенијега позива од родитељскога, особито у животу женином. Жена само мајком буде оно, за шта је одређена. Зато и јесте најслађе име: *мајка.*

1) Опажање

Кад у кући опазе, да ће им се задруга подмладити, говоре: „Наша снаша пила натруњене воде;“ „јела црвљиво воће;“ „попила стоногу...“ А опазе и по јелу: не може да једе, гади јој се, хоће да повраћа. Изгуби цвет; не пере се. Кад с првим дететом затрудни, она то не казује — срами се. Једва на свекрвина питања рече, да јесте нешто, „ма шта је не знам — у Бога је!...“ Кад се већ трбух одигне, веле:

„Најела се боба,“ а кад сисе набрекну, долази млеко, сурутка удара на брадавице и зуби стану побољевати, веле: „Биће јој деветога лакше.“ Сви у кући и на делу сусретају трудну жену с особитим осећањем и поштовањем. Од тешког рада је сви поштеде и замене. А од обичних се послова она не клони, јер веле, здравије је по матер и дете. (Н. Б.) Чим жена изгуби своју „пранину,“ зна да је остала трудна, тешка, бремена, и онда се забрине, јер не зна, какав ће јој порођај бити. Народ каже, да је жена онда једном ногом у гробу, и да јој се све кости при порођају растварају сем костију у бради. Зато је сви укућани склањају од тешких послова (С. Грб.). Кад се споља позна, да је жена *зачела*, каже се, да је *тјрудна, тјешка, гломорна, самодруга, тјрбуљасија, тјрбушасија, тјодувена, обременена...* и не дозвољавају јој да ради тешке послове, него је заклањају, милују, воле и радују се што ће да им роди дете... Ништа лепо не поједу док њој не даду. (Д. Деб.). Трудна жена нема прања, спава јој се, лења је, гади јој се и једе кисело. (К. П.). Чим се дете заметне у утроби материној, мати осети одмах, јер јој се не рачи да једе и воли кисело; а друге жене кажу: „Цветала је, мора да роди;“ „Попила трун у води,“ али ће јој излечити девети месец: нек се моли Богу и деветом месецу!...“ Чувају је, да не ради тешке послове, као што су: ношење дрва, ношење жита у воденицу, ношење воде у бурадма, гажење снега, и уопште све, који би је замарили; јер кад се роди дете, које није напредно, кажу, није имало кад да порасте, него му је мајка непрестано радила, а није му било ни топло, јер му је мајка била једнако на студени; зато је и од тога пазе. Још пазе, да се и с мужем не поинати, јер је може у љутини избити, те је покварити да избаци мртво дете... Још је пазе ако јој ко умре, да јој не кажу док не роди. Особито је пазе, да се добро храни. и кажу: Ми сви хранимо једну душу, а она две.“ (М. Лаз.).

„Чим се опази, да је жена трудна, већ се она код нас друкчије сматра него пре: Нико неће да је прокуне, нико да је опсује, нико ни за шта неће да је увреди, и свак је у селу поштује, као да му је род. Ако је пре тога с ким била у свађи и омрази, они сад гледају да се измире и да живе у љубави. Од тешких се радова не чува, само је не терају да много ради, али она сама хоће. Ако је то нека млада, она се трудноћом не поноси, него се више стиди; а кад роди, онда

се поноени, особито ако је родила сина. Код нас и трудна жена иде за дрва, за воду, у млин, на пазаре и прилично далеке путове. И ако у вече не може доћ' кући, него негде сврати у село и заноћи, ућућани те куће гледају како ће је најбоље дочекат' и угостит', и поштују је као својту. Ако оде у род, мајка јој се забрине и почне је учити... Кад је сретну на путу, рекну између себе: „Сирота! Грехота је у њу погледати!..“ А кад је у кући велика задруга, а њој је то први пут, она се сирота, стиди од свих укућана, сем мужа, и све гледа, како ће свима да угоди, те да се што год на њу не наљуте; и све јој се, сиротој, чини, да им она смета, да им је на путу, и да им је тешка у кући, ма да ради и влада се како најбоље може. А и укућани су исти таки према њој: једно, боје се, да се с њом не огреше, а друго, да јој не досаде с радом, да се што не нађе увређена, да не буде гладна, жедна, гола и боса и чега год жељна...“ (Н. Мр.).

Поп Ат. Петровић вели: „Врло је велика кривица, украсти *црквену сивар* и *осрамоћити сродницу* своју, а као највеће злочинство и грех је **убити трудну жену.**“

Опште је веровање, да се жена осети у четвртом месецу, ако је женско, а у петом, ако је мушко. Жена позна по томе, што осети болове у слабинама и жигове у материци, многа су јој јела отужна и воли кисело. (К. П.). Многе трудне жене после заласка сунчевог *не виде*, особито с *мушком* децом. (Д. Деб.).

При свој похвалној пажњи, која се поклања трудној или бременој жени у народа нашега, у неким крајевима његовим влада, на жалост, још варварско веровање, да је трудна жена *нечиста*, те је, ако умре ни у цркву не уносе, него је опевају пред црквом. (М. Ђ. М.).

2) Нега

1. У свега народа нашега влада веровање: да трудној жени *ваља дајти* да једе и пије све што пожели, јер она две душе храни. Негде веле, да то дете тражи, па, ако му се не да, остаће неразвијено (Л. Грђ.), и никад од тога после не би окусило (Ил. Марк., К. П. Ст. М., Вл. К. П., Д. Деб., Л. Ј. и Д. М.); а на Косову мисле, да би жена могла чак и да се изјалови, да „изврљи“, побаци, ако јој се не би дало (Ат. П.). С тога, и кад се трудној жени помене какво јело, рекне се: „Да ти није жеља!“ (Тих. Ђ.).

2. Неки не само да јој дају све што год им заиште за јело, него се после и *бацају за њом* крушкама, јабукама, хлебом, сиром итд. а то значи, да ће јој дете од тога најрадије јести. (М. Ђ. М.). Неки јој и не износе оно, што јој дати не могу. (Ј. М.).

3. Негде верују, да ко не да трудној жени макар то било брашна у зајам, да ће му изићи јечмичак на оку. (Ст. Мајст.), да ће им мишеви јести робу (Т. Др.), или прогристи кошуљу (К. П. и Д. М.); а ако се мати тада дохвати гдегод руком по своме телу, или се само наслони на што, да ће дете на том месту имати белегу или знамен, налик на жељени предмет, на пример, ако је пожелела вина, дете ће имати црвен белег. (М. Бан. и М. К.).

4. За трудности чува се жена, а особито ако је у задрузи или имаде ину женску главу у замену, која онда њезине веће и теже послове обавља. Ако је с мужем си сама, те и у трудности мора послове обављати, а муж јој помаже, колико само може. (В. Б.). Не облачи више младачко руво, не прелази преко оборене сикире, нити преко вила, не носи никаква семена у крилима — да јој не би по детету излазило; не сме целивати крста нити се причешћује — да јој дете не би добило падајућу болест; не купа се на Ђурђев дан — да јој се дете не би удавило, не ложи ватру; не једе рибу и пужаве и не сме вадити зуб — да јој детету не би било крви у сватовима (Ј. В.).

5. Од трудне жене не ваља ништа сакрити, јер дете после неће моћи то да једе. И онда би морао неки то да украде, па од тога краденог да му да да једе крадом и онда ће моћи. (Ср.).

6. Ако једеш штогод, па она види, дај јој, да не побаци. Ако јој не даш, догодиће ти се оно, што ти она помисли. (С. С.).

7. Трудној жени не дају да једе од онога, што се с гробља врати кући, јер верују, да би јој дете добило засип. („Здр.“).

8. Кад се почне жети, *крију срѝ* да га трудна жена не види, јер би је хватала „мрза“ (болест као умор). (Ат. П.).

9. Не ваља се за трудном женом *бацајти земљом*, јер би јој дете после јело земљу.¹ Ово је веровање у свега народа

¹ Нека злотворка ово чини намерно, да јој се за што освети. Тако чине још и ово: Кад трудна жена оде коме у комшилук, па кад отуда пође, оне узму секиру и засеку њоме у горњи или у доњи праг, да би родила дете с расеченом („зечјом“) усном.... Ако трудна жена пређе пут неком, који иде с колима, овај преокрене палице на јарму, да би се она *мучила ѝри ѝорођају!*.... (К. П.).

10. На трудну жену, кад оде где у комшилук, замахну метлом или секиром — да пре роди. (П. Паз.).

11. Ко чисти мотику каменом не баца тај камен пред трудну жену, јер ако би га прекорачила, она би умрла. (Ј. Б.).

3) Ваља да чини

1. Кад млада после свадбе први пут брише кућу, ваља *да једе комадић хлеба*, па јој неће бити мука кад остане трудна и моћи ће све да једе. (С. Грб.).

2. Кад први пут у Понедељак опере судове, ваља *да окуси мало од њомија*, па неће повраћати кад остане трудна. (С. Грб.).

3. Ваља, да се *њој њасује њканицама*, да би могла да ради теже послове. Јер без овога би могла побаци и остати нероткиња. (К. П.).

4. Да *избегава свако изненађење*, сваку превелику радост и жалост, и све што је много потреса и узбуђује. (Ј. М.).

5. Да се *често куја*, да јој дете не би при купању плакало. (С. Грб.) и да јој дете у лицу не буде пегаво. („Здр.“).

6. Да *носи уза се*: три длаке из гриве коњске, и то коња пастуха, три зрна пшенице и три грумичка тамњана и неколико вучјега лика, а после то све ваља да носи дете. (Мед.).

7. Ако мора да иде мртвацу, она ваља да *завеже црн конац* око малог прста десне руке, јер би јој дете било слабо и мртвуљаво, а могло би и умрети. (М. К.).

8. Да *носи на руци или око себе црвен конац*, да би јој дете било румено, а не бледо као мртвац. (Ср. и П. Паз.).

9. Да *окуси од свега шњо зажели*, да јој дете тога не буде после жудно. А ако не може, ваља да лизне своје дланове. (Ср.).

10. Ако она што једе, па је гледа мачка или куче, ваља *да им баци* по залогај, да не би родила пресмакче (недоношче). (Ст. М.).

11. Чим осети да је привремила, *мејне у воду босиљак*, који је на Крстов дан освећен, па ту воду после пије и њоме се умива, да би јој се ублажиле порођајне муке. (Тих. Ђ.).

12. Од девојака *крије њрудноћу*, јер је тежак порођај ако цуре сазнаду. А „у трудовима се хвата за косе, и верује, да ће јој дете бити косато.“ (Н. Б.).

13. *Пење се на дрво*, да јој дете буде слободно; а на Ђурђев дан пре сунца *узме усницама мало мравињака*, да јој дете буде вредно као мрави. (Т. Др. и С. С.).

14. *Иде често у цркву и моли се Св. Богородици.* (Ат. П.), и *посѣти Богородичин Покров.* (П. Паз.).

15. Кад је флакава по лицу, онда, кад роди и дете први пут окупа, *умије се њом водом*, па с другим неће бити флакава. (Тих. Ђ.).

16. Кад хоће да роди, *мејне њоред себе у какав суд воде* и у њу јаје и мало ћагета бела, и кад роди умива се том водом, на истом месту где је родила, да би и после порођаја била бела као јаје и чиста као ћаге. (Ст. Тр.).

17. Пред порођај *саџира сѣрелицу и њраву ручицу*, па ту воду *џије*; а при порођају дају јој воде из човечјега опанка! (Ст. Тр.).

18. Чува се, да јој која *не засеке њраг*, јер би јој дете имало засечену усну. (Дим. П.).

19. Ако јој зец пређе пут, ваља *да се враџи*, јер би јој дете при порођају умрло. (Ат. П.).

20. Кад после венчања дође први пут у родитељску кућу наместе јој *да седне на врећу*, у којој стоји клупче конаца, па клупче полако извуку. (Ст. М.).

21. Кад види млад месец или кад звезда пређе преко неба (Т. Др.). *окружи ножем земљу испод десног палца и извади је*, па кад се замучи, пропусти је кроз недра. (П. Паз.).

22. *Пости на мрску*, па се пречести трипут, и тако се очисти, те је неће болети брадавице. (Св. Буш.).

23. Кад хоће да пије воде, ваља да проспе оно из чаше, јер би јој дете патило од засипа. (Ил. М.).

24. Гледа у лепо, да јој и дете буде лепо. (С. С.).

4) Не ваља или не сме да чини

1. Не сме *јесѣти*;

зечевине, јер би јој дете спавало с отвореним очима (М. Б., К. П., С. Грб., Н. Б., М. П., Ат. П.). или било разроко. (М. Ђ. М.).

рибе, јер би јој дете увек било гладно као риба (М. К.);¹ или балаво (Т. Др.); или неће брзо проговорити (М. Ђ. М.); или, може побацити (Ст. М.).

џужеве, јер ће јој дете бити споро као пуж. (Ст. М.).

¹ М. Корд. вели: и подигне млеко матери, па се дете упроштаци ки риба,“ буде гладно и јако ослаби. Зато ваља мати, чим роди, да окуси мало рибе.

од марвинчѣѣа, које је вук удавио или змија ујела или од кокошке, која је отета од јастреба (Т. Др.), јер би се и код детета показале те ране, које неће зарастати докле се не нађе *измече* (из удављене овце или козе или краве, па се оно испече и истуца и њиме рана засипа. Такве ране на детету зову „ву-коједине“ (М. Ђ. М.). Или се од удављеног брава остави кост, па се она испече и истуца и помеша с маслом па се тиме мажу ране. (Л. Грђ.). Или од друге животиње, коју вук удави или змија уједе, огуле парче коже заједно с длаком и испрже на лопати, стуцају и тим прашком посипају ране. Или се вади „гвоздени огањ“ : удара се парче гвожђа чекићем на наковњу дотле, докле се не угреје (М. Л.). Ништа пушком убивено. (К. П.);

меса од груди и вимена, јер ће је болети груди и сисе. (Т. Др.);

јаје из мртве кокошке, јер може родити мртво. (М. К.);

месо гушче, козје и свињско, јер ће је болети под груди и разрађавиће јој се брадавице на сисама. (Св. Буш.);

слезину, да јој детету не модрѣ уста на малој хладноћи. (К. П.);

бубрег, мозак, реју и кромѣуре, да се не би родило дете килаво (од бубрега и кромпира), балаво (од мозга) и шкрофулозно (од репе). (Ј. М.);

желудицу и слезину, јер јој дете не би имало црвена уста него модра. (Св. Буш.);

воће: јагоде, трешње, јабуке итд. које су људи, црви или тице начеле, јер би по детету ране излазиле (Ј. М.);

лукац, који је ронац нагризао, јер би и дете било подгризено и по њему би искакали клобуци, из којих излази жута вода. (Т. Др.);

хлеба ѡврайнога (који се врати с пута), јер би тешко дете проходило (Т. Др.);

овчју главу, јер би јој дете било слинаво. (С. Грб.);

што се враши с гробља, да јој дете не добије засип. (С. Грб.);

црвена лука, јер би дете било плесниво. (Т. Др.);

јагњећег меса пре Спасова дне, јер би дете хватала горопад (падавица). (Т. Др.);

хлеба од жиѿа с крчевине, пожаришта, јер би по детету излазио пожар (Т. Др.);
меса од шарена марвинчеѿа, јер би дете било разрога (Т. Др.);
ѿрихваћене хлебове, јер ће се детету прихватити језик за непце. (Св. Буш.);
двојке, јер би родила близанце (С. С. и Н. Б.);
ѿуње, јер би јој дете било лако као туња. (Т. Др.);
 не сме да једе у *разбоју*, јер би јој дете добило склопнице (бабице). (Св. Буш.);
 не сме јести *ѿесѿавим рукама*, јер би јој дете имало полеп на глави. (Ст. М.);
 не сме јести *на варићак* (на бучуку или шинику), јер би јој дете било велике главе. (М. К.);
 не сме јести *месо од сѿеоне краве*, јер би јој детету излазиле киле под грло. (у Цр. Г.);
 не сме јести ништа *крадено*, јер ће детету остати белега онде, где се она најпре дохвати руком. (Т. Др. Ст. М.), јер би јој и дете било крадљивац. (Ст. Тр. и М. Бог.)

2. Не сме *ѿиѿи*:

воде из суда, који има грлић, јер би дете добило задуху. (М. Л.);
воде из пуне вучије, јер би јој дете било сипљиво (М. К.);
воде из суда, у којем је било воде па доливано. (Ј. М.);
воде после захода сунчевог. (Св. Буш.);
расола често и много, јер ће детету, и кад одрасте, тећи бале на уста. (Т. Др.);
воде из суда под обручем, јер ће тешко родити. (Т. Др.);
воде из тикве, јер ће дете бити гушаво (Т. Др.);
воде из врела или бунара, који пресушује, јер ће дете бити велика фукара. (Т. Др.);
ракију, јер ће јој дете бити пијаница. („Здр.“);
јесѿи и ѿиѿи „за душу“, за покој душе. (Ат. П.);

3. Не сме *гледаѿи*:

у *мрѿваца*, да јој дете не добије жутицу (Ст. М.), да не буде бледо или жуто као мртвац. (М. Ђ. М. и Т. Др.);
 у *ѿожар*, да јој дете не добије оспе (С. Грб., Ст. М. и М. М.), да не добије „жараво лице“ („Здр.“), да не добије по телу ране „огорелине“. А ако га слу-

- чајно види, онда ваља од њега да узме један угљен и да га чува до 15-те године; па, ако се покажу, стући га и помешати с младим маслом и тиме мазати ране. Ако се заборави узети, онда се вади „дрвени огањ“, који се добива, кад се таре дрво о дрво док се не запали, па се од тога ватра наложи и угљен стуче. (Л. Грђ. и Ј. М.);
- у *крв*, кад се што коље, јер би јој дете хрчало (у Ц. Г.) крчало (Т. Др. и М. Ђ. М.), ркало (Ат. П. и Ст. М.). Ако то буде, онда ваља оним ножем превући детету испод гуше (Барб.);
- у *змију*, да јој дете не буде шарено (Ц. Г.); кад бију змију, да јој дете не плази језик. (С. Грб.);
- у *мечку*, или другу звер, да јој дете не добије белегу (С. Грб.); да се дете не би у звере претворило (Д. М.); јер ће јој дете бити тромо и чураво. (Ст. М.).
- у *шоцило*, кад се окреће, јер ће после дете да јој се оједа. (Ст. М.);
- у *чврк* или *виџлић*, да јој дете не буде разроко. (Ст. М.);
- у *џиле* кад се *џече*, јер би после по детету излазили онаки мехурићи. А ако то буде, онда их ваља мазати ови мехурићима с пилета. (Ср.);
- у *сиџашне џризоре*: свађу, бој, умирање, клање, јер може шкодити бремену. (Ј. М.);
- у *џлоџ*, кад се поплиће и у *коље* кад се побија, јер би се мучно порађала. (М. С. П.);
- кроз сиџо* или *решетџо*, јер ће јој деца добити оспице (Т. Др.);
- кроз две дуге*, јер би родила двоје. (Т. Др.);
- не сме гледати *далеко*, јер би јој отишло млеко. (Ј. Б.);
- не сме гледати *џомрачење*, јер јој дете не би било здраво и дуга века. (Ст. М.);
- не сме гледати кад ко што *једе*, а да не окуси, јер би могла побаци, (С. Грб.);
4. Не сме *ићи*: на гробље, на ђубриште, где се дрва цепају ни близу плота, особито у младу недељу, јер би могла награисати (Ст. М.); нити на гувно на вршај (М. Ђ. М.); код мртваца, јер би јој дете било жуто (С. Грб.); у комшилук, јер јој се може учинити да роди дете с расеченом усном (Ст. М. и С. Грб.); ни на погреб, јер може родити мртво (Ат. П.);

5. Не сме *прескочиши*: *коноџац*, јер би могла родити дете мутаво (Ст. М.); јер би тешко родила (Ј. Б.); јер би јој се пупак детету завезао око врата (М. С. П.); преко препона или руде, јер би јој се дете протезало (М. К.); преко *процеџа* у кола, јер би рађала дебеловрату децу (Д. Поп.); преко *секире*, јер би јој се дете оједало (С. Грб.); преко *крви*, јер би јој дете кркорило (С. Грб.); јер би јој по детету излазиле црвене пеге (М. Ђ. М.); преко *раскрснице*, да не нагази зло (С. Грб.); преко *џања*, на ком се цепају дрва, јер може родити дете с расеченом усном („Здр.“); преко плуга, јер би јој дете имало клине (Ц. Г.); преко међе у пољу и пушке,¹ угарка или маше, јер ће се патити око порода. (Т. Др.).
6. Не сме *украсиши* ништа, јер би се од тога показала белега „нишан“, на детету, и то на оном месту где се најпре дохвати (М. Ђ. М., С. Г. Б., К. П., Д. Деб., Ат. П., М. П., Д. Поп., Тих. Ђ., и М. Б.); Нарочито се чувају да не украду: трешње, шљиве, грожђе и вуну, јер од тога, најпре изиђе белег (Ст. М.); но ако за 40 дана од порођаја пре крштења коме призна, онда неће изићи (Ср. К. П. и Ст. М.), јер би после и дете крало (М. Бог. Ст. Тр. и С. С.) Зато, ако је затеку, ваља најпре руком да се ухвати за земљу. (Ј. М.);
7. Не сме *замркнуши* нигде, јер може нагазити (Ст. М.); јер неће бити добро ни за ону другу душу. („Здр.“).
8. Не сме се *чудиши* никоме ни за шта, јер то после може снаћи и дете њено. (Ст. М.);
9. Не сме се *провлачати* *испод коноџаца*, да јој се дете не роди с повојем и о рођењу не угуши (С. Грб. и Ј. М.) јер ће дете бити разроко. (Т. Др.);
10. Не сме *џајити* своју трудноћу, јер јој дете за дуго не би проговорило (М. К.); колико месеца крије толико година би јој било мутаво. (Здр.“);
11. Не сме ништа *меџати* у *недра*, јер би по детету излазиле гукe. (Т. Др.);

¹ Ловци навлаш подмећу пушку, да им је трудна жена прескочи, те да им лов боље иде (Т. Др.).

12. Не сме *чуїаїи лан*, јер ће детету опадати коса. (Т. Др. и „Здр.“);
13. Не сме себи *резайи кошуље*, ако није од једног беза, јер ако меша у кошуљу више беза, деца ће јој се мрзети и свађати (Т. Др.);
14. Не сме међу грмљавинама (од јесени до пролећа) ножа и *нишїа ошїро бацїи нада се*, јер ће јој гром убити дете. (Т. Др.);
15. Не сме се уватити о врата и *висїи*, јер би јој дете увек било на туђим вратима. (Т. Др.);
16. Не сме *држайи воћке* кад се калеме, јер ако се калем не прими или га ко одсече, умре ће јој дете. (Т. Др.);
17. Не сме *раскоїаїи гнездо*, јер ће јој дете сузити. (Т. Др.);
18. Не сме *нишїа мейаїи у кацу или буре*, којем је дно мењано, јер ће јој умрети човек. (Т. Др.);
19. Не сме ништа *с коња снимїи*, јер ако је кобила не може се с бременом растати, а ако је коњ он мора угинути кад она роди (Т. Др.); јер се неће лако растати с бременом („Здр.“)
20. Не сме *їкаїи*, јер ће јој у детета бити дугачка глава (Т. Др. и „Здр.“);
21. Не сме *їљуваїи*, кад поред мрцине (лешине) прође, ни носа запушити, јер би детету заударало из носа (Т. Др.).
22. Не сме *у кецели смећа носїи*, јер ће јој дете бљувати (Т. Др.).
23. Не сме, кад мете једну собу, *смећа їребацаїи у другу*, јер ће јој дете бљувати (Т. Др.).
24. Не сме *сїоци даваїи соли*, јер ће је вуци поклати (Т. Др.).
25. Не сме *їросїаїи воду (їомије) їреко їрага*, јер ће јој дете повраћати (С. Грб. Ј. М. и Ст. М.).
26. Не сме да *їије воду кроз їрозор*, јер ће јој дете бити разроко. (Ст. М.).
27. Не сме да *захваїа воду с кладенца* у исто време кад и друга, јер ће јој дете бити разроко. (С. Грб.);
28. Не сме да *боји їређу*, јер би јој дете било жуто (С. Грб.).

29. Не сме да *гази ѿо ѿоздѣру*, да јој дете не добије оспе. (С. Грб.).
30. Не сме да *окреће ѿѣциво* на ражњу, да јој се дете при порођају не би обрнуло. (С. Грб.).
31. Не сме да *ѿреврће црева*, да јој се на порођају не окрене утроба. (С. Грб.).
32. Не сме да *досиѿа воду на ваѿри*, да јој дете не буде сипљиво. (С. Грб.).
33. Не сме се *ѿровлачиѿи кроз ѿлоѿ*, да јој дете не окрене главу лево и десно. (С. Грб.); јер је могу урећи. (Ј. М.).
34. Не сме да *излази најоље ѿосле заласка сунчевог* (С. Грб. и М. М.).
35. Не сме да *ради у девѿѿи Уѿорник* и на Петозарне Мученике, да јој дете не би добило падавицу (С. Грб.).
36. Не сме да *иде у ѿуђу кућу, да шѿо ѿражи*, јер ако јој не даду, миши ће изгристи све по кући; а да то не би било, домаћица узме секиру и засече горњи праг, кад она пође. Али онда би она родила дете са засеченом усном. А неке се бацају за њом: жаром — да јој дете трчи у огањ, земљом — да јој дете једе земљу, и сламом — да јој се дете игра са сламом. (С. Грб.).
37. Не сме еѿ ни она тиме *баѿиѿи на другога или на сѿоку*, јер би јој дете то јело. (К. П.)
38. Не сме *вреѿеном или иглом чачкаѿи уши*, да јој дете не боле уши. (С. Грб. и Св. Буш.).
39. Не сме да *иде на саборе, славе и свадбе*, јер је могу урећи. (Ст. М. и „Здр.“).
40. Не сме да *иде у кућу где је мрѿвац, и да се наслања на мрѿваца*, јер би јој дете било жуто и болешљиво (М. Бан.), нити да иде на гробље; а ако оде, не ваља да се сагиње. (М. Бог.).
41. Не сме *куѿиѿи ѿреске* и на ватру их ложити, јер би могла узети и који клин, па би јој дете могло бити клиновито. (Т. Др.).
42. Не сме, кад прегори угарак, онај други крај *окреѿаѿи у ваѿру*, јер би се тешко с бременом растала (Т. Др.).
43. Не сме ништа *ушиваѿи на себи* ни на другоме, јер би тешко родила и дете би јој тешко памтило (Ј. Б.).

44. Кад се млеко вари, не сме га она *скидаџи с ваџре*, јер може остати без млека (Ј. Б.).
45. Не сме да се *огледа у огледало* увече, јер ће јој дете бити разроко. (К. П.).
46. Не сме да *лежи онде*, где капље са стреје, јер би се после и дете накапало (намучило). (Ил. М.).
47. Не сме *вадиџи зуб*, јер би детету, кад порасте, било крви у сватовима („Здр.“), или ће и дете болети зуби. (Ст. М.).
48. Не сме *нишџа другом даџи у руке*, него ваља да метне пред њега. (Ј. Б.).
49. Не сме *клаџи* пилад, живину итд. јер би јој дете хропило (Л. Грђ.), крчало у спавању. (М. К.).
50. Не сме ударити ногом псето или мачку, јер би јој дете лајало и маукало (Ат. Петр.); јер би било ће-лаво. (Ст. Тр.).
51. Не сме *узимаџи нишџа на ѡвраћање*, чишћење (Д. Деб. и „Здр.“).
52. Не сме *облеџаџи око ваџре*, јер би слабо дојила (М. Бан.).
53. Не сме *џуџи змију*, јер ће јој дете бити пегаво (М. Бан.).
54. Не сме *носиџи на воду зачеџљену вучију*, јер би родила дете затворених очију, а може бити и слепо (М. К.).
55. Не сме се *наругаџи никоме* с каквом телесном маном, јер може родити дете с истом маном. (Л. Грђ.).
56. Не сме *ложџи сучке на ваџру*, јер ће јој дете мокрити пода се. А ако ово учини, она неколико сучака ваља да метне под корито, кад дете купа, на неће (Ст. М.).
57. Не сме *носиџи земљу*. („Здр.“).
58. Не сме *седеџи на цаку или вреџи*, да не би дете обрасло длаком (Ат. П.), ни сести на дрварски маљ, јер би јој дете било килаво. (М. К.).
59. Не сме *ложџи на ваџру клинове*, којима се цепају дрва, јер би родила дете клинасто (Ст. Тр.); јер ће јој дете бити наказа. (Ст. М.).
60. Не сме *џухаџи у џећ*, која не гори, да се детету не би глава офурила и искрастала. (Ст. Кор. Хрв.).

61. Не сме да диже руке високо, јер би побацила. (Март. П.).
62. Не сме носићи у крилу никако семе, јер би детету излазиле бубуљице по телу. (Ст. М.).
63. Не сме прескочићи секиру, рогуље, виле и грабуље, јер дете може после од тих свари погинути. (Ст. М.); ни јарам, јер би дете ркало као во на нос (Ј. М.).
64. Не сме ломити дрво преко колени, јер би родила дете сакато. („Здр.“); а ако га ломи, не сме га оставити несломљено, јер може умрети на порођају. (Вл. К. П.).
65. Не сме оставити недовршену иглу. (Вл. К. П.).
66. Кад грми, не сме митнути руку на ирбух, јер ће се дете од грмљавине препадати и излудити. (Т. Др.).
67. Не сме ником ништа давати на зајам, јер би јој дете увек просило. (Т. Др.).
68. Не сме носићи ојанака од говечџа, које је курјак ујео, јер би по детету излазиле ране. (Т. Др.).
69. Кад меси хлеб, не сме се подгвиривати под црепуљу, на ватри, јер би дете било врљокасто (М. Бог.).
70. Кад оде у село, не сме на једна враџа да уђе а на друга да изиђе. (М. Бог.).
71. Не сме клечати у цркви, јер би дете имало падајућу болест. (М. Бог.).
72. Не сме се кујати, јер би јој се дете удавило (М. К.); па јој дете неће плакати кад се купа. (Ст. М.).
73. Не сме се кујати на Ђурђев дан, јер би јој се дете после непрестано брчкало. (Ст. М.).
74. Не сме гладовати, јер би јој дете било ждера. („Здр.“).
75. Не сме побијати клинце, јер би јој дете било „клиновито“. (П. Паз.).
76. Не сме узимати никакве лекове, јер би и дете морало да се лечи истим лековима. (К. П. и М. З.).
77. Не сме носићи три шестеје, јер би родила дете с три клина. („Здр.“).
78. Не сме бити кума, да држи дете, јер би то дете умрло, а њено би уживало и његов век. (П. Паз.).

79. Не сме *родити у роду*, јер ће браћа да јој помру.)¹
(Мед. и В. Рад.).
80. Ако јој умре муж, не сме се *венчаи с другим док не роди*, јер би се венчале две душе за једног човека (М. Ђ. М.).
81. Не сме *осиши ирудна за време прања* свога (у „периоди“), јер би родила убицу. (Ст. М. и „Здр.“).
82. Не сме се *сизаи иреко аса, много ходати и играти*, јер би могла удавити дете и родити пре времена (Д. М.).
83. Не ваља да се *љуби с бабом*, јер би јој дете боловало од „бабица“ („Здр.“).
84. Не ваља да *љуби крси* нити да се причешћује, јер би јој дете патило од велике (падајуће) болести (Ст. М.).
85. Не ваља да *зачне о каквој великој свечаности*, јер се дете може родити сакато и наказно. („Здр.“).
86. Не ваља да *облачи нове хаљине* док не роди, јер би јој дете после често побољевало (Ст. М.).
87. Не ваља први пут после венчања да оде у цркву, кад је неки парастос (М. Ђ. М.).

5) Нека веровања о трудноћи

1. Ако трудна жена ноћу гола нага оптрчи око дрвета, родиће воће („Здр.“).

2. Ако жена остане трудна у преступну годину, порођај ће јој бити несрећан или ће јој дете погинути ружном смрћу („Здр.“).

3. Ако у кући има трудне жене, не ваља ђерђев држати расклопљен, кад се вез скине. (Ст. Тр.).

4. Не ваља за трудном женом бацати угљевље, јер би дете то трпало у уста, ни нож, јер би се дете родило с расеченом губицом. (М. Бан.).

5. Не ваља да *осиши зайочешу иглу недовршену*, јер би тешко рађала. (Д. Поп.).

---

¹ „Због тога у Цр. Гори терају трудну из рода, те често роди у путу. Тако је једну, заједно с дететом, појео вук! — прича Медаковић. „Због ове лудорије многа је главом платила“, вели Вељ. Радојевић.

ТРЕЋА ГЛАВА

РОЂЕЊЕ И ПРВА НЕГА

1. Да лакше роди

Једна хрватска пословица вели: „Стави кућу нек гори, пођи жени кад роди.“ И доиста, нема важнијега а ни тежега чина у животу човековом и у дужностима родитељским и материнским од рођења. Њиме се не само добија нов живот, него је у опасности и материн. С тога није чудо, што је рађање и у народном животу везано с великом бригом и многим и многим чинима и враџбинама, да се мајка срећно породи.

1. Занимљиво је, да сав наш народ *крије*, кад се трудна жена замучи. Јер верује, да ће порођај бити лакши, ако нико не зна, а да ће бити тежи, ако више њих зна. Особито крију првороткиње и удовице. (Ст. Мајст.), Зато породиља не сме ни да јауче. „јер што год њих више чује и више њих зна све ће теже родити (Ст. Тр., Л. Грђ. и Ј. М.). Казују само мужу, и жени, која ће дете да прими.¹ Особито пазе, да је не опази које неудато женско (Ст. М.) или девојка (Ср.).

2. При порођају не сме да виче: јао, *мајко*, јер ће јој порођај бити тежи; него ваља да каже: „О, пресвета Богородице, ти знаш моје муке, зато те молим, помози!“ (Ст. М.); јер би мајку своју проклињала. (Вл. К. П.).

---

¹ Ст. Булатовић (из Цр. Горе) прича: „Чим трудна жена осети порађање, она обично најпре каже јетрви, свекрви или заови, ако је има. Ако у кући има мушких, одмах их терају у комшилук или, ако је један, на какав посао на пољу. И децу отерају напоље, а, ако је ноћ, на спавање. Само по једно остане, те да стоји на прагу и да ни једно мушко не пусти у кућу. Ако ко дође, оно му рекне: не можеш унутра — мучи се та и та с бременом, и овај одмах одлази. Ако породиља затраје мучећи се, они зову једнога од сељана, те овај дође и изненадно пуца из пушке преко породиље, да се лакше растане с бременом.“

3. Раздреше јој све завежљаје на хаљинама и косу јој расплету. (М. Ђ. М.), Д. Деб. Вл. К. П., Н. Б.). Н. Б. вели: и муж мора одрешити и раскопчати све на себи.

4. Отворе ковчеге. (Д. Деб., Ат. П.).

5. Преврну врећу па породиља с ње пије воде. (М. Ђ. М.).

6. Пропусте јој јаје кроз кошуљу, да падне и разбије се (М. Ђ. М., Ст. М. Л. О. вели, и говоре: „Како ово јајце брзо прошло, тако се и дете брзо родило!“ (Д. Деб., Ат. П., М. Бог.).¹ А С. Грб. вели, да јој пропусте *зецју ногу* и вели: Како брзо зец иде, тако брзо и дете да изиђе!“

7. Пропусте јој 5—6 зрна барута, да падну доле на жар. (М. Ђ. М.).

8. Понесе је муж на леђима и говори: „Ја ти бремене на товарих; ја га и стоварам. (М. Ђ. М.).

9. Пије воде из мужевљевог опанка. (М. Ђ. М., Т. Др., Ст. М.) или десне ципеле. (Ј. М. и Л. О.).

10. Пије воде са срцем из заовљике, (М. Ђ. М.).

11. Пије воде с траве „Богородичина рука“. (М. Ђ. М.).

12. По жеравици поспу зејтина и љусака од црног лука па је тиме *каде*. (М. Ђ. М.).

13. Негде је потпасују. (С. Грб.).

14. Кувају корен од тикве, па јој ту воду дају да пије. (С. Грб.).

15. Топе у воду цвет од булке, па јој дају да пије. (С. Грб.).

16. Пију цвет од столисте руже. (С. Грб.).

17. Кад петао јари кокошку па му испадне перо, узму то перо и на њему је окаде а гар онда метну у воду те пије. (С. Грб., Тих. Ђ.).

18. Узимају земљу с раскрснице, па је мећу у воду и дају јој да је пије. (С. Грб.).

19. Сипају воду у сито, а она је хвата и пије говорећи: „Као што лако пролази брашно кроз сито, тако и ја лако да родим!“ (С. Грб.).

20. Оперу икону Св. Богородице, па јој ту воду дају да пије. (С. Грб.).

21. Породиља легне потрбушице на земљу и говори: „О, земљице, по Богу сестрице! Дај ми твоје ширине, а ево ти

¹ М. Бог. вели, да при том и говоре: „Ако си мушко, хајде сеци; ако си женско, хајде преди, да се не мучим много, но колико кокошка с јајетом.“ П. Паз. вели: „Како се ово јаје задржало у недрима, тако и дете у мени!“

моје ужине, док се ја аласим, па ћу ти их одмах вратити!“ (Ст. Тр.).

22. Чува се, да не дохвати где пећ стоји, јер би јој дете застало. (Ст. Тр.).

23. Кламиће собним вратима. (Ст. Т.).

24. Напије се воде преко срелице. (Т. Др.).

25. Ударају је по трбуху штампом, којим је отета жаба, риба или тица од гује (Т. Др., М. Бан., Н. Б.). А М. Ђ. М. вели: по крстима. А М. К. вели: Жена, кад види, да змија носи рибу, отпаше тканицу и њоме растави змију с рибом, и после се том тканицом опасује свака која тешко рађа.

26. Дају јој, да пије мало зејтина. (Т. Др.).

27. Зејтином јој трљају трбух. (Д. Деб.).

28. Паре јој удове. (Д. Деб.).

29. Терају је: да прескаче псеће корито, косу, корито у којем она пере кошуље (С. Грб.), да трза с куће лемезје. (Д. Деб., М. Бог. и „Здр.“).

30. Потопе у воду босиљак узет из цркве на Крстов дан, и дају јој ту воду да пије. (С. Гр.).

31. Сипају воду низ лопар, па је пију. (С. Грб.).

32. Оперу оштриц од секире, па ту воду пију. (С. Грб.).

33. Бабица баца воду на врата, па је даје породиљи да пије (С. Грб.).

34. Ако какав момак или девојка знају да се нека замучила, она ће тешко родити. Зато они ваља да умоче нокте у какав суд с водом и да их мало подрже, па ту воду породиља пије, да лакше роди. (С. Грб.).

35. Истурају пушку преко ње. (Л. Грђ.). Или изненада проспу пред њу ђубре и иверје. („Здр.“).

36. Над породиљом се расплете која девојка.. (Мед. и В. Рад.).

37. Над породиљом муж одреши свој гатњи свитњак. (Мед. и М. Ђ. М.).

38. Поручује јој жена, која лако рађа: „Послала ти кључе та и та“ (М. Ђ. М.).

39. Пропуштају јој кроз недра секиру и вретено и она говори: „Ако си мушко, узми секиру; ако си женско, узми вретено!“ (П. Паз.). Пропуштају још: бријаћицу и маљицу. (М. Бог.) Л. Обр. вели: сврдао с вретеном. Н. Бег. вели: „Узимају пушку и преслицу па веле: „Хајде, у име Божје, растај се са срцем своје матере! Ако си мушко, ево ти пушке

па пуцај; ако си женско, ево ти преслице па преди. Хајде, изиђи на овај бели свет!“ ...

40. Донесу јој пуну вучију воде те она одчепи и вода истече (М. К.). У Босни она узме, суд и оде на воду те га напуни, па га пробуши да вода истече и говори: „Пре ја дете родила нег’ ова вода истекла!“ („Здр.“).

41. Удара је муж узицом преко крста три пут (Ст. М. и М. Ђ. М.); држи је и стреса је. (Н. Б.).

42. Међу је на кад: на посипку жара наспу малу чашу зејтина, па се породиља нагне и кади се (Ст. М.). Кади се и на конопљаном семену (М. Бог. и Н. Б.). На паприци и љускама од црног лука. (Вл. К. П.).

43. Пије воде из црепуље (М. Бог.); кроз чунак. (К. П.).

44. Шета по клети, соби или кући. (Ат. П.).

45. Провлачи се мужу између ногу, или он одреши гаће и пусти их да падну, па је он удара којом венчаном хаљином. (М. Ђ. М.).

46. Провлачи се кроз обруч, који је сáм пукао на каци или бурету (М. Ђ. М.).

47. Даду јој да дува у стакло, кроз калем или цев. (М. Ђ. М.).

48. Пије воду из мужевљевих уста преко прага или кроз венчане хаљине а у воду се метне трава Богородичина рука. (М. Ђ. М., М. К.).

49. Иде на реку и прескочи је двапут. (Вл. К. П.).

50. Негде јој пљују у уста. („Здр.“).

51. Прскају је богојављенском водицом. („Здр.“).

52. Завијају је у мараме па је дрмусају. („Здр.“).

53. Дају јој у кафи седам зрна рогате ражи. („Здр.“).

2. Порођај

На послетку долази највеличанственији тренутак у животу материном: порођај. Он је и радостан, прво с тога, што се добио један нов живот, нов човек, нов члан породице, а друго и с тога, што се мајка срећно раставила с бременом.

Н. Мрак. вели: „Чим се дете роди — то је код нас радостан глас — истина неће све село пуцати, али они, што су мало ближе оној кући (где се родило) и што су као комшије, сваки ће изгорет’ барем десет меткова: пуца ли се, пуца. И већ одмах стану комшике долазити код породиље и детета

и својта с повојницама. Свака донесе: погачу, ваган скорупа или пљат јаја приганих са сланином и оканицу вина. То донесу породиљи, те је поткрепљују и дете гледају и милују; али га ниједна неће пољубити док се не крсти.“ Ово тврди и Мед.

М. Лаз. вели: „Кад жена роди, одмах хитају, да виде или је мушко или женско? Ако је мушко, одмах јаве у село, и ови, чим дознају да је мушко, пуцају из пушака и кажу: „Да му га Бог поживи!“ и веле: „Придодала нам се у село једна пушка више.“

Лаз. Дим. вели: „Кад се осети жена, да је дошло време да се породи, она најпре каже свекрви или јетрви, ако их има, а ако их нема, онда којој постаријој жени у комшилуку, те ова дође. Ако би се десио когод од мушких у кући, оне их истерају напоље, као и децу, и не даду ником ући. Веле, мучи се жена с другим стањем или бременим. Ако би се дуже мучила, оне зовну неког из комшилука од мушких, да опали из пушке из ненада; а ако се не би десио нико од мушких, онда ти нека од женских дохвати пушку па опали преко порођенице, те се тако лакше породи. Онда се сви веселе.“

Л. Јов. вели: „Сви беже из куће, кад се жена замучи, особито нежењени; јер је то за њих стидан посао, па и после порођаја 3—4 дана не долазе кући; ово сматрају за нешто нечисто и на жену гледају као на скота — али постепено ово ишчезава.“ И Ат. П. вели: „При порођају људе терају из куће, јер је срамота да гледају.“

Ј. Ловр. вели: „Жена кад рађа, рађа у соби, гди дружина и дањива и ноћива. Њу боли спопадају, а има бездушних људи, па неће да иду из собе, док се она мучи и породом растаје, него јој се још ругају и којешта јој непоштено говоре. А у том стиду куне се свака, да више занит' неће. Кад роди, па устане из кревета, гоне је на пос'о још док је у четрдесници. Кућне послове мора радити, редовати и дите неговати. Буде дикоја жена, да има петоро дице, а све једно другом до ува. Она мора приспит' у поље на копање и на жетву к'о и она што нема ниједно. А то треба у јутро спремит' дицу, а дичица би спавала, а мати мора у поље. Кад дица поустају, мати их брже боље спреми, умије почешља, на'рани остави их код редуше, а коливку на главу па оно најмање однесе у поље. Већ је сирота за уранка уморна. Дошла је послидња у поље. Оне, што су прије ње дошле, сиде у 'ладу

па се одмарају. Неће да почну пос'о, док се све не скупе. Кад ова дође, не кажу: одмори се и ти, него веле: сад смо све, 'ајдмо на пос'о. Кад се послѣ одмарају, она опет онако уморна мора дите да намирљује, а памет јој опет сва за дицом код куће. Кад су у послу, а дите се расплаче у коливци, она мора даље за послом, ма да јој срце пуца за дитетом. Па онда види, како друге живе к'о девојке, а она к'о робље, па вели: цаба било и дице; доста је тога терета, кад ме нико не штеди. Жена, која има пуно дице, нема већи дио у кући од оне, која нема ни једно. Удовица са седморо деце добије 25 фор. а жена, која нема дице, добије уз свога човека 50 фор. Како ће ова са 25 фор. седморо дице одиват, кад мора кући робоват' и радит' к'о и друге жене!... Дотле се она, што нема дице, или има само једно наради и себи и другима па се зове богата... Жена која нема дице, миња оне новце, што у кући добије, у дукате, па јој се злати и врат и прса..."

„Кад дете пане од мајке, најпре ће све жене рећи: „У добри час!“ За тим питају ону, којој је дете дошло најпре у руке, шта је? Ако је мушко, ова ће казати: дете, ако је женско: девојка. Нађе се понека шаљива, те ће да би насмејала породиљу, рећи: „Дете, а да није теле, или магаре!“ Онда ће она што је питала: „За Бога, нисам ни ја аветна; знам да није теле, него те питам: је ли дете или девојка? Ако је дете, све ће рећи: „Да је жив и здрав!„ Ако ли је девојка, ретко ће која рећи и то као преко воље“ (Ст. Бул.) Народ се више радује мушком него женском детету (Ат. П.) Мушком се радују много више зато, јер ће довести нових чланова у кућу, а женско иде у туђу кућу (Св. Буш.). Кад се мушко роди, пуцају из пушака (Л. Јов. и М. Ђ. М.), Породиљу зову „родиљка“, дете ако је мушко „кења“, а ако је женско „чора“, и сви му укућани који дођу дају по који „мангар“ (2 паре) (Ат. П.). Кад се роди дете, веле му: „Псе погани (или, кучко једна), што намучи маму!“ (Ф. Б.). При самом порођају бају: „Кад нестане на овај свет леб и вино, квасац и петлови, онда се детету досадило.“ Или: „Земљо, богомајко, дадох главу за главу, дадох тело за тело, дадох злато за злато, — откупих роба од гроба а подлогу у залогу!“ (Тих. Ђ.). Кад се роди мушко, жене зграбе оцу и деди капу и траже „мижде“ (муштулук) и тиме даривају дете, а мати то после чува као светињу (Д. Деб.). Ако је дете мушко, муш-

тулук је већи, а ако је женско, муштулук је мањи (Ст. М.). Нико не води рачуна кад се дете родило, и зато увек нагађају (Н. Б.). Ако ко уђе породиљи за време порађања, не дају му се вратити док жена не роди, да јој се дете не би повратило (Ст. Тр.). По селима обично рађају стојећи и радећи. (Проту Н. Беговића мајка родила на бунару, па донела у кућу и воду и дете). А баба их намешта, да се дете не повреди (Н. Б.). Кад се дете роди, мора прво пасти на земљу (Д. Деб. и „Здр.“) Она жена, што прима дете, не сме ништа говорити да би дете лепо спавало и да не би плакало (М. К.). Ако породиљи не може да испане „кућица“, у којој је дете стојало, онда јој даду боцу, да у њу пуха, па ако и тада не испане, изваде јој је руком (Д. М.). Ако се дете роди с кошуљицом и повојем, кажу, да ће бити срећно, али и *аловишо*. Кошуљицу и повој му чувају, јер ако би се то бацило, не би детету било добро (С. Грб.). Кад се дете роди у кошуљици, онда се она осуши на метли, па осушена ушије детету у што, па је дете носи кроз цео живот. Кажу, она га брани од свака зла и напасти (Ј. М.). Ако се дете роди у белој кошуљици, добро је. Оваку кошуљицу ваља опрати па је детету ушити у хаљинице. Њу носе уза се и одрасли. Народ верује, ко се у овој кошуљици роди, да га пушка не може убити. Причају, да су у старо време оваке кошуљице деци ушивали у мишице. Ако се роди у крвавој, зло је: мушко ће бити стуха за живота а вукодлак по смрти, а женско мора, а кад се уда, вештица. Зато је у глуво доба избаце на кућу и викну: „Чуј народе, чуј! У нас се роди дете у црвеној хаљини! — и онда неће бити. (Л. Грђ. и Н. Б.). Ако се деца некоме не држе, онда бабица, кад детету одреже пупак, повиче: „Чуј, народе, роди вучица вука, свем свету на знање а детету на здравље!“ (Вук). При порођају налази се по једна бабица, која је дужна да припази на дете: да не падне на земљу, да му одсече пупак, да га опере итд. (Ил. Марк.) Прво се дете зове „првенче“ а последње „истришче“ (Тих. Ђ.). Ако се дете роди после смрти очеве, зове се посмрче или „присмаче“ (С. Грб.). А кад мајка роди једно за другим два сина или две кћери, они се зову „посопци“ и „посопкиње“ (М. Ђ. М. и С. Грб.). Женско се роди и пре а мушко и после девет месеца. А равнају се обично по петом месецу, јер тада оживљава дете (Н. Б.). Ако жена умре на порођају, њој су на небу отворена седмера врата; њој суда нема; она је му-

ченица још овога света (М. Ђ. М.). Постељицу породиљину међу на неродно дрво, да не би често рађала, особито ако често рађа (Ст. М.), или је бацају у Саву, да је пси не поједу (В. Б.). Постељицу закопају под стреју, где вода капље, те како се вода слива са стреје, тако да приступа и млеко матери (М. К.). Кад се закопава, ваља пупак окренути горе, да дете не повраћа. (М. К.) Не треба да се баца напоље по мраку, јер ће вештице стегнути дете (Вл. К. П.).

3. Нега матере

1. Чим се мати растане с дететом, легу је на сламу и покривају (Н. Б.). Родилки се простре слама крај огњишта а поврх сламе асура (рогожина), на којој лежи 3—4 дана (Ат. П.). Постељу породиљину и детињу опасују конопцем, а под постељу међу: нож, виљушку или ма шта оштро и гвоздено да чињенице, вештице и зле очи не би детету наудиле (М. Ђ. М. и Ј. М.). Сем тога међу се нити са стране, да смету свако зло, које би хтело да приђе детету, а испод ногу леу-синих међу и корито и циганске гребене. Све су то чувари који стражаре, да не прилази никако зло детету за седам дана (Ј. М.). Око постеље се просипа просо и говори се: „Насадих просо — да зло не прође овде“ (Ј. М.). Постеља збабнице (родиле) је закривена белим поњавама, да има што више мира и она и дете, а то је све дотле, док не пође на „упељивање“ (за благослов) (В. Б.). „Народ верује, да породиљу и дете за 40 дана нападају бабице (але), јер је жена за то време „нечиста.“ Да се дете сачува, меће му се под главу нож, а у једну крпу се веже мало соли, парче хлеба, чено бела лука, прстен, мало тамњана и ситна пара. Око врата му се веже црвен конац с белом паром. Више главе меће му се: катраница с катраном, гребени и на њима натакнут бели лук, пуно вретено, намотано кучином, црнокораст нож, бабина кецеља, пољска метла, срп и нити. А да се породиља сачува, веже и она око гуше црвен конац и о њега обеси једну крпицу, у којој је завезано: жута пара (дукат или онако), бели лук, со, мало хлеба и тамњана. Све ове ствари стоје до крштења, а тада се склоне; а остану: метла, бабина кецеља, срп и нити. Све до крштења кућа се кади крпом од кошуље или залогом од опанка, а негде и катраном (С. Грб.). Више породиљине главе веже се један црвен конац (пређа) за два краја, а на њега се наниже: прстен, кокошија нога и глава,

чешањ белогa и главица црнога лука и трава чешњика — све од урока (Ј. М.). Чим жена роди, одмах јој метну с обе стране постеље по један цигански гребен и катрањачу с катраном — да дете и мајку не нађе каква болест и да им душманке не би могле учинити какво зло (К. П.). Мајци простру поред ватре и утегну је појасом, да не остане трбуљаста, и дају јој: млека, воћа, скроба и друго што је житко и слатко (М. Лаз.). Но било поред огња (у кући), било поред пећи (у соби) поред кревета морају бити ове ствари: катрањача с катраном, један цигански гребен, на који је набодена једна или две главице бела лука, и срп, који обично међу преко детета, и крде око мајке и детета ивањским цвећем, божићњим мекињама (трицама од божићњег хлеба) па и говеђом балегом, која најгоре заудара. А за све ово веле: „ваља се тако, да детету не досађују вештинине“ (Ил. Марк.). После рођења утегну је великим за то спремљеним појасом од груди до бедара, да не остане трбуљава (Ст. Бул.). Повезују је повојем ма које врсте да јој остане дроб мањи. (Д. М.). Ушивају јој у капу чењ бела лука, да је не би зле очи урекле. (М. Ђ. М.).

2. Чим се дете роди, одмах нареде, да се кувају јела, а она баба, што је била ту, заповеда им. За тим изберу од њихове породице најмлађу невесту с 3—4 детета „таткови и мајкини“ и она се обуче, па узме чутуру или „карту“ с нишком златних парица у десну а мараму и штап у леву руку и иде, да зове госте. Она ће у сваку кућу рећ': „Добро јутро!“ А они одговоре: „Дај Бог добро!“ За тим да чутуру ономе, ко је најстарији у те куће, а он благосиља: „Машалах, нешто ново! Да је живо ово што је дошло, да татково — мајкино со ризик, со навака, и срећно да би дал Бог да је! „Овако зове сву породицу, а неки и цело село. Кад се врати, гости већ почели да долазе. Они спреме: вино, ракију, чаше и др. ствари за ручање, и гости поздрављају руженицу великом погачом, вином, јајима и масним пилавом са шећером озго. Код руженице улазак је забрањен, па и кад пођу, не иду њој. Ма ко да дође, не пушта се унутра, јер веле: „млеко одит' по него,“ и ако отидне, не може више да се врати. Она стара жена саветује руженицу, кад неко дође, да не гледа у њега; а кад даје неком неку ствар, да малко узме од ње, да се млеко задржи. А кад дође неки просјак, да му узме мало од оног брашна, што је у много кућа купљено, те да јој се на-

бере много млека (Март. П.). Чим се дете роди, дају јој у шаку мало брашна, те она од њега с пљувачком замеси тесто и направи колачић, па се мало испече и породиља га поједе, говорећи: „Ја родих, умесих, испекох и бабице претекох.“ То чини, да би се бабице, ако би дошле, зачудиле и рекле: „Гле, ова вредна: дете родила и хлебац умесила. Онда да идемо од ње!“ (С. Грб.). По рођењу одмах долази на облазак само родбина и најближи, а бабине долазе после прве недеље. Неротке не иду не бабине. Бабине дарују дете новцем и то му родитељи чувају. А жене, које се добро пазе доносе још: кошуљицу, чарапице, капице и хаљиницу, а на селу још и за јело (Ст. Мајст.). Породиљи доносе повојницу одмах првог јутра, а пре овога не сме ништа друго јести, јер се дете њено неће моћи лако удати или оженити (Св. Буш.).¹ Из сваког стакла, што се доноси породиљи на дар, она мора окусити по кап две, макар она и не пила вино, само да би имала млека, и при том говори: „Као што вино придолази, тако и млеко да придолази!“ (Ј. М.). Од погаче, што се ломи и једе после порођаја, први залогај породиља не ваља да прогута, него да га остави под главу детињу, те да оно после свако јело радо једе (Ст. М.). Породиља се храни куханим вином, сухим сиром и крухом, јер веле, то је најздравија храна за сваку жену (Хрв.). Давају јој јуху од говедине, воду од говедине, воду од камомила и канеле, по мало неслана меса и вина (Д. М.). Онај трен како се жена породи, удробе круха у воду и даду јој да поједе, да би имала млека (М. К.). Бабица најпре испече цицвару те да породиљи, а после може да једе све; само првог дана не сме много воде да пије (М. С. П.). На дан порођаја отац обдарује и мајку и дете, а и комшије и рођаци доносе: пилава, вина итд. јер веле: то је још од Христа остало (Ј. М.). Породиља не ваља да једе кисело и љуто (Вл. К. П.). Породиљи дају блага јела и да пије вина и ракије, јер од вина има више млека; а воде јој не даду за првих седам дана. (Ст. М.).

3. Да би имала млека, мајка најпре сркне мало знамења (М. Ђ. М.). Док се породиља не запоји и не умије водицом, верују, да јој неће млеко ударити на сисе. Породиља не ваља

¹ Овде прича, како се један момак због овога није могао оженити дуто и дуго, па је морао матор да легне, да га повију и донесу му повојницу, те се после оженио. — Овакав је један случај забележен и у Босни.

да задоји дете пре водице, него се најпре њоме умије и дојке окваси, да не би ускорила с другим и да би јој дете имало млека (Ст. М.) Породиљи дају воде из десне човекове кондуре. У другу воду метну ручицу богоматере, па се те воде напије и њоме се умије, а мало јој се заспе и у недра (М. С. П.).

4. Сутрадан по рођењу породиља се окупа а посипа јој мушко, обуче мушку кошуљу и опаше се мушким пасом; онда узме дете, и намаже му усне чивитом, да би јој свагда било чисто(!), и онда га доји (М. С. П.). Тек трећег јутра по порођају родиљка се пресвлачи и онда устаје (Ат. П.). Породиља обично лежи уз дете два дана (Св. Буш.). И која лако роди, нагоне је да лежи и да се гради болесна, кад јој ко дође на бабине, да јој не би зле очи наудиле (М. Ђ. М.). До осам дана се не диже породиљина постеља и дотле стоји око породиље конопац, да јој не дођу бабице (Тих. Ђ.). Већ трећег дана мати се диже из свога пругла, из бабина, узме машу и ослањајући се на њу иде на поток да се опере (Н. Б.). У соби где је породиља забоду у врата нож црнокорац (М. Ђ. М.). Мајка позна да јој је дете гладно по томе, што јој надође млеко па капље. Мајка крије недра од људи, да јој их не виде (Д. Деб.). Ако мајку *боле сисе*, она кува пиринач па зејтином замасти, метне на винов лист и превија, па јој прође а не провали се (Ср.).

5. *Не ваља* породиља: да се пре седам дана огледа на огледало, јер ће одмах заћи трудна (П. Паз.); да се у бабинама чешља (Ст. Триф.); да даје жени која доји или макоме што из своје руке, јер би јој могла однети млеко (М. К.); да се ма с ким љуби (М. К.); за осам дана ништа у руке да ради (С. Грб.); да плете, јер би јој дете било брбљиво (М. К.); да отпоздравља посетиоце при поласку, јер би отишао Бог с њим, те би се могло десити какво зло (Ј. М.); да за седам дана остаје с некрштеним дететом сама у кући без видела, нити да излази из куће и пролази испод стреје по заласку сунца, због бабица, а ако морају понесу видело (Д. Деб.); да остане сама с дететом, него мора неко трећи да буде код ње (Ј. М.); јер јој се може привидети (Ст. Тр.); да иде с дететом по мраку, јер мрак може да науди обадвома (Н. Б.); да после заласка сунчева излази напоље, јер се може „намерити“, или „нагазити“, а ако баш мора, она понесе у недрима детињу пелену, да јој ништа не буде (Ст. М.); због млека (Ј. М.); да једе рибу за седам дана, због себе и детета

(J. M.), јер је риба ала (Хр.); да се из њене одаје види светлост у туђој кући (Март. П.), јер јој нека из комшилука може одузети сан а наметнути плач детету (Ст. М.);¹ да за четрдесет дана ма шта тура у земљу, сади лук итд., јер ће јој мрети деца (Т. Др.); да пије много, јер би јој и дете било пијаница (J. Б.).

6. *Ваља* се: кад се породиља први пут очешља, да ону косу из чешља чува, па кад хоће да роди, онда да је сагори и пије у води (С. Грб.); да се очешља ретком страном, да би ретко рађала (Ст. М.); да првих осам дана има нешто црно уза се, да јој млеко не оде и иначе што не би шкодило (М. К.); да једе за све време док је у бабинама једном кашиком и из једног суда, да јој ништа не би нашкодило млеку и детету (М. К.); да за седам дана лежи на сламњачи (J. M.); да свако јутро по порођају иде на извор, тамо се умива и сипа мало воде и у недра, а десну ногу умочи у воду — зарад млека (М. Бог.); да се свако вече врхом од прста помаже катраном по оба образа (J. M.); да се и соба кади катраном седам дана, да би и мајка и дете били здрави (К. П.); да се за 40 дана умива водицом, да би се очистила, и да сипа водицу у недра, да има више млека (Св. Буш.); кад устане из бабина најпре да узме преслицу и да обрне вретеном макар двапут, да јој дете, ако је мушко, буде бркато, а ако је женско косато (М. К.); и најпре да пљуне на земљу па погледа у сунце, стане на ону пљувачку и рекне трипут: „Колико ова пљувачка отишла са земље, толико и моје млеко од мене!“ (М. К.); да код колевке остави метлу, или бабину кецељу, срд и нити (С. Грб.), ако морадне да изиђе напоље (J. M.); да излази у оним ципелама, у којима се породила, и да их држи код ногу, јер чувају од сваког зла (J. M.); кад први пут изиђе у комшилук, при повратку да јој сипају кроз недра мало воде, да се млеко не одузме (Ст. М.); мора тамо ма што појести и попрати, да јој млеко надлази (М. Бан.); кад излази напоље, да се забради, због главобоље (J. M.); кад буде 40 дана, да с дететом оде у цркву (J. M.).²

¹ То чини овако: изнесе своје плачљиво дете па га окрене онамо и рекне трипут: „Тамо плач, а код мене мир и сан!“

² Ако је дете мушко, поп га уноси у олтар; ако је женско, меће га пред олтар. Кад поп прочита молитву, мајка прилази, чини метаније и моли се Богу за своје и детиње здравље, пољуби попа у руку и одлази кући. Веле, да је ова молитва остала од рођења Христова и да је и Св. Богородица ишла на молитву (J. M.).

4. Нега детета

1) Примање

Кад дете дође на овај свет, прво га окупају, за тим му једна од оних бака пресече пупак. Сад му дају сису, али не даду, да га најпре задоји мајка, него траже другу жену, и то ако је дете мушко, ону која има мушко дете, а ако је женско, онда која има женско; и то бирају, да буде доброг срца и нарави, особито бирају ону, која је од јуначког рода, ако је мушко дете. И то дете онда сматра ту жену као рођену мајку, докле је год жива (Л. Дим.). Кад се породиља растане с дететом, баба му одреже пупак и завеже, а дете у кориту окупа, па узме растањена воска, врже на пупак, опаше старвином и повије га, па га прекрсти и метне у запећак, па узме два гребена, састави их у зупце па их метне тако, да детиња глава дође међу њих (Н. Б.). Кад се дете роди, бабица му врже пупак свиленим концем до трбуха па ножицама пресече, натре воском и остави да сазрева пупак. (Јер којем се не веже пупак, добиће верем — јектику) (Д. Деб.). Кад се дете роди, бабица му одсече маказама пупак, који мајка завије и чува с пупковима остале деце, да би се браћа и сестре слагали. Онда се дете окупа и метне на сламу поред породиље (С. Грб.). Код порода је каква бабица (сеоска нешто вештија жена), која се брине и реди новорођенче. Иза резања пупка, што се учини кебицом (шкљоцом) па се свеже, дете се одмах пере, а меће му се без разлике пола нешто новца у купељ, да не би касније било жељно новца (В. Б.). Пошто окупају дете, ону воду проспу у кући, и то, ако је мушко под наћве, а ако је женско по кући, а никако напоље, јер би се детету окренуло на зло и онда му не би било лека. Онда се окупа и породиља и легне на прострто сено; а место јастука под главу јој метну корито, у којем је дете купано, и покрију је покровцем. Дете повију и метну у решето напуњено сеном, покрију га и оставе поред матере. А више главе им метну: гребене, метлу и пирајку, ради урока и од бабица (Д. Деб.). Новорођенчету међу више главе: гребене, нож (којим му је пупак одсечен), главицу бела лука и водицу, да то стоји до крштења, да дете не би налазиле „ноћнице“, које га доје. Зато и породиља ваља увек да је окренута к детету (Ст. М.). Ставе му испод пелена под главом по једно чесмо бела лука „од злих душа“, или му обесе о лучац какву ствар, те, кад га ко види, да прво погледа у ту ствар, „да не оде од очи“

(Ст. Бул.). Кад се дете окупа, меће се поред породиље на сламу, где остану докле се не оомолитве, а после се слама изнесе (Тих. Ђ.). Дете мећу у гребене, а око породиље најразличније ствари (М. Ђ. М.). Пупак секу детету секиром или српом ако је оштар, затим га оперу хладном водом, увију га у пелене какве било с почетка и наместе поред огња, ако је лето, а поред пећи у соби, ако је зима (Ил. Марк.). Дете одмах окупљу па му добро угреју колевку и пелене и завију га од рамена до наврх прста повојем преко пелена и метну у колевку. Више главе му ставе лучац (дрво као полукруг) и на њега ставе лука белог, да га чува од злих душа, крст тисов, да буде здраво и тврдо као дрво тисово, и звонце, да га забавља. А задаја га одмах да не заборави (М. Лаз.). Пупак секу секиром, да дете буде снажно као секира (Хр.). Мажу га крвљу с пупка, да буде румено; повијају га у мушке гаће да се за њим роди мушко; залажу га најпре сметљем иза врата, да свашта слатко једе; мећу му више главе, кад га повију, гребене, а неки мећу један више главе а други ниже ногу, и стављају му уз постељу маше да му не би вештице наудиле; ушивају му запис од вештице у какву његову халџинку да га увек има уза се; а на капу му пришивају камен урочњак, вучје длаке, стрелицу, ногу од кртице, длаке од јежа, зечји реп итд. и мажу му образе и обрве угљеном — све да се дете не урече (Ст. Тр.). Дете мажу гушчијом машћу, или га само протрљају гушчијом ногом да му не зебу ноге (Д. Деб.). Ако дете не може да сиса, узму жут шећер, сумпор и мало материне косе сагорене, па се тиме трља по „венцима“ (деснима) и прстом му подижу вилицу по зади, па после доји лепо и спава. (Св. Буш.).

2) Молитвљење или водица

Породиља је нечиста док се не молитви (Тих. Ђ.). Кад се дете роди, шиље се неко из куће по молитву с празним судом и струком босиљка. Поп напуни суд водом, обеси петрахил, очита одређене молитве и да га доносиоцу, који га нигде не спушта него га предаје самој породиљи — да им земља не би примила дете пре времена. Породиљи умију руке лице и недра и од сад па за 40 дана при купању детета узима по мало и ове водице и узима и само по мало ради чишћења (Д. Деб.) Чим се дете роди, иду код попа да „молитвив воду“.

Од те водице даду родиљки да пије, да би јој дошло млеко (Ат. П.).¹ Кад се дете роди, бабица узме стакло и иде у цркву по молитву. Ова молитва стоји до седмога дана породиљи изнад главе, а од 7 до 40-ога детету више главе. Од ње се по мало сипа у корито, кад се дете купа све до 40 дана, а од ње и лауса (породиља) увек пије по мало. Ако не достане, доливају мало чисте воде. А 40-ог дана проспе у руже (Ј. М.) Чим се дете роди, отац с бочицом чисте воде иде по „зламење“. „Нашло се дете, вели, мушко или женско, и дошао сам по „зламење“. Или вели: Жена, да простите, пала у сламу“. С овом водом дете добије и име. Увек од ње доливају мало и у корито, па га купају (Н. Б.). Кад жена роди, по молитву ваља да иде њен муж. Уз пут сврати на реку и захвати воде с неколико камичака, али небројено, и то однесе попу, да прочита молитву. Ти камичци после остану 14 дана, а после дигну на таван да се суше и жена неће рађати.² Чим се донесе молитва, дете и породиља се молитве. Тада се метне у воду: сребрна пара, да дете буде чисто као сребро, трава тресече, мало соли и пепела, да се дете не би оједало, и сипа се мало вина. А кад се дете окупа, намажу му табане гушчијом машћу, да му не зебу ноге као гушчету. Онда се повије, али му се глава не покрива, док се не крсти. Затим се одмах молитви породиља. Ако је породиља пегава, ваља и да се умије том водом и да се вода проспе на родну шљиву, па ће јој тих пега нестати (С. Грб.). Одмах по порођају пошљу неког за молитву (водицу), а нека девојка или девојчица умеси кравај. Кравај се меси за Св. Богородицу, јер она чека на њ, па да иде, да спасава друге породиље. Од тога краваја породиља не сме да једе. А кад Св. Богородица пође од породиље, она је удари шаком по врату и каже јој: „Заборавак!“ — да би заборавила порођајне муке (С. Грб.). Кад се дете роди, оно се оомолитви, и тада се први пут окупа. У баљку (корито) се метне: вунице разне врсте, да се дете не мења у лицу, ђуле од кантара с једне а сикира с друге стране и по један ватраљ са жаром, да дете не би добило падајућу болест. Онда мајка узме дете и с њим прескочи ко-

¹ Уз пут га питају: „Аирлија! вук је али лисица?“ А он одговара: „Амин, да Бог да --- вук!“ ако је мушко (Ат. П.)

² Народ верује, да се ономе, који ово чини, не може одржати последње дете (С. Грб.).

рито и рекне: „Прескочих воду, а не удавих се; прескочих ватру, а не изгорех се; прескочих сикиру, а не посекох се“ (К. П.). Да дете добије рудасте власи, пре но што се окупа мету га на кожух (Р. Х.).

3) Бабице и суђенице

Ако жена роди мртво дете, народ верује, да су га удавиле *бабице*. Такво дете одмах закопају испод какве воћке, само мало дубље, да га не би изриле свиње, и више се о том детету не води рачуна како да га није ни било (С. Грб.). Док се дете још није ни родило, око породиље облећу бабице т. ј. зла бића, која хоће да уморе дете и породиљу. Њих има више онда, кад се дете рађа а у кући нема видела (Тих. Ђ.). За одбрану од ноћница и других невидљивих нападача каде у вече детињу постељу старом кожом од обуће, сагоревајући је на жару, јер мисле, да на тај смрад не сме ништа доћи (М. Ђ. М.). Чим се дете роди, провлачи се кроз вериге, набрдила и дршку од бакрача, да би се сачувало од бабица (С. Грб.). Више главе детиње меће се катраница с катраном, гребени и на њима натакнут бели лук, црнокораст нож и метла: а у повој му се ушива: мало хлеба, чено бела лука, тамњана и соли. Све ово стоји до крштења, а тада се уклони; само остане метла (Тих. Ђ.). Од бабица је добар лек и трава од бабица (Тих. Ђ.). Одмах по рођењу, прве вечери, долазе *суђенице*, те одређују детету судбину. То су девојке, које се не могу видети. Оне долазе три вечери, а тек му треће вече одређују судбину. Прве му одреди најстарија, али се оне две не сложе; друге му одређује средња, али се и сад оне две не сложе. А треће вечери како му одреди најмлађа, тако му и буде. За све то време, докле долазе суђенице, кућа мора бити у реду, чиста и осветљена. Породиља не ваља да је сама и испод детета се међу новци, да би било богато и срећно (С. Грб.). Од неких сам чуо, да мушкој деци одређују судбину суђеници, а не суђенице (Ат. Петр.). Судбина досуђује на рођењу срећу или несрећу. Она се не види. Срећу дели Урис а несрећу Пилат. Зато веле: „Што ти Урис на рођени дан урече, а Пилат отпили, тако ће ти бити свега века“ (Н. Б.). Треће вече по рођењу силазе на дете суђенице, да му одреде судбину. Те се вечери дете први пут обуче. Испод детета се међу новци и све што би га могло усрећити. Кућа се осветли и увек код породиље има и других жена. Сви се веселе и

благосиља се: „Како је детету вечерас, тако му увек било!“ (Тих. Ђ.). Суђенице долазе трећу ноћ и суде, наређују, пишу какве ће среће бити дете, колико ће дана, месеци и година живети, и где ће и од чега умрети. Зато треће ноћи носе дете у суседну кућу, а мајка остане сама (Д. Деб.). Треће вечери треба да се метне више детиње главе: један цео хлеб, пуно стакло вина и кеса с новцима; јер ће, веле, те вечери доћи суђенице, да му одреде судбину, па ваља све да је пуно и у изобиљу око детета (Ј. М.). Кад дете ноћу плаче, кажу да је то добро, јер се брани од „њих“, т. ј. од бабица (Тих. Ђ.). И седмо се вече облачи дете, и тада више жена седе и чувају га, да му суђенице не суде рђаву судбину, јер му се тада дели срећа и несрећа (К. П.). Све до крштења кућа се свако вече кади катраном (Тих. Ђ.).

4) Обрезивање пупка

Чим се дете роди, примаља одсече пупак, који је подужи, а остави један мали крај, од прилике колико за једну шаку дугачак. Онда овај део увеже јако, да не би детету текла крв, јер би од тога могло да умре. Веже га при дну свиленим концем и тако остави. Кроз 2—3 дана овај мали део при купању отпадне сâм. Онда се то место посипа кафом, да зарасте. Оно пак парче, што је отпало, ушивало се пре, те га дете носило кроз цео живот, а сад то више не чине. Нож, којим се секао пупак, забодe се у врата те стоји седам дана; а пред врата се метне кадионица с ватром и сикира — да посече свако зло, које би хтелo да уђе унутра (Ј. М.).

Пупак оставе дуг 4 прста и завезују га кончићем од црвене свиле. Толико остављају с тога, да се детету не би запалио трбух изнутра. Мушкоме оставе и мало дуже, да би му наравни део тела био дужи. А кад онај део пупка, који је кончићем везан, отпане, дају га матери, те га она завије у карту, па после 40 дана, кад се с дстетом из цркве с уведења кући поврати, усади га у замљу, а врх њега корен од неранце или лимуна, да дете буде добро и здраво и да дуже живи. А ако је дете женско, замотају му отпадак од пупка у мушке гаће, да се за њим рађају мушка деца; а ако има пеге по образу, сквасе мушке гаће у лозову ракију па га мажу — с мушким гаћама пак с тога, да и оно, кад се уда, имадне мушку децу (Д. М.).

Тек се дете роди, окупље се и онда му баба или макар ко други свеже пупак концем при сами трбух и добро стегне. Кроз 3—4 дана пупак сâм отпане. Мушкарцу обично одрежу сикиром или косиром, па му онда ставе мало земље под лево пазухо, да би био јуначина и „јак као земља“ (Л. Д. и В. Рад.).

Кад детету отпадне пупак, мати га завеже мртвим узлом, зашије у свој прсник или тканицу или друго што, те га носи уза се. А кад детету буде 4—5 година, даје му га да га развеже, па ће бити ваљано и сваки ће посао отпочињати само без казивања (М. К.).

Кад се дете роди, завежу му пупак и одсеку, па одсечени крај мајка чува. Онда га увију у пелене и метну на кантар, али не гледају колико је тешко него рекну: „кантар не га тегне,“ а то значи, да порасте толики (Ат. П.).

Кад пупак отпане, завију га у крпу и метну у сандук... Нож, којим се пупак одреже, задевају за греду од горњег тавана. И, за колико греда од врата заденеш, за толико година жена неће поново затруднити (Л. Грђ.).

Детињи пупак мати носи уза се, да не би изгубила млеко, и... пупчиће своје деце чува заједно, да јој и деца живе сложено и да се не свађају и не деле (М. К.). Пупкове мушке деце ваља држати заједно, да се, кад порасту, не деле (Ст. М.).

Ваља се, да мајка у седмој години дâ детету, да види и одреши свој пупак, јер му се тада срећа одрешује, па ће онда сваки посао лако научити и радити (П. Паз.).

Бабица одреже пупак сикиром, да би се рађала мушка деца (М. С. П.). Негде имају нарочити нож „пупкорезу,“ а негде га секу маказама, којима стригу овце („Здр.“).

Ако дете плаче, веле, суши му се пупак, па га боли (М. Лаз.).

5) Крштење

Највећи је грех, да дете умре *некршћено*. Онда му душа нигде мира наћи неће. Она се претвара у тицу свирца или пиштца, па ноћу тумара по ваздуху и пишти. (Зато, где се свирац ноћу чује, ту неће бити добро). У црноречком округу Власи сами крсте дете, кад виде да ће да умре. У Темнићу верују, да се душа детиња претвара у животињу, која личи на псето, које носи барјак и трчи. Зато умрлом детету одсецају по мало од ува или од ноге! Зато хитају с крштењем и

веле: „Само да га туримо у веру, па после што му Бог да!“ (Тих. Ђ. и С. Грб.).

Дете крштавају већином онда, кад мати устане из бабина и кад може дочекати свога кума. Ово потраје целих шест недеља (Н. Б.).

Ако је дете после рођења што болесно, највећа им је брига да не умре без крста; а кад добаве попа те га крсти, онда кажу: „Сад како му драго — ми смо се одужили.“ (Ст. Б.).

Дете крштавају обично после три дана а негде и пре. Онда ће обично доћи и она млада невеста и она иста дечица, која су била и на бабинама и иду да зову госте. За у цркву спреме: вруће воде, калуп сапуна и доламу за колевку, да би се рађала мушка деца (Март. П.).

Док је дете некрштено, мати га не износи напоље и никад га не оставља само. Исто тако ноћу не ваља да му окреће леђа, јер би се детету окренуло лице, па би целог века било жуто. Не ваља да спава сама с дететом, него ваља увек да има код њих нека жена или ма и најмање дете (М.); а ако мора, онда ваља да метне бич од своје косе у уста па тако да спава. Ако је дете здраво, крштење се врши доцније; а ако је слабуњаво, онда се гледа, да се што пре „уведе у веру.“ За то време дете зову именом, што му га поп дао на водици, или уопште: „чоре,“ „турче,“ „кења,“ „булче,“ „циганче.“ Некрштено дете не љубе, јер га сматрају за нечисто. (С. Грб.).

Онај дан, кад га крсте, зготови се добра трпеза и позову се сродници и комшије на част. Породиља да куму лепу кошуљу и чарапе, а кум породиљи најмање два форинта. Ако ко случајно подигне покривач од детета, да га види и помилује, мајка се застиди и рече му: „Нека, Бога ти: не погани руке!“ (Н. Мр.)

Дете стоји некрштено до три недеље, и мати му за то време није „месарија,“ (редуша) (Ат. Петр.).

Дете, док је некрштено не ваља љубити, јер је погано. А женско, чим се роди, ваља га пољубити, да би га после момци волели. Не ваља га остављати само, особито у помрчини, јер га могу спопасти ноћнице. А ваља га по телу помазати гушчијом машћу, па му после целог века неће бити зима (Ст. М.).

Дете, које се роди у пост, мора се у пост и крстити; а које се роди у мрсак, мора се и крстити у мрсак. Зато, које се дете роди уочи Божића или Ускрса или на покладе, одмах се зове кум. Тако и пред славу, да о слави не буде некрштено (С. Грб.).

Деца, која се роде у посте, не крсте се у посте, него после поста, у мрсне дане, јер се верује, да не би била дуга века (Д. Деб.).

Сваки се граби да буде кум, јер то сматрају за велику почаст (Ат. П.).

Кум је венчани и он се не мења. Обично је мушко, а ређе женско. Крштење се врши у цркви, а код куће само онда, кад је дете болесно. За ова „нужна крштења“ и обреди су краћи. Дете носи увек бабица, а вода је увек врућа (С. Грб.).

На три дана пре крштења зову кума. Кум понесе: свећу воштаницу, струк босиљка и платно за кошуљицу кумчету. Свештеник завије дете у очеву кошуљу, да буде живо и дочека очеву славу (С. Грб.).

Кад их испрати на крштење, мајка узме бусен земље, баци се за њима и рекне: „Колико ова земља далеко од неба, толико и од мога детета свако зло, несрећа, поган и плач!“ (М. К.).

При поласку на крштење мати мало нагарави дете по челу угљеном, да га ко не би урекао (Н. Б.). У дворишту заврте дете, и то, ако је мушкарац, заврти га мушко, а ако је женско — женско (В. Б.).

Кад дете понесу на крштење, мати ваља да започне сваки посао којим ће се оно у животу бавити, па ће му сваки посао ићи од руке. Ако је женско, она узме црвен кончић па га чупка и говори: „Плетем, предем, везем, ткам, перем, шијем“ итд. па ће му сви ови послови ићи од руке и лако ће их изучити (Ст. М.).

Ако сретну најпре коју жену, одмах се врате, јер би дете било несрећно. Ако морадну прелазити преко каква потока, кума пљуне у њ трипут пре но што наступи на мост или брво (брвно). Онај рубац, којим је детету била глава обавита, мајка чува увек чист, јер ће јој онда и дете бити чисто. Ако дете умре, меће му га у лес, а ако се жени, метне му га о венчању у џеп, да буде и после увек чист (Р. Х.).

Кум не сме пре крштења ништа јести, јер би дете болели зуби и уста (Д. Деб. и М. Ђ. М.). А С. Грб. вели, и мајка.

Жена, која носи дете на крштење, не сме ни с ким проговорити, па ће дете бити добро, мирно и срећно (М. К.).

На крштењу пазе, да му не надену име, којег има у том селу, јер би ономе и његовој породици било криво и хоће да се освети. Кад су мени дали име Станко, један се наш комшија, коме је тако било име, љутио, па кад се после њему родио син, он му дао име Ново (име мога оца), да му се тако освети. (Ст. Бул.).

Слабо траже име од његових прародитеља, него више гледају на празнике.¹ Ако се дете роди о Петрову дне, дају му име Петар, ако на Св. Јована, Јован, итд. (Л. Д.).

Мати је рада, да буде име њенога рода, отац опет држи се свога рода. Крупноме детету најволе дати српско име јуначко: Милош, Марко. Има имена, која нипошто не би дали детету, на пример Тривун, Климента или које друго, које се у селу пронепоштенило. Више Хрвати понарођавају своју кућу српским именима: Душан, Милан, Милица..... него у нас Србаља. Па тако ће они и подигнути у својој кући и народност, а у нас се ископава сва кућа до основа. Ђенерао Шерцер нападао је српско одело, а школа и „канцеларија“ понемчавала крштена имена (Н. Б.).

Кад родитељима умиру деца, онда мушкоме надевају име обично Стојан, а женскоме Стојна, или очево и материно име (Ат. Петр. и М. К.).

На крштењу не треба мењати име, но да остане оно које му је дано на водици, ако хоћеш, да се промени, онда и име ваља да се промени (Ср.).

За оно време, док се дете крштава, отац и мајка ваља пешто да раде. Ако је дете мушко, онда отац деље, теше, струже, и ради ма какав мушки рад; а ако је женско, онда мајка плете, шије, везе... да би и дете то радило кад одрасте и да би било добар радник и добра радница (С. Грб.). М. Бог. вели, да мати ово ваља да говори.

Ако се метне макар новчић у повој те се с дететом крсти, онда се новчић крсти, а не дете; и дете ће бити врло богато, но душа му у паклу (Ј. Б.).

Кад поп запита кума на крштењу за име, онда он не треба да каже одмах, него да мало поћути па онда да каже

¹ И писац овога дела се родио на Св. Јована Главосеченика (Усековање), те су му зато и дали име Јован.

— да дете не би било брзоплето него паметно и смишљено (М. Бог.).

Кад се дете крштава, родитељи нису ту, и целог дана чувају се да га не виде и име му не чују (Д. Деб. и Ст. Тр.).

Дете, које на крштењу плаче, остаће живо и биће добар певач (М. К.).

После крштења дадиља, дојиља или мајка ће сести на земљу, те повија дете на својим ногама, јер се тако ваља (Н. Б.).

Кад донесу дете с крштења, изнесу га на сунце и запоје вином, да буде румено као вино и свака остави свој дар поред детета и да му по 10 пара, да му исплате крштење (Вл. К. П.); међу га у кочине (свињац), да би се гојило и добро спавало („Здр.“). О ручку се напије за здравље детету: да дочека зелене венце, а родитељима, да га ожене или удаду (С. Грб.).

Док не ручају, кум не казује име детету. А после ручка вели: „Е, сад ћу да вам кажем име, али сваки да ми плати.“ И онда сви дају колико ко хоће. Онда кум каже име, а куми предâ паре и рекне: „На ти, кумо, паре, да кумчету купиш капу или хаљинче!“ (С. Грб.).

На ручку после крштења метну на совру цео хлеб (погачу) и дарују га, па ако је дете мушко, не помичу га; а ако је женско, помакну га трипут, да би се променило, те да се рађају мушка, и носе га руженици (Мар. П.).

Не ваља у једној кући у један дан двоје деце крстити, јер једно не би године дочекало (Ст. Тр.).

Сву децу ваља крштавати у једној истој кошуљици, па ће бити сложна и неће се свађати (М. К.).

До крштења дете не износе напоље. А кад се изнесе први пут, онда га носе истоку па онда свињама, да би спавало као свињче (С. Грб.).

Кад дарују дете после крштења, рекну му, ако је мушко, „да купи лулу“, а ако је женско, „да купи преслицу“ (Н. Б.).

6) Повојница и четрдесница

Повојница је част и дар, који се доноси породиљи, док је још у бабинама. То је обично: погача, намазана медом и на њој кашика соли, уз то печена кокош, мало сира и чутура вина; а за дете: капа, чарапице, кошуљица или какав хаљетак. Породиља увек лизне оне соли — тако се ваља. За седам дана долазе жене и доносе повојнице, седе код породиље,

разгоравају се и часте. И ноћу долазе и седе, и пазе да нико не заспи, особито треће и седмо вече. Мисли се, да ће дете, ако му се бабице опрезно не би чувале, остати сулудо или ће имати какву махну. Кад се донесе прва повојница, ваља породиља да начне погачу зубима, да би дете наскоро почело јести. Ком се детету не донесе повојница, оно се не може ожени или удати, докле му се то не учини. Има случајева, где мајка повије маторог сина у поњаву, те му доносе повојницу — да би се оженио (М. Ђ. М.).

Чим се дете роди најближа пријатељица породиљина умеси погачу па на њу метне грумичак соли, главицу црног лука, да би породиља имала доста млека, комадић платна детету за кошуљицу и стакло вина, па то све однесе породиљи. То је *повојница*. Она се носи првог дана, кад се жена породи, зато, да се дете лако ожени или уда. Остале жене носе после за 40 дана. Оне доносе још и колаче, печено пиле, сир, детету кошуљицу, капицу итд. Кад која донесе повојницу при уласку је подигне и рекне: „Оволика ти принова порасла!“ Онда седне код породиље и нуди је с оним што јој је донела. Само се погача не сме начети, докле је једно дете не угризне унакрст; а ако у кући нема детета, оно се доведе из комшилука. Негде све жене долазе с повојницом одмах, па прва која дође закити се црвеном паприком, да би дете било румено као паприка, и отац одгризе на три места од њене погаче, а остале угриза које мушко дете. Онда се часте и нуде и породиљу. Комаде од погаче деца не треба да износе напоље, да дете не би било лопов. Пред полазак она прва што је дошла умије се вином, да би дете било лепо и румено као вино. Ово што донесу зову се *понуде*. Којем детету не би донели ове понуде, не би могло да се уда или ожени. Прича се, да су једној маторој девојци доносили понуде, да би се удала, и она се после одмах удала (С. Грб.).

У вароши обично жене дају повојницу новорођенчету. Каже се, које дете не добије повојницу, неће се ожени или удати. Повојницу носе и мушка и женска деца, и то мушкоме женска а женскоме мушка. Носи се: погача, пита, вино, кошуља, чарапе и по мало соли и лука. Судове, у којима се ово носи, не треба враћати истога дана, јер би дете после износило ствари из куће. Сељанке место слања повојнице носе је саме, и то на дан кад се дете роди. Тог се дана веселе у кући детињој и то је — крвај. Кад „крвајарке“ посе-

дају за ручак, сваки одломи од своје погаче по једно парче и меће у сито па то дају породиљи да једе. А кад пођу кући не носе ствари, него само откину од цедила свога по један конац. Ако сутрадан детету буде зло, свака крвајарка шиље онај откинути конац породиљи, које она меће у воду, у којој ће се дете окупати (Вл. К. П.).

Свака комшика, с којом је породиља лепо живела, гледа да што пре пошље повојницу, да би дете задојила сита, па ће јој увек бити сито и напредно. Ако детету не би донели повојницу, верују, да се не може оженити или удати. (Једној донели повојницу у 20-ој години, и одмах се удала). Погачу од повојнице ваља да загризе неко мушко дете на три места па први одгризак мати ваља да чува под детињом главом, да би имала доста млека. (Па, ако опет нема, она ваља да оде код каце, па да се нагне над њу и викне трипут оца или мајку: „Еј, бабо (или мамо), дајте ми млека као у каци воде (или расола)!“ и ту да задоји дете. Не ваља дуго задржавати у кући ону, што прва донесе повојницу, јер ће после детету да се задржавају сватови, нити што од повојнице враћати, јер ће сватови да му се враћају (Ст. М.).

Њој долазе „на бабине.“ Свака доноси: товарију вина, печену кокош, варену туку, уштипака, погачу или самуна, а уз пост и рибе; а детету: кошуљицу, чарапице, капицу и рубац и по талир новца. Бабиља пије вина и ракије. Ово и рибља чорба је прво и најпрече средство, да се она окрепи... Бабе ујагме капу укућанима и странским, носе детету, те се сваки мора откупљивати, иначе неће добити капе (Н. Б.).

Сусетке и рођаке, чим чују да је нека родила, на брзу руку спреме: погачу, црни лук, сô и ракију и носе јој. После неколико дана испеку и кокошку, па понесу и буклију вина сира, лука, соли и дарове породиљи, детету, мајци и оцу. Ако је мушко, онда не носе ништа шивено, а ако женско, носе. Црни лук носе зато, да жена има млека; зато га она и после чешће једе. Погачу загризне мушко дете на три места и оно одгризено не једе него даје породиљи, која сва три парчета поједе, да би јој дете било здраво и имало здраве зубе. Гледају, да и то дете има здраве зубе. Овако се ради са сваком погачом, која се донесе породиљи (К. П.).

Она погача значи, као што је она цела, тако да буде цела и она што је родила заједно с дететом, и рећи ће јој: „Нâ ти здравље, нâ ти берићет! Како што је цела ова погача,

тако и ти да бидеш цела со ово младенче — да ви је вечно!“ А кад јој подава вино, опет казаће: „Нâ ти здравље и веселје! Како што је вино весело, тако и ти да бидеш весела со оно младенче!“ Сад сви гости почну да пију ракију а за тим износе на трпезу јела: пасуљ, купус, пиринач и жито кувано; а жито значи: „Кол’ку зрчиња, тол’ку дечиња,“ и без жита не може да биде (Март. П.).

Повојницу не употребљавају готово никако. После порођаја на недељу, две, три и четири доносе: погачу, питу, кошуљчиће, минтанчиће, јелечиће, чарапице и по што друго. (Сестра сестри не доноси оно прво двоје). Зато, што не доносе повојницу, верују, да због тога многи остане неожењен. Јер веле, није им поједена повојница. Њима се може помоћи, ако им се сад поједе повојница. Момак легне у постељу поред мајке и покрију се, а која из села донесе повојницу (тигањице) и каже: „Добро јутро и срећно ви добиче! Бог нека га поживи, и нек му дâ здравље и добру срећу, те да му дочекате и радост и видите му на главу зелене венце!“ А укућани одговоре: „Амин, из твојих уста у Божје уши!“ И тада једу оне тигањице и он после неколико дана испроси (Д. Деб. и К. П.).

Чим оде глас у село и комшилук, да је та и та родила, па још ако је мушко и јединац у мајке, сељани изађу пред кућу па пуцају из пушака, а жене месе колаче, купују вино, ако га у кући немају, и друге дарове, те полазе на „бабине.“ Обично се каже, да је на бабине била она, која прва дође и њена је као дужност после, да томе детету рачуна године. (Док сам ја тамо био, тачно сам знао, колико ми је година — казивала ми је стрина, јер ми је она „била на бабине.“ (Ст. Бул.).

Мајка обично донесе повојницу, коју је почела спремати још онда, кад јој је кћи казала да је трудна; а друге жене долазе после (Л. Ј.).

С повојнице кад полазе, свака жена приђе детету и дарује га, с речима: „Да купиш брата“ (ако је женско) и поплује, га, да га не би урекла (С. Грб.). А ако је мушко, веле му, да купи девојку. Прва пара, којом се новорођенче дарује, чува се; а за остале се купи какав суд (обично лепа чаша). (Ст. М.).

Кад бибица завеже детету пупак и оду за водицу, онда сродници доносе повојницу. Кад одлазе, дарују дете по којом

паром, само не сме да буде бушена. Треће вече дође по више њих, те вечерају и пију у здравље детиње и укућана. Кад буде око пола ноћи, бабица и неке постарије жене међу код детета: књигу — да буде писмено, — сикиру — да буде јунак, камен — да буде тврдо у вери Христовој, сито — да буде сито, паре — да буде богато, мач и пиштољ — да буде војник. Кад буде тачно пола ноћи, кажу, доћи ће „срећоделитељ“ (усуд), па, кад види ове ствари, рећи ће: „Све што жели ово дете, Бог нек му дâ!“ Који је праведан, може да чује све, што му усуд досуђује. Онда у који празник носе дете на крштење, а с крштења кад дођу, долазе те честитају име. Кад буде 40 дана, по примеру Св. Деве Марије, мајка с дететом иде у цркву први пут после порођаја. Из цркве иду по рођацима, и где се затеку, ту ручају, а негде их и нарочито позову (К. Н.).

Од порођаја па за 40 дана *не ваља* или *не сме*: породиља ноћу излазити напоље, јер ће јој млеко пресушити (а ако баш мора, онда меће на груди детињу пелену) (Вл. К. П.), да је не алошу ноћнице (Ср.); ићи у комшилук нити носити дете (С. Грб.); ништа садити у земљу, јер ће дете закопати („Здр.“); с мужем спавати, јер се Св. Богородица љути и вели: „Гле, кучка окотила куче!“ („Здр.“); не сме се ни с ким здравити (Ат. П.); не сме се дете износити из куће, ни у кући оставити га само, а после 40 дана најпре иде с дететом у цркву (Ст. Мајст.); не сме се никаква ствар износити из породиљине собе по мраку (Ј. М.); не сме се из собе породиљине и детиње видети светлост, јер се може детету направити плач (Тих. Ђ. и С. Грб.); не сме се у дете духати, јер ће му изаћи чиреви („Здр.“).

За 40 дана треба: сваке ноћи у породиљиној соби да гори свећа или барем кандило (Ј. М.); да се сваке вечери око породиље и детета посипљу божићње трице (од Бадњега дана), да не приђу бабице (Тих. Ђ. и С. Грб.); да сваки пут кад породиља купа дете, сипа у воду и по мало водике и меће по мало босиљка, а кад се дете окупа, да се вода проспе на чисто место (С. Грб.); да сваки походицац при поласку остави који конац од хаљине (С. Грб.) или ма какав кидољак (М.), да би дете спавало; да 40-ог дана оде с дететом у цркву (К. П.); да га по повратку у кућу унесе мушкарац, да би мајка опет родила мушкараца (Л. Д.); да дете захрани онај, који је најјешнији, да би и дете било јешно (Тих. Ђ.).

Кад буде детету 40 дана, носе га у цркву. Иде и мајка. Поп после службе прочита молитву мајци и детету. А кад се врате из цркве, мајка с дететом свраћа у три куће: у прву на истоку, па онда у другу и трећу, и у свакој детету даду јаје, да му се лепо перу кошуље, грумен шећера, да буде мило и слатко, и набрашњаве га по лицу, да би му било бело и да не поцрни од сунца (С. Грб.).

Родиља ниједна неће из куће нити по послу, док најпре не пође у цркву по благослов или како веле „упељивање.“ Родиљу води која постарија жена. После може свакому, а прво је да своју мајку походи. Сиромашније иду и пре на „упељивање“ а имућније и касније, док боље не ојачају. Већина их иде у мушке дане, где се вели овај, те да им и друго дете буде мушко (В. Б.).

После четрдеснице иде мајка с дететом куму и даривају се, и „кума кумчету позлати руку.“ Онда иду и другима и свуда се даривају. Мајка мало нагари дете по челу и метне му за капицу једну жигицу (Ст. Мтјст.).

7) Некоја веровања и врачања

1. Не ваља примаља да засуче рукаве, јер би жена престала рађати (В. Рад. и Мед.).

2. Не ваља примаља или бабица да се ухвати за г....., јер би дете било ћосаво (К. П.).

3. Кад се дете роди, ваља га полити леденом водом (!), па ће бити окопрчно и јако (М. К.).

4. Чим се роди, дете се провлачи испод дршке од ба-крача, кроз вериге и набрдила, да би се сачувало од бабица. А да се породиља сачува, метне се на пђд вода, ватра и сикира, па она поред њих пролази и говори: „Прођох воду, не удавих се; прођох ватру, не изгорех се; прођох сикиру не посекох се“ (Тих. Ђ.).

5. Кад се детету свеже пупак, родиља стане десном ногом на мало сена, опаше се пасом свога човека, обуче мушку кошуљу па легне у постељу (М. С. П.).

6. Чим се дете роди, умеси се једна погача, увије се у пешкир, метне у сито и остави породиљи више главе. Онда јој се дâ та погача, да је на три места загризе, па се та три залогаја оставе детету испод главе; а седмог дана, кад се мати диже с постеље, она сажваће та три залогаја и њима захрани дете (Ј. М.).

7. После порођаја породиљи дају мало вина и мало од дрена, да би јој дете било румено као вино и здраво као дрен (Ст. М.).

8. Дете мажу по образима крвљу од пупка а по обравама његовом првом нечистоћом, да би било румено и лепо. А да га не би болела уста, окрећу му у устима какав кључић, који после оставе да се никад не помакне (М. Ђ. М.).

9. Кад ко дође новорођенчету, одмах по његовом одласку бацају угљевље у зелену каленицу због урока (П. Паз.).

10. Остављају мало дете, да мало постоји у оној крви по порођају, да буде румено као крв (Вл. К. П.).

11. Мере дете кад се роди, да би остало живо дуго и срећо (Мед. и М. К.).

12. Кад се дете роди ваља га повити у јагњећу кожу, да буде мирно као јагње (М.), и на њега бацити мало црвене свиле или ма шта црвено, па ће бити увек гојно и румено (М. К.); неки му ушивају у амајлију књижицу „Сан Матере Божје и Великог Сисоја“, коју држе уз децу због нечастивога, кад им се деца не држе. Још држе уз децу и срце јежево или крви (Ст. Тр.).

13. Кад мајци надође млеко, ваља добро да пази, да јој не кане у ватру, јер би јој пресушило (С. Грб.).

14. Ако случајно руженица нема млека, онда најпре почиње с читањем молитве, па, ако то не помогне, онда свако јутро изиђе на прозор и виче: „Белич, белич, белич!“ Затим и устима свира. Ако и „од то нема дерман“, онда пошљу неког човека у шуму, да скупипу у једну влашицу воде са свих извора и да у сваки замочи парче хлеба, и од тога хлеба она једе и ту воду пије (Март. П.).

15. Кад породиља први пут задоји дете, не ваља да буде гладна, јер би јој дете после непрестано тражило да једе (Ст. М.); не ваља да га задоји пре 24 сата, док се не очисти (М.); не ваља да га задоји прво левом (Ат. П. и Т. Др.).

16. Дете ваља задојити најпре десном сисом, да не би било левак (Д. М., М. Ђ. М., М. Бог., Хр.), да се задоји кроз кокошију кобилицу, да би било мудро (Ат. П.), и напољу, да би му се после свака болест појављивала споља, а не унутра у телу (М. Бог.); да се пре сисе заложи медом, јер је мед лековит од сваке болести (М. Бог.); да га задоји која млечна жена, док матери придође здраво млеко, а сурутку она да измуза. Ова дојиља је као мати детету, и деца су

њена као браћа и сестре после овоме (Н. Б.); она му је „по-мајка“ (Ст. Мајст.). Кроз 3—4 дана, док се дете не крсти, дете доји друга жена, „задојачка“, а руженица тек после, кад се дете крсти (Март. П.). Мати не ваља да задоји дете за 24 часа, док се не очисти од своје нечистоте (Ј. М.). Дете не ваља задојити док се не крсти (Мед.). Ако хоће мајка, да јој дете не плаче, не ваља да га задоји пре 24 часа (Ст. М.). Ако хоће да јој дете буде пророк, да све зна, она ваља да узме кобилицу од кокошке, па је пробуши на средини и кроз ту рупу задоји дете први пут (после молитве) (С. Грб.). Дете ваља да задоји румена жена, да би и оно било румено („Здр“.).

17. Уз дете ваља увек да стоји главица бела лука и какво сечиво, зарад вештица (М. Бог.), и да се не би трзало („Здр“.). Изнад детета меће се: срп, црни лук и гребени, да не би „лошотија“ удавила дете (Ат. П.).

18. У прву зору мајка запаја дете вином, да би јој било румено у лицу (К. П.).

19. Новорођенчету међу више главе гвожђе и челик, да буде тврдо и срчано (Ср.).

20. Одмах после порођаја опасује се врежом од беле тикве и дете и породиља, да их не боли срце (С. Грб.).

21. Кад се жена после порођаја намести, ваља лећи и дете поред ње, и да му је мајка лицем окренута, па тако и да заспи (Л. Грђ.).

22. Првог јутра по порођају мати узме из постеље мало сена или сламе и гризе је, да дете не би имало гриже у стомаку (М. Ђ. М.).

23. Кад се мушко дете први пут по рођењу одвије, намажу му његовом погању уснице и браду да не би било ћосаво (Тих. Ђ. и С. Грб.).

24. Од оне погаче, што се ломи и једе после порођаја, не смеју се комади носити на сокак, јер верују, да би после дете износило ствари из куће и губило (Ј. М.).

25. Папуче породиљине међу се под корито да се не би повлачиле, због млека (Ј. М.).

26. Поред детета међу и меденицу или звоно, и ко да рује дете паром, меће је у њега, да би дете имало глас као звоно (К. П.).

27. Треће вече по порођају ваља детету да се обуче кошуљица; а ако је нема, онда се прогори платно и натакне се детету на главу (Ј. М. и К. П.).

28. За седам дана кад год породиља (лауса или леуса) излази дању напоље, узима у десну руку ражањ, на којем је главица бела и црна лука и кокошија нога, а главу повеже белим повезом (Ј. М.).

29. У јутру седмог дана пре изласка сунчева пали се слама, на којој је породиља лежала: сва се слама разреди у круг, а у среди је празан простор, где стане породиља с дететом, а у сламу се метне сикира и мало воде. Бабица онда запали сламу на три места, а леуса прескочи ватру и рекне: „Прескочих ватру и не изгорех се, прескочих сикиру и не посекох се, прескочих воду и не удавих се,“ и отиде с детом у собу; а бабица покупи сламу на гомилу и спали је (Ј. М.). А Ст. М. вели: Сламу, на којој је породиља „имала,“ не ваља горети, јер породиља неће имати млека и дете би патило од „пољачине“.

30. На Св. Мину (Мрату) закоље се пиле и од њега се остави перје, а на Св. Јована набере мало траве око цркве и остави се, да се осуши, и од Бадњег дана, кад се меси пита, оставе се мекиње, и тиме се породиља кади за седам дана (Ј. М.).

31. Новорођено дете не ваља гледати, не ваља миловати, чудити му се и говорити да је лепо, јер се може урећи. А ако то учини, он ваља да каже: „Да му није, или, не буди му урока“ (М. Бан.). Дете чувају од старих жена, јер мисле, да су оне вештице (Ст. Мајст.).

32. Породиљи не ваља ићи увече за седам дана; а ако се ко затекне, он ваља при поласку да откине што од своје хаљине и да метне породиљи под јастук, да би добро спавала, и рекне јој: „Да имаш сна и да добро спаваш као ја!“ (М. М. П. Паз. и Барб.).

33. Породиља не ваља за седам дана да оставља дете само, јер могу бабице ухватити и њу и дете („Здр.“); а кад пође напоље, на дете ваља да метне метлу (Тих. Ђ.).

34. Кад породиља први пут оде у чију кућу с дететом, ваља да даду детету јаје, да дете буде здраво као љуска на јајету (Ст. М.).

35. Породиљу за 40 дана не сме да зађе сунце на пољу, да би имала довољно млека (К. П.). Исто тако и пелене детиње не сме да затече мрак напољу; а ако то случајно буде, оне се тресу над ватром, да се нечистота стресе у ватру и сагори. (К. П., Ил. М., Тих. Ђ. и С. Грб.).

36. Ухвате ласту и трипут је пропусте кроз детињи леви рукав, па је опет пусте на слободу, да би дете сретно било. (Мед. и В. Рад.).

37. Око породиљине постеље обавију конопац и на њему суше рубље и метну два нита (један иза матере а други иза детета) и гребене, да им која рђава жена не би могла шта уврачати (К. П.).

38. На врх и на дну врата направе крст од катрана и забоду у врата отворене маказе, да стоје 40 дана, да никаква мора не дође у собу на дете. Зато узму у што и мало катрана па га држе под креветом и свако вече пред легање баце у њ по један угљен, и у собу онда неће ући никакав нечастиви или зли дух, да детету науди (Ср.).

39. Малу децу залажњују оном сукрвицом из носа младога, мушкога, вранога ждребета без белеге од кобиле првождрепкиње — од разних „редњичина!“ (Ст. М.).

40. Кад се иде на бабине, понесе се и једно повесмо, па се оно најпре метне у колевку, да дете, ако је мушко, буде бркато, а ако је женско, косато (М. К.).

41. Од порођаја па док се дете не крсти, не ваља из куће износити ватре, да дете не би дерало много хаљине (М. Л.).

42. Ако дете повраћа, онда отац ваља од те сплачине да ухвати у неки суд или шаку па тим после да запоји дете (Ст. М.); ако повраћа посисано млеко, оно се брише само пеленама (С. Грб.); метну му под главу обојак или чеп из вучије. (М. К.).

43. Ако дете не може да сиса, бабица замочи комадић крпе у слатку воду и том крпом кваси детету уста (Ст. Мајст.).

44. Оно дете, које се роди у кошуљици, неће пушка бити, ако му се она сачува. Зато је изгоре, па детету расеку мишицу и ту му наспу онај пепео па зашију! („Здр.“). Или, мајка истога детета кад се причешћује сакрије причеснога хлеба под леву пету, па распори детету макар где на телу и ту уложи три мала парчетића причешћа и опет ушије како је било, па га пушчано тане не може пробити! (М. Л. и Вељ. Р.).

45. Мушком детету међу под главу: перо, хартију и кесу, а женскоме: преслицу, вретено, игле итд. (Ј. М.).

46. Где је дете ударило главом, кад је пало из матере, ту закопају главицу бела лука и рекну: „Кад ти никла онда му вештица наудила!“ (М. Ђ. М.). То место посипају отро-

вом „сулиментом“ и чивитом, да се дете одржи у животу. (Св. Буш.).

47. Рупа на глави детињој стоји докле дете не умедне да каже „камен.“ (Ст. М.).

48. Ако се роди недоношче, међу га на лопати у пећ чим се хлеб извади, да би се друго родило донесено! („Здр.“),

49. Кад иду на крштење, ваља да иду брзо, па ће и дете бити брзо (Ј. Б.).

50. Укућани не смеју давати из куће ништа бадава, јер би дете много трошило (Ј. Б.), и послѣ заласка сунчевог, јер дете не би лепо спавало. А ако баш мора, онда се с прага један део од тога врати у кућу (Ст. М. и М. Бог.).

51. Кад се иде на бабине, не ваља трбух запетљавати, јер би дете мучно проговорило и целог би живота петљало. Него оставити одрешену, па ће и дете бити одрешено и срећно (М. К.).

52. Ко први пут види дете, ваља да рекне: „Колико те ја до сад видео (или видеља), онолико те зло видеља, а ослен свако добро!“ (Л. Грђ.). Или, пљуну на њега трипут и кажу: „Машала, да му није урок од мене!“ Или: „Мачке те пос....!“ (Д. Деб.). Или: „Срам те било!“ (В. Б.).

53. Кад мајка пође кудгод по мраку, она ваља онај крај од шамије што иде низ леђа, и један скут од завјаче да метне у недра, ради млека (М. Бог.).

54. Не ваља мало дете, особито у почетку, да види очи своје матере, јер би после непрестано плакало за њом (Ст. М.).

55. Не ваља мало дете да плаче много, јер може да пре-висисне, да се прекине, да се сручи (Ст. М.).

56. Не ваља мајци да кане млеко на земљу или на ватру, јер ће јој пресушити (Ст. М.).

57. Дете ваља да пронесе опанке пре године дана, па се неће убивати (Ст. М.).

58. Докле год породиља не почне сама лужити своје халјине, биће јој дете напредније („Здр.“).

59. Не ваља муж да скида с чешља ону косу, кад се жена чешља, јер им се неће држати пород (Ст. М.).

60. Да мало дете много не погани, бацају му прву поган у свињац (Ст. М.).

61. Мало дете не ваља покривати пеленом, особито женско, јер би му смрдело из уста (В. Р.).

62. Ако нечиста жена седне на детиње пелене, дете ће болети очи (Св. Буш.).

63. Кад мајка држи дете, не ваља преко њега ништа да пије, јер би јој дете повраћало (В. Р.).

8) Купање и повијање

И купање и повијање се почиње одмах по рођењу, али смо их издвојили из прве неге с тога, што се ове радње продужују и после, па да их не бисмо прекидали. И колико је важно ношење и нега за време трудноће, преко матере, и рођење или примање детета и старање да се оно одржи у животу, толико је исто важна и ова друга нега, нега детета у *колевци*, до проходања. То је управо прва година одгоја или узгоја или *почењак* васпитања. А до почетка много стоји. Јер у многоме вреди оно: како почнеш, онако и дочнеш.

А од свих брига сад у почетку најглавнија је: да се детету замени утроба матерна. Рођењем је оно прекинуло сваку везу с матером, те сад не само што се не храни готовом крвљу њеном (на пупак), него је мора справљати варењем и дисањем, него је оно изгубило и ону топлу и меку постељу, што је имало у утроби њеној; а дошло на овај хладан, оштар и рапав свет, незаклоњено од њега ничим. И сама му је кожа и сувише танка и нежна, да би га могла бранити и од рапавости његове а камо ли и од хладноће. Зато постеља и нега коже његове долази међу прве потребе. Купањем се не само чисти кожа и јача, него се и тело загрева и слободно опружи, да расте на све стране. А повијањем му се замењује утроба матерна и чува његова субјективна топлота, те да је не губи и не озебе. Зато постеља његова ваља и да је мека, те да га не жуљи. И народ се у одгајивању порога свога на свој начин постарао и о овоме.

1. *Купање*. Мајка купа дете свако јутро у врућој води. Воду проба руком. У њу сипа увек и по мало водиче, докле је год има. Пода дете простре пелену. Детету најпре окваси главу и леђа па га спусти. Узимају и чист сапун, особито за главу. После купања намажу га чистом свињском машћу па онда избришу каквом старом пеленом и метну у чисте пелене. Купање траје обично четврт сата. Вода ваља из неначетог суда, а то значи скорашња. Увек мајка сама купа дете, сем кад је болесна, и увек кажу: „Боже, помози!“ (Ст. М.).

Чим се дете роди, окупа се у води, у којој се разбије једно јаје, метне мало соли, вунених кончића разне боје и мало вина. Вода се загреје коцем, који је отац украо (!), да дете не буде „клиновито;“ а сô се меће, да дете нема гад и да се не под-сѐца (Ј. М.). Новорођенче се најпре измије сврачјим јајетом, да не буде пегаво по лицу (Ст. М.).

Дете обично купају у млакој води, у којој обично разбију једно јаје, да дете буде младолико. Окупају га прво по глави, па га спусте у корито и онда свуда добро истрљају, нарочито на савијуцима. Измију му и очи и повуку за нос, а главу истрљају сапуном. Пелене чекају прострте и дете се у њих повије и повојем стегне, да се у сну не трза. Онда га прекрсти по челу, повуку за нос и попљују, да га нико не би урекао, па га надоје и успавају (Вл. К. П.).

Кад се дете први пут купа, меће се у воду соли, да се дете не би оједало, а табане му мажу гушчијом машћу, да му не зебу ноге као гушчету (Тих. Ђ.). Купају га у јутру и пред ноћ (а то зависи од вредноће). Петком се дете не купа. Купа се три месеца. При купању трљају му „сваки дамар,“ руке, ноге итд. При том му саставе лактове и при том цуцкнуту, као оно коњу да би скакао, да би расло (Св. Буш.). У млаку воду метне мајка мало масти, па прекрсти воду руком и купа га. Ако је женско дете, онда га прво умије по глави, да би имало дугачку косу; а ако је мушко, онда се најпре полије по леђима, да буде снажно (К. П.). Кад га купају, угреју воду док не жижне у прст и купају га сапуном. За пола године га купају сваки дан, а после двапут недељно (М. Л.). Најпре дете окупају вином, да би дете било румено, здраво и јако. После га купљу у чистој води обично сваког другог дана (Д. М.). Дете купају до крштења двапут дневно, а после једанпут, и то: у Понедеоник, Четвртак и Суботу (Вл. К. П.). Дете се купа сваки дан до 40 дана, а за тим ређе до краја године (М. С. П.). Лети се греје вода на сунцу, јер народ држи, да је таква вода здравија. Вода мора бити не-начета т. ј. свежа (Ст. Мајст.). Деца се обично купају сваки дан по једанпут и то у јутру око 7—8 сати. Само неке жене не купају децу у Петак и Недељу, јер веле, грехота је грејати воду у те дане (Ст. В.). Чим се дете роди, окупа се; после се непрестано купа сваки дан по једанпут, а доцније и двапут недељно (В. Рад.). Кад се дете купа, ваља сваки пут метнути зерицу масла у шкип у воду, па се дете неће оједати.

Најбоље је ивањско масло, које је метено на Св. Ивана пре сунца (М. К.). За 40 дана дете се купа двапут дневно : ујутру и увече. После 40 дана једанпут дневно до године дана, сем Среде. После године дана једанпут или двапут недељно, а после све ређе (С. Грб. и Ј. М.). До крштења купају дете једанпут дневно, а после не пазе на овај ред (Д. Деб.). Купа се дете по годину дана све по двапут на дан (В. Б.); до три године, а по некад и више (Д. М.). Купање траје три године свакога дана по једанпут а после ређе (Ил. М.). Купање детета је врло мало у обичају, само кад се расплаче. У неким кућама га купају сваки дан док се не крсти, јер веле: погано је. А после крштења слабо га купају, јер веле: „Окупао га је поп.“ (Л. Грђ.). Мушко дете купају хладнијом а женско топлијом водом (Св. Буш.). Дете се први пут окупа у хладној води! (Л. Грђ. и М. С. П.).

Кад се дете купа, *ваља* мати да пљуне на оно место у кориту или у колевци где је дете лежало (М. Ђ. М. и Тих. Ђ.) и да воду проспе на чисто место или у ископану рупу, која је увек покривена (Ј. М.). А *не ваља*: купати дете увече, јер је дан тада у назатку, па би и дете било назадно (Ст. М.); отворати врата за време купања, јер после неће спавати (Ст. М.); купати дете у Петак и у дане кад црква служи (Ср.); и у мрсну Среду, због краста (М. Ђ. М.); не ваља коњима давати да пију воде из корита (шкипа, наћвица), у којем се дете купа, јер може дете добити жуте красте (М. К.); не ваља увече доцкан износити корито с водом напоље (М.); не ваља та вода да се просипа ма где (Ј. М.); купати дете у начетој води (К. П.); не ваља да пелене и колевка стоје празне, док се дете купа, јер то слути, да дете умре, и може у њих ући нека авет; зато међу на њих нож или дрво (Ст. М.).

Плавим одојчићима не прија често купање и слабе; црномањастим прија и јачају (Ср.). Ако се дете за време купања помокри, мајка га запаја том мокраћом, ради здравља (Ст. М.). Да би нестало онога полепана на детињој глави, неке мајке помажу детињу главу машћу, па даду мачкама, те је олижу (Ст. М.). Негде не скидају детету овај полеп, да дете не би ослепело („Здр.“). Да би дете расло, међу у врео зејтин „ладен“ (?) и „ћифурију“ (као нишадор) и то сипају у воду у којој се дете купа (Св. Буш.). „Постиљке“ (доње пелене, у пир. окр.) не перу у цеђу („Здр.“). Ако дете погани у корито за време купања, веле, неће дуго живети или ће бити

несрећно (Ст. М.). Негде гњече и „месе“ детињу главу, да буде лепша! („Здр“.). Негде купају дете напољу, јер веле, да је погано („Здр“.). Негде дете после купања дижу из корита на прсту, који му завуку у уста(!) („Здр“.). А кад се дете оједе, посипају црвоточином и кафом („Здр“.). У Боки Которској не скидају детету корицу с главе пре но што рекне „камен“. Зато га и не чешљају, него га мажу по глави млаким зејтином, да му пре отпане (Д. М.).

2. *Повијање*. Пелене су тежане, ређе вунене а још ређе памучне. Оне се праве од старих сукања и других хаљина, а нарочито се ткају само за *прво дете*. Свака пелена има облик правоугаоника. Повој је у највише случајева тежан и исплетен од три ката узица, од којих је једна црвена, друга бела а трећа црна; ово се „ваља ради здравља.“ Кад мајка хоће да повије своје дете, она седне поред колевке, опружи ноге, трокати повој двапут и метне га преко својих ногу. За овим простре преко повоја обично две пелене, и једну окрене у косо десно а другу у косо лево. Преко њих простре другу мању и мекшу, која ће обавијати детињи трбух, ако дете нема кошуљицу. Уврх ових намести памучну крпицу (обично од старе шамије) за детињу главуцу, и једну малу крпицу доле, која ће доћи између ножица, да задржава поган и да подиже удић детињи, ако је мушко. Онда узме дете из колевке и метне га преко пелена, и пре но што ће се у њих повити, метне му се на пупак парче разгрејаног и растањеног воска, докле пупак не израсте, па се онда повија, и то овако: прво се савије трбушна пелена која му омотава трбух до пазуха, те да се ови не оједу, онда му се завије главица па затим подигне она међу ногама и савију оне велике, па се тако умотано повеже повојем, почевши озго од прсију и руку, па после доле. Ноге се испруже па се лепо умотају и повежу другим крајем повоја. При повијању дете се не стеже много: а многи мисле, да је дете чвршће, кад се при повијању стеже. Сад му својом руком направи крст на грудима и на челу, па цуцукне устима и узме га те га подоји и метне у колевку да спава. Сад у ту исту воду метне и детиње прљаве пелене те их опере и простре да се суше (Ст. М.). Млада мати спрема повоје и пелене кријући у својој згради и по ноћи, тражи старе кошуље па спрема крпице. Друг њен приљубљује јој се и њих двоје постају слободнији међу собом па и говоре о плоду своме и радују му се (Н. Б.). Пе-

лене су обично од поцепаних кошуља, сукања и др. хаљина, а оне горње су обично изаткане од вуне. Код богатијих је све то лепше (Ј. М.). Мати, кад чује да јој је ћерка у другом стању, тка пелене, два повоја и трећи исплете, 3—4 подмета, 5—6 кошуљица с лацицом сашивеном на изврат, да се дете не урекне, 5—6 копорана и 2 јоргана, мали и велики (М. С. П.). Пелене су памучне и вунене; дуге су обично 1 метар а широке колико захвата ширина платна. Повој је дуг три метара а широк четврт(?) метра. Дете стискају преко нога пола године, а неколико дана му и руке свијају низ бедра и повијају, да остане правилније и да не буде плашљиво (Д. М.). Пелене су од вуне, од које је и љуљка, а унутра су разне крпе, старе, ређе нове, а међу ноге умећу и по неко омање руно (Ил. М.). Пелене се праве из којекакве старине, старог платненог рубља. Опремљено дете има по зипчици што лепше рупце; па, ако је на зипчици „шларна печка“ (женски рубац за главу од тила, шларине, органтина), онда је дечак, а јесу ли сами шари рупци (мараме), то је знак, да се девојка на крст носи (В. Б.).

При повијању стежу га много, да не буде патраво, смољаво (Св. Буш.). Док је дете некрштено, мати му не гради повојем на грудима крст, него то чини после крштења. А кад га окупа, увек га дохвати за нос (М. Бог.). Ако се дете оједе, веле, отрло се и сипљу чађе (М. Л.).

Највише пазе, да се детиње пелене не затеку напољу после захода сунчева; јер веле, дете после неће да спава (Ст. М. и П. Паз.); јер дете може оболети, осути се или окрстати (М. К.); јер се дете „остроји“ и иде напоље само зелено (Ј. М.); јер дете може у тим пеленама ограјисати (Ст. Тр.). Детиње хаљине треба унети пре заласка сунца. Ако остану, дете се у њих не сме повити, докле се оне не натресу над огњем — ради бабица, вештица и самовила. И то се увек учини одмах, да се не би заборавило (Д. Деб.); морају се опрати (Св. Буш.); треба их на ватри нагорети (Л. Грђ.); ваља их најпре у кући на пламену окадити па на столицу разастрти и озго метнути крст од лесковине, па ће отићи све што је с мрака напрунуло (М. К.). Пелене не ваља да стоје напољу на конопцу ни онда, кад ветар дува, јер кажу, сва рђа и нечистоћа дође на дете. Не ваља за 40 дана ни на земљу да падну, ни да дохвате до земље ни у соби (М.). Не ваља их простирати ни по плоту, јер ће дете бити плачљиво („Здр“).

Дете не ваља повијати у пелене од старих очевих гаћа, јер дуго неће проходити и сплитаће се. (Зато се и каже ономе, који се сплиће: Као да си у гаће повијан!) (М.). Ако је отац вредан, онда дете први пут повију његовим свитњаком, па га онда чувају па кад дорасте до гаћа, тај му свитњак увуку у гаћице, те да и оно буде вредно и добро као отац му. Ако дете најпре замотају у крпе од каквог материног пртеног ста-режа, тежиће матери, а ако од очевог, тежиће оцу до год је живо. Пелене, које би дете забљувало, не ваља прати у те-кућој води, јер би могло матери отићи млеко. Ако парипче задухне детињу робицу, може дете добити оспе (М. К.).

Дете ваља најпре повити на земљи, да би било јако као земља; и најпре на оном месту, где је кум стајао кад га је крстио, па ће бити мирно и напредно (М. К.). До пò године детету се повијају и руке и ноге, а после му се, ако је лепо, ручице остављају. Кад га мати повије, увек му растаре међ очима и мало га повуче за нос, да му не остане слепљен уз образ, па га прекрсти и положи (Л. Грђ.). Кад новорођенчету први пут облаче кошуљицу, пробаце кроз њу жив угљен, да буде снажније и ватреније (М. К.). Детету не ваља кошуљицу свлачити наниже, него горе, преко главе (Б.). Новорођенче вежу и зато, да му не може нашкодити никаква чаролија (М. К.). Повој детињи не ваља савијати од себе него себи, да би милост детињу привили к себи (Л. Грђ.). Деца се обично по-вијају до краја прве године (Ст. М.).

9) Дојење

И дојење је веома важан чин у животу и материном и детињем. Веза се између детета и његове матере прекинула. Пупак, на који је дете добијало готову храну у облику крви, прекинут је и завезан, и сад дете мора само себи справљати крв из хране. Зато се мора хранити. И сад му први пут по-чињу радити не само плућа него и желудац и црева. А то није лак посао. Зато је природа удесила прелазну храну за дете. То је млеко материно, које не може заменити потпуно никаква друга храна. И ако мајка може дојити своје дете, онда је отклоњена једна од највећих брџга у овом првом од-гајивању деце. Зато је сад сва пажња и управљена на мајку и њене сисе или дојке, да у њих надође млеко и да дете може сисати.

1. У народу још нема случаја, да мајка не доји своје дете (С. Грб.). Мајка доји сама, ну увлаче се дакако у нужди и чутурице стаклене са сисом, како отменији имају (В. Б.). Родиљка доји дете сама. Само ако је болесна, или нема млека, или оде у варош, доји га друга жена „дојиљка“ (Ат. П.). Детету је до по године храна само материно млеко (Ил. М.). Дете обично *задоји* која жена из куће или суседства, и то овако: испече три зрна пасуља па их стуца и помеша у ложици с млеком из своје сисе и сипа детету у уста. У исто време држи му над главом и сито, те да би било сито. Ако нема других жена, онда га задоји сама мајка овако: пљуне на свој длан па ову пљувачку кане детету у уста, да је прогута — рад урока и од очију. За тим га пасуљем и својим млеком задоји као и напред (Д. Деб.). Док мајки не надође млеко, дете задоји која из комшилука, и она је после томе детету пома или помајка (Л. Грђ.). Дете задоји друга која жена, докле мајци не измузу грушевину и не надође јој чисто млеко, а после га она доји (М. Л.).

2. Дете се доји по годину дана, ну има случајева, где доји и две године, и то с тога, да би дете било јаче, а и матери мисле, да дотле неће остати у другом стању (В. Б.). Колико дете сиса, не може се тачно казати. Негде сиса 30 дана, негде по године, негде годину, а негде и више година. Причао ми је један мој друг, да му је било 4—5 година и чувао је козе, па је долазио кући да посиса, али се стидео, па крио од света (М. Л.). До пола године детету не дају никакву другу храну сем материна млека (Ат. П.). Докле ће мајка дојити своје дете, то зависи од њене воље. Обично доји једну, једну и по и две године, а има примѐра и по 4, 5 и 6 година, а један је случај био у Нишу, да је мајка дојила дете 12 година! (Ј. М.). Дете се доји обично по трипут дању и трипут ноћу, а лети и више пута преко дан. Дете обично доји три године (Св. Буш.).

3. Кад мајка руча или вечера, не треба за то време да дојетету да сиса (М. Ђ. М.). Мало дете пре 40 дана не ваља дојити расповијено, јер може остати трбуљато и кривонога (Д. Деб.). При сисању дете не ваља да гледа преко главе, јер ће остати разроко (М.). Не ваља матери да доји дете гологлава, јер јој се дете може разболети (Ст. М.); и преко поврасца, јер ће се детету осипати уста (М. К.). Не ваља мајка или дојиља, кад дете доји да пије ма шта, да јој дете не би

повраћало (М. Л.). А М. К. вели: Кад мајка преко детета пије воду, боље ће јој млеко надолазити! Не ваља детету давати да сиса у посте! („Здр.“). Не ваља детету дати најпре леву сису, јер ће бити шуваклија (М. К.).

4. Новорођенчету пре сисе спусте кап вина у уста, да добро спава (М. К.). У Ст. Србији дају малом детету свако вече по мало вина, да боље спава („Здр.“). Негде дају детету на сиси и ракије (!), да би „добило сириште,“ те да би могло јести и другу храну („Здр.“). Детету уза сису не ваља давати опојног пића, јер ће бити пијаница (Ст. М.). Пре дојења међу детету кључ у уста, да га никада не боли грло (Ст. Мајст.). Детету се не да сисати док не дође с крста (В. Б.). Жене саме секу детету „припет језик,“ те да би могло сисати („Здр.“).

5. Ако породиља пре 40 дана оде у туђу кућу, онда јој домаћица те куће сипа воду на ноге и у недра и да јој парче хлеба и соли да поједе — да јој не би храна пресушила (Вл. К. П.). Узеће она у туђој кући воде, па трипут прсне у недра, да боље доји (Н. Б.). Кад породиљи дође на бабине која, она ваља одмах да окуси од онога што јој је донела, па ће јој млеко боље надолазити (М. К.). Кад мати дојиља дође с пута, па хоће да подоји дете, она метне ноге на ватраљ, да јој се храна не препржи (У. П.). Кад подоји дете, мајка пљуне на сису, да јој млеко не пресуши (С. С.). Мажу брадавицу, кад дете хоће да сиса („Здр.“). Не ваља: да дојиља у први акшам око воде хода, ни воду да носи, јер може нагазити (Ст. Тр.); да доји дете расплетена, јер ће детету мољ јести косе (М. К.); да се хвата за угарке, јер би могла препржити (М. К.); да се купа, јер ако кане само кап млека у воду, отићи ће јој сва вареника (М. К.); да се љути, јер ће јој дете повраћати то млеко (М. К.); да иде око туђе ватре, јер би могла препржити (М. К.); да мирише нану, јер не би имала хране (Ст. Тр.); да обиђе око човека кад пали лулу, јер би јој отишло млеко (М. К.). Ако се дојиља опече по прсту, попљује га, и са два се прста ухвати за уво, да јој млеко не оде (М. К.). Жени дојиљи ће дотле дете бити напредније, докле не почне сама лужити своје хаљине (М. К.).

6. Кад дојиљу *боле сисе* (прса, брадавице): међу у проврелу слану воду ланену крпу да се угреје па их њом паре; умачу крпу у свињску маст па њоме облажу; намажу на ланену крпу зечје масти па превију; привијају јово лишће кувано у крављем млеку, или мелем од крављег масла, брашна

и пола жуча од јајета (М. Ђ. М.). Изваде сису па отворе шкрињу и затварајући је трипут је ударе заклопцем; онда оде на армен и трипут се удари о стожер (М. К.). Умачу крпчиће у рум па облажу, а дете доји друга жена; онда их намаже белилом (Ср.).

7. Кад жени после порођаја *не надлази млеко*, онда греју лонац па јој међу на сису. Неке узму мало куче или маче те им исиса! (Вл. К. П.); дају јој да пије воде с три извора (Ат. П.); отидне на воду, напуни суд и понесе кући па у путу трипут стане и уздахне: „Ух, уморих се носећи храну моме М....!“ Онда у кући угаси ватру па онај суд с водом метне у прочеље и повуче кроз свиралу трипут, сркне по мало и говори: „Вучем моме М.... храну.“ (М. Ђ. М.); узаберу с девет међа по једну сламку па са сваке девет пута одрежу по зерицу, па са семеном од салате и лесковом црвоточином и црним вином помешају и у три јутра попију (М. К.).

8. Кад дојиља *нема млека* оде на текућу воду, загази у њу и пребацујући прегршћу воду преко себе, говори: „Овако било хране моме М.... као воде!“ Онда поједе мало меса од које тице гњурца (М. Ђ. М.); бају, и бајалица узме у завежљај соли а у други траве повратича и то обнесе око марве — најбоље око оваца — а дојиља код куће пристави у мали лончић јела колико о једном obroку може појести и ову траву и со метне у то јело и поједе говорећи трипут: „Једем јело лавски, млеко иде кравски!“ (М. Ђ. М.); трче свештенику, „да јој чита молитву.“ Кад поп „омолитви воду,“ донесу је брзо породилји и дају јој да се напије. Од те воде пије и после кад год нема млека. Ако породилја не добије млеко ни после 5—10 сати, онда дају дете да га задоји друга жена. Ако се млеко усирило, дају кученцету да га исиса или га измузу (Ат. П.). Кад жена нема млека, дају јој да једе што више црна лука, и то оне беле главице (С. Грб.). Која жена нема млека, да поједе кромпирчић од гороцвета па ће имати (Ср.). Ако мајка нема млека и све враџбине не помогну, онда узимају *козу* или друге жене *дојнице* (Март. П.).

9. Кад жени *узмакне* млеко, она у младу недељу „штракајући зубе сламком из колевке“ говори ову басмицу: „Дође гора на гору, дође вода на воду, дође стопа на стопу, дође река на реку, дође моме М.... млеко на млеко!“ (Ако је дете крштено, рече му се име, иначе се каже: моме чеду) (М. К.).

Или, обуче мајка кошуљу, у којој је родила, па узме у какву бочицу воде и оде на врело, полије га унакрс, па стане на сред воде и окренув се уз воду говори (оно исто). Онда се сагне, захвати воде у ону бочицу па око ње омота повој и трипут се напије воде из прегршти. Онда дође кући, метне колевку на оно место, где је дете родила, пошто га полије оном водом унакрс, па онда и колевку полије трипут преко рамена и — млеко јој се поврати (М. К.). Да се жени поврати млеко, ваља да окуси од оних трошица што се нађу на бунару или кладенцу (Ст. М.). У Далм. Приморју исеку јој и скувају или испеку постељицу и дају породиљи, да што више поједе, да би имала што више млека („Здр.“).

10. Кад мајка има много млека, па јој цури, ваља да меће детињу пелену на груди, а не сме другу крцу (Тих. Ђ.).

11. Мати доји своје дете и дуже времена (1 до 2 године), ну иза месец дана храни га већ кукурузном кашом. Скуха кашу, прожваће је у својим устима па кажипрстом нешто заграбе и замажу у уста. Таквом се храном дете храни дуже времена, т.ј. док не добије зубе, да може и месо јести (В. Б.). После пола године мајка му сажваће хлеб, па му даје из својих уста. За тим му даје хлеб и учи га да умаче. Многи му дају попару, па ускоро почну јести све. Само им не дају љуто и да пију ракију (Ат. П.). Кад почне дете јести, дају му све оно, што и матори једу: чорбе, пасуља, а проја му, веле, најбоље годи. Пресно млеко не дају деци, јер веле, да дете од њега добија глисте и расте му трбух; него више кисело. Али веле, најбоље му је оно што доји, јер му је то рекао Бог (Св. Буш.). Дете доје годину а гдекад и три године. Почињу га хранити млеком, куваним оризом и другим лаким и меким јелима (Д. М.). После године дана дају му разна јестива (Ил. М.). Мати поји дете из уста, а после му купи „бокарче“ или „ибрик“ те пије одатле (Ат. П.). Негде мисле, да се дете не може отхранити само млеком („Здр.“). Кад дете узмогне палац своје ноге метнути у уста, каже се, да је већ чабар млека посисало (Тих. Ђ.).

10) Љуљање

Кад се дете окупа, повије и надоји меће се у своју постељу — колевку, да спава. Кад се узме, де дете првих дана само спава, да се буди само кад огладни, и да у то време

у спавању *расије*, брже и више но што ће икад после тога, онда се ласно може појмити, колико за дете вреди *посијеља* његова и *сан*. Дobar је сан и најбољи доказ, да је дете здраво. А чим дете не спава мирно и често се буди и плаче, знак је да му нешто не достаје. Отуда су и за спавање везане толике народне враџбине и чини као и за сâм порођај.

1. Дете спава у кориту, колевци или у дрвеном бешику. Ту му се простре овако: прво се метне сена, ређе сламе, па поврх тога каква поњавица или стара хаљина, пресавијена неколико пута, или јастучић напуњен сламом за узглавље. Сад се дете меће и покрива каквом вуненом поњавом или ћилимчетом. Прострто сено ретко се мења и суши особито зими. Простирка се пере, али ређе. Колевка је примитивне грађе и састоји се из три дуже даске, од којих су две са стране и једна оздо и две краће. Тако колевка личи на ковчег, само јој дуже даске са стране стоје косо и нису добро спојене с оном на дну, да би имала где да излази мокраћа. Краће су даске доле уже а горе шире, и доле су заокружене и предња је виша од задње. Предња има и дршке за љуљање. Близу ове се налази на обема дужим даскама утврђен лук, који подиже покривач да не падне детету на уста. Бешик је у толико измакао од колевке, што је подигнут на ногарима и што се може лакше љуљати. Колевку праве сами сељаци од растовине, а бешик столари од чамовине. Колевку с дететом носе мајке на рад, на копање и жетву. Још се мала деца носе у љуљашци. То је мала поњавица изаткана од обојене вунене пређе, која на све четири стране има по једну вунену узицу. У такој љуљашци носе жене малу децу на леђима, кад хоће да иду некуд даље на пут. При томе пребаце узице преко рамена и вежу на прса. У овим се љуљашкама деца и љуљају: љуљашка се веже узицом између два дрвета (Ст. М.). Овака је колевка и у Босни (Л. Грђ.). Колевка је у сиромашних мала и од дрвета. У њој је сламница и узглавница. У богатијих је дужа, виша и лепша. У њој је страмачић и церада, а порх ње прострт вео, да дете чува од муха. И у сиротнијих има простирача, али су простији (Д. М.). Колевка је и у имућнијих породица обична: од простог дрвета небојадисана, већ тако звани „лустрофино“, боје црвено — светле; а у сиромашних породица обични трговачки сандучићи од сваковрсних трговина (В. Рад.). Жипчица је малена, већином од храстова дрвета, а ниска и често по народноме

изрезуцкана (В. Б.). Колевка је обично од дрвета, ишарана разним бојама и резбаријом (а код сиротнијих и просто корито). У њу се меће мала постељица напуњена сеном, која се сваке три недеље износи на сунце и проветрава (Ј. М.). Колевка (љуљка) је од вунене материје и удешена тако, да се може љуљати између два дрвета или побијена коца (Ил. М.). Ако колевка није приправљена, мора је отац до крштења припремити. На крштење носе дете у колевци. Ту је леп вунени шал, па платнена шареница, испреткивана мавезом модрим или црвеним а отпочета с поткитом; јастучић навезен, настрт сламом или сеном, па платицом покривен простирач. Упрте су од оплетене вуне, па прошаране црном струком (Н. Б.). Колевка је у имућнијих породица по селима од простог дрвета, бојадисана, а у сиромашнијих обични трговачки сандучићи од разних еспапа и небојадисани; а у отмених породица од ораховог дрвета, боје црвено — светле (тако звани лустрофино) или пак од танког гвожђа у разним формама изведене и лакиране (М. Л.). У колевку међу сламу која се недељно двапут мења. Онда дође пелена „дољњача“ а по њој „постиљак“, мала пелена испод стражњице. Онда се увије у те две, а озго дође „горњача“, под главу јастучић а озго по колевци шарена „ткаена на прсти“ и зове се „горњача“ за празник (Ат. П.). Кокевку отац ваља да направи одмах за прво дете, јер би се браћа одрођавала и целог се века не би волела (П. Паз.). Онај час, кад се доврши колевка, ваља у њу метнути стрелицу, те да свако дете, у њој буде здраво, напредно и срећно (М. К.).

2. Први пут ваља лећи дете у колевку у онај дан, у који је те године био Божић, па ће бити срећно (М. К.) У колевку међу: квасца, да дете буја као квасац, главицу бела лука, да дете чува од вештица, детелину од четири перца, омања и одолена, да му виле не могу ништа. (А виле особито воле лепу мушку децу), тисова пилета или, још боље, од тисовине се начини шпица па се њом зашпичава поврзац, огледало, да дете не дави мора, и најпосле, ма шта црно, да се детету не штуца (М. К.). Први пут меће дете у колевку онај, који добро спава, и онај који је здрав и гојан, да и дете буде такво (М. К.). Први пут дете ваља метнути у колевку жмурећи да бу добро спавало (М. К.). Дете најпре љуљну десним лактом, ради напретка, и метну му пару на чело — женском

за удају (М. С. П.).¹ Мрак на дете у колевци не сме доћи. С тога се морају окна одмах с вечера затворити. Детиње пелене не смеју омркнути на плоту. Мати с млеком не сме ићи по мраку. И воде с мрака не ваља јој пити. А, ако мора онда се носи на свећу и трипут се зашестари судом (Н. Б.). Празну колевку не ваља љуљати, јер ће дете болети глава. (М. К.). Не ваља дете покривати пеленом, особито женско, да му не смрди из грла, јер се не би удало; а ако би се и удало, заручник или муж би је отерао (М. Л.). Не ваља пиле жутих ногу да стане у колевку нити да пије воде из шкипа, јер би дете добило жуту болест (М. К.). Не ваља кад дете гледа преко обруча, јер неће бити ваљано или ће умрети скоро (Ат. П.). Кад се детету носи колевка, не ваља да буде празна, него у њу метну нешто живо (напр. пиле), да би и дете било живо (М. К.).

3. После рођења за 1 1/2 до 2 године дете лежи у колевци. Кад се разбуди и почне плакати, мајка га шика, љуља, прекреће, и ако је несташно пева му: „Лула мајка тврдоглавог Марка“. Ако се тако не успава, она га узме на крило те га труска и пева му на крилу. За све време док се дете не крсти, лежи доле на земљи без икаквих уздигнућа, сем неке мале простирке; а тек кад га крсте, мећу га у колевку (Ил. М.). А кад буде мало старије, она га ушика, па му певука, љуљајући га ногом, а овамо преде или плете (Н. Мрак.). Деци малој не дају да љуљају дете, док не прође два месеца, јер ће га, веле, покварити љуљајући га, и вичу: „Чувај ту пиктију! Полако, не трупај!“ (М. Л.). Лежући дете у колевку, увек га мати прекрсти својом руком, чита му моливицу и зевне више њега, да му дође сан. Како дете сведе очицама, она вади сламку па је преломи и са четири краја баци око колевке и онда обично још пљуне преко колевке од урока (Н. Б.). Дете на сиси не ваља метнути у бешику, док се трипут маказама не прекрсти преко прса и док му се маказе не метну под главу, да му не би нашкодиле вештице и да га не би уморила тмора (Ст. Тр.). Под узглавље му мећу гвоздени гребен, да га нико не може урећи (М. Л.). Ако дете плаче, веле, биће пакосно, не вреди да живи (М. Л.).

¹ Овде износи једну причу, како некој царској кћери нису ово учинили па није могла да се уда. А кад су је после матору метнули у колевку и ово учинили, она се удала!...

Дете чувају назеби а мало од врућине; чувају га од свеће, да не гледа из колевке попреко, јер веле, може покварити очи. Не дају ни да се препада, јер може у страху да полуди.¹ Још чувају, да не лупне нешто жестоко око њега, јер кажу, може му се покварити ухо (М. Л.). Кад дете успавају, певају му песме. Мушком обично певају јуначке песме, као:

Фала Богу, фала јединоме,
Цуца мајка лудога Ивана:
Нуна, Иво, лудо дете моје,
Кад ћеш мајке голем да порастеш?
Ти ћеш мајци царство да предузмеш (Деб.).

При љуљању успављују дете песмом, која се обично почиње са „алула, анина; алула, анина,“ или: „анини, аљуљу, сине, аљуљу, сине! Анинини, аљуљуљу, сине!“ Или:

Спавај, сине, Бог ти добро дао,
Бог ти дао добро а за много!
Спавај, сине, Бог ти на помоћи,
На помоћи и дневи и ноћи!
С крстом лег'о, с анђелом устао,
Анђели ти били на помоћи,
На помоћи и дневи и ноћи!
Крст те часни чув'о до поноћи,
А анђели, сине, од по ноћи,
А сâм Господ, сине, до вијека,
Спавај, сине, Бог ти добро дао! (Л. Грђ.)

Или:

Спавај, сине, у шикли бешици,²
Сан т' у бешу, урок мимо бешу,
Уроци ти по гори ходили,
Траву пасли, с листа воду пили,
Моме М.... ништа не удили! (Л. Грђ.)

Љуљајући дете пева му:

Иш, кокоте, шарадане,
Мац мацуне, бронзоглаве,
Не буд' те ми сина мога,

¹ Овде прича за један истински случај, како је један човек био престравио једно лепо дете, те после није умело да говори, „очи му се биле ишчеврљиле па се цело тело покварило; јер се био тако онаказно, да би се и одрасли човек престравио, а камо ли дете од три године“.

² Последњих 6 слогова се свуд понављају.

Не буд' те ми храну моју,
 Нинај ми, сине, нинај лако,
 Мајка те нина...
 Заспи ми, лале, заспи ми, мале,
 Хранићеш мајку....
 Заспи ми, сине, заспи ми, сунце,
 Грејаћеш мајку!... (Н. Мр.).

Или:

Иш, кокоте, балабане,
 Кој' у кући спиш!
 Не буди Јова мога,
 Нек ми се наспи! (Вук).

*

Иш, о коке, кокарајко!
 Не какоћи, не клопоћи,
 Не буди ми Јова мога! (Вук).

*

Иш, пауне, шаропере,
 Не шетукај, не бабукај,
 Не шобоћи, не клобоћи,
 Спусти своје златно перје,
 И не шири шарен — репа,
 Уђи тако у одају,
 Крилим' Јови хлада чини:
 Да ми Јово санак сања,
 У бешици, у хладини (Ив. З.).

*

Кошутца лане лиже,
 Лане лиже, да му шару слиже.
 И ја моје дете лижем,
 Да уроке слижем! (И тада га трипут лизне по
 челу. (Л. О.).

Или:

Урок седи на прагу,
 Урочница под прагом.
 Што урок зариче,
 Урочница одриче. (Онда трне дете трипут пр-
 стом преко чела). (Л. О.).

*

О, кокоте, мој кокоте!
 Кад у зору певат' начнеш,
 Не ударај крил'ма себе,
 Нек се гоји злато моје. (Вук).

*

Јово ми се санком кара,
 Као да се разговара,
 Боље санком него с мајком,
 Санак ће га умирити,
 А мајка ће пољубити (Вук).

*

Сан ме мори, сан ме ломи,
 Спавала бих ја;
 Али мене санак неће,
 Него Јова мог.
 Чувај, санко, Јова мог,
 Чувао вас Бог! (Вук).

Или:

Лула, лула лушка,
 На Морави крушка,
 Ту ми седи тетка,
 Колачиће пљеска
 На букову листу,
 А листак се провали,
 Тетка се помами,
 Сву децу погњави,
 Само М. (име детету) остави (Вл. К. П. и
 Ст. Мајст.).

*

Љуљала љушка,
 На Морави крушка,
 Где М. . . . (име детета) тетка
 Колачиће пљеска,
 Орашчиће гриска,
 Отпала јој трошица,
 Укупила грлица.
 Камо та грлица?
 Утече на дренак.
 Камо тај дренак?

Исекоше сикирице.
 Камо те сикирице?
 Расковаше ковачићи.
 Камо ти ковачићи?
 Утекоше у мехове.
 Камо ти мехови?
 Изеде их мољац.
 Камо тај мољац?
 Изеде га певац.
 Камо тај певац?
 Изеде га лија.
 Камо та лија?
 Оде на बारे.
 Да доведе магаре,
 Оде на воду,
 Да донесе јагоду. (Л. О.).

*

Лула, лула, лушка,
 На Морави крушка,
 Ту ми седи тетка,
 Па ми љуља Петка.
 Залете се мечка,
 Те удави Петка.
 Жалила га тетка
 Три године дана:
 „Леле, пиле Петко,
 „Ко ће тетку хранити
 „И ода зла бранити?“ (С. Грб.).

*

Аљу, љуљу, љушка,
 На Морави крушка,
 Ђе 'но моја тетка
 Колачиће пљеска
 И орасе рска,
 Лешничиче буши
 Те се њима гуши,
 Даје мени да једем
 И на меко да седнем.
 Али не да тетак
 Пасји репак.... (М. Ст.).

*

Лула, лула, лушка,
 На Морави крушка,
 Ту ми седи тетка,
 Колачиће пљеска.
 Она би ми дала,
 Ал' ми не да тетак
 Отпао му репак
 На Велики Петак! (С. Грб.).

*

Аљу, љуљу, љушка,
 На Морави крушка,
 Где 'но моја тетка
 Колачиће плеска.
 Сваком даде по колач,
 А и мени превртач.
 Отпаде ми мрвица,
 Изеде га грлица.
 Где је на грлица?
 — Отишла је путем.
 Где је тај пут?
 — Порасла га травица.
 Где је та травица?
 — Попасла је кравица.
 Где је та кравица?
 — Отелила воку.
 Где је тај воко?
 — Поорао њивицу.
 Где је та њивица?
 — Посејана шеница.
 Где је та шеница?
 — Поћукали голуби.
 Где су ти голуби?
 — Отишли су на море (Мех. К.).

*

Аљу, љуљу, љушка,
 На Морави крушка,
 Где но моја тетка
 Колачиће плеска.
 Где је та тетка?

--- Отишла је путем.
 Где је то путо?
 — Зараст'о је травицом.
 Где је та травица?
 — Попасла је кравица.
 Где је та кравица?
 — Отишла је на море,
 Где но жене јалове,
 И девојке стеоне:
 Свака роди по двоје,
 А још једна по троје.
 И још веле мало је (Мех. К.).

*

Љуља, љуља, љушка,
 На Морави крушка,
 Ту ми седи тетка,
 Те ми љуља Петка.
 Залете се мечка
 Те уграби Петка.
 Јао, јао, Петко,
 Тебе неће нико,
 Да те сад отима.
 Тако буде свима,
 Ко си нану не слуша.
 Улу, лулу, ла!.... (Ил. М.).

*

Љуља, љуља, лушка,
 На Морави крушка,
 Одби јој се сушка,
 Те удари Душка;
 Душко се заплака
 Од удара лака.
 Одмах дође тетка,
 Колаче да шљепка,
 Да их деца гутају,
 Па да после спавају.
 Љуља, љуља, љушка,
 На Морави крушка. (Ст. М.).

*

Љуљуљу, нани ми, нани, детенце!
 Татко ти ће ти донесе симитче,
 Татко ти ће ти купи капанче,
 Татко ти ће ти купи кошуљче (Ат. П.).

*

Љуља, љуља, пренејака Ранка,
 Љуља, љуља, отишла је мајка,
 Брати љељу, урезати шибу,
 Шибом бити, љељом забавити (М. К.).

*

Љуљу моја исписана,
 Успавај ми Милована!
 Љуљо моја, љуљо лака,
 Мога брацу, мог јунака.
 Љуљај ми га, љуљо, јаче,
 Да се јунак не заплаче,
 Нек се љуља, нек се нија,
 Нек се снажи и развија.
 Љуљај ми га, љуљо мека,
 Док донесе мајка млека,
 Док донесе отац хлеба,
 И крај хлеба још што треба,
 Сви ће онда сести амо,
 Да заједно ужинамо (Р. Р.).

*

Буји, паји, моја мила снаго!
 Чува мајка своје чедо драго,
 Чисто срце к'о зеницу гледи,
 Душу пази да се не повреди,
 Да остане као роса чиста,
 Као капља сред зеленог листа.
 Буји, паји, моје Српче мало,
 Не би л' скоро душом ојачало,
 Да искочиш из колевке, сине,
 Да покупиш по свету врлине,
 Да се пустиш сâм на своја крила,
 Јер те мајка роду наменила.

Буји, паји, мој соколе лепи,
Нека ти се мишица окрепи!
Твој бабајко друго чедо нема,
Па јединца већ на бој опрема (Р. Р.).

*

Буна нина у бешици сина,
Буна нина сан те преварио!
Прије тебе него мајку твоју,
Сан у бешу, а несан под бешу!
Твоја беша на мору кована,
Ковале је до три кујунције:
Један кује, други позлаћује,
Трећи гради од злата јабуке,
Поткића их ситнијем бисером (М. С. П.).

Или:

Трећи кити бисер по бешици,
Чим ће нам се (име) забавити (Ст. Мајст.).

*

Буна нина свога сина:
Спавај, спавај, ја те не дâм баји!
Сан у бешу а несан под бешу,
Несана ти вода однијела,
За велика брда занијела,
Ђе 'но нема вука ни баука,
Душмани ти под ногама били! (М. С. П.).

*

Мајка сина у бешици нина:
„Нини, сине, нини, добро моје!
Мајка тебе под ружом родила,
Ластавица пупак урезала,
А пчелица медом задојила,
Бела вила у свилу повила,
Друга вила бабица ти била“ (М. С. П.).

*

Мајка сина у ружи родила,
У ружици међу гонџетима,
Ружица га на лист дочекала,
Бела вила њему баба била,

Челица га медом задојила.
 Спавај, сине, сан те преварио!
 Преварио, не заборавио,
 Прије тебе него мајку твоју! (М. С. Д.).

*

Мајка сина у ружу родила,
 Ружица га на лист дочекала,
 Ластавица пупак одрезала,
 Бела вила у свилу повила,
 А челица медом задојила.
 Вила му је до три добра дала:
 Једно биље, да се не урече,
 Друго биље, да ми напредује,
 Треће биље, да ми добро спава.
 Спавај, чедо, сине мили!
 Уроци ти под ногама били,
 Као коњу плоче све четири (М. С. П.).

*

Мајка Смиљу у жељи родила,
 У великом добру одгојила.
 По трипут је на дан превијала:
 Из памука у бијелу свилу,
 А из свиле у жежено злато.
 Нина, буба у сананој беши,
 Твоја беша на мору кована;
 Ковале је до три кујунције:
 Један кује, други позлаћује,
 Трећи гради од злата јабуке,
 Поткићује ситнијем бисером.
 Оде беша од града до града,
 Док не дође мом детету драгом,
 И у беши лијеп сан уснило:
 Да му мајка танку кошу кроји,
 Једну мајка, а другу помајка¹
 Трећу тета, материна сека (М. К.).

*

Мајка Меху у бешици љуља,
 Уз бешу му песму попевала:

¹ Она, која дете задоји.

„Нини, буби, моје чедо драго!
Нини, буби у варакли беши,
Твоја беша на мору грађена,
Градиле је до три кујунџије:
Један кује, други позлаћује,
Трећи меће алем камен драги,
Према чем ће Мехо вечерати,
Вечерати и акшам клањата (Мех. К.).

Или:

Трећи мајстор гране исписује,
А четврти златне куке кује,
У Травнику травом наложена,
У Мисиру човом прекривена,
Те у Фочу беша донесена,
За њу дају три жута дуката (М. С. П.).

*

Мајка Јову¹ летећи родила,
Све летећи и Бога молећи
Све летећи на меку душеку.
Спавај, Јово, у пунаној беши,
До године и пунија била,
А до друге изишла из беше.
А до треће књигу изучила,
До четврте с мајком везак везла (Ст. Мајст.).

*

Мајка Јови¹ године бројала,
Уз године кошуље кројила:
Двије мајка а трећу помајка,
А четврту тета јој срезала,
То је тета матерна сека.
Спавај, нинај у џицаној беши! (Ст. Мајст.).

*

Мајка Јова у ружи родила,
Ружица га на лист дочекала,
Бела вила у свилу повила,
А пчелица медом задојила,
Ластавица крилом покривала,

¹ Име детиње.

Нек је румен к'о ружа румена,
 Нек је бео, као бела вила,
 Нек је радин к'о чела малена,
 Нек је хитар као ластавица! (Л. Грђ.)

*

Нина, нина, нушка,
 Под Мораву крушка,
 Туј ми седи тетка,
 Те ми ниша Петка,
 Залете се мечка,
 Те уједе Петка.
 Ов, леле, Петко,
 Јао, леле, Петко! (Ј. М.).

*

Нина, нина, моје чедо драго!
 Тебе мајка у гори родила,
 У горици, у зеленој трави,
 У винову лозу повијала,
 Пчелица те медом задојила,
 Бела вила на бабине дошла,
 И донела од злата кошуљу,
 Нит' је ткана, нити је снована,
 Већ од сухог злата саљевана (М. Ков.).

*

Нини, сине, нини, добро моје!
 Уроци ти по гори ходили,
 Траву пасли, с листа воду пили,
 Моме сину ништа не удили!
 Но удили дрвљу и камењу,
 Душмани ти под ногама били,
 Ка 'но коњу чавли и поткови (М. С. П.).

*

Нија мајка нејака Јована,
 Нијајући танко попијева:
 „Нини, нини, моје чедо драго!
 Порасти ми за дан, за недељу,
 Као што би за годину дана;
 Дохвати се коња и оружја,

Да отмемо цару царевину,
И светлеме краљу краљевину,
Царевину твоју очевину,
Краљевину твоју дедовину“ (Вук).

*

Нина буба у сананој беши!
Мајка Јову у гори родила,
У горици под јелом зеленом,
Дошла вила па му баба била,
У буков га листак повијала,
Шарен — трава њему повој била,
Кошута га млеком задојила,
Нини, буби, у варакли беши (М. Ков.).

*

Нини, сине, радосна ти мајка!
Мајка те је у жељу родила,
У велику зевку (ратлук) одгојила,
По трипут те на дан повијала:
Из бешике у бијелу свилу,
А из свиле у жежено злато,
Нини, сине, дочек'о ти бабо,
Да те ветар седом брадом ниха! (М. С. П.).

*

Нина, сине, сан те преварио!
Преварио, не заборавио,
Прије тебе него твоју мајку.
Сан у бешу, а несан под бешу,
Сан у главу, а несан у страну,
Несанке ти вода однијела,
Где 'но нема вука ни баука.
Отуд иде Јока бајалица,
Она носи троја кола санка;
Излазила Миланова мајка,
Па купује све од бабе санке,
И меће их у бешику синку,
Да јој синак бољи сан спава (М. Ков.).

*

Нина, нина свог јединог сина,
У бешици и у пеленици.

Змијица му шарен повој била,
 Буков листак пеленица била,
 Бела вила на бабине дошла,
 И донела питу и погачу:
 Сину питу, а мајци погачу (Ив. З.).

*

Нинај, Јово, у бешици!
 Мајка тебе певат' хоће,
 Док ти санак очи склопи,
 Ти си трудан и уморан (Вук).

*

Нинај, нинај, злато моје!
 Чуј, ђе ми те санко зове;
 Сан те љуби и говори:
 „Ушикај се, драго моје!“ (Вук).

*

Нинај, нинај, драго моје!
 Нинај, нинај, да спавамо,
 Да у јутру подранимо,
 Да цвијећа наберемо,
 Наше дворе окитимо (Д. М.).

*

Нуну, нуну, нунушка!
 Љуљу, љуљу, љуљушка!
 Пред кућом ти крушка,
 А под крушком постеља,
 На постељи владика,
 На крилу му Латинка,¹⁾
 Проговара владика:
 „Љуби руку, Латинка,
 Ти малешна девојка!“ (М. К.)

*

Нуну, нуну, нунушка,
 Пају, пају, пајушка!
 Насред поља ракита,
 Све је поље прекрила,
 Једног нугла не могла.

¹ Име детиње

У том нуглу постеља,
 На постељи владика,
 На руци му Латинка.
 Проговара владика:
 „Љуби мене, Латинка!“¹ (М. К.).

✱

Санак иде уз улицу,
 Води Јова за ручицу;
 Санак Јову говораше:
 „Ходи, Јово, у бешику,
 Да се санка наспавамо,
 И у јутру подранимо,
 И водице донесемо,
 Нашу мајку одменимо. (Вук).

✱

Санак иде уз улицу,
 Води (име) за ручицу:
 „Оди, душо, да спавамо,
 Да се санком не карамо!“
 А он санку одговара:
 „Боље санком него с мајком,
 Мајка ми је драга,
 Сису ми је дала“. (Д. М.).

✱

Санак (име) за руку водио,
 Не би л' ми га санак преварио,
 Нинај, спавај с крстом и анђелом,
 Анђели ти били у помоћи,
 Бела вила теби баба била,
 Ластавица на бабине дошла,
 Моме (име) кошуљу донела,
 Челица га медом напитала,
 Спавај, нинај у цицаној беши (Ст. Мајст.)

✱

Спавај,²⁾ сине, Бог ти добро дао!
 Бог ти дао добро а за дуго!

¹ Име детиње.

² Многе се од оних са „нина“, „нинај“ и „љуљу“ или „лулу“ почињу и овако, са „спавај“.

Спавај, сине, Бог ти у помоћи!
 У помоћи и дневи и ноћи.
 С крстом лег'о, с анђелом устао,
 Анђели ти били на помоћи,
 На помоћи и дневи и ноћи.
 Крст те часни чув'о до по ноћи,
 А анђели, сине, од по ноћи,
 А сâм Господ, сине, до вијека! (Ст. Мајст.).

*

Спавај, Миле, расти спавајући,
 У зелену гору гледајући,
 Како пасу пребијеле овце.
 Овце чува Цмиљана девојка,
 Овце чува, ситан везак везе;
 Кад јој овце сишле на пландиште,
 Онда Цмиљу санак преварио.
 Цмиљу гледа змаје из облака,
 Кад је змаје сагледао Цмиљу,
 Он расклопи огњевита крила,
 Па полете стрмо низ планину,
 Из крила му сипају варнице,
 Где год падне, ту трава усахне,
 Колико се силан учинио,
 Док је Цмиљи лице обљубио (М. С. П.).

*

Склопи очи, невинашце младо,
 Буји, паји, материна надо,
 Безазлено моје чедо мало,
 С неба си ми у колевку пало,
 Замириса миром милодува,
 Спавај, чедо, тебе мајка чува!

*

Пишај, мило, пишај!
 Големо ти да порастеш,
 Ти да ми ходиш секоде,
 Татка ти да го одмениш.
 Пишај мило, пишај!
 Ти на жито да ми ходиш,
 И мајке ти да је носиш,

Дојди соне од Солуна,
 Да донесеш сон од Солуна,
 Зашчо је Ђоре малечко,
 Да спијет Ђоре, да се наспијет.
 Пишај, Ђоре, пишај!
 Нани, Ђоре добро,
 Лули, Ђоре мило,
 Ти да порастеш голем мож! (Мар. П.).

*

О, мој сине, сав си ми од злата,
 Благо мајци, која те родила!
 И сисици, која те гојила,
 И сестрици, која брата има,
 Благо мајци, ти се уздај у ме! (М. С. П.).

*

Спи, пиле, спи, спи, спи!
 Татко ти је на орање,
 Мајка ти је на копање,
 Спи, пиле, спи, спи, спи! (Ј. М.).

*

Спавај, пиле, спавај!
 Тата ти отиш'о,
 Рибу да ухвати,
 Мајка ти отишла,
 Раци да ухвати,
 Сеја ти отишла,
 Хлеба да донесе:
 Спавај, пиле, спавај! (С. Грб.).

*

Нинај, нинај Симана,
 Мога сина Милана:
 Нек ми Милан спава,
 О анђелим' сања.
 Анђели га чувају,
 Песмице му певају (Ив. З.).

*

Дођи, сине, из горице,
 Фани Мару за ручицу,
 Па је метни у љуљчицу,

Нека спава, нек с' наспава,
 Као младо јагњенце
 У зеленој травици,
 Као младо пиленце
 Под мајчино криленце (С. Грб.).

*

Оде беша од града до града,
 Дође беша мом детету драгом.
 У беши је лијеп сан уснило:
 Ђе му мајка кошу кроји,
 Кошу кроји а године броји,
 Једну најка а другу помајка,
 Трећу тета материна сека.
 Нини, дете, радосна ти мајка! (М. С. П.).

*

Шикала се барка,
 Пут Светога Марка.
 Пуна барка шенице
 И попове дечице.
 Удри, попе, дечицу,
 Да не газе шеницу! (Вук).

*

Дете мало у трави заспало,
 Да омркне, би ли освануло?
 Би ли село крварину дало?
 Шта је томе јадно село криво;
 Што је дете у трави заспало,
 Омркнуло а не освануло.
 Па да село крварину плати? (Ив. З.).

*

Расла кита ракита
 Насред поља Петрова,
 Све је поље прекрила,
 Једног нугла не могла,
 У том нуглу постеља,
 На постељи госпођа,
 Своме чеду певала:
 „Расти боље, чедо драго,
 Расти боље, малишане,
 Па ми буди вређано!“ (М. К.).

*

Тутунчуља коврчуља,
 Потекла је мајка Божја,
 На враници кобилици,
 Свраћаше је вечерати,
 И у коло поиграти.
 И по кући разгледати,
 Она не хте послушати,
 Ред јој кола терат'
 Од мора до мора,
 До царева Цимбора,
 У Цимбору једно Влакче,
 Једно Влакче сиромакче,
 Колачину резаше,
 Па с' пореза по десници,
 По десници ручици,
 Авај, авај ручице,
 Девојачка душице! (Ст. М.).

*

Мац, мацане, копрцане,
 Ти си мени сир појео!
 — Нисам ти га ни вдео,
 А тако га не желео!
 На полици у жђелици
 Сир ли беше, хлеб ли беше,
 Моме зубу меко беше (М. Л.).

*

Ој ти, врана гологлава,
 Где си капу изгубила?
 — Тамо доле у догањи.
 Шта ти раде догањчићи?
 — Копају, играју.
 На кога се метају?
 — На белог Русмана
 Бежи, бежи, Русмане!
 Преко беле Руденице
 До татине воденице (Ст. М.).

*

Жута жаба у потоку,
 У потоку у дубоку,

Заврнула ногавице.
 Њој долази раче — момче,
 Па је жаби говорио:
 „Јеси л' платно убелила?
 Јеси л' лице угојила?“
 Ту се жаба наљутила,
 Па је раку говорила:
 „Бре једно раче момче,
 Бре једно натрагходу,
 Бре једно штипиногу,
 Бре једно мрчибрче!“
 Ту се раче наљутио,
 Па је жаби говорио:
 „Бре једна жабетино,
 Бре једна кујетино,
 Бре једна једиземљу,
 Бре једна купипчелу!
 Глава ти је као тиква,
 Очи су ти као жишка,
 Нећу те — не ваљаш!“ (Ив. 3.).

*

О соколе, мој соколе,
 Не лети ми уз прозоре,
 Не ломи ми гарофане,
 Не буди ми Јова мога,
 Јер је трудан и уморан:
 Синоћ ми је с пута доша',
 А сутра се на бој спрема (Вук).

*

Драги ми се на Косово спрема,
 Драга му се око коња вије:
 „Кад ћеш, драги, са Косова доћи?“ —
 Кад се роди са запада сунце,
 Онда ћу ти са Косова доћи!“ (Б.).

*

Српска вера погинути неће,
 Српска слава потамнети неће,
 Цар се Лазо заборавит' неће,
 Обилић се прегорети неће,
 Југ Богдан се спомињати хоће,

И Косово поље жалостивно,
 Док је сунца и док је месеца,
 Бранковић се проклињати хоће
 Док Србина на свијету има (М. К.).¹

* * *

Као што се и из ове последње две види, при љуљању у колевци певају се и многе *јуначке пјесме*, особито мушкарцима. Исто тако често ће се чути и по која љубавна песма, *лирска*, особито ако се успављује женско дете.

Кад дете спава, мисле, да онда *расће*. Зато мајке воле, да им дете дуго спава (Ат. П.). Да би дете боље спавало, не дају ништа да се износи из куће после заласка сунчева за годину дана. А ако ко туђ омркне у кући, мора при поласку дати макакав кончић од себе и метнути га на дете, да му остави сан, и рекне: „Спавај као ја!“ (М. Ђ. М. и М.). Не ваља по заходу сунца ником из куће давати ватре, да деца не плачу (Ст. Тр.). Кад дете не може да спава, мајка узме воде у уста, па том водом умије дете по очима а убрише га задњом полом своје кошуље (М. Ђ. М. и „Здр.“); потопе семе од мака у материно млеко, па то дете попије и тим га истрљају (Св. Буш.); промеће га мајка кроз косе своје напред сплетене и везане (М. К.); развијају дете па му повој смотају на оном месту, где се дрва стоварују, па онда дете поново повију (М. К.); изнесу га напоље па га љуљају према светлости коју виде (Б.); узимају цвет од „два брата крв,“ салисабор, чивит, морску пену, око од рака и восак од мртве пчеле па то све измешају у води и то дете пије! (Св. Буш.); узму погани из врапчијег гнезда па је држе код детиње главе (Тих. Ђ.); изиђу пред вече на пут и гледају која крава има сламку у устима, па је узму и метну на три жива угљена те се дете окади (Март. П.); зевају нада дететом („Здр.“); остружу дно од девет бурића, лопар унакрс, наћве, очев и мајчин покривач, отац и мајка да се ошишају унакрс и то: испод пазуха, на темену и свуда где има длака, па на све ово дете накаде у вече, а после овога ниједно чељаде не сме излазити напоље нити се смеју отворати врата (С. Грб). Кад се дете трза у сну, понека мајка узме ватраљ и тигањ па обиђе трипут око де-

¹ Достављач изречно тврди, да је ову бројаницу сâм чуо, кад је једна баба певала успављујући своје унуче у колевци.

тата и говори: „Бежи, страва, гони те мајчина справа!“ и куцка о тигањ. Или узму од онога, од кога или од чега се дете препало, неколико длака па се тим дете накади. Или окаде дете на струготине од месарског пања и на мекиње од божјићне чеснице (М. Ђ. М.). Кад дете у сну „бунује,“ онда га матери повуче мало за нос и уши (Ат. П.). Ако дете плаче, нађу камен устављак (који је бачен и остао на воћки) и метну га детету под главу (Ив. З.).

11) Стрижење

Пре навршетка године кум ваља да ошиша дете (а ако те не учини дотле, онда треће године). Негде то буде о крштењу или кад кум може. За шишање се приређује гозба као и за крштење. Кум се зове ракијом у полочету: „Дошао сам, куме, да те зовем, да изволиш сутра (или кад буде) на ручак и да ошишаш кумче.“ Кум каже: „Нек је живо и срећно кумче, и у здрављу да свршимо шишање!“ Одређеног дана кум запали свећу, прекрсти се и рекне: „У име Бога, да шишамо М.!“ Па маказама одсече мало косе на челу, мало позади, па десно, па лево, унакрс, и одсечену косу улепи воском и метне у капу на соври; и том приликом метне и коју пару и рекне: „Нек је срећан, дуговечан и благословен!“ Онда се дарују и веселе (С. Грб.). Родитељи зову кума да им стриже дете одмах по крштењу или доцније, до седам година. А дотле деца нити се шишају ни бријају. Ако кум не ошиша или не обрија своје кумче, оно неће бити здраво. Ако кумче при шишању не заплаче, неће бити добро ни здраво. Шишање је је права свечаност, када се дарују и часте цео дан..... Дете кум ошиша, па онда обрије. При том жене и девојке певају:

Бричи, куме, русе косе
Младом кумчету!
Извила се бела лоза
Из ведра неба;
То не била бела лоза
Из ведра неба,
Но је било младо кумче
Нашем куму у мила недра (Д. Деб. и Ат. П.)¹

¹ Обојица тврде, да је овај обичај и тамо све ређи, јер треба много дарова као и на крштењу.

Кад је дете близу годину дана старо или годину дана баш, онда многи још обављају „стрижење.“ Стрижена кума (а увек је женско и поштује се као и крштена) воском прифркне нешто косе крај оба уха и затиљка, па онда одреже маказама. Онда је част (гозба). Овога обичаја сад све више не стаје (В. Б.). (Шишање у пиротском округу зове се наплитање или плетиво (Тих. Ђ.). Први пут кад се дете шиша, ваља кум да га ошиша и тада га дарује (Ср.).

Кад се дете први пут ошиша, ваља му скупити косицу и метнути је на младу шљиву, па ће му коса расти и неће опадати (М. К.). Женском детету оставља се коса велике недеље. На Ђурђев дан ваља пререзати винову лозу и из ње нацедити три капи, па њима полити главу детињу, па ће му коса боље расти и биће косато. Која жена има добру косу ваља први пут да настриже женском детету косе, па ће и оно имати такву косу. Исто тако, жена косата да остриже детету у младу недељу пре сунца у конопљама и острижену косу закопа под конопље, па му неће коса опадати. Или косата жена устриже своје косе и поспе је по његовој глави, да и детету порасте велика коса (М. К.). Женско дете ваља шишати кад се трава коси, а не ваља кад се трава оставља да расте (М. К.). Кад се детету одреже прва коса, метне се на теразију, а у другу метну пара док не претегне, па паре поделе сиротињи а косу метну у младу шљиву. Женској деци топе косу у кишници од Ђурђевога дана, да би им боље расла (Л. Грђ.). Кад се дете први пут шиша, ваља да седне на преврнут бакрач, да би му коса била црна као чађ на бакрачу (Ст. М.). Мушкој деци уплићу косу, а не шишају, да би се одржала у животу (којој мајци умиру деца (У. П.).

12) Шта не ваља да чини мати

1. Жена како почне рађати па све док не одспава први сан, не сме се за ватру прихватити, јер ће јој дете бити зло (плачљиво) (Л. Грђ.).

2. Мајка за 40 дана не иде никуд од куће, но само гледа себе и дете (Ст. Мајст.).

3. Мало дете засмејавају анђели докле га год отац и мати не пољубе; зато не ваља да га љубе (М. К.).

4. Дете је једрије и боље напредује докле га мати не пољуби; зато је боље, да га дуго не љуби (М. К.).

5. Мајка не ваља да љуби дете у табане, јер неће брзо проходати, ни у главу, јер неће да порасте (Ст. М.).

6. Не ваља мати да дува своје дете по лицу и темену, јер ће добити „бубе“ у глави (Ст. М.).

7. Не ваља да мајка доји или онако држи дете па да преко њега једе, јер дете чезне (П. Паз.).

8. Не ваља да стоји на оном месту, где се нешто клало, јер ће јој се после дете оједати између ногу и по врату (М. Бог.).

9. Не ваља да дете оглѐда на огледалу пре године дана, јер ће бити старолико (П. Паз.).

10. Не ваља да свлачи детету кошуљицу наниже, јер неће да порасте (Д. П.).

11. Не ваља кад спава да окреће детету задњицу (Б.).

12. Не ваља докле доји дете да полива мужа, кад се умива, јер јој се храна расипа (П. Паз.).

13. Не ваља с мужем да има „сочетања“ уочи Св. Петке и Недеље, јер ће дете добити падавицу (Св. Буш.).

14. Не ваља да мати и кум једу пре крштења, јер ће (дете?) патити од зубобоље (Ст. М.).

15. Не ваља да купа дете Уторником, Петком и Недељом и светком (Ст. Мајст.). Не ваља да га шиша и измива Средом, Петком и Недељом и празником, јер ће га болети глава и коса ће му опадати (Ст. М.).

16. Не ваља прве године ништа да преврће од детињих хаљина, јер ће јој дете бити превртљиве памети (Ст. М.).

17. Чим се упали свећа, не сме гледати у даљину, јер би јој млеко побегло (К. П.).

18. Ако јој умре дете, она не сме ићи на гробље, због друге деце (М. Л. и Ст. Тр.); а ако оде, не ваља да она баци на гроб или сандук детињи груду земље, јер би детету та грудa била тешка (М. Бан.).

13) Шта не ваља да чини други

1. Не ваља мало дете *љубиши*, особито увече, јер неће имати сна (П. Паз.); ни ноћу, од омразе (Д. П.); не ваља га љубити за врат, јер ће лагати (Д. П.), јер ће бити лажљиво (Ст. М.), јер би било срдито (Вл. К. П.); ни у чело, јер му се узима здравље (Д. Деб.) и памет („Здр.“); ни у уста, јер ће повраћати (Д. П.), јер неће проговорити („Здр.“); ни у

ножице или табане, јер неће проходати (Д. П. и „Здр.“); ни међу ноге, јер би било блудник (Вл. К. П.).

2. Не ваља ни *миловаџи* мало дете ни чудити му се како је лепо и напредно. А ко га помилује, он ваља најпоследа га попљује, да му не би очима наудио (М. Ђ. М. и Ст. Мајст.).

3. Не ваља мало дете чешати ни тући по табанима, јер не би расло (М. Ђ. М.).

4. Не ваља га износити напоље; а ако се изнесе, не ваља да га напољу ухвати мрак (М. К. и Л. Грђ.). јер му се може догодити што рђаво. Не ваља ни прозор оставити отворен, јер лако на дете с мрака напрне (М. К.).

5. Не ваља с дететом много алакати, јер неће мирно спавати (Ст. М.).

6. Не ваља дете у колевци прескочити, јер ће закржљавити (М. Ђ. М., Ат. П. и Л. Ј.), јер би му се надула глава (Д. П.).

7. Малом детету не ваља резати нокте, јер би било лопов (Тих. Ђ., Ст. Мајст. и Д. П.), јер ће бити лажов (Вл. К. П.).¹

9. Не ваља мало дете чешљати, да га не боле зуби (Д. П.), јер ће му бити ретки зуби (Вл. К. П.).

10. Не ваља му туцати уши (ваши) на глави, јер ће бити пијаница. Д. П.).

11. Не ваља на детету ништа ушивати, јер кад одрасте, ако нешто украде, не може сакрити — стигнуће га (М. К.); јер неће да порасте (Ст. М.).

12. Не ваља малом детету заплитати чарапице, јер ће се после у идењу сплитати (Ст. М.).

13. Не ваља да носе обе чарапице једнаке (по боји и величини), јер лако могу да их урекну „зле очи“ (Ст. М.).

14. Не ваља да се купају у Петак, јер ће добити красте „русе“ (Вл. К. П.).

15. Не ваља давати детету у руке: јаје, јер дотле гледа у своје ручице и мисли да су му златне и њима се игра (М. Ђ. М. и М. К.), ложицу, јер дотле оно верује да му је златна ручица, а тада види да није (Ј. М.), нож, јер ће му руке

¹ А ако му порасту толико, да му сметају, онда му обе руке међу у врећу неначета брашна, па му се онда смеју одрезати. Али их и онда не ваља бацити на пут, јер се верује, да се на њих купе ђаволи, па ко на њих нагази, могу му нашкодити. Него је најбоље, завити их у хартију и метнути у зид (Л. Грђ.).

престати бити златне (Ст. Тр.), огледало, да се огледа, јер се онда не помаже онолико колико се огледало (М. К.); не ваља га китити цвећем, јер је оно само цвет (М. Ђ. М).

16. Не ваља му давати да пије воде у мраку, јер може попити мрак, ни пити оне воде, што је донесена касно увече ни оне, коју начне кокош жутих ногу. А ако мора, онда се у њу спусти жив угљен (Ст. Мајст.).

17. Не ваља дете ударити метлом, јер се неће оженити или удати („остаће као метла“) (Д. П.).

18. Не ваља мало дете мерити метром и на кантару, ударати кудељом, мотовилом, и витлом, јер неће порастати (Ст. М.).

19. Не ваља малом детету рећи: „мучи“ (ћути), јер би могло остати немо или ће барем тешко проговорити (Н. Б); јер ће муцати и мучно проговорити (М. К.).

20. Не ваља код малог детета рећи „жаба“, јер ће га болети уши. А ко би погрешно, он ваља мало да повуче дете за уши (М. Ђ. М. и Тих. Ђ.); јер се петнаест дана не може помоћи и доћи к себи (М. К.). Исто тако пред малим дететом не ваља помињати ни ђавола, ни миша (Тих. Ђ.).

21. Мало дете не ваља звати иза леђа, јер би могло оглувити (М. К.).

22. Малом детету не ваља градити дубак и колевку у Недељу или који други празник, због здравља му (Ст. М.).

23. Кад се мало дете први пут насмеје, ваља сви укућани да га попљују (П. Паз.).

24. Из куће где је мало дете не ваља ништа износити по мраку за годину дана, јер се детету односи сан. (П. Паз.). Исто се тако и не уноси у кућу по мраку него се све спреми за сунца (Мар. П.).

25. Ако мало дете умре, не ваља му побусати гроб, јер је грехота, а то би шкодило и материном млеку с другим дететом (М. К.).

ЧЕТВРТА ГЛАВА

ПЕРИОДА ПРОХОДАЊА И ПРОГОВАРАЊА

У првој периоди, од зачетка до порођаја, дете није самостална индивидуа, него је саставни део материна тела. У другој периоди, од рођења до проходања, оно је полусамостална индивидуа, јер је одвојено од материна тела и храну своју справља само себи варењем и дисањем; али је опет везано за млеко материно и наручје њено. Тек у овој трећој периоди дете почиње да се ослобођава и ових веза: да се навикава и на *другу* храну и да се усправља и покреће само својим органима за кретање. И тако постаје потпуно самостална индивидуа, и ако још веома немоћна да живи без помоћи старијих. Одмах за овим се јавља и *говор*, та најјача одлика човекова од осталих животиња, а с говором настају и разне интелектуалне радње; а ту нам се већ јаче јавља и она друга невидљива и тајанственија страна човекове природе, што се зове *дух* или *душа*. Зато је и ова периода живота човекова одвише важна. Она је важна прво с тога, што дете променом хране и проходањем долази у опасност да и живот изгуби, а друго с тога, што ова периода удара на њега печат за цео живот. Јер се поремећени органи варења и рђава исхрана тела тада, као и искривљене ноге и могућне повреде тела из тога времена, не исправљају више никад, а и правац који се *дâ* духовним радњама тада остаје као *основа* за цео живот после.

За промену хране природа шиље напред *зубе*; и, „кад се уста напуне зубима, онда млеко више није ни потребно.“ Али дотле, докле се „уста не напуне зубима,“ има пуно прелазâ; и како зуби поступно ничу, тако и дете ваља *послужити* да с млека материна прелази на другу храну. Ту мудрост, као што ћемо видети, и народ разуме и по њој се управља, и ако не потпуно.

1. Мењање хране

1) Зуби

„Да зна маји каква је дејешу мука кад му ничу зуби, преслицу би сломила ња вајру ложила ње воду грејала и деје кујала,“ вели народ (М. С. П., М. Ђ. М. и „Здр.“). И доиста. Ретке су срећне прилике, где дете и „не осети“ кад зуб добије. А код многих тешко пробијање зуба има и страшних последица. Отуда и брига у родитеља о томе. Отуда и разни „коричкови,“ што их дају деци, да им „лакше“ никну зуби. А негде мајке измивају децу водом, која је смлачена на пројину зрну и перу им том водом теме и вилице, те да им зуби брже никну и „проспу се као проја“ („Здр.“). Кад детету ничу зуби па плаче, мајка га удари по образу и рекне: „Моје дете плаче од руке а не од зуба!“ (М. Ђ. М.). Кад детету никне први зуб, трљају га сребрном паром, да би му зуби били здрави и бели као сребро (С. Грб. и Ат. П.), и тај новац остаје детету (Ат. П.). Кад детету никне први зуб, кврцну га чим гвозденим или боље челичним и рекну: „Ој, зубићу бисерићу, како ово гвожђе штањо, тако и ти и сви други!“ (М. К.).

Ко први види кад детету никне зуб, ваља да му да кошуљу (Вл. К. П.).

Кад детету не никну зуби на време, веле биће тврдоглаво (Вл. К. П.).

Да детету буду зуби здрави, кум а негде и мати не једу ништа док се крштење не сврши (М. Ђ. М.).

2) Одбијање

Дете сиса док му зуби не почну ницати. То је обично у првој години. Ако мајка нема доста млека, онда му се почне давати млеко мало угрејано. А кад се јаве зуби, онда се у млеко почне мешати и брашна или самлевена ориза (пиринча). Детету дају и корицу хлеба, јер веле, сврбе га десни. Дете сиса код православних до трећих часних поста, ако мајка дотле не затрудни, а код мухамеданаца док не затрудни. Веле, да је велика грехота, дати детету да доји туђе млеко и од тога ће се заболовати. Кад се одбија дете, онда му се, ако је мудрије, посипље сиса бибером да га пали; ако је мало, онда га мати стави десетак дана само, док се не навикне без сисе. Ако мајку мучи млеко, онда она преко дан даје другој деци у комши-

луку, а ноћу може и своје, јер веле, може му се кроза сан и дати, неће упамтити (Л. Грђ.). Кад се дете навикне на сваку храну, онда га мати одбија, обично у трећој години, а по некад у четвртој и у петој години, или док се дете само не одбије. Ретка је мајка, која одбија дете без невоље, ако није остала трудна. А гледају да не остану трудне док дете не одбију, јер би слабило. Таква се деца зову „недосисанчићи“ и обично умру. Одбијају овако: намажу сису катраном па даду детету да сиса; а оно се поплаши и згади па више и не тражи. Ово бива обично у јесен, кад има доста воћа. Онда дете не спава с мајком (Ат. П.). Мајка одбија дете од сисе кад му почну зуби расти и кад је почне уједати за сису. Онда му опапричи сису два и три пута, док се дете не одбије. Тада га пази од глади, јер није научило да једе, и тражи му најлепше јело (М. Л.). После 24 сата родиља узме дете, да га подоји, и доји га обично годину дана. Онда га одбија, и то овако: Начини шупаљ колач, па кроз њега да детету да сиса и вели: „Ја одљок, више ти нема сисе материне: овај ти је колач храна!“ Ако дете плаче, маже му сису паприком (М. С. П.). После две године почињу му давати свако јело и тада га одбијају од сисе. Ово раде на више начина: мажу сисе црвеном бојом, да сисе изгледају кржаве, те да се дете поплаши; метну у недра и нешто оштро као четку и при том вичу: „Не! Меца! Тита!..“ (Ил. М.). Дете одбијају обично од године дана. Ретко која да одбије раније, јер се боји да не остане трудна. Кад одбијају, намажу сису катраном или кафом па вичу: „Кака!...“ Неке намажу нечим горким: паприком или бибером, па вичу: „Жижа!... Уто!..“ Неке метну четку и чешаљ па вичу: „Бау, бау!..“ Неке не износе сису него вичу: „Нема! Појела маца!“ Ако дете пружи руку, да је ухвати, вичу му: „Тита!... И тебе ће!“ (Вл. К. П.). Чим мајка осети да је трудна с другим дететом, одмах одбија дете. А ако то не наступи, доје га и по 3—4 године, јер верују, да дотле неће затруднети. Кад одбијају дете, заваравашу га воћем и шећером, а сисе намажу црном или црвеном бојом или катраном а често и паприком. Негде се одвоји од мајке, да не спава с њом 3—4 ноћи, да се одвикне (С. Грб.). Намаже мајка сису ђубретом или папром.... Или му даје да сиса преко кутњег прага, и то уради трипут (В. Рад.). Намажу сису ђубретом или бибером, па кад дете потражи да сиса, бибер га опали а ђубре му засмрди, те тако само остави

сису (Л. Д.). Узме се сари — сабора (једно веома горко тело) па се потопи у једну шољицу (воде?) и та се шољица метне у нужник, па оним раствором намаже дојку па му је понуди, а погачу му да у руке. Дете узме сису, осети горчину па се згрози и одвраћа се од ње, а мати му је куди: „А, а! Пу, кака! Ујела меца!...“ После овога никако му не да да сиса. А ако баш плаче, она опет ово понови, и тако чини једнако, док се дете сасвим не одбије. А неки пут и метне нешто у недра, те га поплаши. За три ноћи се дају детету разноврсне послastiце и јела спремљена да се привикне храни. После овога се дете никако не храни ноћу, јер слуги на несрећу (Ј. М.). Мајка одбија дете онда, кад осети да је у другом стању (Св. Буш.). Одбијају га од сисе запапричивши или обалеживши сису (Д. М.). Дете се одбија гдекако. Има ли ко кога, то му однесе дете и остави тако дуго, док оно не заборава на сису. Не има ли никога, онда га одбија: или угљеном брадавку омаже или пак са чешњаком, а Богме ако треба и с паприком (В. Б.).

Кад мајка хоће да одбије дете, она узме дете у онај дан, кад га је родила, седне и узме јаје и жлицу с једне стране прага а дете с друге, па га онако преко прага стане дојити. На једанпут истргне детету сису из уста и пружи му јаје и жлицу и рекне: „То нек ти је одселе храна и забава!“ Онда неко узме дете, и од сад га хране, да га мајка не види док се сасвим не одбије. Или: у младу недељу узме мајка дете на крило и да му сису, принесавши уза се краљачу. И тек је дете почело посати (сисати), она пограби краљачу и њом га кврцне у главу говорећи: „Љоке!“ Онда укућани узму дете и хране га док се не одбије (М. К.). Детету да мајка трипут посати преко кутњег прага да би се одбило од сисе (М. Л.). Кад му последњи пут да сисе, она му рекне: „Хајде теле у говеда!“ и намузе му млека у стражњицу (М.). Својим млеком замеси колачић и да га детету да једе. А иглу чиоду забоду у кошуљу на недрима стрмоглавце да би и млеко окренуло наниже, а од кошуље недра окрене на леђа, да би и храна ударила натраг. Онда дете не ваља навраћати на сису, јер би било таква вештица, да би човека с коња могла оборити (М. Ђ. М.). Ако за три дана од одбијања дете неће ништа да једе, и малакше плачући, мајка га поврати, да сиса још 1—2 месеца; али за то дете веле, да ће после да пресеца погледом и ономе позли и може од тога и да умре, ако овај

не дође и не умије му очи (Ј. М.). Ако би се дете, које се једном одбије, поново дојило, било би „злих очију“ (вештица) (Ст. М.). Ако мајка која одбије дете, допусти да оно опет сиса, то дете неће бити добар човек (М. С. П.). Дете не ваља навраћати на сису, јер ће бити увисник (Ср.),¹ јер ће после, кад порасте, моћи да урекне (Ил. М.), јер ће бити урокљивијих очију (М. К.).

Не ваља дете одбити за старог месеца, јер ће брзо оседети (П. Паз.), и за млада месеца, јер не би расло и било би месечар („Здр.“).

3) Храњење

Као што смо још код дојења видели, па ево и овде код одбијања потврдили, народ још за раније почиње давати деци и другу храну, сем материна млека. И у колико се то више чинило, у толико ће дете лакше поднети овај велики прелаз при одбијању. А најбоље би било и да га не осети. Као што зуби поступно ничу, тако и дете ваља поступно да се навикава на другу храну. Најпре на друго млеко, поред материнога, а затим на друга јела, и то прво чорбаста и слатка, па после гушћа и слана. Али се ретко где ово тачно одржава и изводи. Народ и овде лута и нагађа. С тога сви скупљачи и веле кратко, док се дете не навикне, да једе „све“. И онда се више и не чини разлика између великих и малих у јелу. Што једу једни то једу и други. „Само им не дају љуто и да пију ракију“, вели Ат. П. Негде верују, да се дете и не може отхранити само млеком, а негде мисле, да од обичнога млека дете добија глисте и да му расте трбух (Св. Буш.). Тако негде верују, да дете и од јаја добија глисте („Здр.“). и ако су јаја као и млеко најбоља храна за децу. Одмах после одбијања од сисе захрањује се овим: Оцеди се чорба од суне и она му се даје малом кашичицом; или се у њу надружи веома ситно хлеба, па му се тако даје. Захрањује се још и у устима сажваканим ђевреком или млеком. После храњења даје му се по мало и водице. А кад мало поодрасте и добије прве млечне зубиће, даје му се и ољушћено воће и мекша храна (Ј. М.). До пола године па често и годину не дају другу храну сем мајчиног млека. Тек га при крају године уче, да

¹ Онај који уриче никад не може да урекне онога кога мрзи, него онога кога воли. (Ср.).

једе и друга јела: сув хлеб, умочен хлеб, млека, чорбе итд. При крају друге године дају му све само не љуто. Али ако мајка у 3—4 месецу остане опет трудна, онда дете одмах одбијају. Тако се дете зове „удуревче“, и она обично споро напредују (С. Грб.).

Само донекле хране дете други, то јест, *дају* му кашиком у уста; а после му наспу јела или удробе у његово „чанче“ или „ваганче“ и даду му кашику у шаке па *једе само*. А да оно, особито у почетку, много просипа, и да се сво избрља и по лицу и по рукама и по грудима и по крилу, те се и по себи разуме. Али се тако учи и научи, да се само храни. Најобичније детету *удробе*, и то, или у млеко или у чорбу, а негде и у — сурутку. А најгоре је, што у посте и деца посте; и онда им обично дробе у пасуљ.

Храну и сад деца обично потражују плачем. И чим дете плаче, мајка зна да је гладно, или да је време да се купа, или га нешто боли, да му нешто није добро. И за дете је још тежа ова периода, кад изиђе из колевке и одбије се од матерна млека, па нити има ко да га држи и чува, јер мајка мора да ради, нити има добре и лаке хране, да га добро храни а да га мало мучи по стомаку. А детету је често и зима много више но што му је било у колевци, те му и то појача тробољу и зловољу. Отуда су деца сада, ван колевке и без сисе, много плачљивија него у колевци. А ако још падну и убију се, што сад бива више но икад, онда је та плачљивост и веома појмљива. Зато су и мајкама и укућанима мала деца у то време најдосаднија. Али је мало њих, који ће да их разумеју, а још мање оних који ће да им помогну. „Нек плаче — биће јаче“ најобичнији је одговор; док, најпосле, мајка не стигне од послова и не намири дете.¹ И ако је здраво, мо-

¹ Н. Мрак. вели: Код нас баш никакве пажње нема на децу. И зато код нас деца много и страдају. . . . Ако неће да спава, мајка баци кудељу, па га развије и почне да га кара и куне, као да оно зна за карање и клетву! И већ се жали комшиници: како дете неће да јој спи. Те тако бива више случајева, да дете и умре, а мајка и не зна од чега је умрло. . . . Гледао сам мојим очима, где дете плаче у колевци, а мајка седи код њега и неће да га узме; а ја је питам: шта му је те плаче, а она вели: мило му је да се криви као маче! . . . Код нас се још није родило мајке, која уме љуцки и подојит' дете а камо ли око њега и радит' што је потребно. У мом селу многе мајке не умију дете по 2 — 3 дана, а не оперу по два месеца! А даје му да једе и пије воде док му може стават' у трбух. Видео сам, да дете од 6 година

жда ће и бити „јаче“. Али тешко њему, ако га што боли!¹.... Оно је онда мучениче овога света; а ни мајци његовој није лако. Њој се често срце цепа, и пева му, и дозива га, и милује га из даљине; али од послова не доспева да узме чедо своје и да га намири.

2) Држање и носење

Дете се држало на рукама и носило и у првој години, повијено; али се оно много више и *на крилу* држи и забавља и на рукама, *у наручју*, носи тек сад, кад се извади из колевке и почне да се износи напоље. Ово је прелаз између колевке и проходања, између лежања и хода. За ово су везане многе песмице, бројанице, игре и забаве, које све хоће да дете забаве или, ако плаче, да га умире.

поједе двадесет зелених смокава; а кад сам га запитао зашто, он вели; рекла ми је нана; немамо код куће хлеба ни качамака... (И сад прича о многим несрећним случајевима с малом децом).

¹ Л. Д. прича један чудан случај, и смешан и страхан:

„Један човек имао је четворо луде деце, од којих је најмлађему било тек пола године. Једанпут испане његовој жени врло спрешан пут, на који је она морала отићи; а он остане да чува децу. Мајка нахрани дете и успава, па оде, а она већа деца су се пред кућом забављала сама; а отац је седео код колевке и пушио чибук. А кад се дете пробуди, он потурн чибук у крај па га почне љуљати и забављати. Али све залуд. Најпосле га расповије и узме на крило, и стане га миловати по глави. Али сад спази нешто, што га је изненадило: напипа детету на врх главе нешто меко, па помисли, да је то неки чир па се загнојио, те дете због тога толико плаче. Па брже узме бријаћку и иглу, па на иглу подигне кожу а бритвом посече, те му искуља сав мозак напоље, па га одмах стрпа у колевку, замота и почне шикати. Разуме се, да је дете већ пропало; али он није знао, него је мислио, да му је сад боље, и да је заспало. После су она деца улазила у кућу, а он их је терао, да га не пробуде... Кад дође његова жена, он је стане тући говорећи: „Како ти, аветињо једна, толико време да не видиш детету онолики чир на глави, него ме данашњи дан намучило живих мука, док нисам видео те му онога ђавола провалио, те се једва сад мало успава!“ Јадна мајка потрчи за колевку, узме је на крило, да дете подоји, али је оно већ било мртво!!!... Влад. П. вели: „Дете остављају само себи и мало се брину о њему. Једина им је брига, да дете нахране а ретко кад да га окупају... а друге неге и нема. После (прве године) га ретко и купају... А прва им је брига, да дете науче да псује, и после тата, мама, деда прва им је реч каква псовка. И тиме се поносе, јер сматрају, да је дете бистрије што горе псује... Сељанима није нимало зазорно, да у кући, у кафани, у судници, на слави и свадби пред децом и женском и мушком говоре најскаредније речи“.

1) На крилу

Трускање. Дете наместе на колено, и, трускајући га ту, певају му:

Друс, друс, на коњу,
Имам мајку најбољу.
Отишла је у Власе,
Да донесе орасе:
Коме шака, коме капа,
А М.... пуна врећа.

Или:

Опа, цупа царца,
Љуби баба старца,
А девојка момка,
А Нина Божица. (Вл. К. П).

*

Друса, друса на коњу,
Да му мајку закољу.
Немојте је, за Бога!
Моја мајка слатка,
Сису ми је дала,
И опет ће ми дати,
Кад легнемо спати (Тих. Ђ. и С. Грб.).

Или:

Друса, друса на коњу,
Стару бабу да кољу,
У пшеници на брду.
Немојте ме, дечице,
Даћу вама сисице,
Опет ћу вам дати,
Кад легнемо спати (С. Грб.).

Или:

Друса, друса кобила,
Товар соли посла,
Докле си га носила?
До попова топила;
Турите јој сенца,
Да ождреби ждрепца,
Путонога лепа,
На челу му звезда,
Да га јашу дечица,

За гору на воду,
 Да донесу јагоду,
 Неком капу, неком шаку,
 Моме Љуби пуну врећу јагода (С. Грб.).

*

Друса, друса детенце,
 На шарено коњченце,
 Подајте му зопчицу,
 Да добије душицу;
 Да отиде у Власи,
 Да донесе ораси,
 Кома шаку, кома капу —
 Теби пуну врећу (Ил. М.).

*

Думба, думба, Давино,
 Јаши коња, Павино!
 Стигоше гу, дигоше гу,
 Куде ће гу денеју?
 У Вучково сенце,
 Туј ми Бука стојеше,
 На њум врана седеше,
 Орлово крилце,
 Пауново перце,
 На ти, синко, колаче,
 Хајде по говече! (Кр. Д.).

*

Касу, касу, кобила,
 На путу се ждребила!
 Подајте јој сенце,
 Да ождеби ждрепче,
 Да иде у Власе,
 Да донесе орасе,
 Да подели на децу,
 Кому капу, кому шаку —
 На Раду шупаљ дупаљ!... А кад Рада стане

да се љути, онда овај поправља:

„На Раду пуну врећу или торбу.“ (Кр. Д.).

*

Труска, труска кобила,
 Товар соли носила

До попова мочила,
 Трусните јој сенца,
 Да ождеби ждрепца,
 Путонога вранца,
 Да га деца товаре,
 Око мале Мораве,
 Да донесу орахе,
 Неком капу, неком шаку,
 М... (име детету) пуну врећу,
 И у врећу добру срећу (Л. О.).

*

Трус, трус, кобила,
 Товар соли носила,
 Докле си га носила?
 До попова мочила.
 Трусните јој сенца,
 Да вам роди ждрепца,
 Путонога лепа,
 На чело му звезда,
 Да га Турци товаре,¹
 Преко мутне Мораве (Ст. Б. и М. Л.).

*

Трус, трус, кобила,
 Товар соли носила,
 У попова мочила.
 Да јој дамо сенца,
 Нек ождеби ждрепца,
 Путонога вранца,
 Да г' пратимо у Власе,
 Да донесе орасе:
 Кома капу, коме шаку —
 Мени и М... пуну врећу
 И то само лепих,
 А Стевану и Јовану
 По капу лепих а шаку буђавих (Ст. М.).

*

Цуцу, цуцу, кобиле,
 Кудар сте ми ходиле? —

¹ Исто и у Мих. Ст. само место Турци стоје жене.

Кроз бегове долине,
Гору с ногам кршиле,
Јова мога будиле (Вук).

*

Цуцун, цуцун, кобила,
Товар соли носила
До попова мочила.
Подајте јој сенца,
Нек ождреби ждрепца,
Путонога лепа,
На медене колачиће,
На малене погачиће,
На сребрне саханчиће.
Стаклац, баклац, катанац! (Ив. З.).

*

Цуцу, цуцу, на коњу,
Вуци т' мајку закољу,
У шеници у пољу.
Немојт', вуци, за Бога!
Мајка ми је драга,
Сису ми је дала,
Другу рекла дати,
Кад пођемо спати (Вук и Мехм. К.).

*

Цуцун, цуцун, на коњу,
У шеници у пољу.
Отуд иде гарица,
На глави јој парица,
За појасом грош,
Поиграј нам још! (Ив. З.).

*

Цуца, цуца, на коњу,
Вуци мајку закољу
У шеници у пољу.
Немој, вуче, за Бога!
Мајка ми је драга,
Сису ми је дала.
Опет ће ми дати,

Кад пођемо спати.
 Окрену се тати,
 Заборави дати (М. Ст.).

*

Цуцу, цуцу, кобиле,
 Товар соли носиле,
 Уз Рудине, низ Рудине,
 Све Рудине погореле,
 Само оста једна длака;
 А ја узех једну длаку,
 Те оплетох попу капу,
 И ђакону рукавице,
 Па га спремих у кланицу,
 Да украде јаловицу,
 Да је метне у чорбицу („Шк. б.“).

*

Цуцу, миле кобиле,
 Куда сте ми ходиле?
 — Кроз цикове долине.
 Шта цикови раде?
 — Оштро копље траже.
 А на кога траже?
 — На Османа Русмана.
 Беж', Османе Русмане,
 Ето попа с попићима!
 Где те стигне, да те жигне,
 Где починеш, да погинеш! (Шк. б.“).

*

Цуцу, миле кобиле,
 У Ђукове долине,
 Где 'но Ђуко копље баца,
 На кога ће метати?
 — На Османа Русмана.
 Беж', Османе Русмане,
 Низ бијеле Рудине,
 Све Рудине погореле,
 Нигде ништа не остало,
 Осим једна танка длака.
 Дај ми, Боже, једну длаку!
 Да оплетем попу капу,

И Ђукану рукавицу.
 Да их спремим у Војницу,
 Да ми купе шиљегвицу,
 Да умузем путурицу,
 Да задробим просаницу („Шк. б.“).

※

Цуцу миле кобиле,
 У крушкове долине,
 — Уз Рудине, низ Рудине.
 Сва Рудина погорела,
 Нигде ништа не остало,
 Само једно плаво,
 На зло му се дало,
 Једно бело,
 Испало му црево,
 Једно мрко,
 На зло му се смркло! („Шк. б.“).

※

Цуцу, цуцу, Цуцмане,
 Седлај коња Османе!
 Кога ћемо цуцати?
 — Шаренога дикана.
 Кад се дикан ожени,
 Силне свате сакупи:
 Чачкаре, мачкаре,
 Јејина се вуче
 Кроз дубоке потоке,
 Црна куја залаја,
 Кључаница задрма.
 Вели Перо: ко је то?
 Вели Иво: ево ја!
 Волим да си ти,
 Него друга три (Ив. З.).

※

Цуцу, цуцу, Цуцмане,¹
 Седлај коња Османе!
 Кога ћемо седлати!

¹ Ове песмице или бројанице, ваљда зато, што се овако почињу, неки скупљачи зову „цуцукалице“ а неки „сицкалице.“

Пошарена диклана.
 Диклан ће се женити,
 Младе свате купити:
 Чачкаре, мачкаре,
 Јејина се скукочи,
 Кроз дубоке потоке,
 Црна куја залаја,
 Кључаница задрма.
 Пита Стана: ко је то?
 Вели диклан: ево ја!
 Волим, волим да си ти,
 Него друга три (М. К.).

*

Хопа, цупа, драгана,
 Око пуне вагана,
 Што ми ниси казала,
 Да ми драго болује,
 Да му носим понуде:
 Од комарца ребарца,
 Од мушице душице.

*

Хопа, цупа драгана,
 Што ми неси казала,
 Кад си болест боловала,
 Да ти пратим понуду:
 Од комарца ребарка,
 Од вука кука.
 Од лисицу вилицу,
 Од мечку плећку,
 Од зајца јајца (Кр. Дим.).

*

Ја се најмих у попа,
 Да му орем и копам.
 Узорах му орање,
 Ускопах му копање.
 Мене посла попина
 У 'не млине ујмене,
 Мен' девојке долазе,
 Са мнош брашно расипљу.
 Кад ето ти попине,

И он носи полугу,
 Па ће мене по ногу.
 Измакох му полугу,
 Па ћу попа по ногу,
 Па ћу попа по глави,
 Па ћу попа по бради.
 Кад се попе измаче,
 Три ми дола примаче,
 Поп сехвати за главу:
 Ни на глави капе!
 Поп сехвати за браду:
 Ни на бради длаке!
 Поп се Богу захвали:
 „Милом Богу хвала,
 Кад ј' остала глава,
 А нарашће брада,
 А капу ћу купити! (Ив. З.).

*

Један, два, три,
 Побили се фратри,
 Пред црквени врати.
 Један другог туче
 И за браду вуче.
 Један другом виче:
 „Помози ми, стриче!“ —
 „Како ћу ти помоћи,
 Кад и мене туку
 И за браду вуку!“ (Ив. З. и Мехм. К.).

*

Седи Иво на камену,
 Држи пушку о рамену.
 Ој ти, Иво, чедо моје,
 Донеси ми бисер воде,
 Да оперем златне ноге,
 Да ја седнем у каруце,
 Амин, златна јабука! (М. Ст.).

*

Иде Тика на воду,
 Плете ногу пред ногу.
 Спотаче се те паде,

Испаде му јаглука,
 У јаглуци јабука,
 У јабуци невена
 У девојци невера,
 У момцима и двије. (М. Ст.).

*

Ја сам мала Ката,
 Отвор' те ми врата,
 Да вам нешто кажем,
 Свима биће мило,
 И мени је било:
 Божић, Божић иђе,
 Свим' ће да униђе,
 Сваком радост носи,
 И оном што проси (Ив. З.).

*

Ој тичице, ситничице,
 Не лежи се поред друма!
 Мој је братац врло ловац:
 Он ће тебе уловити,
 Цару ће те поклонити,
 Цар ће теби Тимар дати,
 У Тимару лепу Мару,
 Арајево, Играјево,
 Милешево и Кршево;
 У Кршеву коло игра,
 У том колу лепа Мара,
 Закићена златном тавтом,
 И с два пера жерадова
 И с четири паунова (М. Ст.).

*

У Мостару чудан адет кажу:
 Патке су им златом потковане,
 Гуске су им срмом оковане,
 У кокоши четвере менђуше,
 У ороза црвене тозлуке,
 У лисице ситне плетенице,
 А у вука зелена долама,
 А у зеца гаће шаренгаће.
 Не чудим се вуку ни лисици,

Већ се чудим зецу у гаћама:
 Куд се вуче, како их не свуче,
 Куд се вере како их не подере.
 Ухуху, моје гаће шарене!
 Ухуху, моје гаће пиргаве! (Ив. З.).

*

Бере медо јагоде,
 Туд находи лисица —
 Просу меди јагоде.
 Стаде медо плакати,
 Лисица га тешити:
 „Немој, медо, плакати!
 Сутра нам је недеља,
 Женићемо медведа:
 Медвед ће нам играти,
 А лисица певати“ (Мехм. К.).

*

Тан, тан, скочи горе на таван,
 Сама бука стојеше,
 Врана ногу којеше,
 Ој овчицо, овчицо!
 Овца мени јагње да,
 А ја јагње попу,
 А поп мени колач,
 А ја колач Богу,
 Бог мени здравља (Л. Д.).

*

Оће пиле шиљеже,
 По ливади полеже.
 Оће пиле говече,
 Дођи, Ћиро, до вече,
 Те погледни низ бару,
 Јесу ли ти све вране?
 Нема вране кусаче,
 Изела је репача,
 Дошло ми је до плача (М. Ст.).

*

Шеврљуга Бога моли,
 Да чобане куга мори,

Да јој гнезда не находе.
Ко постави те ђаволе!.. (М. Ст.).

*

Испаде ми мрвица,
Ухвати је грлица,
Грличица грче,
Петар коња трче;
Дај ми, Петре, палицу,
Да убијем грлицу („Шк. б.“).

*

Цуцу, цуцу, цуцане,
Седлај коња, Асане!
Мачак је, шврачак је,
Шаврљуга, баврљуга (М. К.).

А ако дете неће никако да ућути, они му најпосле пе-
вају овако:

Ричи, ричи, магаре,
С оне стране комаре,
Где сô Турци товаре:
Онде су ти соли дали,
И за тур су тебе клали (М. К.).

*

Ревии, реви, магаре,
Док ти дођу товаре,
И бабине орахе!
Закла баба јуницу,
Даде Ибри ножицу (Мехм. К.).

*

Пасе баба говеда,
И бабину јуницу.
Закла баба јуницу,
Даде плачки стр...цу. (М. К.).

*

Кукуруику!
Оде баба у Лику,
Па доведе Мику
За нашега Нику (или како буде) (М. К.).

*

Иска мајка да ме да, да ме да,
Али не зна за кога, за кога.
Какав да је — муж нека је (Кр. Д.).

*

Опа цупа танца,
Љуби баба старца,
А девојка момчића,
За три и по грошића (Кр. Д.).

2) У наручју

С мачком. Ако дете и тада не ућути, забавља се на други начин. Узима се у помоћ *мачка*. Дете се исто овако труска на крилу, управо на колону, а мачка је ту, па се њој пева и на послетку се удари те побегне, а дете се засмеје и ућути. Ево и тих песмица или бројаница.

Пис, мацане шкобрцане¹,
Што си брке обесио,
Своје уши положио,
Канда с' пој'о сир и масло?
— Мене жене потвориле,
Да сам пој'о сир и масло,
А ја нисам ни видео!
Синоћ било на полици,
А јутроске у тибици! (разуме се: мациној. М. К.).

Исто ово износи и Мехм. К. само последња два реда гласе:

Сир ли беше, масло л' беше,
Моме зубу меко беше (И М. Ст.).

*

Седи маца на препреду,
Једну ногу оточила,
А другом се повалила.
Питала је девојчица:
„Шта је теби, моја мацо?
— Мен' су жене потвориле,
Да сам њима сир изела:
Сир ли би, хлеб ли би,
Моме зубу меко би (М. Ст.).

¹ Или: коврцане, или: шкобацане,

*

Мачак, где си био!
 Шта с' радио?
 -- Млеко сам пио,
 Масло ио (Ив. З.).

Или се и мачка узме на крило па се руком глади по леђима и говори:

Цицо, мацо,
 Где си била?
 — Код талира.
 Шта с' радила?
 — Судове им рибала.
 А шта су ти дали?
 — Кутлачу по глави: пис, мацо!.. И онда се удари, а мачка побегне и дете ућути.

*

Мацо, мацо,
 Где си била?
 — У бабину гају.
 Шта с' радила?
 — Кашике сам прала.
 Шта су ти дали?
 Кутлачу по глави: пис! (М. Ст.).

*

Мацо, где си била?
 — У селу сам била.
 Шта си радила?
 — Млеко варила.
 Шта су ти дали?
 — Кашику по глави, ој! (Ст. М.).

*

Мац, маца, где си била?
 — У Халила.
 Шта си радила?
 — Пуру варила.
 Јеси л' мени оставила?
 — Јесам.
 Где?
 — На полици.

Дође миш, попе се на полицу,
Полица се развали,
Пура се превали (Ив. З. и Мехм. К.).

*

Мује мацо, где си била?
— На потоку воду пила.
Шта с' добила?
— Тикву вина.
Где с' метнула?
— На полицу.
Миш се скочи, полицу сруши,
Миш се разлете тиква пуче,
Вино проли, ђаво се спери,
Прррр! ено горе мяса! (М. К.).

*

Мује мацо, где си била?
— У селу на прелу.
С ким си била?
— Петром ђаком под петњаком,
Што си добила?
— Штапом по глави.
Прррр! види горе сланине! (М. К.).

Голицање. Код обе ове дете погледа у таван, а они га онда *ѿрсѿом заголицају исѿод гуше* и оно се насмеје и обично ућути.

Ако нема мачке, они *гладе деѿе ѿо длану* и говоре:

Пис, мацо, где си била?
— У Брибиру.
Шта су ти рекли?
— Удели кривој руци,
Па те неће мрки вуци.
Јер кад пођеш у дрва,
Ујешће те из грма,
Ако пођеш на воду,
Ујешће те за ногу,
Пррр! види горе мяса! (М. К.).

Дете погледа горе, а они га заголицају и под гушом.

Пис, мацо, где си била?
— У Брибиру.

Шта си радила?

— Вино пила.

С ким си пила?

— С Милошем под кошом,

С Марком под угарком,

Пис, ено горе мяса и сланине! (М. К.).

Или маца одговара:

— Купус садила.

Шта су ти дали?

— Коцем по глави:

Пис, маца, пис маца!

Ено горе мяса! (М. К.).

Или *пошрче с дејешом на мачку* и ударе је говорећи:

Шиц, мац, у танац!

Куме Лазо, јесам ли ти каз'о (М. К.).

Сеје була брашно. Или узму детињу главу међу дланове, па је љуљају то на једну то на другу страну и говоре:

Сеје була брашно,

А Циганка трице.

Циганчићи плачу

За белу погачу (Тих. Ђ.).

*

Сеје була брашно

А Циганка трице,

Точи деда винце,

Да се веселимо (Вл. К. П.).

*

Сеје була брашно,

А Циганка трице,

А Циганче плаче

За врућо кравајче.

Подајте му штапче,

Да убије врапче,

Ако је ломно,

Рада јела г...о“ (Кр. Д.). Ако се дете наљути, онда се поправља, па се вели: да је јело: питу, алву, шећер итд.

*

Сеје була брашно,
 На решето криво,
 Не имала на што,
 На дедове гаће,
 Дед се љути,
 Она нађе купи (Вл. К. П.).

*

Сеј, баба, брашна,
 Немала на шта.
 На дедине гаће,
 Не да деда гаће.
 Точи баба, вино
 Да се веселимо!

Или :

Точи, деда, вино,
 Да се веселимо,
 Да дете успимо (Ст. М.).

*

Сије баба лободу,
 Посла деда по воду.
 Не би деда са воде,
 Ни бабине лободе.
 Пође баба у скок,
 Нађе деда уз плот,
 Узе баба каблину,
 Разби деду главину,
 Па не жали главине,
 Него своје каблине (Ив. З.).

*

Сеј, баба, брашно!
 — Немам, деда, на што.
 Ја камо ти сито?
 — Изело га псето.
 А камо то псето?
 — Зарасло је травицом.
 А камо та травица?
 — Попасла је кравица.
 А камо та кравица?
 — Отишла је на море,

Где но жене јалове,
 А девојке стеоне:
 Свака роди по двоје,
 А Марија по троје,
 И још вели: мало је! („Шк. б.“).

Гусе. Или уштину детињу ручицу с горње стране надланице а за ову се уштине другом, за ову трећом итд. колико буде, па један говори:

Гусо, њило, где си била?

— На бабино просо.

Шта си радила?

— Јела сам, пила сам.

Трже баба кудељу,

Те гусу по крилу,

А гуса лет, лет, лет!... И онда руке пусте и дигну у вис, као да се гуске разлете (С. Грб. и Тих. Ђ.). Или се тако хватају па веле:

„На уже, гусо, на уже, на уже!“

А кад се нанижу, онда „лете“ и говоре: „Лет, гусо, лет, лет, лет!“ А кад се рекне: прррр!“ онда се сви разлете и дете се насмеје.

Мири! Онај, који држи дете на крилу, испружи кажи-прст па њиме *бодe у кажийрсѣй дейињи* и виче: „мир, мир, мир!“ Дете се забави и ућути; а кад се навикне, оно после и само тражи „да мири“ (Ст. Мајст. и С. Грб.).

Ако хоће, да им се дете смеје, они га голицају по грудима и трбушчићу (Ат. П.).

Ташиѣи. Или узму обе детиње ручице, па ударајући му *длан о длан* певају:

Тапшин, тапшин, танана,

И свилена марама,

У марами јабука,

Гризе мома јабуку,

Уједе се за руку:

„Јао, јао, ручице,

Девојачка душице! (С. Грб.).

Или:

Ташин, ташин, танана,

И свилена марама,

У марами јабука;
 А чија је јабука?
 — Петрова је јабука (С. Грб. и Тих. Ђ.).

*

Ташун, ташун, танана,
 И свилена марама.
 Ко ташуну хлеба да,
 Родила му пшеница
 И винова лозица (М. С. П.).

*

Ташун, ташун, танана,
 И свилена марама,
 Ко тапшини хлепа да,
 Родио му виноград,
 И грах и сочивица (Тих. Ђ.).

*

Ташун, ташун, танана,
 Ко ташуну хлеба да,
 Родила му пшеница
 И винова лозица!
 Ташун, ташун, тата,
 Пуна шака злата;
 Ташун, ташун, танана,
 Жив ти отац и нана,
 И сестрица Јелица,
 И два брата Јована (Ст. Мајст.).

*

С прстима, Хватају се за детиње прстиће редом, почевши од палца и говоре:

Овај (палац) вели: хајде, хајде!
 Овај (кажипрст) вели: куде, куде?
 Овај (велики) вели: к мајки, к мајки.
 Овај (до малог) вели: што ћу, што ћу?
 Овај (мали) вели: да сиким ма'ко м'ека!

Или:

Први вели: хајде хајде!
 Други вели: куде, куде?
 Трећи вели: мајки, мајки.
 Четврти вели: шта ћеш, шта ћеш?
 Пети вели: сики мало млека (Тих. Ђ.).

*

Овај вели: хајде, хајде!
 Овај вели: куда, куда?
 Овај вели: кради, кради!
 Овај вели: и ја ћу, и ја ћу!
 Овај вели: казаћу, казаћу (С. Грб.).

Ухвати се мали прст детиње руке па се каже: „Хајде да вечерамо!“ После се ухвати за домали и он пита: „Шта ћемо?“ Онда средњи (велики) одговара: „Што је даја Бог.“ Кажи-прст вели: „Ја ћу да украдем.“ А палац каже: ја ћу да кажем.“ Онда се он туче песницом, што ће да каже и говори се: „Чучи, мучи, Тодоре, не порасте погоре!“ (Кр. Д.).

*

Овај (палац) вели: хајд'мо вечерати!
 Овај (до палца) вели: хајд'мо де!
 Овај (велики) вели: чекаћемо оца и матере.
 Овај (до великог) вели: ко би њих чекао!
 Овај (мали) вели: не дораст'о ако им не каз'о! (Н. Б.).

*

Овај вели: хајд'мо ручати!
 Овај вели: де!
 Овај вели: позови оца и матер!
 Овај вели: не треба их звати,
 нит' ћемо их чекати.

Овај вели! ако им не кажем, не дорастао!... И није им казао; зато није ни порастао (М. К.).

Питају дете: где ти је памет, па га уче, да метне прст на чело и каже: овде. Питају га где зец пије воде, а оно показује на длану (С. Грб.).

Још забављају мање дете тиме: што му *даду* оно што тражи; што *лујају* разне ствари једну о другу, те производе јак звек или лупу; што му дају у руке тропалице, звечке или разне свирајчице трубе итд. и, на послетку, тиме, што га *йлаше*: мечком, Циганком, просјаком итд.

Већој деци, која не само могу боље *разумейи* него и *зайамйиши*, певају и повеће песмице или ређају бројанице, које после и деца броје, као:

Грличица гргутала
 Према двору на Јавору,
 Према руци¹ на јабуци.
 Питала је јараница:
 Хоћеш ли ти за гаврана?
 — Ја нећу за гаврана,
 Већ ја хоћу за голуба.
 Голуб оде у конопље,
 Те донесе три конопље:
 Једну мени, другу њему,
 Трећу куму и деверу (М. Ст.).

*

Грличица гргутала,
 Према селу на јасену,
 Према руци² на јабуци.
 Док долете једна тица:
 „Дај ми, грло, једно зрно!“
 — Ала, не дам ни једнога,
 Била брати, не лежати.
 У врх главе не вермати.
 Ја сам јадна скакутала,
 Куд су кола шкрипутала,
 Пуну гушу нагутала (М. Ст.).

*

Грличица грче,
 Петар коња трче,
 Дај ми, Петре, палицу,
 Да убијем грлицу!
 Да ми грле соли² дам,
 Да ја овну соли дам,
 Да ми ован лоја да,
 Да ја лој маци дам,
 Да ми маца миша да,
 Да ја миша жуњи дам,
 Да ми жуња перо да,
 Да ја перо свату дам,
 Да ми сват коња да,
 Да ја коња попу дам,

¹ Мислим, да је погрешно записано и да ваља: према луци,

² Ово изговори дувајући у какву цев.

Да ми поп књигу да,
 Да ја књигу Богу дам,
 Да ми Бог срећу да,
 А ја срећу па у врећу,
 Преко прага па у кућу (М. Ст. и Л. О.).

*

Дуду — ду, дуду — ду!¹
 Имам жену луду:
 Направила кашу,
 Да се деца плашу;
 Направила попару,
 Да се деца опару;
 Опарила попу.
 Ћути, ћути, попо!
 Даћу ти јајце.
 А камо ти јајце?
 Докле снесе кока.
 А камо ти кока?
 Отишла на пут.
 А камо га пут?
 Зарасла га трава.
 А камо је трава?
 Опасла је крава.
 А камо је крава?
 Убила је секира.
 А камо је секира?
 Отишла ковачу.
 А камо га ковач?
 Отиш'о код цара,
 Па учини: трт, трт!
 Трц, трц!... (М. Ст.).

*

Полетела два печена зеца,
 А за њима два хрта садрта,
 А за њима два ћорава ловца;
 Вино пију два мртва јунака,
 Служила их ћорава девојка (Мехм. К.).

¹ Ово изговори дувајући у какву цев,

*

Гребенајте гребенаље!
 Заклаћу вам шару коку,
 Орошчића без репића.
 Пррр! види горе мяса! (М. К.).

*

Кустуром по челу,
 Да не иде по селу;
 Вратилом по врату,
 Нек не иде по мраку (М. Ст.).

*

Драги ми се на Косово спрема,
 Драга му се око коња вије:
 „Кад ћеш, драги са Косова доћи?“
 „Кад се роди са запада сунце,
 Онда ћу ти са Косова доћи“ (Б.).

Или им *п*ричају овако нешто *шаљиво*: „Е. децо моја!
 Кад сам ја био стар као ви, отидох у једно велико село од
 три куће: две пуне и једна без сајбије. Приставих грне граха:
 духну ветар и грне протече: месо истече, а чорба остаде!...
 (Кр. Д.).

А да се овом приликом певају и друге песме народне
 особито јуначке, нарочито онда, кад се дете у наручју носа
 и успављује, то се и по себи разуме, а то тврде и многи
 скупљачи.

Мало дете не држе много на рукама. А кад га мајка
 држи, пази да га увек држи на левој руци. Кад нешто дају
 детету, увек му дају у десну руку, да не би било левак (С. Грб.).

3. Проходање

1) Да пре прохода

Да дете пре прохода, ваља га пре 40 дана метнути у
 дубак (Ст. М.), ваља сестра или неудата тетка при првој ме-
 сечини да га пронесе трипут око куће (Ст. М.), да му се на-
 мажу табани оним знојем на лопару при мешању попареног
 пројиног хлеба (Ст. М.), ваља га превести преко штапа сле-
 пачкога (М. К.), у младу недељу пре сунца трипут га прове-
 сти око столице или око стожера на орману (М. К.), откине
 се купина, која је урасла у земљу с обе стране и у младу

Недељу пре сунца метне се на кутњи праг па се преко ње дете преведе. А не ваља га бити по табанима (Ст. Тр.), удари по табанима (Д. Деб.), и не ваља мајка, док је трудна, да једе хлеба повратнога (који се вратио с пута) (Т. Др.).

2) Поступаоница

Да пре прохода, детету месе „поступачу.“ Кад на време не прохода, истргну летораст од макаквог дрвета па га носе цркви и метну под црквени праг, да га свет прескаче. После га узму, носе кући и њиме ошину дете трипут и рекну: „Устај лени на голени!“ (Н. Б.). Кад дете не може да проходи, меси му се „кравај“. Испечен кравај изнесу пред дете, а њему даду дренов прутућ. Жена с кравајем вели му: „Баци лескове, узми дренове!“ Онда над главом детињом изломе кравај и даду га детету да га поједе. Или му се меси *лишургија*. Запале се три воштане свеће на соври, и свака се намени ком празнику, обично Ускрсу, Ђурђев дану и Св. Ннколи, па се дете доведе до совре и да му се да ухвати руком за једну свећу, коју хоће. И у коју ухвати, тај празник држи за славу. То му је завет — слава од болести. Или се запале три воштане и свака се намени којој цркви, поју свећу дете ухвати, у ту га цркву носе, да му поп чита молитву (С. Грб.). Кад дете проходи, месе му поступаоницу, „колач с јајима“, и разломе му је на глави (Л. Грђ.). Кад дете прохода пре године, веле, „срело годину“. Онда мајка меси „поступаоницу“ и зове децу на част. Преко те пите мора дете прећи трипут, да би мање падало (Ст. Мајст.). Малом детету кад пође, мати ваља да умеси *посиуицицу* (погачу од пшеничног брашна) и на њу да метне алат од три заната, па да му пружи: и за шта се дете прво маши, тај ће занат изабрати (Ст. М.). Поступаоница је погача, која се меси детету кад почне поступати ногом, па му је деца из комшилука и из куће разломе над главом, па онда свако са својим комадом трчи на своју страну, да би тако и оно трчало (М. Ђ. М.). Кад дете не може да проходи, меси му се *посиуиача*. У детињи повој вежу се сучке па их дете (помоћу других) унесе у кућу и наложи се ватра па се на њој умеси погача, поступача. Онда се искупе деца из комшилука и више детиње главе разломе погачу, грабећи се ко ће више да одломи, па онда трче преко детета (Тих. Ђ.). Кад дете почне да ходи само, онда му леме тако звану „поступницу“. Умеси се једна погача, па се постави на

тепсију, на коју се метну и разне ствари: перо, игла, новац златан, маказе итд. Онда се позову деца из комшилука и она се искупе око тепсије, а мало дете, којем се меси поступаоница, стоји 4—5 корака далеко од тепсије. Она га позову, да дође тепсији, и оно дође; и, за шта се прво маши, веле, да ће то бити; ако за перо — писар, ако за маказе или иглу — терзија, а ако за новац — кујунџија (Ј. М.). Кад дете при ходу често пада, чини му се *ѿосѿуѿница*: то дете ухвати два друга детета за руку и воде га уз пут купећи дрвца, па му онда сва та дрвца, натоваре на леђа те их оно донесе у кућу и мати на њима испече погачу. Онда се зову комшије и ту погачу изломе детету над главом и од ње сви узму и једу (Св. Буш.).

3) Кад не може да прохода

Кад дете не може да прохода, онда га у младу Недељу пре сунца метну на лопату па га трипут обнесу око куће: једни вукући лопату а други држећи дете на њој и говорећи: „Баци лесково, узми дреново! (Д. Деб.).

Кад дете дуго не може да прохода, „секу му страх“: у млади Петак рано у јутру пре сунца изведу дете на дрвљаник па му накупе шаку ситна грања (сувади), вежу у дењчић и метну му на раме, па га доведу до прага и ту му скину то време и метну на праг. Онда му донесу секиру и мати му помогне да је подиже и да удара по оном грању, да га пресеку, те пола да падне у кућу а пола напоље. При сваком удару једна баба пита: „Шта то сечеш?“ А мати одговара: „Сечем страх, да Миле (име детету) ходи, да проходи, да се ослободи!“ Тако трипут. Ово сам видео у Сурдулици окр. врањског. А у Лесковцу окр. крагујевачког раде овако: На Врачеве или на Св. Вартоломеју, не знам тачно, опет рано пре сунца узму дете и поставе га на коленику (оно, на шта се пређе мота) као да јаше па га трипут обведу око огњишта говорећи: „Коленика врчи, наше дете трчи!“ Тако трипут (С. К.).

4) Седење и усправљање

Дете седи на крилу, кад га држе, на руци. кад га носе, и најпосле на кревету или на простирци на земљи, кад га оставе само. Онда га обично ограде јастуцима, да се не претури, и даду му каквих играчака, да се забавља. То је у неку руку

почетак усправљања, и ако још не на ноге. Детету у том положају јачају мишићи у слабинама и крстима, који држе тело усправно, и дете се навикава да буде само.

За овим поступно долази *усправљање*. Дете се држи под мишице а усправи се на ножице, па се пусти да ради ножицама као да иде, док међутим тежина тела његова падне на руке онога који га држи. Мати га усправља и на крилу и пусти да стоји само; а чим се дете поведе да падне, она га ухвати и дигне у вис (С. Грб.). Кад дете пуште да стоји, говоре: дуб, дуб, дуб! Или: таји, таји, таји!... Или: само, само, само! Усправљају га и уз кревет, уза зид, уз већу столицу итд.

Али највише дете стоји у *дупку*. Дупкови и јесу за то, да дете у њима *своји*. Њих има више врста и све их можемо поделити на двоје: на покретне и непокретне. Непокретни су као да чешћи и обичнији. То је једна четвртаста даска доле и једна таква горе или заокругљена и на средини пробушена; а обе су везане са четири ногара. Дете се провуче кроз горњу до пазуха и стане ножицама на доњу; па дубак с њим метну где хоће и наместе лепо, да се не претури. Дете у њему може само да *своји* и да се обрће на коју страну хоће. На ову горњу му даску међу и какву играчку или што за јело. Друга најобичнија врста је побијен колац у земљу у висини детињој. На тај колац се натакне један полукруг дрвени, у који је опет спред углављен други полукруг као обруч, који се притеже и попушта по потреби. У тај затворени простор између њих метне се дете, те у њему стоји и може око побијеног коца заједно с овим горњим делом дупка, у којем стоји, и да се окреће; али с њим заједно и да падне, ако се он скине с коца. Покретни је дубак као и први, само што доле није даска, него су точкови, који се окрећу, чим дете грудима гурне дубак. Тако у томе дупку дете и иде, заједно с дупком. И с тога би ова врста била најбоља, али је и најређа, особито по селима. У Ст. Србији дубак зову „стоало“. Трећи дан трећег месеца меће се дете у дубак или *сшалац*; али пошто је још слабо, само се мало придржи па се извади. А кад очврсне, онда стоји само и по пò сата. У деветом месецу меће се у ходаљку (по варошима) и тад почиње и да пузи, да дуби и да се усправља уз ниске предмете а десетог и да хода (Ст. Мајст.). Од три месеца дете се меће у *дурацк*, и ту се одупире ногама те и седи и стоји, а после у дубак; а од 8 месеца ухвате

га за руке и уче да хода, а помажу се и неким колицима, која оно гура пред собом (Св. Буш.). У нас мало има дупкова по селима, него га пусте, да се само учи усправљати (М. Л.).

Кад дете још не сме да се усуди да коракне ножицом само, оно се спусти на земљу па мили, пузи, *лази*, те да дође до матере или онога што жели. И то је први ход дечји, прво кретање с места на место. И за чудо, да овога има много у народа нашега, и ако је то нездраво и штетно као и стојање у дупковима. Отуда је и оно:

Лази, лази, Лазаре,
Те долази до мене,
Прихватај се за мене,
За свилене рукаве,

Простру поњаву па дете положи потрбушке, а пред њега ставе нешто што оно воли, и оно се вуче, *лази*... (С Грб.). Отуда је и она загонетка: Ко у *јутру* иде на *четири* у подне на две а у вече на три ноге? (Човек). Кад се дете навикне овако да иде, оно се после и не труди да се усправља и да иде, те за дуго не прохода.

Кад се навикне да стоји, онда га усправе на сред куће или собе па га оставе само, а они се измакну и дозивају га да им дође; и оно мора да пође ономе у наручје, и тако учини први корак. Кад се ослободи, да само стоји, оно се одважи и да коракне. Од овога часа оно се све више пушта од разних предмета те стоји и иде другима.... Кад се дете навикне по мало да стоји, онда га усправе уз колевку, клупу да иде поред ње. Доцније га уче да иде помоћу колца или колица. Она имају три точка: један напред а два су позади. Над овима је једна пречага, за коју се дете ухвати па гура полако колица и иде за њима (С. Грб.).

Кад се дете почне усправљати, онда га држе под мишице па га клате десно и лево и певају му:

Дудо, бела дудо,
Дудо, шалвар — дудо,
Дудо, не ломи се,
Дудо, не крши се! (Тих. Ђ.).

Узму дете под мишке па га по соби воде и певају му:

Дудо, кадо дудо.
Де покажи, дудо,
Дудо, шалвар гаће,

Дудо, ситно играј,
 Дудо, право иди,
 Дудо, не ломи се,
 Дудо, не крши се! (С. Грб.).

Кад прохода, говоре му: „Хајде, хајде, пусти врбове,
 узми дренове!“ А кад једва иде, певају му:

„Шетало, петало,
 Једва д..е кретало.

Или:

Шетало, петало,
 Једно с' дете кретало,
 И тако је заспало (Ст. М.).

Кад иду кудгод даље и брже, мало дете воде за ручицу.

5) Кад прохода (Несрећни случајеви)

У животу човековом несрећни се случајеви дешавају у свако време. Али њих никад нема више него у овој периоди проходања.¹ Дете се тада дочепа својих ногу, па, радосно што може само да оде свуда куд хоће, оно срља у сваку опасност, не познајући је још. С тога је у ово време и најпотребнији чувар детету, који ће га водити кроз живот и чувати од опасности. По варошима су то дадиље и „киндсмадле“, а по селима саме мајке, колико могу да стигну од послова, и старија браћа особито сестрице.

¹ 1889 године, дакле на годину дана после објаве за скупљање грађе за Народну Педагогију, задам ученицима за домаћи задатак: да побележе све несрећне случајеве с малом децом из овога доба, за које случајеве они знају с тачним назначењем места и описа догађаја самога, а по могућству с назначењем и имена детета и његових родитеља. И успех је био преко мога очекивања. Сваки је ученик забележио из свога детињства и околине своје масу истинских, конкретних несрећних случајева, у којима је жртва или сасвим пропала или тешко осакаћена, да је и данас богаљ. И ту тек ја видим, како је огроман број ових невиних гробова од прве радости првом кораку!... То ми дâ повода, да идуће године замолим све пријатеље своје и дечје, да ми доставе све несреће случајеве с децом из места свога и ближе околине. Одзив је и овде био обилан, и тако дођем до богате збирке ових случајева, коју уредим и штампам под именом: „Дечји Анђео хранитељ или збирка несрећних случајева с децом“, те су тако и читаоци његови могли видети, колики порез човечанство плаћа неумитној „судбини“ за малу непажњивост своју у природи, у ономе што му је најмилије и најскупље, у — породу своје!

Најчешћи су несрећни стучајеви с оштрим или шиљастим предметима, с ватром и машином, са животињама, особито свињама и говедима и падањем у кречане и бунаре; а има и тровања.

Народ је наш прилично равнодушан према овоме. Верујући у судбину, он мисли, да се свакоме мора догодити оно што му је „суђено“, те се слабо стара да отклони и оно, што би очевидно могао отклонити. Отуда је у њега много више ових случајева него на пример у Немаца и него што би морало да их буде.

Кад дете прохода, ваља најпре да пође истоку и десном ногом, па ће му сваки посао ићи напред кроз цео живот (Ст. М.).

4. Проговарање

Устајањем и усправним ходом човек се већ одвојио од осталих животиња. Али се тек *говором* издваја још више. Тако је и код детета. И у колико је ход одлика човекова, коју дете стече кад прохода, у толико је говор још и значајнија. Зато је и једва чекају. И први осмејак и прво гуканье, прве речи и прво проговарање родитељима је најслађе и најрадосније.

1) Да пре проговори

Да би дете пре проговорило, не сме се „замучкивати“ т.ј. рећи му, да мучи (да ћути или шути), јер може и онеми. А ако га нехотице замукну, зову каквога просјака, те га овај покуца својим штапом по леђима и да му комадић свога испрошенога хлеба да поједе — да не би онемило (Мед. М. К. и В. Рад. и Ст. Тр.); кад дете плаче, не ваља му говорити да шути, јер неће дуго проговорити (Ст. М.); једна мати нећкала своје дете из шале, а суседа јој рекла: „Не хрди своје дете, јер ти дуго неће проговорити (В. Б.); даду му парче хлеба, које је било у циганском џаку (М. Ђ. М. С. Грб. и С.), па ће брзо прозборити као циганче (М. Б.), ваља да једе хлеба из циганске торбе, или да се окаде на парчету од чегрталке с воденичног камена (Ст. М.), или да му се замеси колачић у воденици чекеталом (М. Ђ. М.).

Не ваља: да жена крије своју трудноћу, јер колико би месеца крила толико јој година дете не би проговорило (Ст. М. и М. К.); да се дете љуби у уста, јер неће дуго прого-

ворити („Здр“.); да се детету даје меса од пилета, које није пропевало (М. Ђ. М.); и рибе („Здр“.); да мати једе од прихваћених хлебова, јер ће се детету прихватити језик за непце (а, ако ово буде, бабица му у седми дан просече парицом (Св. Буш.).

Кад дете не проговори на време, запајају га водом из клепетуше (меденице) (М. Ђ. М.); умеси му колачић на камену воденичном кад меље (К. П.); однесу га у воденицу и тукну му чело трипут о чекало и рекну: „Као што тропа ово чекало, тако и ти да почнеш да тропаш и да говориш (Н. Б. и Д. Деб¹); замесе колач на млинском чекалу, па га испеку у лугу и дају му по мало (Ст. Мајст. и М. К.); на Бадњи дан доцкан увече метну дете и певца у врећу па обнесу трипут око куће и вичу: „Пропевај, певче, проговори немче! (М. С. П.); кад кокош изведе пилиће, пази се кад ће који пилин први пут пропевати; и ко чује, он узме дете и рече трипут: Пропевај, певче, проговори немче!“ (Л. Грђ.); у звоно од овна или овце сипају воде, па је дају детету да пије, или се дете однесе у воденицу па се на чекетало мете качамак и да дете да поједе (С. Грб.); после 4 месеца поје га водом из уста (Ст. М.); пре но што новорођенчету даду сису, измере му концем уста па тај конац завежу мртвим узлом; па кад му буде пола године, они одреше тај узао да дете проговори (М. К.); уочи младе Недеље кад оперу судове оставе сплачине па сутрадан пре сунца пробуде дете, захвате оних сплачина и даду му да трипут сркне(!) па ће проговорити (М. К.); метну га у врећу, оставивши му само главу напоље, па га носе око куће а један запита: шта то носи, а он одговори: „Носим пуну врећу речи“ . . . . Ако дете не може да проговори и из уста му теку бале (лиге) кажу: „има под језик“ и онда му жене секу бријачем неку жилу под језиком (Ат П.).

2) Прве речи

Обично је први глас који дете изговори: *г, г г, агг* . . . Отуда се каже, да дете *гуче*. Затим стане притискивати усну на усну и испадне му: *м*: ам, мам и отуда прва реч *мама*. Онда стане притискивати језиком о зубе и отме му се глас *ӣ*, и отуда ат, тат, *ӣаӣа*. И то су обично прве речи, које дете изговара. Онда долази *н*, нан, нана; а за њим *б*, абб . . .

¹ Отуда обично брбљивцу кажу: „као да је чекалом ударен“. (Н. Б.).

баба. Од самогласника дакле долази само *a*, јер је њега најлакше изговорити. За остале ваља дотеривати уста и усне а то дете још не уме. Од сугласника после *m*, *n*, *ni* и *b* долазе још *p*: па, па; и *d*: ад, да, дада. Отуда у свих достављача прве речи су: мама, тата, нана, папа, баба, дада.... Познато је свима, да дете сваку реч у почетку изговара другојаче, како може, а не онако како је ми изговарамо. Вода му је „ту-ту“ изговорено уснама, за тим „ода“ па најпосле вода. Хлеб каже „па-па,“ па после „еба“ па најпосле леба. Тако и имена животиња и чељади у кући оно најпре изговара краће, на свој начин, па се после то исправља и дотерује. А неке речи остану тешке и за доцније. *r* и речи с њим дете најдоцније изговори. Има и одраслих, који не могу да изговоре *r*, него место њега изговарају *l*: лука, ламе, ласт, длум, а у средини га и прескоче: виног'ад, ст'њиште итд.

Прве су речи: мама, тата, тета, дада, деда, баба, леба.... и с дана на дан детињи речник бива све већи, и већ у трећој години многа деца науче лепо да говоре (С. Грб.). Речи: мама, ћаћа (не тата) уче дете говорити, па уопште родбинске називе, ако какве родбине има: ћећа место сестра, вујск = ујак. Друге речи учи само по себи. Ну особито се мати радо разговара са својим дететом, дакако, већином „тепајући.“ Знадем деце, која су пре изговорила „мама,“ а опет која „ћаћа;“ ну код малог се боље чује „тата“ но као „ћаћа.“ За тим се чује „баба.“ Дакако, да пре тога разне гласове даје; а не могу за стално рећи, да ли пре изговори *a* или *e*; ну бити ће *a*, јер су прве речи са *a*: мама, тата... Самогласи *o*, а по готово и *u* најкашње се изговарају, јер код све пажње нисам опазио да би дете у почетку свога говора изговорило коју реч са *o* и *u* (В. Б.).

Из милости детету кажу: *пиле* моје, *јагње* моје, *злајџо*, *анђеле*, *душо*, *рано*, *кученце*, *дикице*, *голубице*, *голуйче*, *очи* моје, *снаго* моја, *срце* моје, *кућо* моја (С. Грб.)... *Милошће* моје, *лепо око* моје, *злајџо* моје, *голубак* мој, *пичица* моја, *злајџо* моје, *љубица* моја, *једина* моја, *срдашце* моје, *ружица* моја, *анђелак* мој, *душица* моја, *мишић* мој, *славујак* мој, *жабице* моја, *јабуко* моја, *босилче* мој, *рибицо* моја, *јагњешце* моје, *бисџро* или *лејо око* моје, *храно* моја, итд. Све се ово каже у своје време, нпр. лутко моја каже се малом детету у повоју, кад је мирно и умилно; шећерна (цукрена) ружице,

кад га љуби, славујак мој, кад дете гуче и хоће да говори, јабуко моја, кад је лица пуна и румена итд. (В. Б.).

Опет из милоште, а може бити и ради лакшег изговарања, деци не казују пуна имена сродничка него скраћена: отац је *ша̄ша*, мајка је *мама* или *нана*, брат је *ба̄ша*, сестра је *сека*, ујак је *уја*, тетка је *ше̄ша*, стриц је *чика* итд. Животиње већином зову по гласу: крава је: *му*, теле је: *ме*, овца је: *ба*, јагње: *бе*, мачка: *мау*, пас: *ав*. Тако се тепа и јелима и оделу и др. стварима.

Ув ове почетне речи науче дете још из малена, да говори и друге речи, које не би требало никако ни да чује, на пример да кога од укућана *оисују*. (Ил. М.). Има неких, којима је мило да им дете уме опсовати кога и кажу: не мари, оно ће се после сетити да не ваља (М. Л.).

Малу децу, кад проговарају, често уче и да грде и руже другога, особито кад им ко што учини, те се расплачу, па их умирују. Онда му дете говори: 'котино једна, с'ињо једна, маш!... и нахрани га чим не треба и опсује му шта не треба.

3) Први говор и прве песмице

Кад речник детињи буде већи, кад оно могне исказивати и поједине радње, оно онда већ почиње да склапа и реченице и да говори. Дабогме, да је у почетку и тај говор детињски, с особитим речима и изражавањем; али се он све више приближује ономе у одраслих, докле се најпосле с њим и не изједначи сасвим.

Поред обичнога говора народ вежба децу у говору и разним песмицама и бројаницама. Старија их деца уче и говоре, а млађа их слушају и труде се, да их и сама запамте и искажу. Тако су оне и прво вежбање у говору.

Та, та, пуна шака злата (Л. Грђ.).

Ватри:

Гори, ватро, горцем,
Ето бабе коцем;
Гори, ватро, пламеном,
Ето бабе каменом (М. К.).

Кад прећу хлеб у ватру:

Беш'те, децо, из куће,
Андракача крув преће (М. К.).

Кад се дими :

Иди горе, диме,
 Константине,
 Тамо су ти врата,
 Куда ваља проћи,
 Овамо су кости,
 Па ћемо те пробости, буф! (М. К.).

*

Салих кола од олова,
 Па упрегнух сто волова,
 Ћа, галеша, ћа, рамеша!
 Стаде вѠла рикњавина,
 Стаде кѠла шкрипњавина (Ив. З.).

*

Тамо, диме, карадиме,
 Тамо су ти врата,
 И печена јаја,
 И с маслом погача,
 И дедове кости,
 Чим ћемо те бости (Ив. З.).

Кад кокају кокице :

Пуцајте ми кокице,
 Као моје песнице,
 Од буцака до буцака,
 Уврх оцака! (М. К.).

Кад киша пада :

Падај, падај, кишице,
 Да нам буде шенице,
 Да се деца хране,
 Па да Бога хвале! (С. С.).

*

Дај, Боже, кишице,
 Родне, плодне и угодне,
 Да нам роде кукурузи,
 И пшеница белица,
 И у пољу травица!

*

Иде киша, преби миша,
 Дође дикла, па га прикла;

Дође Мара, па га пара ;
 Дође Реза, па га среза ;
 Дође стари, па га свари ;
 Дође млади, па га хлади ;
 Дође шуша, па га куша ;
 Дође баба, па га слаба (М. К.).

*

Пада киша преби миша ;
 Дође Реља, па га дера ;
 Дође стари, па га вари ;
 Дође бели, па га дели ;
 Дође жути, па се љути ;
 Дош'о је и брко, па га је посрк'о (Ив. К.).

*

Паде киша, те улови миша.
 Дође Шкодра, те га одра ;
 Дође маче, те га наче ;
 Дође куче, те г' одвуче ;
 Дође М.....,¹ те га поједе.

Да престане киша :

Престан', престан', кишице,
 Молила те мајка,
 До Петрова данка,
 На камену седела,
 Двоје деца држала :
 Првом име Навора,
 Другом име Преора,
 Преврни се небо,
 Као чисто сребро ! (М. Н.).

*

Престан', кишо, кишице,
 Мајка ти се мољаше,
 У језеру стојаше,
 Два детета дојаше :
 Једном име Станко,
 Другом превртанко.
 Преврни се, небо,
 Као чисто сребро !

¹ Деца казују име једно другом, те се „товаре.“ Особито помињу оно, које забављају.

*

Падај падај, снеже,
 Нек се гора слеже,
 Нек зечеви беже,
 Јер се ражањ реже (Ив. З.).

*

Кад нађу пужа :

Пуж, муж! Пусту роге ван,
 Да ти куће не продам,
 Старом деду за духан;
 Пусту, пужу, рогове,
 Да хватамо волове,
 Да оремо долове (Ив. Кл.).

*

Пусту, пужу, рогове,
 Да ти мајка не умре,
 Да ти деца не плачу,
 Да ти круха не ишту,
 Да ти воде не пију (Ив. Кл.).

Кад граде свиралице од врбове коре, па скидају кору :

Одскоч', кора од јавора!
 Масна си, сласна си,
 Печена си, варена си,
 Мени кора, теби вора (?) (Ив. Кл.).

*

Дерем ли ја? Дерем тебе.
 На опуте, на каише,
 Пусту маст, да ти даднем сласт! (Ив. Кл.).

*

Кад се љуљају на љуљашци :

Опаша, цупаша,
 Сустала нам кулаша;
 Немам зоби да јој дам,
 Да ме вози сваки дан (М. Н.).

Кад је облачно :

Ведри, ведри, ведрило,
 Цакли, цакли, цаклило.

У пољу су овци и шарени јањци,
 Једна овца сиротица :
 Дај, Боже, сунца! (С. С.).

*

Дај, Боже, сунца!
 Да огрејем руке,
 Да потерам Турке,
 На хаџина врата.
 Хаџиница хуче,
 Изгубила кључе,
 Нашла јој је Саје,
 Па јој их даје (Ив. З.).

Кад неко квари игру :

Али волиш ићи луком,
 Али страном?
 Ако волиш страном,
 Убио те мрав граном!
 Ако волиш луком,
 Убио те мрав руком! (Ив. З.).

*

Ко утече од игре
 До игрина конца,
 Чађа му од лонца! (Ив. З.).

*

Ко разврже игру,
 Разврзи га Боже,
 На четири коже!
 Свеж'те га за стан,
 Бите га ваздан!

Такве су и ове :

Лети Иле странчицом,
 Умеће се гранчицом;
 Лети Анђа долином,
 Умеће се глогињом (М. К.).

*

О мој стриче,
 Магаре ти риче,

У зеленој ливади,
У сапону сапето,
На припону припето (М. К.).

*

Носим коку на пазар.
Па је дајем за динар.
Не могох је продати,
Па је почех глодати (Ив. З.).

*

О, мој брате радате,
Све ти козе брадате.
Само једна врана,
Чепнула је грана (Ив. З.).

*

Куку, леле!
Крепа баби теле.
Шути, баба,
Сутра ће и крава (Ив. З.).

*

Дај, пчелице меда,
Бого ти зла не да',
Него добро свако,
Мед скупила лако,
Деци га давала,
Деца га лизала,
Лижући скакала! (Ив. З.).

*

Богу хвала и слава,
Попу слама и крава,
И уз краву зоб,
И у торби боб (Ив. З.).

*

Мали, бали,
Лук ти се вари,
Доле на страни,
На зеленој грани:
Док ти дотрк'о,
Мачак лук посрк'о (Ив. З.).

*

Данас дан, сутра дан,
 Прекосутра Бадњи дан.
 Идем штогод да продам,
 Да намирим Божић-дан (Ив. З.).

*

Кукавица кукуће,
 Омерчићу виш' куће.
 Омерчић се срди,
 Кукавицу грди,
 Омерчић се љути,
 Лице му се жути (Ив. З.).

*

Коза бара чобана продала
 За каблицу млека — не било јој лека! (Ив. З.).

*

Беж', кошуту, стрмо доле,
 Ето момка брзонога!
 Момак ће те уловити,
 Цару ће те поклонити,
 Цар ће њега даровати (Ив. З.).

*

Мала маца миоче,
 Хоће млеко да лоче.
 Не даду јој локати,
 Почеше је чокати (Ив. З.).

*

Киша лије, сунце грије;
 Цигани се легу на великом брегу (Ив. З.).

*

Бежи магла с магличима,
 Ето попа с попићима,
 Носи жигу на ожегу:
 Где те стигну да ожегу,
 Где починеш, да погинеш (Мом.).

*

Бежи, магло, вихором,
 И на перо и на рог:

Ето попа за тобом,
 Вуче сабљу за собом,
 Где те стигне, да те шине,
 Где починеш да погинеш! (Мом.).

*

Ето зоре иза горе,
 Ето дана иза грана,
 Ето мрака из буцака (Ив. З.).

*

Сутра Петак,
 Доћ'ће тетак:
 Даће ми полу (пола гроша)
 Да куним колу (колачић)
 Даће ми пару,
 Да купим шару (Ив. З.).

*

Сутра нам је недеља,
 Женићемо медведа,
 Медведова сина,
 Да пијемо вина,
 Медведова тетка,
 Да пијемо до Петка (Ив. З.).

*

Хајд'мо у куме,
 Да нам свари пуре,
 Нек залучи медом,
 А на врху ледом (Ив. З.).

*

Зец, зеко, ко ти је рек'о,
 Да млеко локнеш,
 Да мало скокнеш? (Ив. З.).

*

Снела кока јаје,
 Савици га даје.
 Савица га неће,
 У ватру га преће,
 Крај себе га меће (Ив. З.).

*

А, бе, це,
Пуна кућа деце,
Хлеба ни мрвице (Ив. З.).

*

А, бе, це,
Пој'о вук телце,
И попове штенце.
Не жали поп телце,
Ма он жали штенце:
Сеоски су телци,
А попови штенци (М. К.).

*

Апа, упа, уп!
У нас зелен ћуп.
Ко се први јави,
Биће му по глави (Ив. З.).

*

Л'јепа крава љепава,
Л'јепа сина имала,
А унука манита (Ив. З.).

*

Јаре, баре, ноге ти се варе.
Нек се варе, чобаним' су драге (Ив. З.).

*

Кад се жени купус момче младо,
Он узима сланину девојку.
Доведоше проју бајалицу:
Проја баје, купуса нестаје,
Проја баје, сланина се каје (М. К.).

*

Зечић лети кроз гору
И дивани сâм себи:
Мили Боже, што то бити може,
Што ме људи терају,
Кад им нисам ништа крив?
Травица ми храница,
Водица ми појица,
А лешчица кућица (М. К.),

*

Један, два, три, четир, пет,
 И мој драги — то су шест.
 Ја га послах у Осек,
 Да донесе бео цвет,
 И за грошић отрова,
 Да отрујем злотвора (М. Н.).

*

Патка вели: па!
 Гуска вели: гу!
 Хајд'мо зеленом лугу!
 Одоше нам говеда,
 Преко брда голема.
 За њим' муха и обад,
 И девојка Љељена,
 Носи киту невена,
 Да накити девера,
 Девер коња вада,
 Лијепа му млада („Шк. б.“).

*

Платно жаба бијелила,
 На камену седила.
 Њој долази рак из воде,
 Па је својим брком боде.
 Проговара раче-баче:
 „Ој, Бога ти, жабо бабо,
 Дош'о сам ти кћер просити,
 А за мога рака брата.
 Можеш ли је одмах дати?
 И на племе погледати?“
 Окрену се жаба-баба,
 Па говори раку-баку:
 „Ид' отале, раче-баче,
 Не дам теби моје кћери,
 Да је водиш раку брату!“
 Окрену се рак на пети,
 Па говори жаба-тети:
 „Ид' отале жабетино,
 Твоје племе неваљало:
 Напред идеш, натраг гледаш,

Самар носиш к'о парипче,
 А крекећеш к'о јариште,
 Твоја ћерка буветина,
 Твоја кућа локветина,
 Кћер ти нисам ни просио,
 Само сам се нашалио (Ив. З.).

*

Стојане бане,
 Вика те мајка, да кашу кусаш!
 Кам' каша? — Изедоше сватови.
 Кам' сватови? — Отидоше путем.
 Кам' пут? — Обрaste га трава.
 Кам' трава? — Попасе крава.
 Кам' крава? — Поједе је вук.
 Кам' вук? — Сакри се у луг.
 Кам' луг? — Исече га секира.
 Кам' секира? — Раскова ковач.
 Кам' ковач? — Сакри се у мех.
 Кам' мех? — Изеде га мољац.
 Кам' мољац? — Изеде га пет'о.
 Кам' пет'о? — Изеде га хрт.
 Кам' хрт? — отиде код цара па рече: трт! (Кр. Д.).

Исто ово, мало другчије, и из Куманова.

У народа је нашега безброј оваких малих песмица или бројаница, и овако мањих, за мању децу, и већих за већу и одрасле. Али их ми овде више нећемо ређати.

5. Учење у овој периоди

1) Прво занимање дечје

У првој години дете сиса и добија зубе, и на крају прве године или у почетку друге по правилу одбија се од сисе и прелази на обичну храну, да је само жваће и припрема за варење. У другој години дете прохода и само се креће с места на место. А у трећој оно и проговори. У напредније деце ово бива и мало раније, као што се и у назадније све ово помиче мало доцније; али је у великој већини случајева овако. Тек је дакле у трећој години дете стекло све одлике човекове. Оно сад може не само да иде усправно и да говори него и да *разуме* све што му се рекне. И безброј радња, које му

требају као човеку за одржање оно почиње сад да учи. Да се свуче и обуче, да се обује и изује, да се умије, да једе кашиком и пије чашом, да поиште све ово и каже кад му што не достаје, да иде напоље, да љуља или придржи бебу, ако је има, да мајци што донесе и дода, да чарне ватру, да донесе које дрвце, да истера кокоши из куће, да нахрани пилиће или пловчиће, да затвори врата: ето, то је прва наука и први посао дечји. Ставе му ваган пред њега и ужицу па му је намести у десну ручицу и држе му једном руком ужицу у његовој шаци а другом за његов лакат те му је подиже и примиче к устима, а после му виче: „Ела ти сâм“.... Саставе му прсте, да не пропуштају воду, па му онда сипају, а оно се само умива (М. Л.). Већ од 3 године љуља бебу, донесе пелену, седи код колевке, пази на ватру; а после женска деца и преду („пупуњцу, гаћник“), везу крпе, помажу при прању, кувању итд. (Ат. П.). До четврте године деца граде лутке и играју се с кучићима и мачићима, а после мушка почињу да дељу, да граде колица од коре од тикве и од лубенице, кућу од камичака и дрвећа, колибу, гусле, играју се ораха, граде свирке од врбе, пуцаљке од зове, воденицу на поточићу, кошеве од прућа, тор и овце, обор и свиње; а зими се клизају грудвају, праве човека од снега итд. а старији се играју разних игара... Код сељака деца никад нису беспослена. Још од 4 године дете почне да врши неке послове; и, што је старије, то му се и тежи посао одређује (С. Грб.). Деца се најпре уче чувати хајван: од 3—4 године пристају уз чобане а од 5—6 шаљу их за теоцима. Исто тако и женска, само се она уче још и плести (Л. Грђ.). Мајка почне учити дете: да не дира што је погано, да не иде у блато, да свршава нужду напољу, да је чисто.... и онда га и отац узима у руке, а дотле не, јер га је срам (М. Л.). Како су се задруге распале, од онда се и деца све више приучавају послу, а ја бих рекао, и превише се употребљују. Сви без разлике веома лепим и љупким начином своју децу уче к раду. А догађа се, да мајка чак и моли своје дете да ово или оно уради. Најглавнији је посао — паша. Мало дете иде с гускама, већи за већом стоком, а чим мало ојача, већ с оцем и стоку храни и сваки пољски посао обавља. Који су имућнији, они не силе децу на рад, а ови су обично лењчине (В. Б.). Кад први пут дете стане на ноге, уче га да им донесе „сучке“ на леђа упрћене, које сагоре и од тога жара испеку му „колач“, од којег оно мора

да једе, јер кажу: „ваља се, да чвршће ходи“. Даље, ако је дете мушко, уче га како ће да чува и да броји овце, показујући му ово на шљивама или орасима, како ће да гради кола од тикве и да их вуче итд. Ако је женско, уче га како да помаже матери: да преде, плете итд. Кад све уради лепо награђују га тиме, што му обећавају да ће му штогод купити било за јело било од одела, или да ће га водити куд оно воли, и дају му првенство међ осталом децом, и другој деци говоре: гле, како овај ово и ово ради, а ти нећеш!... (Ил. М.).

Кад женско дете напуни пет година, мајка га почне учити женским радовима. Прво му даје мало вуне или кудеље да преде, те да научи вретено окретати. То што дете опреде, бацају у воду заједно с вретеном, да би детету ишао рад лако као вода. Затим дају детету игле и плетиво и мајка му показује да прави петље и да плете чарапе. Прве чарапе обују мачки, па их баце у воду, да би детету рад био чист као мачка и ишао брзо као вода. Кад дете не преде, мајка га плаши: „Работај, ћерко, да напредеш велико клупче: да њиме затворимо комин. Јер, ако не извршиш толико клупче да њиме затворимо комин, сићи ће Турчин низ комин, па ће те ухватити и руке метнути у ступу па ће да их стуца (С. Грб.).

Девојчици даду плетиво т.ј. иглу и пређу и упућују је како да плете или јој даду иглу с концем и платно па јој кажу да продева иглу кроз платно. То раде девојчице до 6—7 година а после их дају „у мајсторицу“, т.ј. у другу кућу, у којој има какво чељаде, девојка или жена која уме лепо да плете везе и шије (Ј. М.).

Кад му буде пет година, оно иде с чобанима, те чувају стоку: овце, козе, свиње, говеда и онај га чобан учи, како да чува стоку, и врће му овце или заостале дотера и казује чобану кад му оде стока у штету, и тако научи, па после и само буде чобан међу првима. А ако не понесе за јело, оно у вече, кад се врати, још с врата виче: „дај ми, мама, хлеба!“ А мајка му вели: „А, а; тако, тако, синчићу мој! Што ниси понео јутрос, кад сам ти давала?“....

Од пете па до седме године у нас дете на селу научи: код куће да пође мајку што послушати, пази да се теле на вези не завеже, чува прасад, па, ако су мали, оно се и игра с њима а мајка му донесе комадић младог сира и погаче или парче тубока (тубок или тубожак је млад још непосољен сир, кад се одвоји од сурутке), или врућег колача из огња, или чашицу варевине (слатко млеко), или нешто воћа. А ако нема

ништа, оно плаче и виче мајку; а она му вели: „ћути, ћути, сине, и пази да ти се прасићи не погубе или не поварају (не оду у штету), а скоро ће вечера!“ И оно се утеши, пипајући се по трбуху . . . . (Н. Мр.).

2) Шта не ваља или не смеју да чине деца

1. Деца не ваља да *једу*: крило од кокошке, да их пушка не би убила (К. П.); мозак од свињчета, јер неће моћи да науче читати (М. Б.); реп од прасета, јер ће их пси уједати (М. Б.); орахе на Божић, јер ће патити од крајника (Ст. М.); зелен рењгуз (огроз), јер колико би зрнаца од њега појело, толико би се змија у њему зачело (М. К.); неостругане колаче крваје (Д. Деб.); да глођу кости, јер ће заборавити кад их куда родитељи шаљу (М. Б.); и да једу при заласку сунца, јер ће добити жвале (Д. П.).

2. Не ваља да пију воде преко руке, јер ће добити далак (Ст. М.).

3. Не ваља да јашу псето, јер ће да смрде и од тога неће да порасту (Д. П.); јер би остала нема (К. П.);

4. Да седе на прагу, јер ће се зацењивати. (М. К.).

5. Да спавају измеђ оца и мајке, јер ако им се што деси, не могу се излечити (Л. Грђ. и М. К.).

6. Да иду на једној нози, јер би рамала благо (М. К.): јер би остала удовац или удовица (Д. П.).

7. Да иду натрашке, јер им се онда радују ђаволи а анђели плачу (Ст. М.).

8. Да мокре на пут, јер ће поред ватре дим ићи све на њих (Д. П. и Ст. М.).

9. Да окрећу запаљено дрво, угљен или жишку, јер ће мокрити под себе (Ст. М., Ср., М. Бог., Д. П. и Вл. К. П.). јер би их лајали пси (Д. П.).

10. Да жлицом гурају у ватру, јер би их болели зуби (М. К.).

11. Да гламњицом (угарком) шарају по пепелу, да не мокре пода се (Мед.).

12. Да бију жабу, ласту, кукавицу и даждевњака, јер ће им умрети мајка (Ср. и Ст. М.), ни гуштера, ни да разваљују мравињак (М. К.).

13. Да дирају у птиће, јер ће им умрети отац и мајка (Л. Грђ.).

14. Да мртву змију дижу повише колена, да им се живот не прекрати (Ср.).
15. Да задњицом затварају врата, јер би наудила сама себи (Л. Грђ.).
16. Да пређу преко прага обувена само у једну ногу, јер би им умрла мајка („Здр.“).
17. Да се хватају за гушу, да им не порасте гуша; а ако се нехотице дохвате, онда ваља да хукну у прсте (Вл. К. П. и М. Бог.).
18. Да се подгвирују (под краке), јер би боловала (Ср., Ст. М. и Вл. К. П.).
19. Да се пљују, јер ће добити пљугавице по лицу и врату (Ст. М.).
20. Да мрсе у Среду, Петак и у посте, јер би добила пљугавице и красте (Ст. М.).
21. Да једно друго прескаче (Ст. М.).
22. Да броје звезде, јер ако се намере на своју, умрла би (М. К.).
23. Да пређу преко ужета, јер не би порасла (М. К.).
24. Да се огледају у води, јер би их болела глава (М. К.).
25. Да чупају траву, јер ће ударити киша (М. К. и М. Бог.).
26. Да се окрећу, врте и ударају машом око огњишта, јер би рамала и добила вртоглавицу (М. К.).
27. Да машу ногом, јер звоне псима (М. К.).
28. Да се бију, јер би им излазили чиреви (Ст. М.).
29. Да преврћу свој чанак, или да га мећу на главу или под ноге, јер би била несретна и слутила на сиротињу. А којем увек претиче, биће богато и срећно (Ст. М.).
30. Да на Божић иду боса по слами, јер би им преко године излазили набоји по табанима (Ст. М.).
31. Да беру млечику, јер би им излазиле брадавице где год кане онога млека (М. К.).
32. Да се огледају на огледалу док су мала, јер би се деца нагло множила (Ст. М.), јер би му мајка родила пре но што оно наврши годину (Вл. К. П.), пре годину дана, јер неће имати нура (свежине) у образу (Ст. Тр.).
33. Да мало дете гледа преко себе, јер се може разболети (Ст. М.).

34. Да држе руке међ ногама, кад спавају, ни дању под појасом, јер би их била рђа за четрдесет дана (Ј. Г.); јер слуте на несрећу (Ст. М.).

35. Да једу лежећи, јер би се то јело давало ђаволима („Здр.“).

36. Да ма што окусе неумивена, јер би им анђео плакао („Здр.“).

6. Веровање и враџбине

1) Веровања уопште

1. Ако муж леже са женом за време њене периоде, она ће родити убицу („Здр.“).

2. Ако се дете зачне у Петак или на какав велики празник, биће сакато или слепо, глуво-немо или макаква наказа (К. П.).

3. Ако мајка једе од јела, које је ношено с кантаром, дете ће јој добити „клинчиће“ (Ст. Мајст.).

4. Сваки се роди под једном звездом, па каква му је она, такав је и он (Ј. Б.).

5. Сваки човек има своју звезду, и кад он умре, умре му и звезда (Ат. П.).

6. Ако се дете роди с кошуљицом (постељицом), верују, да ће бити вештица и да ће имати „зле очи“ (Ст. М.).

7. Дете, које се роди у млад месец, биће младолико; а које се роди у стар месец, биће старолико (К. П. и Ст. М.).

8. Не ваља ако се дете роди у стари месец, јер ће га болети зуби. Исто тако не ваља ни у Уторак, Петак и Суботу, јер ће бити несрећно (Ст. М.).

9. Ако се роди на вечер, биће прождрљиво, ако у јутру, корисно (Ј. Б.).

10. Дете, које се роди у мену месечеву, зауједа се (М. К.).

11. Ако се роди на Ускрс, скоро ће му умрети отац и мати (М. Ђ. М.).

12. Ако је дете рођено пре славе па још није крштено, онда не ваља да се сече колач (Д. Деб.).

13. Дете, које се роди у мрсак а крсти у пост, неће дуго живети („Здр.“).

14. Ако мајка роди двоје, не сме задојити прво, док не роди и оно друго („Здр.“).

15. Ако дете одмах не окупају у води, у коју се помокре (!) дете ће „двојнице урочити“ („Здр.“).

16. Не ваља ако мајка за годину роди и друго, јер слуте на сиротињу (Ст. М.).

17. Не ваља да к породиљи и детету прилази онај, који је био код мртваца („Здр.“).

18. „Постуми“ су врло срећни, као и они, који се роде од седам месеца (Ј. Б.).

19. Ако породиља прогута неколико мишећњака, надоћи ће јој млеко („Здр.“).

20. Ако на бабине иде девојка, рађаће се женска деца (М. К.).

21. Ако дете, кад се узме под мишке и подигне, мрда ножицама, брзо ће проходати (М. К.).

22. Ако дете вуче пеленице, није добро, јер то вуче за друго (М. К.).

23. Кад мало дете диже главу из колевке, кажу, тера га друго па гледа куда ће (М. К.).

24. Ако се малом детету штуца, знак је, да у глави има уши (М. К.).

25. Кад се детету први пут нађе уш у глави, ваља је убити на сребру, па ће му навек бити чиста као срабро (М. К.).

26. Ако се детету нађе бува у глави пре годину дана, биће лажљиво (М. К.).

27. Ако детету најпре никну горњи зуби, неће живети, или, ако остане, неће имати људске навике (М. К.).

28. Ако се дете у сну смеје, веле, анђели га засмејавају и веле му: умреће ти отац; а кад плаче, анђели га страше: умреће ти мијка (Ст. Мајст.).

29. Којем детету зуби рано никну, рано ће проговорити („Здр.“).

30. Ако дете држи уста отворена, на мајку су му режали пси докле га је носила (Ст. М.).

31. Ваља мало дете најпре да обуче кошуљицу старијег брата или сестре, па ће се после лепо слагати (Ст. М.).

32. Не ваља ако мало дете иде натрашке, јер му се онда радују ђаволи, а анђели плачу (Ст. М.).

33. Не ваља ако мушко дете сваки час изува чарапу, јер ће остати удовац (Ст. М.).

34. Да дете буде „сито,“ да сваки час не тражи да сиса, неке мајке испеку 3 зрна пасуља, истуцају их и помешају

с млеком својим па то наспу детету у уста и држе му сито на глави („Здр.“).

35. Не ваља давати деци хлеба после заласка сунчева, јер ће им вечера скитати по селу („Здр.“).

36. Не ваља палити свећу у кући, где има дете на сиси, док се не угледа запаљена свећа у којој другој кући, јер се може на децу плач натурити (Ст. Тр.).

37. Детету се малом ништа не даје у руке, јер се оно тада игра својим ручицама, које му се тада чине златне, а затим и ножицама (С. Грб.).

38. Малом детету не ваља давати рибу да једе, јер ће му се, кад порасте, око натрунити („Здр.“).

39. Кад мајка оде кудгод од детета, па опази да јој млеко надлази, веле, да јој је дете гладно па плаче (М. К.).

40. Кад се дете први пут однесе туђој кући, па хоће да се врате, домаћица му намаже обрашчиће брашном и да му јаје и грумен шећера (М. Ђ. М.).

41. Кад одива донесе у род своје прво дете, мора га ујак с тавана претурити преко греде; а баба му спреми: чанак, кашику и кокош (М. Ђ. М.).

42. Да дете не пати од падавице, ваља кум да га измери на кантар, али он собом да донесе ђуле и да ником не казује колико је окâ (М. Ђ. М.).

43. Кад дојиља мора ићи преко каквога моста, она ваља да узме чашу варенике и од ње да да детету макар кап на кашики а остало да попије сама. Онда код моста да захвати пуну чашу воде и да је на душак попије и чашу да опере па јој дете неће повраћати (М. К.).

44. Не ваља малом детету дирати китицу, јер би било курвар („Здр.“).

45. Не ваља малом детету сећи нокте, јер би било лопов („Здр.“).

46. А кад му се посеку, ваља да му се метну у недра, да му не израсту брзо (Ст. М.).

47. Деца не ваља да гледају кад се реже платно, јер се неће удати ни оженити (М. Бан.).

48. Женско дете не ваља да дува и свира у тратур (ле-вак), јер ће му нарасти груди (М. К.).

49. Чије име дете најпре изговори, тога највише воли (Ст. Мајст.).

50. Пред дететом не ваља помињати жабу, да се не искриви (Ср.), а ако се помене, онда га ваља повући за уши, да не би добило болест око врата (подушнице, гуте) (С. С.); ваља рећи: одгризла ти уши! и цуцукнути и повући дете за ухо (Вук).

51. Крмељива деца ваља да се умију пре сунца испод кокошијих седала, па неће крмељати (Ст. М.).

52. Не ваља децу у први акшам (мрак), оставити у соби саму, да им се што не привици (Ст. Тр.).

53. Не ваља децу по мраку никуд носити, да не ограишу; а ако се морају носити, онда се уз њих понесе и мало хлеба (Ст. Тр.).

54. Не ваља ништа говорити, кад се младин јорган подшива (Ст. Тр.).

55. На покладе не ваља трнути (гасити) свећу целе ноћи поред ситне деце (Ст. Тр.).

56. Не ваља љуљати празну бешику, јер се тим слуги смрти детињој (Ст. Тр.); јер ће се до године у њој љуљати друго (Ст. М.).

57. Не ваља дете бити метлом, јер неће порастити (Ст. Тр.).

58. Не ваља децу провлачити испод руку нити пропуштати међу ноге, јер неће растити (Ст. Тр.).

59. Не ваља у први акшам држати децу под дамлом нити испод дамле ходати, да не ограишу (Ст. Тр.).

60. Детету, и мало већем, мајка не облачи нову кошуљу, докле најпре кроз њу не пропусти жив угљен говорећи: „Ову да поцепаш и другу да промениш жив и здрав (М. Ђ. М.).

61. Да би дете било оштро као вук, ушију му у појас или свакидашњу хаљиницу или у хамајлију комадић од ока и од срца вучјега (М. Ђ. Ђ.).

62. Да би дете слатко јело, као вук, провлаче га кроз кожу обрзану од вучјих уста („вучји зев“) (М. Ђ. М.).

63. На покладе ваља малу децу намазати по прсима и табанима белим луком, да их не би вештице јеле (Ст. М.); по челу и по ожлицама унакрс, ради злих духова (Л. Грђ.).

64. Не ваља детету кројити и шити гаћице парних му година, него само непарних (М. К.).

65. Не ваља да је детету дугачка коса, јер ће му мајку морити љутина (М. К.).

66. Први пут дете ваља да пљуне у орахову љупину па да се оне свежу свилом и баце уз какво младо дрво, које добро расте, па ће тако и дете расти и напредовати (М. К.).

67. Кад деца први пут чују грмљавину, уче их да се провуку испод коља, којим је плот подупрт, па их неће болети леђа (Вл. К. П.).

68. Кад деца виде да пас мокри, ваља да пљују у нокте (Вл. К. П.).

69. Које дете купи мрве од хлеба, ако је мушко, биће му лепа млада, ако је женско, биће јој леп младожења (М. К.).

70. Ако деца много плачу, ако сваки час траже да једу, ако им је увек мало, онда слуте да остану сирочићи (Ст. М.).

71. Колико које дете има завоја на глави, толико ће се пута женити или удавати (Ст. М.).

72. Ако се деца много рађају и жене много близне, биће рата (К. П.).

73. Жена која има деце ваља да носи прстен на руци, да јој деца буду жива и здрава (К. П.).

74. Кад дете од рођења не једе које јело или не пије које пиће, ваља украсти из циганске торбе или из комшилука с трпезе, кад дају за душу (К. П.).

75. Кад се мете, ваља пазити, да се метлом не дохвати онај који расте; а ако се ово случајно деси, онда дршком од метле ударити у таван и пијукнути; иначе неће порастати (Л. Грђ.); ухватиће се у краћи („Здр.“).

76. Не ваља пролазити између две жене, јер ће ти се рађати све женска деца (Л. Грђ.).

77. Не ваља женско дете да (б)иште двоје, јер би рађало близнад (М. К.).

78. Ако женско дете седи далеко од совре, или се полије низа се кад пере хаљине, биће јој муж пијанац (С. С.).

79. Женском чељадету не ваља се јести јаје од кокошке без љутине, јер би рађало децу без косе (М. К.).

80. Женско чељаде не ваља да стере женску кошуљу попреко, да се суши, јер би рађало децу попреко (М. К.).

81. Кад дете у сну плаче, каже се да сања да му је мати умрла; а кад се смеје, сања да му је отац умро (Тих. Ђ. и С. Грб.).

82. Кад дете узмогне да метне палац од ноге у уста, каже се, да је чабар млека посисало (С. Грб.).

83. Ако се дете љуби пре но што проговори, неће добро речи изговарати („Здр.“).

84. Жена која доји дете не ваља пре Ђурђева дана да окуси јагњетине и млека („Здр.“).

85. Кад дете каже „камен,“ одмах му се теме стврдне (М. С. П.).

86. На Божић увек ваља најпре да се омрсе женска деца, па ће се рађати женска стока; иначе, биће обрнуто (М. К.).

87. Ако колевка крчи, веле, да ће до године у њој бити друго (Ст. М.).

88. Кад се дете роди с малом црвеном белегом на оку, кажу, да му је мајка за време ношења појела ма шта крадом (М.).

89. Нађен грош дају детету да носи, те да буде срећно (М. К.).

90. На Ђурђев дан жене беру разне траве и међу их у воду с оним јајетом, које се зове страшник, па у тој води купају децу, да се не страше преко године (Д. Деб.).

91. Две породиље не смеју се никако видети за 40 дана; а ако се случајно сретну, онда говоре једна другој: „Нек ти је срећно, нек ти је живо!“ (Ј. М.).

92. Кад дете по порођају пишти, значи, да га боли срце; и тада мајку не боли. А ако по порођају мајку боли срце, онда не боли дете (Вл. К. П.).

93. Ако је дете паметно и здраво, веле, да га земља храни за себе, т. ј. да неће живети (С. С.).

94. Ако дете умре на сиси, онда кад га понесу мати ваља трипут да замузе преко прага и да каже: „Носи, сине (или кћери) и храну! — да је не би мучила.

95. Не ваља дете кад умре китити, јер ће се китити гробови децом, т. ј. деца ће много умирати (Ст. Тр.).

96. Кад мајци износе мртво дете, она га гледа кроз ретко сито, да би јој деца ређе умирала (Д. Деб.).

97. На умрлом детету не ваља ништа од одела превити и превијено сахранити, јер мати детиња не би више рађала (Ст. Тр.).

98. Кад умре прво дете, родитељима не даду да иду на пратњу, јер не ваља за ону децу што остају (М.).

99. Свећа се не пали малом детету, јер је оно само свећа и без греха. Малом детету не везују ни руке, јер је оно слободно од свакога греха. Не треба му ни опело, ни жито, ни

сандук. Првом детету не пале свећу никако, док се не роди друго (Д. Деб.). С дететом ваља сахранити и његове играчке („Здр.“).

100. Благо родитељима, чија деца помру пре њих мала! Она им се радују на оном свету и милују их кад умиру. Она се моле Богу за њих. А тешко онима, који немају деце! Они су као суво дрво у планини! Њима се нико не радује ни на овом ни на оном свету!.... (Д. Деб.).

2) Враџбине од урока

1. Дете могу да уреку „зле очи.“ Зато, кад нека жена погледа у дете, она га попљује и рекне: „Пу, зле те очи не виделе!“ (Вл. К. П.).

2. Обично дете не даду видети ни једном странском. Ко најпре види дете, мора га попљувати и рећи „ружно је“ или: „не буди му урока!“ Ако дете не може да спава, немирно је, куња, боли га главица, све је запражено, онда је уречено. Одмах слуте, ко га је урекао, па неко буде крив само што је жив. Онда одмах зову бабу, да „чати уроке,“ те зева над дететом, топи угљечке па овом водом напаја и умива дете, а што претече воде, то бацају на кућни кров (Н. Б.).

3. Ако се дете пре крштења трипут измери на кантар, а не гледа се колико је тешко, на њега неће ићи никакве чини (Вл. К. П. и М. Ђ. М.).

4. Да се дете сачува од урока, неке мајке, кад први пут купају дете, исперу све бакарне судове у кући па ту воду загреју и у њој купају дете. (Вл. К. П.); пију воду, у којој је „стрелица.“

5. Да ко не урече дете, превезу му око руке црвену врпцу (Р. Х.).

6. Мајка меће на гушу нишку од чешњева белог лука, да јој жене и зли људи не би дете урекли (К. П.).

7. Да би обезбедили дете од „злих очију“ и „ноћница,“ прилепљују му на косу урочкове, које купују по дућанима (Ст. М.).

8. Неке жене мажу детету обрве првом погању његовом, да би било лепо и да би се сачувало од „злих очију“ (Ст. М.).

9. Верује се да се може урочити не само из пакости него и из милости (П. Паз.).

10. Кад жене виде лепо дете, неће рећи: ух, лепог детета! него: „поср...е га кокошке, не ваља ништа“ (Ср.).

11. На Ђурђев дан везују свој деци црвен конац око гуше, да не на лепе на какву болештину (Ст. М.).

12. Ваља ушити детету у прслучак тисов крстић или стрелицу, или кост из вучје балеге, или перо ишчупано испод десног крила дивље пловке, па га нико не може подрећи нити му што нашкодити (М. К.); или љуштрицу тисовине, онај восак с пупка, косицу и восак с крштења и то се у први мах држи под узглављем у колевци (Н. Б.).

13. У хамајлију против вештица, чинилица или ноћница метну детету главицу или чењ бела лука, који је никао у глави змије, коју први пут у години виде (М. Ђ. М.). Да би се дете сачувало од „злих очију,“ носе „амајлију“ ушивену у тканице. То је: три чешња бела лука, сребрна пара, коренчић од здравца, чуваркуће, омилена и одолена, мали дрвени крстић од глога, мало воска од божићње свеће, мало соли, тамњана и божитњег квасца, једно влакно од очеве и мајчине косе или по један нокат с очевог и мајчиног прста, змијина кошуљица, биљчица од неприм-калема и др. Али ово није свуд подједнако. Негде ово носе о врату на црвеном кончићу (од четвртог урежњака). Још међу деца у опанак кожу од баченог решета и намажу се испод ушију катраном (Ст. М.).

14. Кад мати успављује дете у вече, узме у уста воде па по мало сипа у леву шаку и умива дете од браде к челу и говори: „Лева рука крста нема: моје дете (по имену) урока нема“. Тако трипут, па га онда избрише својом кошуљом и положи да спава. Ово — од урока (Тих. Ђ.).

15. Хватају у соби у вече сваку лептирицу, ако се појави око свеће, па је напаљују и пуштају из себе говорећи јој: „Дођи сутра, да ти соли дам!“ — држећи, да је то вештица и дошла да децу помори (Л. Грђ.).

16. Свашта се може урисити. Зато се не ваља рећи: биће дете овако ил' онако, биће му ово или оно; него биће оно, како је Бог створио и дао (М. К.).

17. На покладе мажу децу по табанима и грудима белим луком, метлу међу иза врата изврнуту и забадају више собних врата шиљак с натакнутом љуском од јајета и једним уштипком, да не би вештица или тмора у собу ушла и подавила децу или им што нашкодила.

18. Кад се дете (после 40 дана) изнесе, ако га у исти мах погледају више од тројих очију, онда је дете уречено (Ст. Мајст.).

19. Чељаде, које хоће да погледа у дете, ваља најпре да погледа у своје нокте па у дете, и онда га неће урећи (М. К.).

20. Да дете не би подрекли, ваља му ишарати колевку, да се свак зачуди колевци а не детету (М. К.).

21. Ако мајка сама веже детету пупак, онда му не може изговарати урока. Зато, која уме изговарати урока, не ваља да сама везује детету пупак (М. К.).

22. Кад мати пође куд с дететом, начини с прстењаком детету крст на челу и рече: „Кад свет видео овај крст, онда и моје дете (по имену) урекао!“ и она мане с прстом уз десну бедру своју (М. К.), и намрчи га или нагарави по челу (Ст М.).

23. Ако се ко детету штогод почуди, ваља у мах одговорити, да је тако било и јуче — да га не би урекао (М. К.). Зато га не ваља ни миловати; а ко га помилује рекне: „Машала, не урекло се!“ Зато му ките и капу разним џицарама од сребра: сабљицама, пушчицама, топузом, наџаком, жабицама, лептирима, вучјим зубом, рогом од јелена итд. (Л. Грђ.).

24. Ако ко рече: „Гле, како је дебело!“ мајка одговори: „Нису ово миши навукли, него мог детета зуби натукли“ — да га не урекне (М. К.).

25. Узму јежа, изваде му срце, завежу у крпу па ушију у детињи појас, да га зле душе не урекну (М. С. П.).

26. На Божић режу деци нокте, да их нико не може урећи (М. С. П.).

27. Никад неће рећи, да је дете лепо, јер се боје, да га не урекну. А кад мати износи дете на улицу, она га на маже чађу, да га не „ухвате урокљиве очи“ (Ат. П.). Дете може да се урече и кад се сувише хвали или сувише милује. Због тога се обично каже, да није лепо, није добро, да плаче, и да не спава. Кад се иде од детета, онда га ваља попљувати или откинути што од хаљина па оставити. А ако се што добро рекне о детету, онда се додаје: „Да није урок!“ (Тих. Ђ.).

28. Не ваља да дете први пут обуче кошуљу што му је мати сашила ни чарапе што му је она исплела, него се чека на кумовске. А понеке зађу по селу па од осам удовица узму по парче платна и од тога сашију детету прву кошуљицу, да дете не би пало на „зле очи“ (Ст. М.).

29. Кад се дете много протеже, учињено му је; и онда му ваља дати сисе кроз јарам (М. К.).

30. Ако мало дете много зева, уречено је, и треба му одмах гасити угљевље (П. Паз.).

31. Кад дете много плаче, не може да спава, а кад заспи брзо се пробуди и не тражи да доји, онда веле, да је уречено, или да му је од очију; јер има злих очију, па чим погледају, одмах урекну (С. Грб. и Ст. М.); због овога се одмах детету гаси угљевље, па се том водом дете умива (Тих. Ђ.).

32. Да мину уроци, свако вече гасе угљевље па том водом пред спавање умију дете („Здр“.).

33. Кад се дете разболи, веле, „од очију“. Онда шиље мајка каленицу с водом оној жени, за коју мисли да је дете урекла, те она умије своје очи па врати ту воду, те њом и дете умију по лицу и очима, да му прођу „очи“ (Ат. П.); или да пљуне у ложицу, па том пљуванком она мазне дете; или се од ње узме икакав „белег“, па се на њему дете накади. (Ст. М.).

34. Кад се дете разболи од урока, мати угреје у петњаку воде, па умије дете и говори: „Како уроци дошли, тако и прошли!“ (М. Бан.).

35. Ако је дете подречено, ваља узети воде и просути је по кутњем крову, па је ухватити кроз брдо од таре у зделу и њом окупати дете, па је просути где се дрва стоварују и уроци ће отићи (М. К.).

36. Или мајка лизне дете по челу и баје: „Црна крава црно теле отелила; сама га отелила, сама му уроци излизала!“ (Тих. Ђ.).

37. Најлакше подрече дете туђа цура. Онда мати седне на мали треножни сточић и узме дете с колевком преко крила као да ће да га подоји. Онда ишчупа сламку из колевке па је више колевке растргне и баца пола више главе му и рекне: „Ја не тргам сламке, него стргавам уроке“. Онда ону другу половину баца сниже ногу и рекне исто тако трипут. Сад ишчупа другу и учини с њом то исто и баца десно и лево, говорећи то исто, и уроци морају отићи с детета (М. К.).

38. Ако дете не може да заспи и непрестано плаче, подречено је. Онда му окрену главу где су му биле ножице и дете заспи. А да још лакше заспи, говоре му ову басму: „Помози, Боже и Света Богородице! Урок ми је на детету, плотом заплетен, водом занешен. О, ти Милице (име материно), не-сестримо моја, ти ћеш плот отплести, воду одвратити, своје детету (по имену) спавање повратити“. Или коју другу (М. К.).

39. Ако је дете уречено, ваља улити воде у какав суд и у њу метнути три жива угљена наменивши сваки на по једно

чељаде, за које се мисли да је дете урекло; и који највише запева, то га је чељаде урекло. Онда тај суд мајка трипут прометне испод своје десне ноге па том водом умије дете, мало проспе у стожајницу од кућних врата, а остало проспе на кров и говори: „Колико ова вода стојала на крову, толико и на моме детету (по имену) уроци!“ Тако рекне трипут па уђе у кућу а леђима врата затвори, а суд преврне и метне под сама врата (М. К.).

40. Или се узме гатњик па се трипут превуче детету преко уста и говори: „Урок, урочи, урочица разрочи. Дошла Божја мајка код болесног детета, па замолила Бога једнога, да се растуре уроци као магле по планине, као облаци по небо, као лој по угњен, као вода по земљи. Прими, Боже, наше приповетке“ (С. Грб.).

41. При гашењу угљена, ако који угљен падне на дно, верује се, да је заиста урок. И ако се дете том водом запоји и умије, од урока неће бити ништа (П. Паз. и Ф. Б.).

42. Кад се дете потужи родитељима, да га штогод побољева, на мах се мисли, да је уречено. Тад га мајка узме у крило и једаред му олиже преко чела, запљуне трипут преко детета унакрс и говори: „Урок седи на плочу, урочица под плочу; урок урече, урочица одрече“, и то понови трипут (М. Л. и В. Р.).

43. Кад се здраво и напредно дете разболи на пречац, веле, да су га урекле „зле очи“. Онда му гасе угљевље. То чине обично старе жене. Узму зелену коленицу, сипају тазе воде и метну је на прочеље. Понеке метну у ову воду и „стрелицу“ (белутак). Онда узимају жив угљен голом руком или машицом и мећу га у воду, па трипут прекрсте преко каленице шаком, хукну и зену па шапућући питају: „Је ли урок?“ Ако угљен чвркне и потоне, онда јесте. Онда се спушта друго угљевље редом и пита, је ли од црних, плавих или граорастих очију, па ако при том питању потоне, значи да јесте. Сад траже, ко је урекао дете, намењујући на разне жене, које имају такве очи. Онда мећу у каленицу „белег“ од детета (конац од хаљина), и ако потоне, дете неће скоро оздравити. Онда опет махну шаком преко каленице, хукну и шапућу: „Урок седи на прагу, урочица под трагом; урок уриче, урочица одриче; у урока девет браћа; од девет осам, од осам седам, од седам шест, од шест пет, од пет четири, од четири три, од три два, од два један, од један ниједан. Иди, уроче, у горске висине,

у речне дубине, где псето не кукурече, где кокошка не ка-коће, где пас не лаје, где мачка не мауче, где се ђаволи ску-пљају, а одакле анђели бегају“.¹ Тако трипут. Онда мајка овом водом умива дете по глави и по лицу, с угљеном га на-гарави по челу, длановима и образу. При гашењу угљевља казују и цркву, у коју дете треба да се однесе. Не бају: у Недељу, у Среду, Петак и у празнике, јер им се тада „не види“ (Ст. М., С. Грб. и Л. О.).

44. Од урока се баје: „Пошао чудан човек у чудну њиву, упрегао чудне волове, у чудан јарам, чудна кола, чудан остао(?). чудно рало, чудна ралица. Отишао у чудну њиву, почео чудну бразду, изорао чудну змију. Не чудим се чудној змији, но се чудим Милановом (име детета) уроку“. Ово се говори трипут и босиљком меша вода с угљевљем (Тих. Ђ. и С. Грб.). Или: Узме се паница воде, па се у њу метне девет живих угљенова и босиљком се мешају и говори овако: „Пошао чудан човек по чудну путу, упртио чудну торбу, у чудну торбу чудну тикву, у чудну тикву чудно вино. Пао чудан човек на чудан пут, разбио чудну тикву и расуо чудно вино. Чудна крава отелила чудно теле; сама га отелила, сама га олизала; и ја ћу моме Милану (име детету) уроке олизати и обрисати, да буде чисто као чисто злато“ (трипут) (С. Грб.). Или овако: „Пошла чудна девојка по чудну путу, отишла у чудан вир, ухватила чудну рибу, однела је у чудну кућу, наложила чудну ватру, турила је у чудно грне, и уготовила чудну чорбу, по-ставила чудну совру, сипала је у чудну паницу, метнула је чудне ложице, сазвала је све вешце и вештице, и сви што су ку-снули, сви су попуцали, сви су поцркали. Пукли и уроци код М..... Пукло му лево м..о!“ (А ако му је урочица женска, онда се каже: „Пукла јој десна сиса!“) (С. Грб.). Или: „Урок иде испод мене, урочица изнад мене; више мене састаше се, на сабље се секоше, ништа мени не могаше. Ја сан заспала, уроке не заспала; ако ли и заспала, у сну га разабрала: ча-сним крстом, Светом Богородицом, светлим крсним именом Светим Н..... Мени сан под главу, урок испод главе, нека иде преко Саве, амин!“ (Н. Б.). Или: „Урок седи на прагу, урочица под прагом: што урок урече, урочица одрече. Хајд, у небеске висине, у морске дубљине, где оре не пева, где гуска не гаче, где се крув не меси, где се Бог не моли. Ни

¹ Исту ову „басму“ доставља и г. Тих. Ђ., само мало скраћену.

на мору моста, ни на вуку рога ни у камену мозга, ни на гаврану белега, ни на мени урока. Сама рука себи рукав сашила, сама ја са себе уроке скинула“ (Н. Б.). Или: „Жарко сунце за горицу, а уроци у водицу и зелену травицу. Како се смирила вода на решету и на стреви (стрехи), тако се смирили и уроци на М.....“ (Н. Б.). Или: „Иде урок путем, носи тикву, тиква паде, уроци полетеше као облаци по небу као ветар по гори, као плини по води, као роса по трави. Измерише небесне висине и морске дубљине, одоше у мисије где жарко сунце не сја, где оре не пева, где кока не квоче, где крава не риче, где овца не блеји, где данак не јечи, где кустура не звечи, где наћава нема, где планинка крушца не смотава, где се Бог не моли и свог семена не сеје. Ни на мору моста, ни на гаврану белега, ни у камену мозга, ни у ћени друга, ни у тикви суда, ни на певцу струње, ни на магарцу перја, ни на вуку звона, ни на вучици рога, ни на М.... урока!“ (Н. Б.). Или: „Урок седи на прагу, урочица под прагом; што урок урече, то урочица одрече; урок скочи, урочица спрчи, рука му се згрчи. У урока два око: једно водено, друго огњено; пуче водено, те загаси огњено. Ко урекао, у пр..о утекао. Ако је мушко, пукла му мушња; ако је женско, пукла јој мушњица!“ (Н. Б., Ст. Мајст. и М. К.). Мехм. К. вели: „У урока три ока: једно око водено, друго око ватрено, треће око од урока. Пролило се водено, погасило ватрено, а и оно од урока“. А у М. К. завршетак је овакав: ... „Две деве урекоше, а три одрекоше. Урок оде у гору, а спав (сан) дође... у главу. Ко урекао, тај одрекао. Кад ја свој затиљак видеела, онда га урекла; кад ја своје нокте видеела, онда га одрекла!“ И у Л. Грђ. су „три ока“: „једно око водено, друго око ватрено, треће око уречно. Прште око водено, те погаси ватрено и занесе урочно у дубоке дубине, у високе висине, у широке ширине. Ни на мору моста, ни на М... урока!¹ А Ст. Мајст. вели: „које очи урекле, оне и одрекле: црне урекле — црне и одрекле, плаве урекле — плаве и одрекле, жуте урекле — жуте одрекле!“ Или: Два ока, два урока: једно око огњено, друго око водено; пуче око водено те потрну огњено. Ни на мору моста, ни на гаврану белега, ни на М... урока. Које очи урекле, те и одрекле!“

¹ А Л. Грђ. вели: „Ако угљен потоне, онда *није* урекао онај, на кога је намењен; ако угљен поплине, онда *јесће*“.. А сви други тврде обратно.

(М. К.). „Идите, уроци, по дрвљу и камењу, Бог нашем М. . . . здравља дао, а урок му не нашкодио, амин!“ (Ст. Мајст.). Или: „Урок сједи на прагу, урочица под прагом; урок срочи, урочица одрече. Хајте, уроци, уз море, низ море, ликом се штапали, вратилом се опасали, не урекли мило и драго, док не пребројили у мору песка, на гори лиска, на земљи травице, на трави капљице, амин!“ (Н. Б.). Или: „Сан заспао, а урок не заспао; ако и заспао, у сну се разабрао. Два ока — два урока: једно водено, друго огњено; узех водено па залих огњено. Хајте, уроци, по земљици, кано таласи по шеници, и по водици, и по зеленој травици!“ (Н. Б.). Или: „Полетело девет урочића: од девет осам, од осам седам. . . . итд. (до један) и од један ниједан. Беж'те, уроци, По ветру сте дошли, по ветру и отишли; без семена сте постали, без семена вас и нестало! Без оца зачети, без мајке рођени, без попа крштени, немате станка до белог данка, нити имате помоћи до тавне ноћи“.

45. Ако се дете разболи од какве непознате болести, жене одмах мисле, да им је на дете натурен плач, да им је дете уречено, да се од нечега препало, па постало стравно, или да им није закинуто од зле душе. Онда зову бајалицу, те им скидају са деце плач, бају им од урока и саљевају страву и то: на лончић с травама, на куршум и на восак, а највише на лончић с травама, јер и оне држе, да је грехота салити страву на куршум и восак, особито уз посте. Ако дете дуже времена плаче и ако му ништа не помогне, онда држе, да је уречено и зову бајалицу, па му погаси угљевље од урока. Ова узме у један суд неначете воде па стане уз ватру крај огњишта и с маказама дохвата жишку по жишку и баца их у воду, наменивши свакој име оне женске, за коју мисли да је дете урекла. Уз то крсти воду маказама и говори: „Црне очи, плаве очи, жуте, зелене итд. Урок седи на прагу, урочица под прагом; што год урок урекао, урочица одрекла. У урока два ока: једно око жестоке ватрице, друго око студене водице. Скочиће студена водица, погасиће жестоку ватрицу!“ Па онда том водом умива дете најпре по образу, па онда по десној руци и левој нози а после по левој руци и десној нози и по ожлици и штрца водом с прста преко детиње главе и говори: „Остао као од мајке рођен!“ Онда воду с угљеном проспе на пса или на сасвим стрмену стреју и рекне: „Како ови угљенови остали на овој стреји, тако

остао и урок на нашем М....!" При гашењу угљевља пази који угљен потоне и та је жена дете урекла (Ст. Тр.). Или: „Хајте, уроци, с мога М.... у гору густицу, у воду пустицу, у крушку жутицу, где чела не јечи, где маша не звечи где ороз не пева“. Или: „Урок сео на праг, урочица под праг; урок скочи, урочица скврчи: одоше уроци с мојега М.... као пена по води, као ветар по гори, као плева по гувну“. Или: „Иде урок по полици, носи тикву на страж....; тиква пуче, а урок црче“ (М. К.).

46. Од урока узму из уста воде на длан, па је с длана проспу на врелу пећ или ватру, а мокром руком уречено дете умивају говорећи: „Лева рука крста нема, на мом М.... урока нема.“ Онда кошуљом обрише своју срамоту па тиме онда дете и вели: „Бежи, чудо, од чуда: овамо је већ чудо!“ („Здр.“).

3) Од других болести

а) Од „бабица.“ Најобичнија болест, коју бабице проузрокују, јесте стезање вилица детета или породиље. Понекад, кад бабице нападну дете, оно све пожути. Тада га убадају иглом по носу и купају га водом, у којој је кувано жуто цвеће или трава од жутице. Бабице се не смеју помињати, него се обично каже: „оне“ (Тих. Ђ.). Да се дете сачува од бабица, меће му се око врата црвени конац, на коме је чено бела лука и ситна пара. А на марами, којом му се покрива глава, ушива се црвеним концем чено белог лука, прстен и дукат или ситна пара. Ако дете добије бабице, баје се овако: „Пошао (име детиње или породиљино) на море, песак да броји, на решето рупе и на небо звезде. Вук се жени, мечка се удава. Н.... (име детиње или материно) не може да иде на свадбу, но праћа болест „намерштину.“ Оболели се и купа. Оболели се пресипа преко ватре. У корито се метну гребени, сврдао, кесер, тестера и друга сечива. А у једној паници се опере реза, брава и врата, па се и та вода сипа у корито. Онда се поред ватре утапка пепео и метне корито на њега. Од тог се пепела после меће, у воду и запаја се болесник (Тих. Ђ.). Најобичнија болест од бабица јесте несвест и главобоља, а неки пут дете и породиља чисто „штукну и у памет.“ А да би се дете сачувало, убада се бритвом по носу и купа се у води, у којој је кувано жуто плетиво и жуто цвеће. Народ верује, да и човек може да лежи од бабица. Бабице

народ не сме да рекне по имену, већ за њих каже „оне.“ Бабице (але) нарочито беже од кађења, јер кажу: „Овде смрди; погано је; не можемо да идемо њима“ (С. Грб.).

Од бабица се лече бајањем, купањем и кађењем. При бајању говоре: „Пошло дете на море, песак да броји, на решету рупе и на небу звезде. Вук се жени, мечка се удава; дете не може да иде на свадбу, но праћа болест намерштину“ (трипут). Или: „Крст на небу, крст на земљи, крст на свакојак зглоб. Анђел на срце, а вук на траг. Лек тражио, врачку нашао. Са српом ћу да те исечем, с огњем ћу да те изгорим, с водом ћу да те удавим, па ћу те распратим по бистре воде и зелене траве“ (трипут). Купањем се лече овако: Откине се из девет башта по три жута цвета (и онај, који за то иде, мора уз пут чупати траву па ма каква била), мало селвина, босиљка и здравца, па се све то метне у бакрач с водом и метну какво сечиво, па бакрач покрију болесниковом кошуљом и тако стоји преко ноћ. А у јутру рано болесник ваља да се окупа овом водом и то под потпрњом (где се плот подупире), па ће болест проћи. Узме се лоза од вешуљке (евењке) и земље с напуштеног мравињка и кртичњака па се ухвати бела гуска и окупа у води, и у њу се метне ово, па се онда у њој окупа болесна жена или дете, али не у кући него негде на чистини, на ливади или у пољу. А кађењем се лечи овако: Узме се трава од бабице, па се корен од ње ситно истуца и метне на жар те се оболели накади (С. Грб.).

б) *од вештица*. Мажу децу белим луком и задевају нож у колевку (Н. Б.). Кад дете има модру жилу преко чела или слепог ока, знак је, да га је вештица прострелила. Онда ваља с конопца црквеног звона с горње стране до звона одсећи мало и тиме дете добро истрти (М. К.).

в) *Од мора и ноћница*. Мора и ноћница су род вештица. Мора ссе, сасне децу малу, а ноћница бије па остану модрице по телу. Мора леже на груди па не дâ дисати. Деци отеку сисе, покаже се влаге.... али мати пере ту влагу и те ранице маже белим луком (Н. Б.). Дешава се, да детету отеку сисе и из њих цури вода. Ово, кажу, долази отуда, што „дете доје ноћнице.“ Онда узму три чена бела лука, живи угљен и маст, па то све истуцају на преврнутој треножној столици и тиме мажу детету табане, колена, трбух, прса и чело. Уз ово не ваља детету повијати десну руку, него му је оставити, да се њоме брани од „ноћница“ (Ст. М.).

г) *Од ѿлача*. Кад дете много плаче, стеру му у колевку траву комољику и њоме добро му ноге обложе (Л. Грђ.); каде га говеђом балегом нађеном на трну и остриженом очевом или материном косом: проносећи кад испод пазуха, између ногу, око тела и око главе. Још му дају онога гара из му-маказа помешаног са зејтином да пије (М. Ђ. М.); изиђе мајка у први акшам (мрак), кад говеда кући долазе, пред кућу и стане на балегу говеђу држећи дете па говори: „Ја стадох на све траве, и погледах на све стране, кад говеда иду кући буком, а мој М. . . . шутом.“ Или га узме на руке па гледа из куће на све стране, где ће угледати ватру; па чим је спази, маше дететом према њој и говори: „Где она ватра гори, тамо свадбу чине и мога М. . . . на свадбу зову: ја не шаљем М. . . . већ његов плач.“ И тако плач пређе с М. . . . на онога ко је поред те ватре а најпре на малу децу (Ст. Тр.); угледају какву ватру гдегод преко воде, узму воде у зелен чанак па држећи дете умачу угарак у ту воду и говоре: „Вила сина жени и мога М. . . . зове на свадбу. Ја не шаљем М. . . . него шиљем његов плач.“ Тако трипут, па дете том водом запоје а остаток проспу на псето или на мачку па каленицу оставе изврнуту (М. Ђ. М.); откидају комадић од оне даске, којом се вода на млинском бенту зауставља, па га међу детету под главу, да му се плач заустави. Или се бацају каменом на воћку, па који се заустави дохватају га те стружу од њега мало и то дају деци с водом да пију, да им стане плач као онај камен на воћки. Или пршћу водом из уста кроз руке у багламу од каквих врата, па том мокром руком умивају дете и утиру рукавом на изврат. Или му међу под главу угљен, који се нађе у мливу, кад се сеје брашно, или парче луча што је пало у мливо, кад је млинар ноћу прегледао млин (Ст. Тр.). Кад дете непрестано плаче, веле, натурен му плач. Онда узму с огња три главње, па оду на раскрсницу и разбацају их унакрс. Онда се окрену оној страни, где прво опази ватре, па ма то била пастирска ватра на брду или светлост од лампе у вароши, свеједно, пруже дете к њој трипут и говоре: „Бацамо М. . . . ов плач, а њему Бог да да здравље и добар сан!“ (Ј. М.). Кад дете много плаче, изиђе мајка с дететом у мрак, на два сата после заласка сунчева, и на којој страни угледа најпре ватру или макакву светлост, близу или далеко, рекне: „Код оне ватре вечерас кавга; предадох јој с мојег детета плач,“ па тада омахне као да хоће да баци дете к оној ватри; а повра-

ћајући га к себи, говори: „Код мојег детета мир и спавање!“ и онда улази у кућу не осврћући се (Л. О.). Замота се у што црно и изнесе се у вече на праг, кад се види светлост из чије куће, па се занише трипут према оној кући и сваки пут се залупе врата и рекне: „Сунце зађе за гору, оде плач у воду; вода хучи, моје дете мучи; у воду хук, у моје дете мук!“ И дете одмах замукне, а плач отидне у ону кућу (М. К.). Оно триње што пада од ткања скупљају жене па њиме каде децу која много плачу (С. Грб.).

д) *Од несјавања.* Ако дете не може да спава, напуне воде па половином угасе жив угљен а другом умију дете. Ако дете и тада не заспи, онда му бају: „Дува ветар преко високих гора, широких поља, великих вода, класастих јечмова, танких конопаља, коренитих кукуруза, роднога воћа, грозних винограда; дува ветар преко лисица, курјака, зечева, медведа, срна, јелена, оваца, коза, коња, говеди, кокоши, голубова. сеница, препелица, кукавица, јаребица, сврака, врана, чавака, славуја, крагуја..... дува ветар преко свега и свачега, док не додува сан богодан нашем Јови“ (или какво буде име детету). Тако трипут (Ст. М.). Ако дете у сну плаче и јечи, мати га окади и окади му кошуљицу и повој и сву робицу на оној коси из чешља што остане кад се очешља (М. К.).

ђ) *Од „длака.“* Кад дете не спава, кад се непрестано напреже, онда се каже, да има пуно длака у себи, да је „злобиљаво.“ Онда се лечи овако: Пред купање мајка просеје пепео, али држећи сито иза леђа; па положи корито и на сва четири краја метне у њега од оног просејаног пепела и једне гребене више а једне ниже корита. Онда сипа воду и окупа дете, па ту воду процеди кроз крпу и на ту крпу с пепелом да седне и да подоји дете, па ће оздравити. Кажу, да је мајка за време трудноће ударила ногом мачку или куче у трбух, те јој се отуда дете напунило длака. И баје се злобиљавом детету: „Ако си од мачке, да искочиш; ако си од кучке, да искочиш; ако си од коња, да искочиш; ако си ма од какве дивље или питоме животиње, да искочиш!“ (С. Грб.). Ако се мало дете непрестано грчи и плаче, онда се каже, да има длаке. Ово долази отуда, што се мајка, док је с њим била бремена, ритала ногама на псе, мачке и свиње. Против тога мати ваља да просеје пепео с окренутим рукама натрашке па тај пепео ваља по трипут да метне на четири места у кориту, онда да наспе воду и окупа дете. Затим метне чубар и босиљак де-

тету на пупак и баје: „Кучеће (длаке) на куче, мачеће на маче, свињске на свиње, говеђе на говеда!“ Онда окрене дете потрбушке и трљајући га јако говори: „Ако сте ту, одмах излазите, јер вам ту није место!“ Кад се ово учини, онда ће длаке изићи на трљаном месту и отац бријачем ваља да их скине (Ст. М.).

е) *Од „бодља,“* Ако дете много уједа, стеже за сису, веле, има „бабице,“ „бодље“ или „чокље;“ и онда зову бабе да бају. Против тога неке бабе узимају: сирће, зејтин, чивит и бели лук, па том смесом трљају дете по устима (Ст. М.).

ж) *Од „буба у глави.“* Ако дете спава поред матере, добије бубе у глави, од тога, што му мајка дува у уста; или после грознице. Онда дете има јаку ватру, непрестано је у грозници, пожути, побледи, отање му се уши, нема слузи у носу и једнако плаче: „не уводи језик у главу.“ Лече овако: Узму у Уторак увече: струк чубра, мало седефа, лишћа из баште, дивље конопље, дивље лободе и девет главица бела лука па то метну у кастролу с мало зејтина и прокувају. А док се кува и меша, говори се овако: „Има у глави М..... девет буба: од девет осам, од осам седам итд. до једне па онда од једне ниједне.“ Сад оцеде зејтин, а оне траве метну на крпу и превију детету на главу, а од зејтина метну мало у уши и нос, и то остане до ујутру. У Суботу се учини исто тако, само се место девет узима седам главица бела лука и броји се од седам: „Има М..... седам буба у глави: од седам шест, од шест пет..., од једне ниједне,“ и све друго учине онако као и први пут. Трећи пут, опет у Уторак у вече, учини се све овако, само се узима пет главица бела лука и бројање почиње од пет. Од тога бубе поцркају и дете оздрави (Ср.). Кад мало дете пожути, кад му пожуте и уши, те се прозре, кад се често пипа по глави и уопште не ваља, онда се каже, има „бубе у глави.“ Она, која зна да врача од овога, узме девет буба (црва од буба шваба), помешају их с машћу и онако живе метну на детињу главу. Бубе се размиле по глави. а она их враћа ретким чешљем и говори: „Напрат напратинов напратио бубе на главу нашега М....., да му крв пију, да му мозак једу, да му живот узму. Но његова крв није за пиће, његов мозак није за јело, његов живот није за одузимање. Зато оне ту не могу да остану, већ нек иду у мутну воду, у чарну гору, где воденица не меље, где пас не лаје, где петао не кукурече....“ Ово се баје у млади Понедеоник

или у Среду. И, ако истина дете буде имало „бубе,“ ове ће на глави да поцркају; иначе неће (Ст. М.). Кад дете често чеше нос, и уши су му хладне а глава врела, онда кажу, да „има бубе у глави.“ Онда узму неколико главица лука влашца, па ситно истуцају, додају мало зејтина, сирћета, соли и комовете ракије, па се то добро измеша, метне на крпу и превије детету на главу. Или, испеку повећи комад стипсе на ожегу и то ситно истуцају и с беланцетом измешају па метну детету на теме. Од буба лече и бајањем. Узму се две-три бубе брашнаре, две-три стоноге из кладенца, мало масла и чешаљ, метне се детету на главу па се чешља и говори: „Девет су брата имали, сви су девет у војску отишли, сви су се девет пушкама побили, сви су се девет сабљама посекли, сви су се девет ражњем поболи. Од девет је дошло осам, од осам седам.... (до краја). Средомаси власи, с водом вас подавих, с огњем вас изгорех, цркни, дедо, цркни, бабо!“ Ако дете доиста пати од буба, оне бубе на глави његовој поцркају. Онда се оне испеку и туцају па се то даје детету у води да пије. Од буба се још лече овако: На три места метне се по девет зрна кукоља. Онда се тај кукољ стуца у кори жељкиној, па се на једну цев захукне детету у нос. Онда дете носе уз ветар, да се искија; и чим се искија, биће му лакше. Или се узме црв гољац, што живи у вуни, у кучини, па се детету метне да му прође кроз нос у уста, да *прокине*, и онда ће детету бити боље (С. Грб.).

з) *Од „горевине.“* Кад дете добије горевину (ватру), кажу, има „стисковање“ и бају овако: „Средомаси Власи, деветина браћа, дајте ми главу за главу, дајте ми чело за чело, дајте ми очи за очи (и овако за лик, за груди, руке, слабине, срце, снагу, ноге и прсте). Да се растури од овог детета М..... „стисковање“ као прах по путине, као магла по планине. Да се очисти као сребро, да му лакне као перо, да оздрави као здравац по планине!“ (С. Грб.).

и) *Од „дивље“.* Дивља ватра добије се где има пуно прлади, која труне и гњије. И рана се свака може изврћи у дивљу ватру, а деца се обично по глави окрастају од дивље, особито по лицу, бије врућина као од усијане пећи. Онда се баје ова басма: „Дивљи старац иде дивљим путем, поручује дивљој баби у далеку дивљу гору, да му пошље дивље масти, да намаже Јови (име детету) дивљу ватру и дивљу красту, да му буде лака и пробитачна, као материно млеко и пау-

ново перо. Сви су дани добри дани а Четвртак понајбољи“. Или овако: „Дивља баба иде дивљим путем, поручује дивљем старцу у далеку дивљу гору, да јој пошље...“ и даље све исто (М. К.).

ј) *Кад је деише „закинушо“*. Ако се сумња, да је дете закинуто од зле душе, чине му *сасџаву*. То јест, узму мало чађи од сулунара окренута истоку, божићњега квасца и мрва из наћава с три ћошета, па то све метну у једну кашику и у њу наспу мало тазе воде па из те кашике тару дете руком по очима, по ожици и даду му да од тога пије. Или: састављају траву кантаријум, јохову ресу и паучине из нужника, па на томе каде дете седам вечери у први акшам. Или: *уре-зују крајчицу*: положи дете потрбушице на земљу и рашире му руке и ноге, па му наспу по мало брашна непросејана више главе и украј руке и ногу. Онда му концем из пометних нита мере од главе до пете десне ноге и од леве ноге до главе; онда с десне руке на леву ногу и с десне ноге на леву руку. Онда тргају тај конач више детета почев од главе па га смећу метлом, исеку на цепалу и бацају у воду. Тако чине трипут. Ако конач не достигне, дете је закинуто (Ст. Тр.).

к) *Од ѿрзавице (деишиње)*. Кад дете добије „трзавицу“ или „детињу“, онда мећу у колевку поред детета, сабљу крвопију, која је људске главе одсецала. Или човек, који је убијао људе, заврти еврдом више детета, а дете наместе тако, да му оно што сврдао избаца пада на прса. Тај сврдао не треба после вадити барем за четири године (Л. Грђ.). Или, покривају дете кошуљом жене пуштенице; дају му меда с прста девет пута; прекрива га наћавама онај, који то није видео никад; дају му да пије воде кроз зечји гркљан; сапирају нож димискију па га том водом запајају; више главе детиње раскидају мотовило и оклагију; мећу на дете џам, па га кроза њ гледа онај, који трзавице никад видео није; покривају га још неопраном венчаном кошуљом; дају му сок од јабуке, која у години други пут роди; носе га цркви, па га усправљају уз црквена врата, а кум му више главе запори ножем димискијом; или ово чине на оном месту, где се дете родило; мећу му под главу нож димискију и копиту од каквог дивљег брва; мењају детету име (овако: узму четири једнака парчета и напишу на њима четири разна имена па мајка извлачи); мере трн шипур о дете па га закопају на оно место, где га је заболело; откидају му од кошуље десни рукав и у њ умо-

тају камен па баце преко куће и где падне закопају га (Ст. Тр.). Од трзавице или „детиње“ ваља дете накадити на трошицама од првог дана Божића. А најбоље наћи сироту девојку да три Петка узастопце препости и да ништа не окуси од сунца до сунца (Л. Грђ.). Од „трзања“ (фраса) подеру на детету хаљинице па их закопају у земљу, или их баце преко куће па где падну притисну их великим каменом, а дете измере провлаком (воштаном свећом) трипут и њом га опашу. Још траже запис (Ст. Мајст.). Ако дете снађе велика (падајућа) болест, онда, ако је мушко, попне му се отац, а ако је женско матери на таван кућни и свуче го као од мајке рођен и викне: „Е, Марко! (неки комшија). Данас мога сина М... (или кћер М... у) уједе гуја па више никад!“ Онда сиђе и у својој коси донесе воде и нацеди болеснику у уста (М. Ђ. М.). Кад ко падне у фраз (велику, падајућу болест), онда ваља да се преко њега избаци пушка, док је још у ономе стању, па се никад неће повратити. Или, ако тада има где мртваца, да се одмах од болесника узме мере у дужини и с мртвацем сахрани, па се више неће повраћати. Или, да се с болесника свуче све и изгори (П. Паз.). Да се дете очува од падавице — падајуће болести — ваља одмах, први пут кад се деси, захранити дете срцем од гаврана и моруне (рибе). А још би сигурније било, кад би се дете захранило тиме чим се роди (Св. Буш.). Од епилепсије, „горске“ лек је, да га измери на кантар онај, који први дође, али да не гледа колико има; но ово вреди, ако дете дотле никад није патило од те болести. Или га метну пред крстоноше, да га прескоче; забадају нож у кревет више детиње главе, и не даду псима у собу. Или га изнесу на место где се разболело, па му простру без јастука и положи га, а на њега метну корито и на њему разбију па простру свуд наоколо кучине и запале, измере аршином од детета колико хоће и ископају рупу, па онда главицу бела лука гурају пратљачом од детета до рупе и закопају је. Онда све детиње ствари увију и пребаце их преко куће па закопају. Онда дете унесу у собу и матери гола пређе преко њега (У. П.). Кад дете болује од падајуће болести, заветују га да не једе крила ма од чега и месо гушчје, козје и шараново (К. П.). Кад дете много плаче и мокри, каже се да болује од „горске“. Од ње се лечи бајањем. Запале се детету три шипке церове више главе, па му се овако баје: „Пандура мама, пандура тата, ојке виле и вештинине да иду

у Талилејску гору, где петао не пева, где свирка не свира, где девојке не певају, где коло не игра. Тамо ти је буклија, тамо ти је погача, тамо полоче ракије, а код мог детета сан и здравље, смрад и болест!“ Или овако: „Горска мајка, што си отуд пошла, те мом детету не даш, да мирно спава? Као мечка маучеш, као кокош кречиш, као свиња гудиш: сан си моме М... употпудила. Ја хоћу с огњем да те изгорим, с тамњаном да те окадим, с водом да те удавим. Ја те праћам ако си од Бога, да идеш по царевим друмовима, по креветима, тамо да се храниш и појиш. Ако ниси од Бога, ја те праћам да идеш по чисте горе, по зелене траве, тамо да се храниш, тамо да се појиш. Ако нећеш, ја ћу те пратити, да идеш по трњу и грмењу, очи да избодеш, главу да изгребеш, а код М...а више да не долазиш!“ (трипут). Или овако: „Што вас три ноге чепите, руке жљебите, зубе церите, очи буљите, сан ломите, сан сабирате? Ја сам његову (или њену) славу Св. Николу (или која буде) помолила, да вас помори!“ (трипут). Кад зађе сунце и почне мрак, мајка изнесе дете на праг и гледа где ће прву светлост угледати, па онда каже: „О, шумина мати, до сад плака моје дете за твојим, а од сад нек плаче твоје дете за мојим!“ Онда баци жишку на ту страну и врати се не окрећући се. Или се забоду у ватру девет шипака граничевих, да се запале. Онда мајка или жена која баје узме у једну руку дете а у другу те шипке запаљене, стане на праг од куће и говори: „Етовијо, вавијо, потерали те жути пси, бели ртови, баштина сила и материно млеко!“ Онда баци шипке напоље, а она се с дететом врати у кућу (С. Грб.).

л) *Кад је дете „џесичаво“*. Кад је дете слабо, суво и не напредује, каже се, да је *џесичаво*. Такво дете лечи се овако: У бакрач воде метне се мало јечмене сламе, неколико пшеничних зрна, мало сланине од Игњатовог дана, три вретена и три кашике. Кад се вода угреје, скине се, па се мало проспе преко ватре а у оној се другој дете окупа у Суботу пре сунца. Или се у бакрач метне суботње јаје, па кад се вода узмлачи, једна баба држи дете у бакрачу, а мајка обиђе трипут око куће и купи иверке. Кад дође до кућних врата, она спусти иверке и рекне баби: „Добро јутро! Шта радиш?“ А она јој одговори: „Кувам суво за сирово“ (трипут). Баба узима по неку треску и демеће на ватру, на којој је бакрач с дететом. Онда дете изваде из воде, провуку га трипут испод

дршке од бакрача, чивитом му направе крст на челу, повију га и положи. Песичаво дете провлаче још кроз ивањски венац, кроз нити и вериге и купају га с травом комањиком (С. Грб.).

љ) *Од „клинова.“* Кад детету отеку мошнице, каже се: има *клинове*. Онда мајка ваља да оде с дететом на какав мост и сврдлом да проврти коју даску и у њу закуца какав клин. То је дошло отуда, што му је мајка док је била трудна купила у кецељу клинове и ложила на ватру. Зато не ваља клинове и обруче ложити на ватру нити дрво налагати наопако. Јер због тога жена не може да роди док се не провуче кроз обруч, који се на пуном суду распукао, и дете ће да роди натрашке (М. Ђ. М.). Дете је клиновито кад се надује једна страна мошница (понекад обе), па после отврдне. Боли јако, а о мени дође баш да дете крепа. Ова је болест дошла, што је мати, док је с њим била трудна, брала некад у скутачу (завијачу или сукњу) дрва, па је набрала и неки клин. А може и само дете да истера клинове, кад много плаче. Од тога се баје овако: Треба да бају муж и жена или који од рођака и то о новини. Тада не смеју они да виде нов месец, но треба други да им каже. Они онда узму клин, на којем су греде вучене, један јексер, којим су коже разапињате, корицу хлеба и на њој соли и у чем мало воде, па изиђу напоље, окрену се месецу и онога клиновитог положи на леђа, открију клинове и преко њих се метне крпа. Онда најпре жена узме хлеба са сољу, обнесе га око „клинова,“ дохватајући по крпи али не притискујући, и говори: „О, месече новаче, ходи да излечимо ово дете и да удигнемо клинове; ако су хлебани, да уздигнемо и поједемо!“ Па поједе хлеб и со. Затим узима воду, уради исто тако и говори: „О, месече новаче, ако су водени, да их уздигнемо и попијемо!“ И попије воду. Онда узме клин, уради као и горе и говори: „Ако су дрвени, да их уздигнемо и исечемо!“ и да га човеку, те га он исече на на троје. Сад и с јексером исто тако: „ако су гвоздени, да их расковемо,“ и да га човеку, те овај и њега турпијом или чим другим пресече на троје. Онда се покупе сви парчићи од дрвета и јексера у ону мараму и вежу је на тавану за дирек што држи рогове и што се зове пот (Ср.). Кад детету отекну мошнице, каже се, да је *клиновишо*. Онда пробуше сврдлом: дирек испод ћуприје, дирек побијен у јаз воденични и млад орах, па се кроз све то троје пропусти вода да прође па се она ухвати и даје детету да пије. Или се дете однесе до мла-

дог ораха па се метне уз орах с ногама горе а главом доле и на том се месту проврти рупа, кроз ту рупу пропусти вода и да детету да пије. Или мајка украде клин стрмењак од предњег оплена, а од човека, коме је име Стојан или Станоје (С. Грб.). Од детињих клинова носе дете под какав дренак и ту стрмоглавце уз дренак мере докле је дете дохватило ногама, па га онда друга жена носи кући не окрећући се. А ова што је остала заврти на дренаку три рупе онде, докле су дохватиле ноге детиње и у једну метне од цепала начињен клин и вели: „Ако си дрвен, ево ти дрво!“ у другу клинац из стреје и вели: „Ако си гвозден, ево ти гвожђе!“ а у трећу сипа воде и вели: „Ако си воден, ево ти воде!“ и онда оде и она. Ово врачање понављају за три дана (Ст. Тр.). Ако дете много плаче, онда је „клиновито“ и треба му бајати од „клинова“ (Ср. Д.). Кад детету од плача отеку мошнице, кажу, да има клинове; и онда треба да се *йочийша* (врача, баје, чара) (Ат. П.). Кад мушком детету отеку мошнице, кажу, да је зато, што му је мајка носила три тестије пуне воде у један мах. Оток се зове „три клина.“ Да се он сузбије, детиња мати начини од чешљике девет малих клинчића за прст дужине па их побије украј куће. Онда разбије врх јајета, па му исцеди беланце и жуманце, и кад бања дете она набоде ону празну љуску на најдоњи клинчић и остави је да стоји до другог купања. Другог дана набоде је на други, трећег на трећи итд. и тако сваки дан, и деветог дана детету се мошнице скупе (Д. Деб.).

м) *Од „сїраве.“* Кад се дете од чега престрави па се у сну трза, онда се узме неколико длака од онога од кога се дете престравило, па се дете накади. Неки каде дете на струготинама од месарског пања и мекињама од просејане чеснице на Божић. Понека мајка узме ватраљ и тигањ па обиђе трипут око детета и вели: „Бежи, страва, гоните мајкина справа!“ и куца ватраљем о тигањ (М. Ђ. М.). Ако се дете трза у сну, онда се престашило и саљевају му *сїраву*. Бака као обично загаси детету. Онда ону воду пронесе трипут око детета и остави му је код главе. Онда узме свеже кокошије јаје, опљуне га и пронесе трипут око детиње главе па га разбије и салева у ону воду, па то све преноћи детету више главе. Дете покривају с девет покривача и трипут га прекрсте, а сутрадан гледају од чега се преплашило, по ономе, на шта личи слика на води. Место јајета неке узимају олово и веле да је ово

поузданије (Ст. Мајст.). Кад се дете препадне нечега па се трза у сну, тада му мајка „загашује:“ узме пучшано тане, које је већ једанпут смерало, и растопи га, па то саспе у какав суд с водом, те се олово стврдне; и, на какву животињу или ствар личи ова фигура, од тога се дете препало. Онда ону воду дете мора полак попиту а полак налију у једно стакло, које метну детету под главу те ту стоји 3—4 дана (В. Р.). Кад се дете уплаши ма од чега, дају му да пије мало воде (Вл. К. П.). Ако се дете од чега препало, те је стравно, зову бајалицу те му преварује страву на лончић: у лончић земљан наспе тазе воде и метне мало стравне траве и хлеба па пристави уз ватру да проври. Онда узме тепсију, нож и кашике па наднесавши тепсију над главу детињу преврне у њој лончић с водом и метне на њ нож и кашику унакрс. Ако лонац сву воду с тепсије попије, онда је дете стравно, и помоћи ће му се с преваривањем страве. Овако учини и над прсима детињим па трећи пут и над ногама. Онда умива дете том водом: по лицу, по десној руци и левој нози и обрнуто, и да му мало да пије. Затим пршће водом преко главе му и говори: „Остао као од мајке рођен!“ и просипа воду на пса или раскршће. Онда обнесе кашику око главе му трипут па је баци, и ако кашика падне неизврнута, детету је од саљевене страве боље и остаће живо а ако се изврне, умреће. Страву саљевају на куршум: нају куршум избачен из пушке, обнесу га трипут око главе детиње па му га провуку кроз пас и онда га растопе у каквој тави над ватром и сипају у ћасу с тазе водом детету више главе, па више прсију и трећи пут више ногу. Онда дете умивају том водом по образу, по рукама, ногама и ожлици и запоје га, па ону воду проспу на какву раскрсницу, да страва пређе на другога, који туда прође. Ако куршум пукне, кад се у воду сипа, дете је стравно и користиће му ова саљевена страва. На шта буде налик саљевени куршум у води, од тога се дете препало. Поред овога поје дете стравно преко прага из репате таве и говоре: „Бежи, страва, гони те репата тава!“ (Ст. Тр.). Кад се дете нечега препане, те се у сну трза, тада му мајка „загашује“. Узме пушчано тане, које је изтурено из пушке и растопи га. Онда то растопљено олово улију у суд с водом, те се олово „смрзне“; и на какву ствар или животињу наличи она фигура у води од растопљеног олова, од тога се, веле, дете препало. Онда му даду, да пола од те воде попије, а пола наспу у какву

стакленицу и положи му је под главу. Ту је чувају 3—4 дана и у том, веле, детету и прође трзање у сну (М. Д.). У Славонији купају стравичаво дете у води, у којој су пре тога окупали мачку или псето („Здр“.).

н) *Кад се деише боба*. Кад се мало дете боба, значи, да је мати за време ношења викала на орла: уа, уа! Онда треба да се добава перце од орла, те да се на њему дете окади, па ће проћи (Ср.).

њ) *Од оспица*. Кад се дете оспе свуд по телу црвеним бубуљицама као перле, онда треба наћи крпу од девојачке хаљине и од мајчине венчане, па метнути то у купку и у томе дете окупати, па ће се само исперутати и проћи. Или ухватити ону малу жабицу, што по тарабама живи па је провући кроз воду, у којој ће дете да се купа, па је пустити а дете у тој води окупати (Ср.). Ушивају деци у пас комадић баченог решета, да дете, кад узболује оспице, не имадне много оспица него само онолико колико рупица има на ушивеном комаду решета. Стављају дете још мало, које оспице није боловало, у какав сандук па га затварају у њега, а у капак боцкају иглом и вичу: „оволико ти оспица било!“ То понове неколико пута па онда дете изваде из сандука (Ст. Тр.). Кад се дете оспе, посипљу га црвоточином. У нас обично посипају пепелом од спаљене сукнене крпе (В. Р.); посипљу га прашком иструлелог дрвета, што нека мала животињца у (нас је зову *биша*) измрви готово тако ситно као брашно. Свим прашком, веле, да не ваља дете посипати зато, што ће дете рано остати без зуба. Зато се обично у нас посипље пепелом од сукнене спаљене крпе (М. Д.). Кад дете добије оспе по телу, каже се, да је нагазило *сугреб*. Онда га мајка трља својом венчаном хаљином и хаљину онда остави на чандију. Трљају га и зобницом и та се зобница после чува (С. Грб.).

о) *Од пликова*. Ако малом детету излазе пликови, мајка је за време ношења гледала, кад се пеку коре за питу, како искачу клобуци. Онда ваља опет да пече коре, па да узме мало од оних клобука и клобука од пилета (за мушко од петлића а за женско дете од кокице) и да добро иситни и с млеком замузе па тиме дете да залазне а мало да метне и у купку, па ће проћи као руком да однесе (Ср.). Често пута излазе детету по телу неки црвени пликови у виду котурова. Народ ту болест зове „брњка“. Кад опазе тако један колут

одмах узму лапис па њиме окруже онај плик и мисле, да се неће више ширити. Од брњке и бају, овако: Узму три шипке од кочине и запале их па говоре: „Зажени се Ђемалија, па запроси цареву девојку; позва рода и нерода, венчано и невенчано, крштено и некрштено, дивље и питомо: а сестру Анђу не позва. Сестра Анђа се љуто срђаше; Ђемалија је мољаше: „Не срди се, Анђо, не љути се, не давај ми јада, не пуштај отока!“ (С. Грб.).

п) *Од русе.* Кад које дете има русу (фирциг). ваља мајка да га однесе пре сунца под зову, па да се помокри; и где вода стане, одатле да намаже дете свуд по кожи где има русе и да говори: „Која те родила, она ти и лека дала!“ Па кад сунце изгреје да га окупа и болест ће проћи (П. Паз.). Од русе бају: „Добро јутро, русо! Колико јутро било, толико јутра дочекала! Усахнула, увенула, унатраг ударила, из врха се осушила, из корена иструлела! Устук!“ Или: „Подљутнице, подбунице, не срди се, не љути се, не буну се! Са лајном ћу те залепити, да усахнеш, да увенеш, као лајна леп по плоту, као гора под секиром, као трава под косом. Устук!“ (С. Грб.).

р) *Од грознице.* Од грознице се савије и свеже зовка с травом, испод које се дете провуче и говори се: „О, враже; чула сам да се жениш, а да немаш кума: ево ти моје грознице за кума!“ И грозница прође (М. К.). Малу децу каде од грознице вучјом длаком. Но после, кад порасте, вичу на тога човека и пси лају као на вука (Ср.).

с) *Од црвеног ветра.* Од црвеног ветра баје се овако: Метну нож и ашов у ватру, а у један се чанак сипа мало вина а у вио и мало ракије. Кад се ашов угреје, после се вином, а бајалица говори: „Пошао црвени ветар на црвену коњу, црвена му уста, црвена му грива, црвене му уши, црвена му глава, црвена му кожа, црвене му цигерице, црвена црева, црвене му ноге, црвен му реп, црвене му копите. Изгореше му, подгореше му црвене копите; изгоре му, подгоре му реп, итд. натраг, док не изгори све, и коњ, и на крају: устук! Или: „Пошла црна квочка с црвеним пилићима; пошла уз поље низ поље. Сукоби је Божја мајка; сукоби је, упита је: „Куд си пошла, црна квочко, с црвеним пилићима?“ — Пошла сам уз поље, низ поље; позвала ме Стевка бајалица, да баје, да баје; да драми, да драми; да стукне, да стукне (С. Грб.). Или: „Пошао зелен ветар на зелену коњу; зелена

му уста, зелена му грива. . . . уши. . . . глава. . . . кожа. . . . цигерица. . . црева. . . . ноге. . . . реп. . . . копите. Изгореше му, подгореше му копите; изгоре му, подгоре му реп итд. (док не изгори све као и горе). Или: „Пошао бели ветар на белом коњу. . . . и све оно друго исто (С. Грб.).

т) *Од красџа*. Кад дете добије красте, мати зове удову жену, па узму паклене (коломаза) у какву зделицу, однесу на врело које не пресушује и удовица захвати прегршћу трипут по девет пута воде и меће је у зделицу. Онда добро размуте па тим мажу дете у зору и говоре: „Помози, Боже и Света Богородице, која мајка родила, та с милим Богом и лек дала!“ Данас бело, сутра црно!“ Или: у три Суботе измету масти, па све три ботице саставе у једну и у очи младе Недеље однесу у цркву и метну на трпезу да преноћи; а сутрадан пре службе узму то и дете мажу оним прстом до малога или перцем, које је само отпало. Маже се увек низбрдице. А ка-жипрстом никако, јер је, веле, отрован (М. К.).

ћ) *Од лишаја*. Кад дете добије лишаје, баје се увече и ујутру. Ујутру: „Добро јутро, лишо! Како је сад јутро, тако ти ујутру дочекала вече!“ А у вече: „Добро вече, лишо! Како је сад вече, тако ти увече дочекала јутро!“ И за то се време дете маже по лишају пухором са жишке (С. Грб.).

у) *Кад се деџе зацењује*. Кад се дете зацењује, откине се од врбе гранчица, која додирује воду, па се истуче и тиме се запаја дете. Или: при прању рубља ваља пазити, кад се из очеве кошуље истресе угљенчић (од цеђа), па га узети и стуцати и дати детету да попије. Или: кад се зацени дете, метнути га на чандије; или му пљунути у уста; или му над главом раставити састављене поскурнице; или га захранити мрвицама с гробља; или да мајка у Недељу пре сунца изиђе на сокак и да преде, па кад је неко упита, што преде у празник, она да каже: „Не чудим се што предем у празник, но се чудим, што ми се М. . . . зацењује!“ (Тих. Ђ.). Кад се дете зацењује, мајка му оде на кладенац и из свих судова оних што су дошли на воду нацеди помало воде, и, кад се дете зацени, запаја га том водом. Или се дете удара за врат мајчиним опанком или папучом с десне ноге. Или се прска водом. Или се наструже мало са суруџишке камџије па се тиме дете запаја и купа. Или се, кад иду кола натоварена грањем, узме она грана, што удара у точкове. па јој кору истружу и дају детету да пије у води и купају га у њој; а неки том граном

ударају дете. Или му пљуну у уста, кад се зацени. Или се откине гранчица од врбе, која додирује воду, па јој се скине кора, метне у воду те се с том водом дете запаја. Или дете, кад се зацени, метну на чандије (С. Грб.). Ако се дете при плакању зацењује, онда се нађу три Стане или три Стојана, па се из тестија, које се носе на бунар, нацеди шоља воде и да детету да пије (Св. Буш.).

ф) *Од заушака.* Кад дете добије заушке па од њих не може да сиса, онда му на то место превију свињскога сала да прође (Св. Буш.). Од заушака бају: „Сурма, сурмоса, сиња, зелена, бела и румена. Сурма им сестра а тројица браћа: један ром, други глув, трећи ћорав. Док да стигне ром, да чује глув, и да види ћорав, дође вук, узе Сурму, ницину и заушке Милошу, разнесе влакно по влакно, брусом трља, воском изгоре, метлом измете, чешљем ишчешља: растури се, нигде је нема!“ (С. Грб.). Од заушака баје се и овако: „Без оца се задело, без мајке се родило, без кума се крстило, без муке се разбило. Устук, устук, љута бољко, туна теби места нема!“ (Ср. Д.).

х) *Кад се деце ојече.* Кад се дете подје, онда заједено место мажу маслом, које је на Св. Ивана пре сунца изметено, и заспе добро осушеном метвицом, и то неколико пута и брзо ће оздравити. Место овог масла узимају и „фришко масло,“ црвоточину, просено брашно итд. (М. К.). А негде посипају и сипчевином и прашином иза врата („Здр.“).

ц) *Од великог кашља.* Од великог кашља дете купају у млакој води, у којој су куване трине од сена или венац бела лука, сваки дан по двапут, па га завију у топле хаљине. На прса му превијају лојаницу; за пиће му дају воду, у којој је кувана шеница, јечам или зоб, и воду, у којој је растопљен нишадор препиран. Најбоље је чисту гушчију маст растопити у млеку и давати детету да пије, а самом машћу мазати му прси и око врата (М. Ђ. М.). Кад дете добије богиње, ничим га не лече, него га само утопљавају. Тако исто ничим не лече децу ни од магарећег кашља. Јер по народном веровању сваки човек мора прележати велики или магарећи кашаљ. Само по неки дају детету млеко од магарице (С. Грб.). Три бабе: баба Магда, баба Станија и баба Смиља, све три дају стоногу против „магарињица“ (великог кашља). Само прва даје у мутној води друга печену, а трећа у — мокраћи! (Ср. Д.).

ч) *Од гушобоље.* Кад дете боли гуша, ваља да се напије воде кроз гркљан од гуске, што је на Божић заклана (С. С.). Ваља на Божић сви укућани да пију *медену* ракију, па неће никад патити од гушобоље (П. Паз.). Ако хоћеш да сачуваш дете од грознице (дифтеритиса), дај му воде кроз врат од заклана тукца (С. С.).

ш) *Од крчања у гуши.* Ако дете кркољи, онда мајка ваља да седне на свињче и ту дете да подоји па ће престати (С. Грб.). Кад се ово опази код детета, онда ваља одмах да се закоље једно свињче па да мајка с дететом седне на свињче и доји га докле год бравче кркори и не издахне; а кад оно сасвим издахне, онда она да устане. Но и касапин ваља оним ножем крвавим да замахне детету под гушу, као да ће да га закоље, па после да се нож опере и том водом дете мало запоји, и крчање ће одмах престати. Ако ово не помогне, онда се ово чини и с осталим животињама па и са живином, која се метне у корпу, на коју мајка седне и седи док живина не липше. (П. Паз.).

аа) *Од сийљивосији.* Кад дете има засип, то јест, кад му ври у грудима, онда се узме вина и у њему угасе свеће три, пет или девет и то на Духове, па се то вино зачепрка ма у који гроб, па после 24 часа крштени кум тим вином запоји дете из своје десне ципеле а преко бунара (Св. Буш.). Кад дете има сипњу, однесу га у род материн, те ујак заврти сврдлом и удари тисовину у греду, преко које прво прометне дете трипут и сипње нестане (М. К.).

бб) *Од крује.* Кад дете болује од крупе, лечи се бајањем овако. Бајалица ухвати дете за десну руку, па му је трља и говори: „Један круг, два круга.... (до девет). Од девет осам, од осам седам,..... (до један), и тај један мањи од макова зрна. Уступ круп!“ (С. Грб.).

вв) *Од шијуцања.* Кад мало дете почне да штуца, мајка узме у уста мало бела шећера, па кад се он растопи, да га детету из уста и одмах штуцање престане (Ср.).

гг) *Од зајвора.* Кад мало дете добије затвор, узму у шољу за један прст гушчије масти скорашње или лепог свињског сала, па у њ метну мало ситна шећера и добро кашиком измуте, па оставе на топло место. После опет промешају и саспу детету у уста и од тога изиђе напоље (Ср.).

дд) *Од шрбобоље.* Ако дете боли трбух, ваља стући бела тамњана и замесити с мајчиним млеком па дати детету да по-

једе (М. Ђ. М.). Ако дете „вије на срцу“, ваља стаклом од зејтина притиснути на пепео и данцетом начинити трипут по девет колаца. Онда врхом од ножа узети из среде свакога и метати у чашу воде, те направити мало цеђа па давати по мало детету да пије (Ср.). Кад дете боли трбух, лечи се бајањем. Бајалица положи дете на кревет, па опљуне кажипрст и умочи у пепео, па тим прстом притискује детињи пупак и говори: „Пошли црни аури; у Петак пођоше, запостили, омрсили; ухватили црне волове, упрегли у црна кола, отишли у црну гору, насекли црно пруже, саградили црн тор, натерали црне овце, помузли црно млеко, измутили црно масло. У Петак помузоше, у Суботу штуче: да штукне у маково зрно, да га нема више!“ Или: „Пошле три посопкиње: једна слепа, једна глува, једна нема. Мисле па виде. Ни нема разабра, ни глува чу. Духнуше га прахом пепела (и духне у длан), да га нема више!“ За то време стоји детету нож црнокораст на трбуху. Кад дете има грчеве у стомаку, па се превија, народ вели: боли га срце и ту болест зове *издаш големи*. Лече је пијењем траве од издата, кађењем њоме и бајањем. Бајалица боцка црнокорим ножем по трбуху и говори: „Издат комендат! Пошли седамдесет и девет ножића; ви седамдесет и девет, јесте ли га ударили у срце? Ја сам пошла с једним ножићем и свих ћу вас седамдесет девет да распарам. Ако си водени, у воду да идеш; ако си горени, у гору да идеш! Устук мали и големи! Ако си водени, с рибом у воду да идеш; ако си горени, у гору. Зубима ћу да те изем, водом ћу да те удавим. Устук, мали и големи!“ И онда забодје нож у земљу. Или: „Издат комендат! Устрељниче, прострељниче! Не севај, не стрељај, не боли; већ иди у гору Талелејску, где петао не пева, где овце не блеје, где магаре не риче, где коњ не вришти, где свирке не свирају, где девојке не певају, где коло не игра. Удри јелена у рог, а кошуту у стопу! Устук, издат! Устук, издат! Устук, издат!“ (С. Грб.).

ђђ) *Од срдобоље*. За децу је добра вода од пиринча или од јечма куванога (М. Ђ. М.).

ее) *Кад деше мокри под себе*. Кад заспи, ваља га трипут окружити метлом и говорити: „Ви, клети, ви, проклети, што варате нашега Милоша, да под себе мокри, идите одавде, ту вам није место! Ако нећете да отиднете, зваћу, стару бабу с гвозденим зубима и челичним рукама, која ће вас отерати одавде у густу гору и мутну воду. Зато, идите, идите!“, Онда

га удари полако, па мало јаче, да се дете и пробуди... Тако ваља три ноћи узастопце. Обично се почиње од Понедеоника (Ст. М.). Кад дете мокри пода се, треба улити у бочицу мало воде и метнути у колевку код детињих ногу, кад пође на крштење; а кад дођу с крштења, ваља је извадити и воду пролити где се стрпавају дрва а дете положити у колевку (М. К.). Да не би дете (обично одраслије) пуштавало воду у кревету, не ваља да шара главњицом по пепелу (В. Р.). Кад дете мокри у постељи, мати ваља да га одмах пробуди па да упали метлу и тако упаљеном да га бије. Ако то не помогне, онда га мајка носи на свињац и са свињца мокри (јер свиње никад не мокре лежећи него кад устану (К. П.).

жж) *Кад не може да мокри.* Кад дете од великог огња не може пуштават' воду, онда, ако је мушко, закољу једног кокота, распоре и изваде желудац, прережу га и огуле па ону корицу оперу, спаре на врућој лопати, истрљају ситно као брашно, покишају у малу ћикарицу белог вина па му дају да пије. Ако је женско, онда закољу кокошку и учине то исто (Д. М.).

зз) *Од ницине.* Кад детету изиђе ницина, превија му се ланено семе туцано и баје овако: „Што сте изишле вас три: Родиле се три девојке: једна глува, друга слепа, трећа нема. Докле глува прочула, дотле слепа прогледала, дотле нема не проговорила. Устук, ницино, мања да си од макова зрна!“ (С Грб.). Негде оток испогане човечјом балегом и веле устукнуће („Здр“.)

ии) *Од окобоље.* Ако дете заболи око, ваља узети стратор (црвен цвет као ружа) па да га мајка потопи у своје млеко и њим после да пере око детету (Св. Буш.). А негде веле, око се лечи лактом, што значи, не дирати га ничим („Здр“.).

јј) *Од ружног задаха.* Кад опазе на детету неугодну промену, примиришу га, па ако осете да дава воња (смрада) од бубина, нанижу на један кончић девет чешљева бела лука па му обесе о грло, и уберу три вршка манџоране и руде, истуку каменом на камену па ставе у једну крпицу, њу покиселе у воду, исцеде и залију дете трипут малом кашиком (Д. М.).

кк) *Од „огња“.* Кад дете ухвати огањ, поквасе крпе у јаки оцат па их ставе на поплате од нога и за врат, а на чело му ставе перо од хрена; а кад нема хрена, онда метну петрусина и лишћа од беле лозе. Овим и одрасле лече (Д. М.).

лл) *Од главобоље.* Бају: „Адама заболела глава. Адам даде Јеви; Јева даде мору; море даде магли; магла даде сунцу; сунце магле усуши“ (трипут) (Н. Б.). И гасе угљевље као што се види и из оне народне песме:

„Гас' угљевље од болести главе,
Од прожени тражи јадна мајка,
Тражи она од пиједа траву,
Са тиме је заложила Иву,
Од нагара тражи прометача,
Који знају прометати чине,
Који знају што миследу виле“ (Ј. М.).

љљ) *Кад дејшеу шече крв на нос.* Донесу прстен с мртваца, да кане крв кроз њега, па ће престати (У. П.).

мм) *Кад се деше укруши,* онда се смокве посоле истуцаним белутком и превијају детету на слепе очи (Св. Буш.).

нн) *Да се љушо деше ублажи,* даје му се вода, у којој је потопљена чаура свилене бубе. Али се ово чини, док је дете још некрштено (Св. Буш.).

њњ) *Од назеба.* Ако дете озебе, онда метну у води саказ и першун и мало зејтина, да то све проври, па тиме трљају дете по грудима (Св. Буш.).

оо) *Од ухобоље.* Има деце, којој од рођења теку уши. Онда се узима бубрег од божићњег прасета, и то, ако је дете мушко, од мушкога, и метне се на жар, па ону воду с пеном, што излази из бубрега, ваља метнути у уво, и проћи ће, ако се заветује, да никад бубрег не једе (К. П.).

пп) *Кад се деше ушине.* Онда узму свеже јаје и разбију и жуманце возе по телу. Па, где је ушинуто, жуманце ће се разлити само, и онда то место њиме ваља истрљати и мекињама и онда везати, па ће за 24 сата проћи (С. Буш.).

рр) *Кад дешеу „сјадне небо“* (непце), онда му жене дижу небо прстом: туре прст детету у уста и подижу га; а неке га трипут обнесу око мајке (Ст. Мајст.). У крушевачком округу за ово кажу, да је дете „смашило врат“ и овако му га „подижу“. А кад детету испада задње црево, мајка га узме и стане с њим на праг, па га подигне, да удари главом о горњи праг, па га онда окрене главачки, да удари главом у доњи праг и рекне: „Кад се ово двоје саставило, онда моме детету црево испало (С. Грб.).

Да поменемо још и ово. Ако је дете уопште болешљиво, међу га под корито, да га прескочи чопор свиња. Ако то не помогне, купају дете у разним травама и траже друга дермана (Ст. Мајст.). Ако добије „жуту болест“, купају га с дуката (т. ј. метну дукат у шкип у воду) (М. К.). Ако добије „секавину“ (севање), онда бају овако: „Дођоше дунђери да секу греду, секоше, не могоше; ја дођох и пресекох!“ (Ср. Д.). Ако је дете „пресмакче“ или „недонокче“, тражи непрестано да доји, због чега сише своју ручицу, кошуљицу или пелене, много плаче и ништа не ваља. Онда у млади Понедељак пре сунца мајка узме дете па с још једном неударом женом дође до неког навлаш расцепљеног сировог дрвета или плота, па мати с дететом стане на западну страну а она друга на источну. Онда се најпре прекрсте па мати кроз рупу пружа дете оној другој и вели јој: „Дајем ти маче!“ а ова вели: „Узимам ти маче“ и узме дете. После ова даје дете мајци и вели; „Дајем ти куче!“ а она узме и вели: „Узимам маче“. Онда опет мајка даје њој и вели: „Дајем ти свињче!“ а ова прими дете и вели: „Примам ти маче“. Тако се провуче девет пута, али да нико не види (Ст. М.). Ако које дете од рођења не једе неко јело или воће, или не пије вино, онда му мајка украде то из суседове куће те му да да поједе или попије, па ће пројести и пропити (К. П.).

4) Кад се мењају зуби

У овој периоди се и зуби „мењају“. Први, млечњаци, испадају, а ничу други, који остају детету за цео живот. И што ови други буду и лепши и јачи, то је за дете боље. Отуда и у народа враџбина за обоје ово.

Лакше је дете родити него зуб извадити — говоре старе жене. Зато мати отпости своју седмицу, те се најпре причести. Кад изваде први зубић, мати га пољуби па баци преко греде и где пане, ту га и закопа (те га неће зуби болети). А бацају га и на таван и говоре: „На ти мишу, коштан зуб, да ти мени гвозден зуб!“ (Н. Б.). Кад дете извади први зуб, ваља да га баци преко каква дрвета и да рече: „Дај ми, виле гвозден зуб, ево теби коштан зуб!“ Зуб колик' зуб, а ја колик' дуб!“ (Л. Грђ.). Кад се детету извади први зуб, онда га међу у хлеб па бацају на кров и веле: „На, ти врани, коштан зуб, дај

ти мени гвозден!“ (Тих. Ђ.). Ово исто вели и Вук, само он не вели *йрви* зуб, него *који* зуб, и не вели на кров, него преко куће (Посл. 191). Или се говори: „Врано, врано, дајем ти зуб од коске, да ми дâш гвозден!“ (С. Грб.). Или га дају псу и рекну: „Код тебе стари, код мене нови!“ па ће имати лепе зубе (Ст. М); па ће имати јаке зубе као у пса (С. Грб. и С. С.). Или га пробуше и обесе на здраво дрво, да му зуби буду здрави (С. С.).

ДРУГИ ДЕО

ПРЕГЛЕД ДАЉЕГ РАЗВИТКА

ПРЕГЛЕД ДАЉЕГ РАЗВИТКА

До сад смо разматрали развитак дечји укупно, без обзира на то, да ли што иде у развијање тела или душе. Разматрали смо дете уопште или човека од зачетка његова у утроби материној па до појаве говора као најважније одлике његове. Јер, рођење је општа биолошка појава; сисање и кретање је животињска, а тек усправљање на две ноге и проговарање су појаве, којима се *човек* разликује од осталих животиња. Али је то још далеко да од животиње направи човека, да од детета направи потпуна, савршена човека. Још се много и труда, и рада, и времена хоће, па да се добије савршен човек. Много још има да се развија и тело и снага, и умешност његова, а још више душевна страна његова, која је с проговарањем само почела. Она управо тек сад и има да се развија. Сазнање, свест, ум, дух и разум или интелект уопште сад тек настаје. Исто тако настају и осећања или емоције, без којих не може бити срца и воље. И оно што ће после бити прави човек по души својој или по душевним особинама својим, то се сад тек започиње. А пошто је ово она деликатнија, невидљивија страна човекова живота, то није чудо, што она и мање у очи пада и што и код скупљача имамо много мање података. Скупљачи, који су често изобилувани грађом за ово досадашње, прво, укупно и више телесно развијање, посве су оскудни с грађом за ово друго, више духовно развијање или васпитање. С тога смо принуђени, да је више сами истражујемо. Тако ћемо ма донекле попунити празнине и ипак изнети потпун преглед свега развитка или васпитања човековога до његове зрелости, онаквога, како га народ врши. Поделићемо дакле и овај преглед на неколико одељака, које обично има и данашња наука о васпитању, и то: на *шелесни*

или физички развитак, који се овде и даље продужује и са зрелошћу завршује; *на умни или интелектуални развитак; на уметнички или технички, и на морални, естетички и религијски развитак*, који сад настају и јачају све више до зрелости, али се продужују и после зрелости, до саме смрти, по ономе народноме: „Човек се учи док је жив.“

I Телесни развитак

1. О здрављу уопште

Народ наш уме да цени здравље. Он вели: *Здравље је највеће богајство. Без здравља нема богајства. Боље здравом у сиротињи него ли богајом у болести. Богај је ко није дужан, а млад је ко је здрав. Јер, док је човек здрав, и вода му је слајка; а кад је болестан, и мед му је горак. Па не само то, него „у здраву телу и душа је здрава.“* С тога без здравља нема ни радости и весеља, а без овога ни среће. А болестан не може ни да ради. Јер је „болестан немоћан,“ и „весело срце кудељу преде“. Сем тога „здрав болесног и не разуме“ и „здрав болесном не верује“, те се с тога и не слажу. С тога је болестан увек готов и на свађу. И што болест дуже траје, то је горе. „Болест, ако не умори, поквари“. „Дуга болест готова смрт.“

Тако народ уме да цени здравље, али не уме да га чува; јер ни овде не зна откуд болести долазе и где им је узрок, као ни код малог детета. Па при свем том има неколико напомена, изведених из искуства, о томе, како ваља чувати здравље. На пример народ вели: *Лакше је преић' болест него оздравити. Лакше се чувати него лечити. Ако се сам не умеш чувати, ко ће те чувати? Крајка вечера, дуг живој. Облачи шойло, јеђи мало, њи с мером, ако хоћеш живеји дуго. Не једи хлеб, док не обиђе њиву! (то јест док се не охлади). Не ваља сатићи орах пред кућом, јер, чим му жиле дођу под кућу, она опусти. (П. Паз.).*

У народа се на Ђурђев дан опасују дреновином, да буду здрави као дрен.

Још је народ неумешнији у лечењу. Ако се не учува и већ дође болест, он онда *врача и баје*. У народа управо и нема правога лечења, него он одмах прибегава враџбинама и бајању. Он најпре вели: *Ко нема века, нема ни лека, или: коме није века, шоме није ни лека.* И то је у неколико добра

утеха, која улива *наду*; али није добра равнодушност, у коју тим веровањем може да се падне. „Гледе телесног развитка, вели В. Бек, слабо се брину. Оболи ли дете, они не иду лечнику, већ траже којекуда лекове код баба па и по дан хода. Онда траже код жупника или учитеља какав домаћи лек па се тек у задњем случају обраћају лечнику. Народ вели: *„Прођи се сѣарог бербера и младог хећима (лекара). И обрнуто: Држи се сѣарог хећима и младог бербера.* Занимљиве су даље и ове изреке народне о лечењу: *Ко рану крије, не налази јој лека. На љушћу рану, љушћу ѣраву. Милосѣив лекар смрдљива рана.* А у лечењу све иде полако, поступно, и зато за све ваља стрпљивости. Јер, *„где нема сѣрѣливосѣи, нема лека ни једној болесѣи.“*

Народ је запазио, да су овчари здрави. Зато негде слабуњаву децу дају, да по годину две чувају овце, те да ојачају.

У народном лечењу највећу улогу играју *каѣран* и *бели лук*, а од трава *оман* и *одолен*. Отуда и оно (у песми) где виле певају:

Мили Боже, да зна свака мајка,
Што је трава *оман* и *одолен*,
По гори би траве пребирале,
Тражиле би *оман* и *одолен*,
Да га међу деци под узглавље (М. К.)

2. О ваздуху

Занимљиво је, да народ наш појма нема о ваздуху. Он не зна, да ми живимо у ваздуху, исто онако као рибе у води, и да без њега не можемо исто онако као ни рибе без воде. Он нема ни речи за њега, јер је „ваздух“ (од уз-дух, удисати и издисати) скована и више књижевна реч. Он мисли да око нас „нема ништа“. А удисање и издисање народ зове „душа“, и зна, да кад ње нестане, нестане и живота. Зато он мисли, да је она онда изишла из човека и отишла на „онај свет“, у рај или пакао; зато се и стара, да чини добра и Богу угодна дела, да би му се „она“ раја удостојила. А ветар му није кретање ваздуха, него нешто, што долази и пролази. А кад нема појма о ваздуху, па ни речи за њега, онда није чудо, што нема помена ни о важности његовој за здравље нити макаквих изрека о њему и о владању своме према њему. То долази отуда, прво, што је он невидљив, а друго, што га има свуда, те народ и не зна како је без њега. Па је ли то

чудо, кад и наука, докле није успела да ствара безваздушне просторе, није знала за утицај на живот и важност његову. И тек је онда сазнала, да живота, ни билнога ни животињскога, па по томе ни човековога, не може бити без ваздуха. Па не само што ништа не може живети без њега, кад њега нема, него ни онда, кад је он покварен. А поквари се кад је затворен, истрошен и препуњен другима гасовима особито штетним. Отуда народ не зна, да у ваздуху може бити и заразних клица. То је семе од разних болести, које плива по њему у невидљиво сићушним делићима и тражи згоду, где ће пасти и размножити се. Не зна дакле, да се извесне болести и ваздухом могу пренети на човека, као што би се и рибе потровале, кад би им ко воду отровао. Зато народ нема појма ни о заразним болестима, него све мисли, да болести долазе од ноћница, вештица, вила и уопште од злих и нечистих духова, од урока, и онда, кад се ко „освечани“. Отуда му је онда и лечење онако тајанствено, све у гатању, бајању и враџбинама посве бесмисленим па чак и штетним, као и у досадањем поступању у првом одгајавању детињем.

Други је узрок, што народ није знао за ваздух и за вредност његову, и у томе, што је и кућа нашега народа за дуго била таква, да он није осећао оскудицу у њему. Народ је наш већином живео у великим задругама, које су имале једну општу „кућу“ с огњиштем на средини, око којег су се икупљали сви чланови задруге, и велики и мали, те се ту грејали, разговарали и јели, па се одатле разилазили, дању на послове а у вече у своје „ижине,“ одаје, вајате или зграде за спавање. А у кући су око огња остајали само старци, болесници и породиље с колевком. И ови овде и они по зградама имали су увек доста ваздуха, јер се он непрестано обнављао. Тек кад су дошле собе, ваздух се у њима почео затварати и кварити, и онда је тек и настала потреба проветравања. Али је то новијега датума. У Србији су собе по селима почеле тек далеко после ослобођења од Турака. И по другим крајевима почеле су тек с доласком западне културе. А по многим селима и данас их још нема. А где их има, оне су с овога неразумевања постале прави пакао, особито за оне, који не излазе напоље, који су осуђени на њих, као што су старци, бабе, породиље, болесници и мала деца. И тек је онда

настала преголема потреба, да се народу објасни постојање и вредност ваздуха и његовог обнављања.

Срећом, народ опет, у маси, на селу, највећи део свога времена проводи на чистом ваздуху. На чистом ваздуху је у кући, где је још има, и у дворишту; на чистом ваздуху је и по цео дан на раду у пољу: у врту или градини, у воћњаку на њиви и ливади, у шуми и на путу, и свуд. А шта да кажемо за младе чобане код стоке, особито код оваца? Може ли где и бити чистија ваздуха него за њима, по ливадама? И је ли нам онда чудо, што негде и слабуњаву децу из вароши шиљу на село, да чувају овце, да би ојачала? Једини су дакле они, који су осуђени на себе, којима треба давати чиста ваздуха, јер га дисањем истроше, покваре. И то је оно најпотребније место, где наука треба да стигне да народ обавести. Јер у таквом паклу, где нема чиста ваздуха, нити могу болесници оздравити, нити може пород напредовати, ни одрасли бити здрави и весели. А колико народ сам данас чини за поправку овога, он опет у већини случајева греша, што мисли, да ће га кађењем поправити; а не зна, да га разним кадовима још више кваре.

Народ још не зна, да ваздух има и своју температуру, своју топлоту и хладноћу; и да је само једна извесна *средња мера* њена за живот угодна; а да крајности шкоде, особито да шкоди *хладноћа* и „промаја“ или нагао прелаз од топлоте к хладноћи. Отуда је у народа највише болести од назеба.¹ Сви катарии, сва запаљења, све пробади и реуме долазе готово једино од назеба. Покојни Др. Лаза Димитријевић тврди, да је од сто секцираних лешева у седамдесет њих нашао прираслу белу цигерицу за ребра, што значи, да су сви ти преболели запаљење плућа, које понајвише долази од назеба, а које сељаци често преболе на ногама.

Нарочито су вароши или градови несрећни с ваздухом. Због гушћег насеља, веће збијености кућа, већег саобраћаја, већег кварења ваздуха димом, прашином и испарењима из нужника и помијара, у варошима је увек мање чиста ваздуха. Зато лекари и упућују свакога слабијег, особито од грудних болести, у поље, на село, у чист ваздух. По варошима су још и себе, где се ваздух, много брже потроши и исквари, осо-

¹ Један добар лекар рекао је једанпут једној госпођи, која се почудила да је и њена болест дошла од назеба, ово: „Ја сам тридесет година лекар и ја још никога нисам лечио од *врућине* . . .

бито по мрачним и тескобним собама; а ако су још и влажне, онда су то праве гробнице за живе, ако се често и, ако је могућно, непрестано не проветравају. И нигде и ни од чега више народ наш не пропада као по варошима у овим избама, од оскудице светлости и чиста ваздуха. А мало је боље и мало се више пази на чистоту ваздуха и по школама нашим на ову прву и најважнију погодбу за живот. Зато нам је и народ и омладина почела да кржља. И дуго ће требати докле народ увиди, да му је *ваздух појшребнији и од саме хране* и да без чиста ваздуха не може бити ни здравља ни веселости.

3. О оделу

Већ је другојаче с оделом. По народноме оно није само за заклањање од зиме него је и за покривање наготе и за полешавање. И ово друго често отме маха толико, да се оно прво и не види. Отуда ћемо код одела видети много већу бригу него о ваздуху.

Одело почиње још по рођењу. Прво одело детиње то су пелене. Одмах, чим дете изиђе из утробе материне, замотава се, као што смо видели, у меке пелене, које би хтеле да замене меку и топлу утробу материну. Онда долазе све дебље, топлије, и све теже, а за њима кошуљица, реклица, капица, чарапице, сукња и гаћице, докле не дође, да и мали носе оно исто што и велики.

Мало дете нема ништа друго до кошуљицу и обуку му је најпре после крштења, од платна што му је кум донео. Још има чарапице и капу, а хаљине добије тек кад почне да иде. Тек од пете године почне се разликовати одело за мушке и женске: панталонице и сукњицу, а од 7—8 чакшире и гуњ. Сва се деца у задрузи одевају подједнако: ако се што купи једном, купи се и другом. Сељачко је одело и лети и зими од црног сукна и све сами граде. (С. Грб.). Дечје одело: кошуљица од кумовског платна и још 2—3, а после два три месеца, кад се почне узимати на руке, и капанче и чарапице; а кад прохода, добије и кожушче, појашче, препашче, опанчиће, џубенце и џамаданче; од 5—10 године и гуњче, а после: чакшире, доламче, копоранче, тозлуке, калчине и крпу. Гаће око 7—8 године. Зато многа дођу и у школу без гаћа. Кошуља је до земље (Ат. П.). Седме године облаче мушкој деци гаћице и дају му торбак, а женској прегачицу. Сад већ ваља пређа ове мале преље и за платно (Н. Б.). Мушкој

деци не облаче гаће пре седме или девете године (М. Ђ. М.). Видео сам малу децу, која не могу ходити, посве голу па и зими и код имућнијих родитеља; но само кад су код куће. Код нас су само кратко време без кошуљице, али увек у крпе (пелене) замотана. Многи купују за новорођенче и капице и реклец, но то су имућнији и који се држе моде. На глави иначе нисам видео никад ништа "до „теменића“, који се не смеју прати, да власи јачима постају. У то верују и многи градски људи. Мала деца до треће године носе дугу кошуљу, а тек с трећом годином добију гаће и кратку кошуљу и све по два комада. Девојке у трећој години добију дољку (крилца), оплећак и рубачу (сукњу) и заслон (фертун). Ово се све лепо извезе, па је милота гледати. Донекле више иду боса, а после добију опанке, а за тим чизме, ако отац може купити... Накит су и деци и одраслим женскињама „корали“ црвени и врпце (пантљике), које спуштају низ плећа, али само девојке (В. Б.).

Главна одлика одела народнога и за мале и за велике била је та, што је оно већином било од конопље, од лана и од вуне, и што је све био, рукотвор народни. А данас је оно већином од памука и његових мешавина, и народ га купује готово; а оно се ни по лепоти не може испоредити с пређашњим домаћим, а камо ли по јачини, трајашности и топлоти. И што се више земља насељава, заграђује и обрађује, те је испуста и пашњака све мање, те зато и сточарство опада, то ће и ова мена у оделу народноме ићи све брже. Све се више дакле јако и топло народно одело замењује слабијим, лакшим и мање топлим куповним, и народ се све мање чува од зиме и све више промрзава и у детињству, и у зрелости и старости. А процес овај није добар за народ наш ни с економско—моралне стране, јер му с једне стране одузима благотворну забаву, коју је имао у ручним радовима од детињства до зрелости, те га *навикавала на рад и промишљеност*, а с друге стране он га нагони, да купује све за новац, а народ га нема, те с тога све више *запада у сиротињу*. А сиротиња му онда слаби и оне друге погодбе за живот и напредак. Зато би добро било заустављати овај процес и задржавати народну ношњу што се више може, барем дотле, докле се народ више не привикне другим пословима, којима би зарађивао више новца, и не научи, да се боље утопљава и овим памучним оделом. А при том још непрестано га упућивати да увиди, да је одело више за то, *да нас нува од зиме него за моду*.

У одело долази и покривач главе, капа. За све време Турака то је био фес и за децу фесић. Ништа лепше ни практичније. С фесићем је дете могло лежати у колевци и у постељи, бити на рукама и на крилу, и ићи ван куће и зими и лети па и по непогоди. За зиму није био сувише тежак и топао, као шубара, а за лето одвише лак. А најбоља му је страна била, што је могао да се пере и да увек буде чист; а није био ни скуп. С Турцима ми смо и њега проклели и одбацили, а ничим га бољим нисмо заменили. Место њега дошла је шубара, која је свуда сувише топла и велика а у источном и северо-источном крају Србије је и одвише смешна. Ни шешири не могу заменити фес. Ни они не могу вршити службу као фес нити се прати као фес. А покушај са шајкачама показао је, да су и оне мало боље од шубара и да се само профанише војничка униформа. И тако ми данас немамо народне капе као ни народног одела...

Да споменемо још, да готово у свега народа нашега влада још варварски обичај, да се женској деци буше уши за — минђуше.

4. О храни

После ваздуха је за живот и рашћење телесно најпотребнија храна. Детету је по рођењу најбоља и најприроднија храна материно млеко. И, нека је част матерама нашим, оне су до сад савесно вршиле ту своју најделикатнију дужност и саме дојиле своју децу. Зато се и подизао пород здрав и зато је и смртност код деце у првој години била мања. После материна млека долази и млеко уопште, а за тим и друго штошта мекше и сварљивије. А кад се детету мењају зуби, онда оно почиње јести, као што смо видели, све што и одрасли. Деци не бране ни по мало ракије или пива; а по мало винца им и навлаш дају каткад, да би била „румена као вино“, особито о благим данима.

Док је народ наш живео у задругама, он се хранио много боље него данас, па су му се и деца боље хранила. У задругама је свака кућа имала редушу, која је сваки дан месила хлеб и кувала јела за ручак и вечеру. Тако је свакога дана било и свежега хлеба и врућега јела. А једна се одређивала и за бачицу, те је лети музла стоку и сирила млеко па сир и кајмак брала за зиму а сурутку с млеком јели и пили сваки дан. И где је било више стоке, ту је било доста сира и кај-

мака не само кућној чељади за целу годину него и за продају. А у јесен се клало по неколико оваца јаловица, свиња па и по које говече за пастрму, те је тако свака кућа остављала и пастрме и воћа доста за зиму, да се ни у чем није осећала оскудица. Напротив, народ се наш зими боље хранио него и лети. У задругама се увек налазила по која жена, која је гледала и челе, те је свака кућа имала и меда доста. И колико и колико се пута деци намаже на хлеб меда, а у пост га једу и одрасли. А с пропашћу задруга и ово је готово све пропало. *Инокошићина-сиромашћина*, тачна је истина, а у сиромаштини су све погодбе за живот горе. Зато се и деца данас хране много горе него некада. А кад узмемо, да се и одевају горе, да су им и станови данас мањи, тешњи и гори, те и ваздуха мање, онда се без претеривања може тврдити: *да су прилике за физички развикак народа нашега данас много горе но што су биле пре, и да се оне с пропадањем задруга и све већим сиромашењем народним и све више погоршавају.*

У храну долази и *пиће*, а од свих пића је несумњиво најпотребнија *вода*. Мора се признати, да је народ наш пре имао и воде боље и више. Познато је, да што је која земља шумовитија, то је у њој више лепих извора, бистрих поточића и брзих река, које никако не пресушују. А све су српске покрајине биле до пре пола века окићене дивном шумом, а Шумадија је и име своје добила по томе. А горштаци су познати и као јунаци и као иначе развијени, снажни и кршни људи. Шума је први извор здрављу не само због чистоте ваздуха него и због лепе воде. А народ је наш у већини случајева нешто из незнања а нешто из невоље упропастио ове градове своје и изворе здравља, те су негде остале само јаруге а по висовима го камен. А ту не може бити оних животностворних извора и поточића, који поје не само људе, него и сву околину. А у многим се местима већ питање о води истиче јаче него питање о хлебу. Народ је у тим местима принуђен не само да пије којекакав мутљаг и жабоквечину него тиме да кува и јела своја, и тиме да купа и децу своју, тиме да пере судове и рубље своје, па тиме и да се умива! А сваком ће бити јасно, да овде не може бити ни чистоће ни здравља, особито у деце, којој је вода много потребнија. И у том погледу су се дакле здравствене прилике у народа нашега знатно измениле, и то на горе, те је тиме и одгајивање здравога порода отежано.

Ни по варошима или градовима није вода боља. Мало је њих, које су довеле цевима здраву, планинску воду са каква извора, него већином троше и пију бунарску воду. А бунари су већином стари и нечишћени по неколико десетина година. Сем тога познато је, да се бунарска вода по времену измеша с нужничком и помијарском под земљом, особито у старијим варошима и по равницама, те је и с тога она нечиста и нездрава. И што су вароши старије и насељеније то горе.

Ни с водом дакле, овим најважнијим чиниоцем за живот и здравље народно после ваздуха, не стоји боље, ни по селима ни по градовима, но с храном и оделом. И онда је ли чудно, што се свуда утврђује, да *народ наш кржља* и да су погодбе за одгајивање порода његовога све теже.

5. О чистоћи

Чистоћа је пола здравља. Чистоћа је Богу мила. Нема здравља без чистоће, ниши мира без самоће. Тако вели народ. Па се опет не схвата прави значај чистоће за здравље, него се сваки чин око ње или због ње замотава у тајанствено рухо да се тако „ваља“. „Ваља опрати судове у вече, јер се на неопране купе вештице; „ваља се на Ђурђев дан пре сунца окупати, па те целе године неће бити рђа; „ваља се“ да се мало дете купа сваки дан, и то је све. А одрасли се не морају купати. Сви достављачи тврде, да се народ наш мало купа и онде, где има велике реке; а где нема, још мање. А многи веле, да има људи, који се нису окупали од колевке. Многи су се последњи пут окупали на крштењу!... О купању дакле у кадама, лужницама или великим коритима код куће, као што је обичај у просвећених народа, па и код Турака по амамима домаћим, у народа нашега нема ни помена. А негде се и при самом умивању штеди вода толико, да веле, „умива ђавола“ онај, који се пљусне по лицу водом више од двапут!... Али је добро, што се народ наш, особито на селу, довољно купа у зноју тела свога; а то је, како и лекари тврде, најсавршеније купање. Тиме се барем очисти кожа за своје физиолошке функције. Добро је и што се народ наш уредно пресвлачи барем сваке Недеље и о већим празницима, па тако и децу облачи у чисту преобуку. Исто тако у народа је леп обичај, да се и на саборе, славе, свадбе и уопште у људе не иде необучено и у прљавом оделу. То би била срамота не само за онога који оде необучен него и за сву женску чељад

у његовој кући и за кућу његову. Добро је и то, што се не само умивају свако јутро, кад устану, него и што перу руке пред сваки оброк. Наравно да и то не знају да чине због здравља него што је такав обичај. Али је добар обичај. Добро је и што дете, кад му није добро, и свакога болесника умивају макар и оном водом, у којој је гашено угљевље. А руке перу и чешће, јер веле, „дохватио сам се“ за то и то. И с гробља кад дођу, сви оперу руке. Али би се народу нашем уопште пожелело још много више просвећености, па да умедне ценити чистоћу онолико, колико она вреди у свему, и много више чисте воде но што је данас има.

6. О кретању (Игре)

Тело се развија у кретању; јер кад се не би кретало, не би се ни развијало. Оно би расло, али се не би развијало. Зато је кретање одвише потребно. Кретањем дете долази у тешњи додир и с природом и с људима, са знатним местима историјским и људима у прошлости и у садашњости, те је с тога оно важно и за умни развитак.

Све се кретање човеково, особито у младости, врши у *игри* и у *раду*. Из почетка превлађује кретање у игри, а доцније све више кретање у раду. Ми ћемо рад оставити за технички развитак, а овде ћемо изнети само оно прво: *игре*. Истина и оне нису све само за телесни развитак, јер их има, у којима се изоштрава око, ухо и разум или ломи језик, те бисмо их могли унети у умни развитак, а има их, у којима се јачају извесне врлине, личне или индивидуалне и друштвене или социјалне, те бисмо их могли убројати у морални развитак. Али пошто је у њих увек најјачи мотив физички, да се не седи мирно, него да се *креће* и тело и дух, то ћемо их ми све унети овде, у телесни развитак.

а) Пред почетак игара

Игре се могу порелити различно: по *роду*: на мушке и женске; по *броју*, колико њих игра; по *времену* кад се играју дању или ноћу; по *узрасћу*, да ли их играју већа или мања деца; по *месту*, где се играју, у соби или у пољу; по *начину*, како се играју, по *средствима*, којима се играју, нпр. лоптом, прстеном, орасима итд. Али свака од ових подела има својих незгода. Јер има игара у којима се не гледа ни на род, ни

на број играча, које се играју у свако време и на сваком месту, за које не треба никаквих средстава итд.

Има и безброј бројаница о томе, ко да *почне* игру, или ко шта да буде у њој, или се најпоследње само ређају онако, ради забаве и вежбања у памћењу, те би им зато било место више у умном развиту или васпитању интелектуалном. Али кад их узмемо као саставни део игара, онда их морамо унети овде.

Кад деца хоће да играју „зеца“ или „жмуре“ итд. онда ваља да се зна, ко ће да жмури или да буде „зец“. Тада сви метну кажипрст бројачу на колено, тако, да прсти дођу у круг и начине звезду. Бројач онда почиње одакле хоће па наоколо додирује сваки прст редом и броји: „*Једноголо, двоголо, шрооголо, чеврголо, његало, шегало, шегдман, докман, дишман, каршун, карагун, врчи реј, трчи зец!*“ И на кога падне ово последње, он је зец.

Ова се бројаница јавља у безброј варијација. Почетак исти до пеголо па даље: *шејма, дилма, диворога, дицма, кошунушица, кошуншан, дивогуре, дундоре, саравори, саракиша, јежсево, кнежсево, њоличево, рци-зец!*“ (Уж. „Братимство“ 1904). Или: „*Једноголе, двоголе шрооголе, чеврголе, његоле, шеголе, седман, осман, и јалија њисман, шрчки зец у клебец!*“ (Пљевље М. С. М.). Или..... *шегиман, дегиман, девелија, делија, шрга шрга, цар на војску ошрга.*“ (М. Б.). Или: почетак исти до осман, па онда даље: „*дивикоза, дивчић, Алија Пивчић, и Гаде, Дринчић*“ (Фоца. М. С. П.). Или: „*Једноголо, двоголо, шрооголо, чешвороголо, његогало, сегогало, семгогало, омаран, деверан, децман*“ (Ив. З.). Или: „*Једноле, дволе, шроле, чешвероле, њере, калојере, бис, шрејис*“ (М. К.). Или: „*Једноле, дволе, шроле, чиле, њале, шале, садум, дадум, давлум, даскас*“ (Кр. Д.).

Или овако: „*Пишавица њиша, уда, кошунушица, коза врец, шрчки зец!*“ (Ј. Гл.). Или: „*На виле, на куле, на дедове шшаше, на бабине гњаше, мога браша Милушина зовише на вечеру, ниши може вечераши, ни њо кући њогледаши, шунши, буши, шаракеша, баракеша, коза врец, бежи зец!*“ (Ј. Гл.).

Кад играју лопте о зид, онда онај који удара броји: „*Игне, ишлик, ушур, шошидушур, шојле, јабука, у главу!*“ И

кад изговори ову последњу реч сви беже, а он гађа кога хоће. Или броје овако: „Један, додин, дивин, дивши, ѿрењ, ѿења, смоква, доква, карајуша, десека“ (Ив. З.). Или: Један, додѣн, дивѣн, дисѣн, ѿења, лења, смоква, доква, каракуша, јека!“ (М. К.). Или: „Једина, додина, додикука, чавка, ѿејни горавка, ѿереусна зечка, ѿучка чемерика“ (М. К.). Или: „Једино, додино, ѿриоседи, салавери, чекуѿин, чекуѿица, ѿарайин, ѿарайушка, ѿуѿгал, ѿудесеј.“ Или: „Един, додин, дивин, дисин, ѿенга, ленга, смоква, доква, каран, десеј.“ Или: „Ен, ѿен, ѿини, заорака, ѿини, ѿика, ѿака, бија, боја бусф!“ (М. Н.). Или: „Елем, белем, бербa, уѿа, шишер, гуѿа, ѿелма, уѿа, аѿма, гуѿма, дивер, дишер, јабука“ (М. Н.). Или: „Елем, белем, бембелија, ѿишли кућу ѿалалија, олма, долма, велика јабука“ (Кр. Д.). Или: „Елен, белен, бомбарисин, сисин, гуѿен, ѿаралисин, Анѿон, каѿарон, к’о и највећи загребачки звон.“ (М. К.). Или: „Енгел, ѿенгел, цукел, бе; афел, фабел, до мене; ес, фес, издрѿи вес“ (Пљевље. М. С. П.). Или: Енгеле, ѿенгеле, ѿином, ѿаном, окош, бокош, ѿивом, ѿавом, суза, буза, беја“ (М. Н.). Или: „Енци, ѿенци, на каменци; ѿамо кују двана’сѿи деце, ин, ѿин, чарайин, чараује, једи сује!“ (М. Н.). Или: „Ленђе, ѿенђе, денђе, венђе, керенђе; шаден, ваден, баден, вер, шибен гер!“ (М. К.). Или: „Сједен, ѿеден, оком, до, ѿоље, воље, веле во, и највећи Зајин дѿ“ (М. К.). Или: „Унус, дуја, ѿрес, коѿрочинке, зеке, сејо, оѿе, нови, дећи, адум, исѿин, гарѿин, ганген; вифил, ѿегел, хаѿир, фанген; хаусѿи, цувај, ду бисѿи фрај“ (М. К.).¹ Или: „Јањи, двањи, ѿрањи, чоки, боки, бичи, роди, рак, ѿрак!“ И: „Једина, додина, ѿиуна, биуна, караклија, карийис, ѿкрийис, космули, јадоли, ћилабеји, чаканац“ (Обе из уж. окр. „Братимство“). Или: „Једно дрво, друго дрво, мајмир, манасѿир, ѿикуѿин, ѿикуѿиска, ѿалајан, ѿалајаска, две девейке, две десејке.“ (Кр. Д.). Или: „Једно дрво, друго дрво, коѿурин, ко ѿи ѿушку заварин, мој мили манасѿир, леку, ѿеку, да уѿеку у лукаву главичицу; Турчин, бурчин, Таѿарин, зечић најоље!“ (М. Н.). Или: „Једно дрво, друго дрво, сависија, ѿрејисија, сави косѿи на ѿомосѿи; Турчин, Таѿарин, диволар, дисолар, зврц!“ (М. Н.). Или: Једна дула, друга дула, серавија, серакиѿа, коѿушана, коѿушица, кога ред, у долину зец!“ (М. Бан.). Или: „Један динар, два динара, ѿриесара, саравенда, ѿејиѿаша, шује-

¹ Извесно је ово бројаница немачке деце, па позајмљена.

љаша, кајнакос, Костиадин“ (Кр. Д.). Или: „Ана, најши, бана најши, сийши, мийши, Арнауши, сий југ, Ташиарин, и миш у дувар“ (Нова Варош. М. С. П.). Или: „Аngle, бангле, вишко вес, сйасе класе, кумйа нес, клин, клан, цукуран, ајде рогован!“ (Фоча. М. С. П.).

Овамо извесно иду и ове: *О, Јоване, кайеишане, дај ми коња да уђашем, случан, бучан, окйоре, бекйоре, скочи зец на хиљаду и десей*“ (Фоча. М. С. П.). Или: „Ој, Јоване, кордоване, сви су коњи койишари, и орлови соколови, соко йаде на ливаде, са ливаде на йарабе: йарабе се йоломише, йурске куће оборише; елем, белем бербауша, орашћин“ (М. Н.). И:

„Два се петла побише,
На попово огњиште;
Један вели: „иш“,
Други: „да жмуриш!“ (Мих. Ст.).

Кад се поделе у две странке, па хоће да знају, која ће да почне, онда пљуну на какву плочицу или ивер и једна узме ту страну а друга ону другу, па баце у вис и вичу: „суво“ — „мокро“, или: „киша“ — „суша“; и чија страна буде горе, она почиње. Или, вуку сламке, па ко извуче дужу. Сламке вуку и кад се деле у групе: долазе по један или по двојица и вуку сламке; па ко извуче дужу иде у једну, а ко краћу, иде у другу. Негде овако „цареви“ деле „војску“ своју.

Толико о почетку игара. Остало ћемо видети код самих игара.

6) Игре

Поделићемо их на три велике гомиле:

- I на игре без икаквих сйрава или средстава,
- II на игре ма с каквом сйравом или средством и
- III на игре у колу или у ору с певањем.

I

Гуске. Одрасла деца похватају се палцем и кажипрстом за надланице па тако, подижући и спуштајући руке, певају сви у глас:

Пипала, гусала,
На виле, на куле,
На растове иверчице,
На борове шишарчице.
Лет', маро, лет, лет, лет!

Онда се пугте и лете рукама (Ст. М.). (Ову смо игру поменули и код мале деце, као забаву на крилу, само с простијом бројаницом).

Пошакиша. Наређају шаку на шаку колико их год има, па онда редом оздо ваде и ударају озго и опет ставе своју. После то исто другом руком. Ово иде брзо, брзо (Јов. Ив.).

Мажи-браде. Један седећи глади браду, а други метне руку на његово колено. Мажибрада пева:

Цеца беца, уби Јанко зеца,
Под лозом гогољом.
Гогоља се окиде, баби ногу прекиде!

и у том пљесне онога по руци, што је метнуо на његово колено. Онда се опет глади и броји:

Игра баба и мечић,
И девојка и детић:
Боља баба и мечић,
Но девојка и детић.

Онда опет онога удари; али онај гледа да умакне, те он пљесне по свом колону (Јов. Ив.).

Лацкање. Слична је предњој. Играју двојица. Обично вуку сламке, па ко извуче краћу, он пружи дланове те га онај удара својом шаком. А ако га онај превари, те промаши, онда он леже те га овај удара (Ад. П.). Слична је овој и

Ковање. Један буде ковач а други гвожђе. Ово одређују вучењем сламке. Онда се ковач намести овако: положи на сто преда се леву руку са судланицом доле, и на њу стави лакат десне руке; а горе је стисне у песницу. А гвожђе положи своју десну руку пред ковачеву леву за два педља далеко. Сад ковач кује, то јест, лактом и песницом наизменце удара по својој левој руци, и виче: пф, пф, пф! док на једанпут не удари у гвожђе. Гвожђе опет гледа да измакне руку, те да га превари, и онда оно буде ковач, а ковач буде гвожђе (Ад. П.).

Вагање. Двојица окрену један другом леђа, па се закваче рукама и онда се наизменце дижу (Ад. П.).

Продавање соли. Један узме другога, обично мањег од себе, на кркаче (на леђа), па с њим иде од једнога до другога и нуди им соли. Онај на леђима је со, и сваки „узима“ колико му ока треба, тиме, што онога удара шаком по задњици.

врховима од прстију додирују, и онда се гурају ногама, да једно друго свали на земљу (Цр. Г.).

Кума. Више деце стоји на окупу, и то су пси а пред њима стоји газда са слугом а мало подаље кум. Онда газда пошље слугу, да зове кума на вечеру. Овај оде и позове га. Кум одговори: „Не могу, истом сам устао.“ Слуга дође и каже газди. Газда га опет пошље. Кум сад одговори: „Не смем, пси ће ме ујести.“ Слуга му каже, да су пси повезани, и он пође. А кад дође, пси навале да га поједу, а кум беж'; пси за њим, а газда брани, да га једва одбрани (Ив. З.).

Сватова. Поређају се све по двојица један иза другог. Први су коњи и сваки свога заузда појасом или канафом па га тера вичући: сватови! А ћехаја се накитио и нацицао, и у њега је најдужи штап с неком крпом, па подиграва сад на једној сад на другој нози и виче: машалах! (П. Р.).

Мачке. Један стане и раскречи ноге што год више може и он је мачак. Друга двојица стану један до његове десне а други до леве ноге, и то су мачке. За време игре се мачке не смеју помицати ближе. Онда десна метне десну шаку уз леви образ с дланом напоље, а лева мачка леву руку уз десни образ с дланом напоље. А мачак метне обе руке на уста, па се онда увија, превија, сагиње и подиже, маучући и окрећући се и једној и другој мачки, те их удара по шапама. А оне опет том приликом гледају, да му другом руком уграбе капу, и онда он постаје мачка а онај мачак (Цр. Г.).

Оваца и вука. Деца изберу вука и пастира, а сва су остала овце. Онда овце стану у чопор, а чобанин стане мало даље од њих с десне а вук с леве стране, па певају:

Овчар: Овце, овце, хајд' те кући!

Овце: Ми не смемо.

Овчар: А од кога?

Овце: Од курјака.

Овчар: А где ј' он?

Овце: У шуми је.

Овчар: А шта једе?

Овце: Беле овце.

Овчар: А шта пије?

Овце: Студене воде.

Овчар: Овце, овце, хајд' те кући!

Онда овце беже овчару, а вук гледа да коју ухвати; и онда она буде вук а вук пастир (Ев. С.).

Градова. Свако дете оцрта себи град на земљи, а једно остане на средини без града. Сад се деца непрестано мењају с градовима, а оно што је без града гледа да који уграби. И коме уграби, тај је сад без града и он иде у средину и пази да уграби (С. С.).

Шанац. Један се сакрије у ров, а остали га траже; и, ако га нађу, извуку га, и онда су шанац придобили. А онај, који га је нашао, долази на његово место (П. Р.).

Вина. Један седне, а други му метне руку на главу и чува га, а друга деца хоће капом или рупцем да га ударе. И кога овај чувар дохвати ногом по хаљини, тај седа, а онај што је седео брани га. Они што налећу говоре: „Хоћемо вина!“ те отуда и име овој игри (Јов. Ив.).

Зора. Један седне на нешто и жмури, а други се крију. А кад један викне: „Зора!“ он их тражи и хвата и не да ниједноме да до бакве (камена или пања, на коме је онај седео) дође и дохвати је, докле га овај не ухвати. Кога он ухвати, тај после жмури. А ако ниједнога не дохвати, и сви су дотакли мету, онда опет жмури он (Ив. З.).

Прескакања. Двојица се сагну један за другим с рукама подупртим о колена. Остали их прескачу. Али чим који прескочи, одмах се и он сагне и намести у ред, да и њега прескачу. Тако док се не поређају сви. Онда устају и ови по зади те прескачу, и тако даље докле хоће (Ив. З.).

Анџаиса. Један се само овако сагне, а сви га други прескачу. Али пазе добро, да му се не дотакну главе. Јер ко се дотакне, долази на његово место. Кад се овако изређају сви, онда помећу своје капе на леђа ономе, који се најпоследње сагнуо па га онда прескачу редом, али сваки при том мора своју капу да погоди и узме; а ако то не учини, лега он (П. Р.).

Прескок. Двојица седну на траву и рашире ноге али да им се прсти додирују, а друга се двојица залете и прескоче. Онда они издигну ноге, те им их ови прескоче с места. Они их онда раздвоје па подигну стопала горе, те ови и то прескоче. Онда они саставе стопала горе, те ови и тако прескачу. Најпоследње ови стану на колена, сагну главу у главу а на рукама се држе, те их ови и тако прескоче, а да их нигде не дохвате. Бирају се подједнаки (П. Ш.).

Воденица. Неколицина, 5—6 њих, седну у круг па се ухвате за руке а одупру ноге у ноге. Онда устане сваки други и подигне оне што седе, тако, да им само пете стоје на земљи, па се тако окрећу око једне тачке, као воденично

коло. Тако се окрећу док се ови не уморе. Онда устану они те окрећу ове (Х. Б.).

Жмуре, „жмуркања“ или „слепога миша“. Обележе један круг, из којег се не сме излазити. Онда једном вежу очи и он хвата оне остале. И кога ухвати, томе сад вежу очи, те он хвата. И ко из кола изиђе, сматра се као ухваћен. Или, онда ухваћени виче: „м!“ а овај погађа, који је: „Јово“. Није, одговарају они. „Ђуро“. Није. „Перо“ ... Тако трипут. И ако не погоди, хвата даље. Рукама по хаљинама не сме пипати. А кад погоди, онда томе вежу очи (Ст. Мајст., Ив. З. и др.).

Пилића. Похватају се сви један другом за тканице или ремен (каиш), и први је квочка, а остали су пилићи, а један пред квочком је кобац. Кобац покушава да ухвати које пиле, а квочка не да. Сви пилићи вичу у глас: „ааа!.. иии!...“ не би ли поплашили копца; али се овај непрестано залеће, и које ухвати, оно мора стајати на страни и чекати док не похвата све (Х. Б.).

Исто ово мало друкчије у Црној Гори. За квочку изберу најјачега а за сокола најбржега. Онда соко гледа да уграби које пиле, а квочка се опет стара да дочепа сокола, па га држи те га сви пилићи стану кљуцати, а он само крешти, дречи, пишти. А ако он уграби које дете, он њега кљује, једе... (Ј. Ив.).

Или још друкчије овако: Онај што води пилиће, он је дед, а један седи и копа рупу, и то је баба. Дед с пилићима обилази око бабе и виче: „Ја пођох у барицу, да ухватим штукарицу, и ја водим двоје троје пилића. Добар дан, бако! Шта радиш?“ — „Копам рупу“, одговара баба. „А што ће ти рупа?“ — „Да ложим ватру“. „А што ће ти ватра?“ — „Да грејем воду“. „А што ће ти вода?“ — „Да шурим пилиће“. „А где су ти пилићи?“ — „Ето их за тобом“, и онда она скочи те једно ухвати. Онда се продужује тако, док не похвата све. (Х. Б.).

Натезања. Сви се похватају за тканице једно за другим, као код пилића, напред је најјачи. Овај сад омахује десно и лево и вуче их те сви падају (Јов. Ив.).

Маца и мачо. Једно је дете у колу и то је маче, а друго ван кола и то је маца. Маца мауче, а једно је из кола пита: „Шта тражиш, мацо?“ Она одговори: „Тражим своје маче“. „А какво је?“ пита ова. „Бело и шарено, дибом покривено“,

каже она. Онда сва деца пруже једну ногу и питају: „Је ли ово?“ „Није“, одговори она. Онда оно у колу пружи ногу и пита: „Је ли ово?“ „Јесте“, одговори она, и онда се сва деца растрче и беже, а маца и маче их хватају; и кога ухвате, тај сад буде маца и маче (В. Ђ.).

Мани, вујо, репом. Стану по величини један за другим и сваки задњи ухвати предњег рукама око појаса. Онда први заповеда: „Мани, вујо, репом!“ па полети да ухвати задњег а други не даду. Ако га ухвати, онда он долази први. Тако док се не изређају сви (Ад. П.).

Разбијање града. Изберу између себе два цара, а они поделе између себе војску. Онда сви стану у два реда, једни према другима, с царевима у средини, и држе се за руке. Онда вуку коцку, који ће цар пре изазвати борбу. Сад овај викне своме крајњем: „Нападај, Никола!“ И Никола се одмах залети, у противан ред, да га пробије. Али ови не даду. Тако се отвори борба. Ако овај успе да их раздвоји, онда обојицу води у свој ред и један стане на један а други на други крај. А ако их не раздвоји, он остаје у њином реду. Сад бој изазива други цар, на исти начин. Тако се игра продужује док на једној страни не остане сâм цар (Ад. П.).

Ерберечке. Поставе се исто овако у два реда и похватају за руке. Онда један викне: „Ерберечке!“ а из другог табора му одговоре: „Ербетуте!“ што значи: кога хоћете. Онда он поименце зовне некога из тога реда, те се овај затрчи и проба да раскине ланац у овоме реду. Ако успе, он води једнога као роба, а ако не успе, онда остаје сâм као роб. Тако се продужује док један табор не предобије други (П. Р.). Слична је овој и:

Маријанка. Неколико девојчица ухвате се за руке, а једна пред њима виче: „Маријанка!“ Оне све одговоре: „Чујем, Катуланка!“ Она пита: „На чија ћу врата?“ „Макар и на моја“, одговоре оне. Она се онда залети на њих да пробије а ове не даду. Ако их раздвоји, онда узима једну и одводи је на своје место, те она буде Катуланка, а ова стане на њено место. И тако иде даље (Х. Б.).

Крце корице. Ухвате се у коло и ко буде десети, тај је „крцо“. Он сад стане сâм на једну а сви остали на другу страну. Онда му ови прилазе и дирају га: „крце корице!“ па беже, а крца за њима и кога ухвати, тај је крцо и сад њега дирају (Х. Б.).

Мачке и миша. Сви се ухвате у коло с раширеним рукама, а двоје стоје у колу: једно је мачка, друго је миш. Мачка онда јури миша, а он бежи и по колу и ван кола, докле га не ухвати. А кад га ухвати, онда миш буде мачка а мачка иде у коло, а неко из кола буде миш. Тако док сви не буду и мачка и миш (Х. Б.).

Копа бака репу, слична је овима. Похватају се сви једно другом за појас, а најјачи стане напред. Један опет исто тако велики и јак седне на земљу и стане дрветом копати земљу. То је бака. Онда је онај први пита: „Шта то копаш, бако?“ А она одговори: „Копам репу“. Онда овај иште: „Дај ми једну!“ Она одговори: „Не дâм; имам само ту једну“. Он јој онда отме. А она викне: „Дај моју репу, или једног друга у робију!“ Овај не дâ, али му га он отме, и то обично последњега. И тако иде даље, док не поотима све. Онда онај буде вођ а овај бака (П. Ш.).

Брусишкарѐ. Петорица начине на земљи квадрат с четири камена. Сад вуку сламке, и ко извуче најкраћу, тај иде у квадрат, а они други сваки на своју кућу. Онда онај из средине иде једноме од ових и пита га: „Где се бресе маказе?“ Овај му одговори: „Код М... (онога до њега)! Онда он иде овоме и пита га то исто. [Али ови други гледају, да за то време промене своја места, те на то и овај пази и гледа да коме уграби; и коме уграби, тај иде у квадрат (Ад. П.). Сличне су тиме и

Лисице. Кад је снег, угазе повелико коло и поделе га на четворо. Један стоји у поли тога круга и то је лисица. Она има четири стазе за трчање, а остали трче около. Нико не сме корачити ван своје стазе. Кога лисица ухвати, тај иде на њено место (Х. Б.).

Теглија. Седне десетак њих једно другом у крило и они су тегле. А двојица стоје даље и они су газда и мачка. Газда се шета и загледа се кудгод, а мачка дотрчи и испреврће све тегле. А кад газда то опази, потрчи и почне је тући, а она њега грепсти (Ив. З.).

Анђела и ђавола. Изберу анђела, ђавола и баштована па поседају једно до другога. Онда им боштован свима надене име по једног цвећа. Онда анђеол каже: „Цин, цин!“ а баштован пита: ко је? — „Анђеол.“ Шта ће? — „Ружицу“ (или друго које цвеће). Ако погоди име, којег има, онда га одводи. Сад долази ђаво: „Бум, бум!“ И он тако погађа и одводи.

Тако редом, док не одведу све. Сад настаје страшни суд: анђео и ђаво се ухвате за обе руке, а између њих стане дете лицем окренуто анђелу. Анђео га пита: „Праведна душо, шта је горе?“ Дете одговара: небо, а ђаво му шапуће да каже нешто друго. „А шта је доле?“ — Земља, одговара оно, а ђаво му шапуће: облак... „Јеси ли ђаволски?“ — „Нисам и не дао Бог!“ „Јеси ли анђелски?“ — „Јесам“, а ђаво му шапуће противно. Ако дете то искушење поднесе и не насмеје се, онда је анђео и иде за анђелова леђа; у противном иза ђавола (Ев. С.).

Лончића. Поседа неколико мање деце у округ и то су лончићи. Око њих су лончари и њих мора бити један више. Лончари онда трче око лончића и вичу: „По што буре виново? — По петак, по шестак, по што ти га ја не дам!“ И сад гледа сваки да уграби по једно лонче; а један остане без лончета и он је бака. Бака онда дође једноме лончару и пита га: „Пошто лончић?“ Он одговори: „По новчић“, и онда трче једно на једну а друго на другу страну око свих вичући: „По петак, по шестак, пошто ти га ја не дам!“ И ако бака прва дође до лончића, онда она буде лончар а лончар бака. Сад бака иде другом лончару, и тако се продужује, док се сви не обређају (Ив. 3. и Ев. С.).

Друкчије се та игра игра овако: Изберу трговца, купца и слугу му, а остали се сви поређају један до другога и чучну; и то су лонци. Онда купац долази трговцу и каже: „Добар дан, куме! Имаш ли лонаца?“ Овај му одговори: „Ево, брате колико хоћеш: бирај!“ Купац онда иде од једнога до другога, куца их по глави и бајаги бира. Кад кога изберу, онда га ухвате под руку, купац с једне а слуга с друге стране, и одведу га на страну па га тамо оставе тако чучећи. Онда купују даље. И кад их све покупују, онда бирају другога трговца и другог купца и слугу му.

Исто се овако играју и **диње**, т. ј. место лонаца продају диње. Само онда при пробању не куцају, да виде како звечи, него стежу главу, да виде пуца ли (Ј. Гл.).

Жаре. Налик је на лончиће. Деца чучну и метну руке под колена и то су жаре. Један се поред њих шета: то је продавац, и чека купца, трговца. Овај долази и купује жаре. И чим коју купи, ухвате је под руку и однесу. Кад покупује све, онда се једна направи као коњ па четвороношке пообара све жаре. Купац онда неће да плати и зато иду на суд, а суд

га осуди да плати. Он онда узјаше онога коња и рекне: „Вала, више никад нећу жара куповати (П. М.).

Лубеница. Поседају један другом у крило. Први је газда, а остали су лубенице. А са стране стоје: поп, његов слуга и мачка. Онда поп пошље слугу газди, да му дâ једну лубеницу. Овај оде и иште, а газда му вели: „Истом сам поорао њиву“. Слуга оде и каже. Поп га опет пошље. Газда сад одговори: „Истом ничу“. Слуга дође и каже попу. Мало после поп га опет пошље. Газда сад одговори: „Истом замећу“. Тако опет. После одговори: „Хајде, де; види, има ли која зрела!“ И овај оде да разгледа, и куцајући свакога у главу нађе коју зрелу и ту му дâ. Овај је узме, али је не дâ попу, него је сакрије иза себе па иде и тражи још једну. Сад га газда пита: „А где ти је она?“ — „Метнуо сам је на стô, а мачка скочи на стô, те она паде и разби се? Он му дâ још једну, а овај и њу сакрије иза леђа, па дође још да иште. Али му сад он спази оне иза леђа па га пита, шта му је то, а он каже. Онда газда за њим а лубенице за мачком, вичући: „Шиц, мацо!“ (Х Б.).

Тикава. Најпре изберу мајстора, и он седне у врх а остали у коло до њега. Мајстор је онда прва тиква, а они су редом друга, трећа итд. Мајстор онда вели: „Ја посадох једну врежу и она ми роди седам тикава!“ Онда се седам одазива и пита: „Зашто, море, седам?“ „Него колико?“ пита овај. Онда овај рекне који други број из кола, само не свој и онај, којег нема у колу. Ако се превари, он даје залогу и иде у пензију а број се његов више не спомиње. Тако иде даље док не остану само тројица. Онда ови буду судије и осуђују све редом на по нешто, и онај, чија ствар изиђе, мора радити оно што му они досуде. А они досуђују што могу смешније (С. С.).

Гусака. Сви поседају наоколо и метну руке на колена. А један говори: „Полете гуска!“ и онда сви дигну руке. „Паде гуска!“ и сви спусте. Али он убрза, те они греше, а он им узима залог. Сваки игра до три залог, а онда их осуђују (Јов. Ив.).

Мишања. Сви поседају наоколо. Онда један од њих буде бабо, а онај до њега бабин циго, а до њега цигин вујдур, а до њега вујдуров шегрт, а до њега шегртов шегрт итд. Онда бабо удари шаком о земљу и говори: „Сви ковачи и шегрти, куј, куј! Куј, шуне, куј!“ И онда сви ударају шаком о земљу и кују. Онда бабо викне: „Сам вујдур!“ и сви престану, само вујдур кује. „Бабин!“ викне он, и бабин циго почне.

„Сам бабо!“ и они престану. „Сам циго!“ и циго слуша. „Сви ковачи и шегрти, преваруј!“ и сви се ударају шакама. А ко се превари, бабо га удари клипом по шаци (М. Бан.).

Залог. Изберу једнога за капа и овај стане, а сви око њега поседају. Онда капо сваком одреди по један занат, а и он сам узме један који хоће. Онда капо заповеди да се ради, и сваки ради свој занат и капо свој. Но капо наједанпут промени и стане радити туђ занат. Онда онај, чији је занат капо узео, мора с места напустити свој и узети капин. Не учини ли то он даје залог. Зато сви морају гледати у капа; а он навлаш брза и вара. Кад се накупи доста залога, онда их осуђују (Ад. П.).

Цвећа. Свако дете добије име неког цвећа, а једно је вртар. Онда вртар каже: „Био сам у врту, нађох и узабрах лепу љубицу“. Љубица устане и тапшући рукама окрене се у месту и седне. Вртар онда у причању помене други који цвет, па и он мора да уради исто тако. Ко не чује и не одазива се, и не уради овако, он даје залог. Или: мајстор виче: „Нек устане ружа!“ А ружа устане и вели: „Нек устане босиљак!“ Босиљак устане и вели, да устане који други цвет итд. После се осуђују (Ев. С.). Или не дају залог, него их старешина удара туром кад се не одазову (Ив. З.).

Налик је на ово **фоте**, коју више играју одрасли.

Поште. Сви буду по једна варош. Онда пошта иде и свира: тру, тру! А они питају: „Ко иде? — „Пошта“. „Одакле?“ Из А...“ „А куда?“ — У Б... Онда Б мора да се одазове: тру, тру! и онда њега питају ко иде, а он одговара ко иде, одакле и *куда*. И чим он помене варош у коју иде, она мора да се одазове. Ко не чује и не одазове се, или каже варош које нема ту, он даје залог или фоту, а после их осуђују (П. Р.). Ово играју и одрасли.

*

У игре без справа можемо урачунати и *рвање*, *скакање* и *трчање*. Сва се сеоска мушка деца рву и зна се, које је најјаче. Рву се и младићи и момци.

Скакање је из места и истрке, ко ће даље, и прескакање, ко ће више да скочи у вис.

Код трчања је најобичније, ко ће пре да стигне до какве мете или белеге, за тим ко ће кога да стигне или да ухвати, и најпосле, колико ће ко да измакне.

Сеоска деца још дубе на глави, иду на рукама, иду на једној нози, јуре се четвороношке, пењу се на дрвеће, вешају се о гране или вратнице и љуљају итд. И ово су све изврсне вежбе телесне, у толико боље, што се све врше у отвореном пољу, на чистом ваздуху.

II

Долазе сад игре, које захтевају ма какву халатљику у помоћ: или лопту, или штап, или прстен, или туру, орахе, каменчиће итд.

Лоптом:

Лоптом се игра и само дете; али много више игара има њоме у друштву, с другом децом. Најобичније су:

Кобилице, играју тројица: један се сагне, а други га узјаше, а трећи поред њих, па се ухвати левом руком за десно уво, а десну руку провуче између леве и образа па баци лопту о земљу и онда беже и он и онај што јаше. А онај коњ узима лопту и гађа их, и ако којега погоди, онда тај буде коњ, те сад њега јаше овај (С. С.).

Каца, играју шесторица: поделе се на три пара и ископају у земљи три рупе у облику троугла. Код сваке рупе стану по двојица, и један узјаше другога, па онда добацују један другом и хватају и броје до десет. Онда измењају места па опет бацају и хватају. Тако докле ко не испусти или је не ухвати коњ. Онда се он скида и буде коњ, а коњ га јаше (П. Р.).

Ћуктавица. Неколико њих стане у коло, а један узме лопту и стане у средину па викне: „Ћуктавица, ћуктавица, ћук, ћук, ћук!“ и онда удари лоптом о земљу, да је опет ухвати. Но ако је ухвати ко из кола, онда он буде коњ а тај га јаше и тера по колу. Ако сад коњ ухвати лопту, онда беже сви, а он их гађа; и, кога погоди, тај сад буде коњ. А ако никога не погоди, онда он још остаје коњ, а јаше га онај, којега је он гађао (Ив. З.).

Кратких конаца. Поделе се све по двојица и појашу се у кругу па добацују један другоме лопту. Тако иде док неко не испусти. А кад испусте, они сјашу и беже, а један од коња, који први дохвати лопту, гађа их; и ако кога погоди, онда они јашу ове (П. Р.). На другом месту ову исту игру зову лепше: *јахалице*.

Каше. Играчи се поделе у два табора и бацају „суво“ — „мокро“ или „тура“ — „јазија“: ко ће игру да почне. Који

погоде, они почињу. Онда једни стану уза зид, све један до другога, а други мало подаље од њих. Сад један од ових узима лопту и гађа кога хоће од њих, а онај врда, да га не погоди. Ако којега погоди, он бежи, јер онај узме лопту и гађа њега, па, ако га погоди, то он долази у кашу, т.ј. на његово место. А ако га не погоди, испада из каше. Тако се наставља и даље докле хоће (П. Р.).

Жари — бари. Један баца лопту о зид и виче: „Жари бари, жежи, бежи!“ И онда сви беже, а он их гађа; и кога погоди, тај сад баца. А ако не погоди никога, онда он баца и даље. Ако он испусти лопту, онда баца други (Ив. З.).

Негде ову исту игру зову: *игне-иплик* зато, што онај, што баца лопту о зид, говори: „игне, иплик, ушур, топидушур, шојле, јабука, у главу!“ И кад изговори ову реч: у главу, онда сви беже.

Вака, вака. Један баца лопту о зид и рекне: „Вака, вака, Никола!“ И Никола хвата. Па, ако не ухвати пет пута, Никола иде у пенсију (на страну), а хватају други. И они овако долазе у пенсију, док не дођу сви. Онда се поређају уза зид, па се ухвате левом руком за десно уво, а десну провуку између лица и леве руке те тако бацају лопту редом. И докле ко баци, оданде га гађа пет пута онај што је викао: вака, вака! Промаша ли овај, онда му онај враћа онолико пута колико је промашао (Х. Б.).

Синова. Свима се напишу имена на таблицу или папир. Онда један баца лопту о зид и зове некога од њих по имену, да ухвати лопту. Овај хвата, и ако је ухвати, онда баца он и зове другога, да је хвата. Ако је овај не ухвати, онда сви беже, а он их гађа, па кога згоди он је син његов. И тако се продужује даље (П. Р.).

Рупица. Сваки направи у земљи рупицу, па онда ваљају лопту; и у чијој се заустави, тај је узима и гађа једнога. И ако га погоди, у његову рупу метну какав знак да је убијен. Онда продужују даље, и у чијој кући буде десет таквих знакова, тога поставе на пик, те га сваки удари лоптом онолико пута, колико је у његовој рупи мање од десет (С. С.).

Мете. Поделе се у два табора и метну белег. Сад један табор удара лопту штапом, а други је хвата. Ако је ухвате, онда тај испада из игре, а његов друг баца лопту трипут. Ако од та три пута други табор не ухвати лопту, онда је овај испео и трчи до белега, који стоји као мета пред другим

табором. Ако га у томе ко из другог табора погоди лоптом, онда је посве од игре испао; а ако га не погоде, он поново баца трипут. Према томе се броје мете. Колико их оживи, толико се броји да има мета (П. Р.).

Ово исто Стј. Штр. описује детаљније овако: Двојица поделе сву дружину. Сад се питају: чија је прва? Онда одреде малу мету одакле ће се лопта бацати, велику мету, докле ће се трчати, и изберу онога, који ће лопту надавати, зато се он зове надавач. Најпре шукају лопту слабији и то само по једанпут, а последњи бије трипут. Чим ко удари, баца палицу и трчи до велике мете и натраг. Само ако промаши, он остаје и чека, па кад други удари он гледа да „одбегне и добегне.“ А они, што хватају лопту, гледају, да ударе којега од оних што беже; и ако којега погоде, онда губи игру она страна, која је бацала и сад бацају ови. Исто тако губе игру и онда, кад им ухвате лопту. Последњи се зове „вариатор,“ и ако он не погоди лопту ни једанпут, онда надавач удара лоптом о земљу и виче: „Изгубио игру на батину!“ и то је грдна срамота. Ако један нема пара а хоће да игра, онда га узима час једна час друга страна и он се зове „бува“.

Капом:

Вина. Сваки играч баци своју капу између ногу што даље може; и онај, који најмање баци, меће први капу на земљу и игра отпочиње. Сви играчи навале, да му капу ногом очале, а он брани. И ако кога удари ногом, тај меће своју капу. А ако му ко очали капу, онда сви трче за њом и „пију вино,“ т.ј. ударају је ногом и терају даље: а он трчи за њима и не да. И тако иде, докле год кога не дохвати ногом (Ст. Мајст.). На неким местима ову игру зову „ћулање“ (Ад. П.).

Кида или *кич-кајула*. Један метне своју капу на земљу да му је други терају или кидају ногама. А он трчи за њима и којега ухвати, тај меће своју капу (Ј. Гл.).

Будале. Сви стојећи ставе капе на очи, па један пита: „Ко је будала?“ и сви понове то исто. Онда он намешта капу како хоће, и сва деца чине тако исто. А мали Милоје, непрестано држи на очима и пита: ко је будала, а они сви у глас: „Мали Милоје будала“ (Ј. Ив.).

Ајто — мајто. Сва деца поседају у коло, и питају се, ко ће у коло, те да тражи *йрсѿен* (или може бити и што друго). Сад изберу мајстора, који узима туру. Онда се сви

ухвате за руке и саставе ланац, па почну давати прстен један другоме и певају: „Ајто, мајто, материно злато, јадан ти си, ћорав ти си, кад га не видиш!“ Прстен иде на десно од мајстора из руке у руку, и кад дође до мајстора, он га покаже и удари туром по руци, да га боље тражи, па се игра продужи. Ако онај у колу ухвати прстен, онда на његово место долази онај, у кога је био прстен, а овај буде мајстор. Прстен не сме ићи на лево, и ако где падне, онда иде у коло онај, који га је испустио (С. С.).

Лопова. Одреди четворицу, који ће да хватају лопове, а они се други сви посакривају и они су сви лопови. Сад ови траже и хватају лопове, па их вежу и дотерају кадији. Кадија седи и пита га: „Колико си врљика прескочио?“ Овај каже колико хоће, и он му удари по табанима колико хоће штапова. Онда га пита: „Колико си кашика сломио?“ И овај одговори, а он га опет туче. Онда га пита тако даље: „Колико си градина прескочио?“... „Колико си кукуруза појео?“... „Колико си лубеница украо?“ итд. а овај га увек истуче. Тако иде и с онима другима.

Котлање, свињање, гучкање, гучке, или џунге. Направе на средини велику рупу и то је купус или казан. Око ње сваки себи направи кућу т.ј. мању рупу и узме штап. Онда гађају штаповима у казан, и ко најдаље удари, тај је свињар и он тера крмачу или џунгу. Тера је у казан, а они други штаповима не даду. Али пазе добро, да им он у том не уграби кућицу, јер онда онај буде свињар. А ако он утера у купус или казан, онда мењају куће грабећи се; и ко остане без куће он буде свињар (Ст. Мајст., Ј. Ив. итд.).

Подвезе. Игра њих десетак. Сви се ухвате за подвезе или канафе у руци а други крај привежу за мајсторов крај. Кад мајстор рекне: „Подвеза, подвеза, држи!“ сви морају пустити. Ко не пусти, даје залог. Онда мајстор викне: „Подвеза, подвеза, пусти!“ и сви морају држати; а ко пусти, даје залог. Тако продужује, док све не извара, па их онда осуђује (С. С.).

Вранање. Играју двојица. Један баци штап у вис што год може више, а други га дочека и одбије што год може даље. Сад онај мора носити овога до онога места где је штап пао. Ако га не погоди и не одбаци, онда он баца, а онај други дочекује, и тако се игра продужује (Ад. П.).

Чик! Један узме какав штапић и удара о што и броји до педесет. Дотле се морају посакривати сви. Онда он рекне:

„Чик, чик, чик!“ па метне штапић на земљу и пође да их тражи. И кад кога нађе, он потрчи штапићу, дигне га и њиме удари трипут о оно у што је мало пре и рекне: „Један, два, три: Н..... је овде!“ И нађени остаје ту, а он иде, да тражи оне друге, исто тако. Но ако који од нађених уграби, те пре дође до штапића, онда он удара штапићем и вели: „Један, два, три: спасни смо сви!“ и онда сви побегну, те их поново тражи (Р. б. М.).

Плојке. Свако дете узме по једну плочицу, и нађу цикуљаст камен, па се поделе у двоје. Двојица их бирају и ова двојица гађају плојкама циљ, и ко први погоди, тај први меће, да му друштво гађа. Ко погоди, броје му се два понта, а ко буде најближи, њему један понт. Онда гађа или годи оно друго друштво, и тако редом. И које прво наврши двадесет и четири понта, оно добија, и њих морају они други да однесу до циља (Ј. Ив.).

Плочица. Слична је предњој. Сваки метне преда се пет плочица, па онда један другоме гађају. И ко први погуби плочице, тај мора оне друге пренети од пика до пика (од плочица до плочица) (С. С.).

Трескање или *ѝисмање*. Играчи имају доста новчића или дугмића (пуцета), и сваки метне у своју капу по један новчић или по једно дугме. Онда један узме своју и тресне (мућне) па је поклопи, а онај до њега погађа: „глава“ или „писма“ (лице и наличје); и, ако погоди, узима и игра он. А ако не погоди, онда опет баца он а погађа онај до њега. И тако иде даље (Ст. Мајст.).

Рога. Пободу рог у земљу па се одатле бацају својим каменчићима и онда оде сваки своме. Одатле сваки својим каменчићем гађа у рог, и који га погоди и обори, тај броји стопе одатле до рога; и колико буде стопа, толико он наброји себи коња, па онда гађају даље (П. Р.).

Касалисице. Поседају сви наоколо, а старешина запали сламку па је да коме хоће вичући: касалисице! Овај је узме и говорећи исто то да је другоме, овај трећем и т. д. И у чијој се руци угаси, тај мора оптрчати трипут око кола и викати: касалисице! (Ив. З.).

Фусо-Лепе. Двојица вежу очи, изврну треножну столицу, поседају поред ње, ухвати се један за једну а други за другу ножицу и један узме туру па замахне њоме и викне: „Фусо!“ Онај други је дужан да одговори: „Лепе“. Али се крије десно

и лево, да га овај не удари. А Фусо га тражи и удара туром озго. Ако га не погоди, него удари у земљу, он губи игру и даје туру ономе другоме, и сад је онај Фусо. И тако се продужује докле хоће. Онда играју друга двојица (Цр. Г.).

Сватова. Поређају се један за другим и весело певају. А један путник дође с туром и рекне им: „Помози вам Бог, момци!“ Они одговоре: „Дао ти Бог добро!“ Онда он пита: „А ко сте ви и куда идете?“ — „Ми смо сватови“, одговоре они и иду даље певајући. Онда он приђе првome, а то је младожења, и пита га: „Реци ми, ко ти је то за тобом?“ Он казује: „То ми је кум, то стари сват“... итд., а код последњега каже: „А то ми је бадавеђија: тај иде само да се наједе и напије!“ Онда га овај потера туром и удари га колико га год пута стигне. Тако трипут. Онда бадавеђија буде путник, а путник младожења, и тако даље, док се сви не обреде (С. С.).

Дурати св. Направе дуралку — дрво дугачко до висине човекове и с једне стране зашиљено, и њоме ископају рупу па поседају око ње. Онда један узме дуралку па заостреним крајем гађа у рупу. Ако не погоди, онда даје другоме, па тако иде редом, те сви „одурују“. Ко погоди у рупу, он даје дуралку ономе до себе, да и он „одурује“, и овај баца трипут. Па ако не погоди, онај узима дуралку па на циљастом крају њеном одмери колико нокат на малом прсту па за тај део ухвати дуралку између палца и малог прста и баци је колико може даље. Сад онај, што није погодио, иде до тога места, па метне капу на очи, окрене се трипут и онда иде да их тражи; а сви ћуте. И ако кога нађе, он сѣда на своје место и он сад први баца дуралку. Ако ко по други пут одурује, онда му сад бацају палцем и домалим, по трећи пут палцем и великим, по четврти пут палцем и кажипрстом (М. Бан.).

Царања. Побие се у земљу дрво с пуно грана или чворова, и то је бркља. Онда се начини ваљак од дрвета с каром и располови: то су цараљке. Сваки играч има по једну кукицу и све их повешају на најдоњу рачву бркље па поседају наоколо. Сад најстарији узме оне две цараљке, састави их, дигне у вис и пусти. Ако обе падну подједнако, онда он помакне своју кукицу за једно место више и опет баца, докле год падају подједнако и увек помиче своју кукицу. А кад цараљке падну неједнако, онда баца други с десне стране, па редом, док неко не изиђе на врх и он је *цар*. Онда сви

зажмуре и окрену леђа. А цар направи око бркље круг и ту негде закопа обе цараљке да се не познаје. Онда их играчи траже, и ко их први нађе, он отпочиње игру поново (Ст. Мајст.).

Пиљање или *пиљака*. Изгледа, да је ово најобичнија и најраширенија игра дечја. Играју је свуда, играју је често и играју је и мушка и женска деца. Нађу пет округлих ками-чака па бацају у вис и хватају редом. Има тридесет и пет бацања: 1) баца се по један и са земље узима по један; 2) баца се по један и узима се по два; 3) баца се по један и узима по три; 4) баца се по један и узима по четири; 5) леђе: сви се пиљци бацају с подланице а хватају на надланицу; 6) пипе: по један се баца у вис палцем и кажипрстом, а дотле се један дигне и овај ухвати; 7) лате: по један се баца у вис, а дотле по један узима са земље и пребаца у леву руку; 8) гроце: по један се баца у вис, а дотле се по један узима са земље и онај ухвати; 9) два хватати: по један се баца у вис а дотле се са земље узимају по два; 10) једном оставити: сви у шаци, а један се баци и дотле сви оставе на земљу, онда се опет баци и онда сви опет узму; 11) пропустити: исто ово са по једним; 12) смићанке: размакну се сви, па докле онај иде у вис, ови се примичу, узму и са свима се онај ухвати; 13) тући: сви су на гомили, па докле онај иде у вис, ови се ударају и најпосле узму па онај ухвати; 14) у две: један се баци у вис, а други се узме, па се оба бацају и хватају обема рукама; 15) у једну: по два су у руци, па се по један баца у вис а један спушта на земљу а други узима па онај дочека; 16) у шаку онако: по један у вис а дотле се по један оставља у леву руку; 17) у шаку под руку: исто то, само се бачени не дочекује на длан него хвата озго; 18) с равне под руку: исто ово, само се пиљци не међу у шаку него на земљу; 19) леђе под руку: исто то, само се пиљак баца у вис с надланице; 20) пипе под руку: као и пипе, само се пиљак баца с надланице и хвата озго; 21) лате под руку: пиљак се баца с надланице једне руке а хвата другом озго; 22) сипаљке: пиљак се баца с длана једне руке а хвата другом озго; 23) преносити: пиљци се размакну за пед па се примичу и најпосле узму и онај ухвати; 24) чакаре: опружени прсти леве руке спусте се на земљу и између њих по један пиљак, па докле онај лети у вис, ови се погуркују унутра, па се најпосле сви узму и онај ухвати; 25) бацаљке: пиљак се баца између палца и кажипрста а остали су у шаци, па докле овај иде у

вис, они се спусте на земљу; 26) треске: по један се диже са земље и отреса; 27) зумбе 'нако: као прво, само место на земљу, у уста; 28) зумбе под руку: исто ово, само се бачени пиљак хвата озго; 29) с уста 'нако: као и 27-мо, само се пиљак меће међу усне; 30) с уста под руку: исто ово, само се пиљак хвата озго; 31) по један 'нако: као и 29-то, само се пиљци бацају једном а хватају другом руком; 32) по један под руку као и 30, само се пиљци бацају једном а хватају другом озго; 33) трумбе од три: размакну се два пиљка три педи, па се хватају о једном с оним; 34) трумбе од два: размакну се два пиљка две педи, па се хватају о једном с оним; и 35) трумбе од један: размакну се два пиљка једну пед, па се хватају заједно с оним. — Овако играју у *бихаћској* околини; а из варцарске је мало друкчије, али и оно има 35 вежаба. Ко погреша, даје другоме, те игра овај. А кад се сви обреде, онда игра опет овај, и продужује оданде, докле је дошао. Добија игру онај, који први изиђе, а за остале нема никакве казне (Ив. Кл.).

Једена. Узму колац или врљицу па онда забележе где је средина и поделе се у две гомиле, па сад једни вуку на једну а други на другу страну, и тако се надвукују, док једна страна не победи. Сад се поново поделе и понова вуку и тако се продужује докле хоће (Јов. Ив.). — Исто се ово ради и са дебелим конопцем, те ваљда отуда и име овој игри.

Камена. Најобичнија младићска игра јесте бацање и надбацивање каменом. И мања деца бацају се малим каменом, да виде, ко може даље да се баци. Али се много више бацају одраслији тешким каменом, и то: с рамена из места, с рамена истрке, омахушке, између ногу и преко себе.

Буботана. Сви стану у коло и метну руке на леђа. А један иде с туром наоколо и да је некоме, те овај стане ударати онога до себе с десне стране. Овај бежи око кола, а онај за њим до места и непрестано га удара, ако му онај не измакне. Сад иде око кола и даје туру коме хоће овај што је јурио, и тако се игра продужује (Х. Б.).

Постоларине. Поседају у круг на земљу па бацају редом ивер-кост од бутине. Па, ако падне дупком страном горе, онда је „жена“, ако падне избочитом страном горе, онда је „кењац“ ако падне хумовитом страном горе, онда је „постолар“; а ако падне противно овоме, онда је „краљ,“ и то дете онда шиба све редом и онда бацају поново (П. Ш.).

Бибер. Пола деце стане на једну а пола на другу страну. Онда једна ступа другој певајући: „Овако се бибер сеје, овако, овако“ ... показујући десном руком као да сеју па се врате. Онда она друга ступа овој и пева: „Није тако, већ овако, овако“ ... на други начин и врате се на своје место. Онда опет наступа први ред и пева: „Овако се бибер жање, овако, овако!“ А они им одговарају: „Није тако, већ овако, овако!“ и показују. Онда се тако бибер веже, млати, веје, купи итд. (Ив. 3.).

Топуз-града. Опет се поделе у двоје, па се једни збију у гомилу и око себе обележе круг; а друга група оде даље и сви из ње држе руку под хаљином а један од њих има и лопту. Сад се сви приближују првој гомили, али не смеју прећи круг, а ни ови изићи из круга. Онда онај удара лоптом у гомилу, и ако не удари никога, он излази из игре; а ако погоди, онда погођени излази. Тако се игра продужује, док сви не испадну. Исто тако испада и онај, који пређе круг (З. Б.).

Титрање. Сваки направи себи по пет титара од бујади и оне морају бити једнаке. Онда поседају унаоколо те се подударају: сваки узме своје титре у десну руку па их баца преко руке у вис и опет дочекује у руку. То наставља дотле докле их не похвата све, а други му броје. Кад му која испадне, онда се подудара други својим титрама, док се тако не обрече сви редом. Онај који имадне највише поната т. ј. највише је пута ухватио све, буде капо. Онда капо покупи све титре, па их он баца преко руке у вис и хвата их. Ако ухвати непаран број, он узима једну: њу је изиграо и игра даље. Кад тако извуче својих пет, онда му вичу: „Туђу муку на леваку руку!“ И сад мора да игра левом тако исто, док не промаши и онда игра други. Кад се све извуку, онда капо нареди, те се батинају они, који нису извукли. Сваки од њих добије онолико удараца, колико му не достаје до пет (Ад. П.).

Мишање. Поделе се у двоје и поседају у два реда једни према другима. Онда сламком одреде, која ће страна почети игру. Она крије прстен, па онда пруже отворене руке противној страни. Ова одреди једнога, који ће прстен тражити. И кад га овај нађе, онда га они крију. А ако га не нађе, онда онај, у кога је био прстен, удара ридом (пешкиром) све оне на противној страни. Тако иде даље докле хоће (Ад. П.).

Животиња. Сва деца стану у коло, а старешина свако пита, шта ће да буде. И свако узме по једно име животињско.

Онда старешина узме онолико прутића, колико има животиња и сваки има име које животиње у колу. Сад старешина подиже по један прутић, а дотично дете мора да виче као животиња (Ив. З.).

Пурка. Сви седну наоколо а изберу мајстора, који држи прут. Онда сваки метне кажипрст на своје колено и слушају шта ће мајстор да каже. Мајстор вели: „Рекао Пурко да оремо!“ И они сви прстом по колелу ору и вичу: ор, ор, ор! Онда он брзо прекине: „Рекао да копамо!“ и сад нико не сме да оре нити да копа, јер није рекао Пурко. А ко погрешити он га удари штапом по руци. Онда каже: „Рекао Пурко да косимо“ (и сви косе и говоре: кос, кос, кос!... „Рекао да жњемо!“ и опет ко погрешити, бије. Тако заповеда даље, да се жње, да се купи, да копају и т. д.

Пчелице, пчеле, пчелар, челаши се или *су-бу*. Играју засебно мушкарци а засебно женске. Једно одреде, које ће тражити пчелицу, а сва друга деца поседају једно другом у крило. Најзадњи је господар од чела. Онај што тражи узме у обе руке прутић, дође господару и каже: „Молим једну пчелицу!“ Господар му одговори: „Нису зреле.“ Он опет иште. Онда господар каже: „Ето, па види, није ли која зрела!“ Овај онда приђе којој хоће па јој један прутић метне на главу а другим удара и рекне: „Зрела је“, и то дете излази из игре. Онда иде другом, трећем и тако даље, док сви не изиђу. Сад се ухвате у коло те мало поиграју па опет поседају, да се игра поново настави (Ад. П.). Или: Исто овако, само је господар мајка а купац је краљев посланик и тражи чеке. И кад узима све чеке, онда маја викне: „Цеке на, цеке на!“ а на то цеке поскачу па залају као пси и кидишу на краљевог посланика, а маја га брани (М. Бан.).

Или: једно буде пчелар, друго кум, а сва друга су пчеле. Деца поседају или полегају, пчелар у средини и чува челе, а кум обилази око њих и лупа ногама. Пчелар пита; „Ко то туда бата?“ а кум одговара: „Ја, куме, ја!“ „Немој ми челе покрасти!“ вели овај. „Нећу, куме, и не дао Бог!“ А говорећи то он узме једну и одведе је. Сад се продужује исто тако, док не одведе све. Онда пчелар пита: „А где су, куме, пчеле?“ Кум одговори: „Не знам, куме, тражи их!“ Пчелар их сад тражи, а челе се зујећи разлете и беже; и коју ухвати, она буде пчелар а он кум (Ев. С. и В. Ђ.).

Или овако: Сви играчи поседају један другом у крило. Само остане мајстор, и он обилази око њих и виче: су, бу, су, бу! А кад обиђе трипут, он стане пред првога, удари га мало штапићем по глави и рекне: баба, онда другог и рекне: старац, и тако редом све. Сад она прва баба упрти мајстора на леђа и пронесе га трипут око друштва па стане пред првог старца и рекне: „Помоз' Бог, шинко!“ — „Бог ти помогао, бако!“ „А шта то носиш?“ — „Носим врећу, шинко.“ А шта је у врећи, бако?“ „Клупко, шинко.“ „А шта је у клупку, бако?“ — „Игла, шинко.“ „А шта је у игли, бако?“ — „Конац шинко.“ „А шта је у концу бако?“ — „Бува, шинко.“ „Буши с њом о земљу, бако!“ И бака га баци и рекне: „Буш с њим о земљу!“ Сад долазе на ред друга двојица, исто тако, док се не обреде сви (Ст. Мајст.).

Препелица. Сва деца поседају у круг, а најстарији стане на средини између њих с туром и он започиње игру. Сваком детету одреди по једну врсту жита, да га чува од препелица. Онда он говори! „Лети тица препелица и паде у просо.“ Онда чувар проса одговори: „Није у просо.“ „Него где?“ пита он. „У јечам,“ одговори овај, или у које хоће друго жито. Онда јечам одговори тако исто и каже које друго жито и тако иде даље, али брзо. А ко не чује, њега најстарији удари туром (ридом, пешкиром) (Ад. П.).

Жабе—лабе, *шаба-лаба* или *шайџа-лайџа*. Сва се деца похватају за руке два и два или две и две, а једно стоји пред њима и то је жабац, шабац или циганин. Жабац сад удари длан о длан и викне: „Шапта, лапта“ или „шаба, лаба“ или „тру, тру!“ и онда се последња двојица пусте и трче један с једне а други с друге стране к жапцу и гледају да се саставе опет. И ако се саставе, онда стају напред, а жабац даље виче, и онда беже друга двојица. А жабац гледа да којег од њих ухвати, и онда он с тим иде у ред, а жабац буде онај што је остао (Ев. С., Х. Б. и П. Р.).

Клиса. Поделе се у двоје, па се побије штап зарубљен горе и на њега намести клис. Онда једни дрветом бацају клис, а други га хватају; и ако га ухвате, добијају игру; а ако га не ухвате, онда њиме гађају побијени штап, и ако га погоде, добијају игру и онда они бацају а она друга страна хвата (Јов. Ив.).

Негде место побијеног штапа ископају у земљи рупу па наместе клис преко рупе и онда га подухватају штапом, који

се зове паља и хватају га исто тако. А ако га не ухвате, метну паљу преко рупе па је гађају; и ако је погоде добијају игру, а ако не, онда онај што је бацао клис, удара трипут по клису да оде што даље. Ако клис буде близу рупе, онда противна страна гледа, да у три корака прескочи даљину до рупе, и ако то учини, носи клис; а ако не, онда онај што је бацао изброји колико има паља од клиса до рупе, и двадесет паља чини једну „ору“, и ко учини више паља, бољи је играч (Ј. Гл.).

Негде клис зову *фирис*, а паљу *малачка* (у Посавини), а у Гор. Крајини ову игру зову *шоља*.

Слатка маштрафа шербета. Сви поседају наоколо. А мајстор држи туру и да чашу првом у реду и рекне му: „Ово је она слатка маштрафа шербета!“ Онда овај да ономе до себе, а овај опет ономе до себе, а овај ономе опет до себе и сваки рекне то исто. Тако док се не обреде сви. Онда је опет узме мајстор, па је да ономе првом и рекне: „Ово је онај човек, што је донео слатку маштрафу шербета! Овај је узме и да ономе до себе с истим речима, и тако иде опет до краја. Онда мајстор опет узима чашу и предаје је првоме с овим речима: „Ово је онај цуко, што је ујео онога човека, који је донео слатку маштрафу шербета!“ И опет тако до краја. Онда мајстор вели: „Ово је онај прут, којим смо били цука, што је ујео онога човека, који је донео ову слатку маштрафу шербета!“.. Онда овако: „Ово је онај дуб, на ком је растао овај прут, којим смо били цука, што је ујео онога човека, који је донео ову слатку маштрафу шербета!“... „Ово је она секира, којом смо одсекли онај дуб, на којем је растао онај прут, којим смо тукли онога цука, што је ујео онога човека, који је донео ову слатку маштрафу шербета!“.. „Ово је оно масло, што смо дали оном ковачу, који је сковао ону секиру, којом смо посекали онај дуб, на ком је растао онај прут, којим смо били онога цука, што је ујео онога човека, који је донео ову слатку маштрафу шербета!“ Сад овако: „Ово је она крава, која је дала оно масло итд. „Ово је она трава, коју је пасла она крава — — — — „Ово је она ливада, у којој је порасла она трава, коју је пасла она крава — — — —.“ „Ово је онај поток, који је поливао ону ливаду — — — —“ „Ово је оно врело, из којег је извирао онај поток — — — —.“ „Ово је она буква, што је расла над оним врелом, из којег је извирао онај поток итд. све до краја. И за све то време мајстор пази

хоће ли сваки казати све ово редом; особито се не сме изоставити реч „онај.“ А ко погреши, мајстор га поправља и бије туром (Ев. С.).

Штапоња. Ухвате се у коло, а једноме вежу очи, даду му штап и он иде по колу. Коло се окреће па стане, а он приђе једноме и лупне штапом о земљу трипут. Овај му се одазива са: „м!“ и ако га позна, он буде штапоња; а ако не, коло се окрене даље па опет стане, те штапоња опет прилази некоме и погађа (Р. б. М.).

III

Умре Рајола. Сва се деца ухвате у коло (у оро), а једно, које је Рајол, чучне на земљу и покрије се рупцем по глави. Онда се коло окреће и пева:

Умре, умре, Рајоле, Рајоле,
Туђој мајци на крилу, на крилу.
Зовите му сестрицу, сестрицу,
Да донесе свећицу, свећицу,
Зовите му Дамњана, Дамњана,
Да донесе тамњана, тамњана,
Зовите му Кузмана, Кузмана,
Да донесе рузмана, рузмана;
Зовите му и попа, и попа,
Да Рајола закопа, закопа!
Умре, умре, Рајоле, Рајоле.

Онда једно тихим гласом пита:

Где ћемо га закопат', закопат'?

А друго одговори:

У рупицу под врбицу.

И онда га дигну, да га понесу. Али Рајоле скочи па појури све и сви беже. Кога ухвати, тај сад мора да буде Рајол (Вук и Ев. С.).

Игра коло. Обично играју женске. Ухвате се у коло и певају:

Игра коло, игра коло на двадесет и два,
У том колу, у том колу лепа Мара игра.
Какве Мара, какве Мара лепе очи има,

Да ме хоће, да ме хоће погледати њима!
 Каква Мара, каква Мара лепа уста има,
 Да ме хоће, да ме хоће пољубити њима!
 Волела бих, волела бих нег' царево благо,
 Кад не могу, кад не могу прегорети драго.
 Хајде, љуби, не дангуби, сада можеш кога хоћеш,
 Ког ти срце хоће.

А она у колу с јастучићем баци сад јастучић пред коју хоће, те сад ова дође на њено место (Х. Б.).

Сасвим слична овој је и *вањукуша*. Девојчице се опет ухвате у коло, а једна остане у колу и држи вањукушац (јастучић). Онда се коло окреће на лево и на десно и пева:

Играј, секо, вањукушића
 На шарених јастучића,
 Љуби, љуби, не дангуби,
 Кога твоје срце хоће.

Онда ова баци јастучић пред коју хоће, па обе клекну на њега, загрле, се и пољубе па измењају улоге (Х. Б.).

Расола шенге. Све се девојчице ухвате у коло и окрећући се певају:

Расола шенге, рузмарин се креће,
 Окрени се, лепа Ано, из кола!

И ова се брзо окрене лицем у поље. А коло се и даље окреће и пева, па помене по имену ону до ње, те се и она окрене у поље. Овако се продужује и даље, док се не поизокрећу све. Сад опет певају, те се окрећу лицем у коло (Х. Б.).

Исто то само под другим именом: „*божур ја!*“ наводи и Ев. С. Само се ту пева:

Божур ја, божур ти,
 Божур вишња тројна.
 Ширвоња до ширвоња,
 Ширведи лепу Анку (или коју другу)
 Из кола у коло!

Паун пасе. Девојчице се похватају у коло, а једна је у средини паун. Коло се окреће и пева:

Паун пасе трава расте,
 Мој пауне, сив соколе!

А она у колу маше крилима као да ће да полети. Оне даље певају:

Паун трепти да полети,
Мој пауне, сив соколе!

Онда девојчица метне руку на главу, а оне певају:

Мог пауна глава боли,
Мој пауне, сив соколе!

И тако, што год паун ради, то оне певају. А најпоследње оне певају:

Љуб', пауне, кога волиш,
Мој пауне, сив соколе!

И коју он пољуби, она је паун, а он дође на њено место (М. Н.). (У Вука I, стр. 191 ова се игра зове: „Паун и коло,“ и место Пауна може да дође и *Павле*).

Ој, ти коло! Једна сама је коло малено, а више њих према њој су коло велико. Она сама пева: „Ој, ти коло велико, велико!“ А оно јој се одазива: „Чујем, коло малено, малено!“ Онда оно пева даље: „Дајте нама маједно, маједно!“ А оно одговара: „Ми не дамо ниједно!“ Онда даље М: „А ми ћемо на силу, на силу.“ В: „Сила Бога не моли, не моли.“ М: „А ми ћемо код кума, код кума.“ В: „Код кума је грехота, грехота.“ М: „А ми ћемо код попа, код попа.“ В: „Код попа је срамота, срамота.“ М: „А ми ћемо кроз драчу, кроз драчу.“ В: „Кроз драчу се шибалу, шибалу.“ И онда се она суне те отме једну. Сад иде тако даље, те отме и другу, трећу... док не остане једна. Онда она буде коло малено а ово коло велико (Х. Б.).

Три јетрве. Све се похватају у коло и окрећући се певају:

Путем иду три јетрве, јато, јагњето,
чижме, рижме, каварижме, кавардо!
Једна другој говорила, јато, јагњето итд.
Што би која најволела, јато.....
Најстарија говорила, јато.....
Ја бих свилу најволела, јато.....
А средња је говорила, јато.....
Ја бих прстен најволела, јато.....
А најмлађа говорила, јато.....
Ја бих Јову најволела, јато.....

Свила ће се подерати, јато.....
 Прстен ће се покидати, јато.....
 А ја с Јовом вековати, јато..... (Х. Б.).

Уродила жута дуња. Исто се тако окрећу у колу и певају:

Уродила жута гуња, шлај футер,
 шлај прилен, цукен, нокен,
 сембер, нај мутер, нај, шнид,
 шнај, шниди риди, шкобердај.

Уродила и опала, шлај футер....

Ко ће гуње покупити, шлај....

Покупиће лепи Ника, шлај....

Ко ће Ники припомоћи, шлај....

Припомоћ' ће лепа Мара, шлај....

И онда Мара изиђе у коло Ники, ухвате се за руку и окрену па Ника иде на своје место а Мара остаје у колу. Онда коло пева даље: Ко ће Мари припомоћи, и изазива друго дете итд. (Х. Б.).

Јежоња. Сва се деца похватају у коло и окрећући се певају:

Јежоња, драгоња, усред кола јежоња, драги братац мој!

Па ти седи на земљицу, јежоња, драгоња...

Па се мало нарогуши, јежоња.....

Па ти дигни једну руку, јежоња....

Па ти дигни другу руку, јежоња....

Па ти пружи леву ногу, јежоња.....

Па ти пружи десну ногу, јежоња....

Па ти главом напред климни, јежоња....

Па ти устај и поиграј, јежоња....

Па ти све нас редом хватај, јежоња....

Јежоња седи у колу и све слуша, што год коло каже. А кад оно рекне ове последње речи, он појури све, и кога ухвати, тај је сад јежоња (Р. б. М.).

Свирача. Исто тако сви се ухвате у коло, а једно је у колу и оно пева: „Ја сам музикаш весео ваш и наш, ја умијем свират'!“ Онда се сви окрећу и певају: „Ми умемо свират' на фрулицу, на фрулицу, фрула, фрула, фрулала (четири пут). Онда се пуге рукама па иду у колу један за другим а прстима ударају као да свирају у фрулу. Онда се опет ухвате за руке, а онај у колу пева: „Ја сам музикаш весео ваш и наш; ја умијем свират'“. Онда сви: „Ми умемо свират' на

тамбуру, тамбурицу, цина, цина, цинана!“ (четири пут), и опет се пуне рукама, иду један за другим и раде рукама као да свирају у тамбуру. Овако свирају даље на гуслицу, на гласовиру и ударају у бубањ итд. (Ев. С.).

Ромадане — комадане. Исто овако коло игра и пева: „Ромадане — комадане, где си, где лежиш?“ А комадан по-даље од кола, покривен капутом или гуњцем, чучи и одговара: „Ево мене у ђулбашти, где ја тугујем!“ Коло даље пева: „Ромадане, комадане, хајде нама у авлију, кога се бојиш?“ А он скаче колу и мумла: „Бог ти дао души места, кад ти то велиш!“ и онда ухвати једно у колу и то сад буде комадан (Ив. З.). Слична је овоме и

Дидака. Деца се исто овако ухвате у коло, а један стане усред кола и то је дидак. Онда се коло окреће и пева:

Дида, дида, лобода,¹
Имаш кога од рода?
Немам нигде никога,
До ли славу и Бога.
Ја га послах у бостан,
Да узбере ђулистан.
Он узбере јабуку,
Па с' угризе за руку:
Јао, јао ручице!
Девојачка душице!
Хватај, хватај кога хо'ш,
Само немој мене још!

Онда сви беже, а дидак их хвата; и кога ухвати, тај сад буде дидак (Р. б. М.).

У Србији се ова игра зове: *Титџа, титџа лобода*, и игра се овако. Деца су сва у колу (нема дидака) и певају:

Тита, тита, лобода,
Имаш кога од рода?
Немам никог од рода,
Разма браџа и Бога.
Ја га пратих у бостан,
Да набере ђулистан.

¹ Чује се и: „Тита, тита, лобода“. А у једној песми у „Бос. Вили“ за 1890 каже се: „*Питџа титџа лабуда*“, и то је најлогичније.

Он узабра јабуку,
Уједе се за руку:
Јао, јао, ручице,
Девојачка душице!

И кад ова последња два реда говоре, онда се пугте ру-
кама па стојећи у колу тапшу рукама, и онда опет продуже.

Или броје:

Гризе мома јабуку,
Уједе се за руку итд.

Она у „Бос. Вили“ за 1890 од Момира гласи:

Пита тица лабуда:
Имаш кога од рода? —
Немам, вала, никога,
Само *шеју* и Бога.
Тета ми је у алађи,
У алађи, у балађи,
У црвеној капици,
У ибришим -- тканици.

Тако се у колу певају и ове:

Тамчићу, тарамчићу,
Лепи Миле на вранчићу ој, ој, ој, роде мој!
Тамчићу, тарамчићу,
Лепи Миле коња јаше, ој, ој, ој...
Тамчићу, тарамчићу,
Девојка му сабљу паше, ој.....
Тамчићу, тарамчићу,
Леп се Миле на пут спрема, ој....
Тамчићу, тарамчићу,
Девојка му коња седла, ој.....
Леп се Миле на бој спрема, ој....
А девојка за њим плаче, ој.... (М. К.).

*

Има мајка до три ћери,
шегер, вегер до три ћери,
сагум, вагум до три ћери.

(Ово се понавља свуд).

Прву даје за ковача, шегер итд.
Другу даје за лајтмана,
Трећу даје за нејака.

Прва мајци поручује,
 Да јој ковач кључе кује;
 Друга мајци поручује,
 Да јој лајтман бакар поста;
 Трећа мајци поручује,
 Да је нејак често љуби (М. К.).

*

Игра коло на буништу,
 бре, леле, на буништу,
 бревало на буништу.
 То зачула баба на огњишту.
 Па се маже угљеном,
 Па се чешља ивером,
 Па улази у то коло,
 Не хвата се до старчића,
 Но се хвата до младића,
 Игра баба ки сто врага! (М. К.).

*

Паде листак на ливаду, чија ј' ливада? —
 Ливада је лепе Ане, што је одбегла.
 Одбегла је горе, доле, цару под шатор.
 Цар јој даде жуте чизме, да с њим поигра,
 А царица перјаницу, да с њом попева.....

Онда певају то исто, само помињу име које друге девој-
 чице (М. Н.).

*

Скочи, скочи, Павле,
 Даћемо ти чавле! —
 И ја нећу, и не могу,
 И ја јесам хром на ногу.
 Скочи, скочи, Павле,
 Даћемо ти коња!
 И ја нећу, и не могу,
 И ја јесам хром на ногу.
 Скочи, скочи, Павле,
 Даћемо ти цурицу! Онда Павле скочи и вели:
 И ја хоћу, и ја могу,
 И ја нисам хром на ногу (М. К.).

*

Путем иде девојчица, чија ли је кћи? —
 То је наша лепа Вида, Петровића кћи.
 Вол'о бих је пољубити него друге три!
 Ко је не би пољубио, Бог га убио!
 Кидајте се танке сламке, да се љубимо!
 Љуби, љуби, лепа Видо, коју волиш ти!

И Вида пољуби коју хоће, те ова дође сад у коло, а она
 стане на њено место, и онда овој певају (М. Н.).

*

Пресличица преде, препредало неће.
 Коју би, коју би? Смиљу би, Смиљу би.

Смиљана је плакала,
 А мајка је тешила:
 „Мучи, мучи, ранка!
 Узеће ти мајка
 Тканичицу свилену,
 Прегачицу злаћену,
 Извешће те у коло“.
 Чија ј' ово дика? —
 Ово ми је дика
 Свиларева синка (М. К.).

II Уметнички или технички развитак

1. Важност

Дете се развија, као што видесмо, и у игри. Ту му јача тело, вежбају му се чула, особито вид и слух, и оспособљава цело тело и поједини делови његови, да врше извесне вољне радње. Ту му и душа добива неизмерно много. Поред развијања смотрености, смишљености и брзине духа, ту се буде и веома важна естетична и морална осећања: осећања правилности и неправилности, лепоте и ружноће, реда и нерета, правилности и неправилности, доброте и саучешћа, даље, покораване и непокораване реду, те се тако у њих развијају врлине најпотребније за живот и индивидуални и друштвени. Игра је први рад дечји, и у њој се већ познаје, шта се у којем детету скрива. Она је *припрема за рад*, и кретање у игри прелази поступно у кретање у пословима, у *рад*.

И народ, не стајући нимало на пут ни овом кретању дече своје у игри, врло брзо почиње да преноси тежиште

његово на ово друго кретање, које је потребно не само за развијање тела и душе него и за живот а то је *рад*. Рад дакле не само што је користан и потребан за живот, него и за сâм развитак дечји. Игра и рад подједнако развијају у детета и снагу, лепоту и окретност; а из телесне снаге развија се и морална јачина, храброст, одлучност, радљивост, вредноћа и истрајност.

Рад је не само потребан за живот, него је он и прави благослов за тело, за здравље његово, и за душу, за здравље и срећу њену а то значи човекову. Јер без рада нема ни здравља ни среће. Многи су се само радом одржали здрави. А да је рад и творац среће и свега материјалнога блага, то је свима познато. Ко дакле у младости ради озбиљно, тај ће бити и весео и здрав, и живеће дуго и најбоље ће се спремати за живот. Зато ко зарана навикава децу да се напрежу, да трпе, да подносе и да све савлађују тај их најбоље васпитава. А то се најбоље врши у раду. Тако је рад најпоузданије средство, да се од детета створи здрав и користан човек. И ако хоћемо да нам је живот слadak, он то може постати само радом.

И, занимљиво је, народ наш уме да цени рад много више него што то чини модеран правац у васпитању, који се задовољава речима, развијањем појмова и, у последње време и осећања, особито моралних. Он вели: *Ради као да ћеш с̄ио година живе̄и, а моли се Богу као да ћеш сӯира умре̄и. Како радиш, онако ћеш и њро̄и. Како сејеш, онако ћеш и жсе̄и. Како удробиш онако ћеш и куса̄и. Ко ради, Бог не брани. Виноград не иш̄е молӣве него мо̄иике. Раноранилац и доцнолегалац кућу ӣече. Мрав и чела уче, како се ӣече. Ко рано руча, рано леже и рано се жени, не каје се. Ко рано рани, две среће граби. Ко у ле̄ио не ради, у зиму гладује. Ко је рад да у с̄иарос̄и о̄ӣочине, у младос̄и ваља да се ӣруди. Ко ради, не боји се глади. У радише свега више.* Рад глорификује и она народна песмица:

Грлица је просо брала,
 К њој доходи друго грле:
 „Дај ми, грло, једно зрно!“ —
 „Не да̄м, грле, ни једнога,
 Беше бра̄и а не с̄ӣи!“

Ја сам брала, нисам спала,
По гори се не играла,
У грм главе не верала“ (Вук).

А противно раду, по народноме *леносѝ* је највећи порок. *Леносѝ* — *болесѝ*. *Нерад и гвожђе нагриза. Нерад ѝрује ѝело. Бесѝосличар — живи мрѝвац. Лен гоѝов ѝлен. Лен ни за себе ни за другога. Леносѝ — највеће бреме. Леносѝ главу не мије; и ако је измије, не очешља је. Лежеѝему Бог не ѝомаже. Вода ѝекуѝица здравија је од лежеѝе. Ко нишѝа не чини, зло чини. Ко се у младосѝи не ѝруди, у сѝаросѝи не суди.*

2. Навикавање на рад

Народ наш, често и сувише рано, упуђује на рад децу своју и мушку и женску. Чим узмогне дете ма шта да врши или помаже, било у кући било ван куће око стоке и у пољу оно то чини и само, поносећи се већ што је порасло толико, да то може да уради. А и родитељи више примају а каткад и траже те услуге њихове више по потреби него у циљу, да се она уче тим пословима. Али се ово двоје дивно сложи, те се деца и нехотице уче поступно на рад и привикавају пословима, који ће им требати у животу. Од претеривања у овоме има чак много и несрећних случајева. Или се остави детету, да чува и враћа стоку, коју оно не може ни очувати ни вратити, те или стока оде у штету или оно страда. Или му се да да понесе што носити не може па га испусти и разбије, те се и само осакати или изгори. Или се остави да чува мању децу, а оно још ни себе не уме чувати, те се изгоре или и кућу запале, те изгори све и она у њој. И оваких случајева има безбројно много а и забележено их је повише. Претераност дакле и овде шкоди као и свуда. Она није угодна ни самом развиту детињем, ни телесном ни душевном. Али је још штетније никако упуђивање деце у раду, ненавикавање ни на какве послове домаће. Јер ту извесно буде оно: *Млади нерадници — сѝари ѝросјаци.*

Већ по природи својој деца и сама траже себи занимања. Она не могу беспослена. Ако их не забавите ви, она се забављају сама и то ма чим. И игра је занимање и забава. Од игре до рада врло је близу. Деца праве себи играчке: девојчице бебу, колевку и кудељу, а мушкарци лопту, коња,

кола, свиралу итд. Ово се после само проширује и примењује све више и на збиљу. А кад већ могу деца и нешто озбиљно радити, она се онда и стиде ових својих играчака. И каква радост за малу девојку, кад могне матери својој донети дрва, наложити ватру, донети воде, опрати судове, почистити кућу и двориште, не само љуљати него и преповити дете, прести на кудељи и плести или потплитати чарапе итд. а за мушкарца кад могне чувати стоку и цепати дрва, кад направи матери прво вретено или витао, или цеви за разбој прву столицу у кућу, прву држалицу на секиру, на мотику или будак, прву палицу или јармењачу на јарам, прву спицу или срчаницу или стубац на колима итд. А ти се послови после само разгранављују и повећавају, док дечак не постане помоћник очев у свима пословима пољским и домаћим а девојчица матери у свима пословима око стоке и млека, око деце и неге њихове, око одећа и свих кућних послова.

Ево шта веле скупљачи о томе. Мати упућује девојчицу да ради све кућевне послове: да пере, меси, тка, намешта, чисти итд. (Ј. М.). До пете године дете се не употребљава ни на какав рад, а од тада ради лакше послове, а после све теже. А од четрнаесте године већ ради све тежачке послове (С. Грб.). Чим дете прође десету годину, одмах се почне упућивати у раду: мушко у све гране пољоделског рада а женско у ручни и кућни рад (Л. Грђ.). Дете навикавају да ради све уопште женске послове, без обзира на тешке и лаке (Ил. М.). Девојке раде све тежачке послове као и мушкарци: копају, пласте, жњу итд. Само не ору и не косе (С. Грб.). У задрузи деца, мушка и женска, чим мало одвркну, почну пристајати уза старије и приучавати се пословима, који их у потоњем животу чекају. Мушкарци у то своје доба највише иду уз чобане за стоком, а девојчице уза старије сестре, уз мајке, снахе, почињу учити женске ручне радове (М. Ђ. М.). Кад дете не слуша своје родитеље и неће да ради, каже се да је „покварено“. Али су такви случајеви врло ретки (С. Грб.). Дете уче чувању брва, књизи, дрводељству, зидарству, возњи и другим пољоделским и другим радовима... Бокељи се обично баве пољоделством, поморством и трговином, али без стручног знања. Они, који хоће ма каквој струци да се посвете, морају ићи из завичаја за своју спрему. А то као и сиромаштво чини, те многи бокељски синови, поред све жеље за науком, „плету kotaц као им и отац“ (Д. М.). У јужним кра-

јевима Србије и у Старој Србији дају децу и „на мајстора“. Ако је дете мушко, даду му таблицу и писаљку те шара (у Нишу), а кад поодрасте, даду га „у мајстора“, где прво продева иглу кроз платно. Ако је женско, даду га „у мајсторицу“, т. ј. у какву другу кућу, у којој има какво чељаде, било девојка или жена, која лепо зна да везе, плете, шије итд. и ту се дете учи свему томе. А „мајсторица“ добије за то: лице за какву хаљину или ма какав дар. Сем тога сви је и укућани и девојчице особито воле и поштују. Новцем се никад овака васпитатељка није награђивала. После овога девојчица иде у школу, а по свршетку школе отпочиње своје девовање (Ј. М.). Девојчице дају и „на мајстора“. То је нека девојка која добије прве зиме просту крпу (од 5 гроша), друге године свилену (од 10 гроша), а треће везену (од 20 — 25 гроша). Најпре везу „корил“ (колир, јаку) и рукаве, па кошуљу и најпосле кошуљу на крстове, и тада је девојка за удавање. Мушка су више око стоке и у пољу (Ат. П.).

3. Враџбине о раду

1. Кад дете види ластавицу, ваља да рекне: „Шта умем, да умем; шта замрсим, да одмрсим!“ (М. С. П.).
2. Метну на послужавник: хлеб, вино, нож, иглу, перо и дивит, напрстак, хартију и новац, па ставе пред дете. И за шта се оно најпре дохвати, тај ће посао или занат волети. Зато и кажу после: тај и тај је то и то узео (Св. Б.).
3. Кад дете пође на занат или у школу, ухвате ластавицу, па јој дете да воде из уста и пуста је кроз десни рукав од кошуље, па ће, веле, брзо и лако учити, као што ласта брзо лети (Л. Грђ.). А С. С. из Зворника вели: „Ако хоћеш лепо да пишеш, пусти ласту трипут кроз рукав; а ако хоћеш добро да учиш, напй се воде из ластина кљуна.“
4. Кад дете први пут пође у школу, ваља за њим пролити ђугум воде (С. С.).
5. Кад мајка роди, ако је мушко, узима писаљку и пише; а ако је женско, узима иглу и боде по каквом платну, да би јој била добра шваља (К. П.).
6. На мали Божић ваља детету дати да почне макакав рад, па ће бити ваљано и умеће и само започети сваки други рад и све ће добро примати (М. К.).
7. На Божић пре сунца даду женском детету ђерђев и комад какве му драго крпе да везе. Кад навезе, онда оно то

баци у воду, да му рад иде као вода (М. С. П.). Кад женско дете доврши први рад, он се баца у реку, те да буде девојка вредна, као што је река брза (Тих. Ђ.).

8. Ако дете научи прести пре но што му се мењају зуби, та се пређа не кува док се трипут не обамота око куће (М. Ђ. М.). Тек у седмој години, кад женском детету опашу прегачицу, ваља пређа ове мале преље и за платно (Н. Б.).

9. Пре је био обичај, да мушко новорођенче замотају у мрежу рибарску, да би сретније било у хватању рибе. Но како су се наши људи оканули риболова, од онда је престао и тај обичај. Али женском детету и данас дају у зипчици кудељу или повесмо, да буде добра преља (В. Б.).

4. Умешност

У сваком раду ваља најпосле да се дотера до умешности. Јер се научен нико није родио. Само се радећи учи пословима и у њима дотерује до умешности. И ко ништа не ради, ништа неће ни умети. А вредност умешности и народ је увидео. Јер је у свету увек боље пролазио онај, који је *шио* више и боље умео, као и данас. *Ко умије шому двије. Шшо више умеш, више вредиш. Више вреди умешти него имаши. Више вреди окрепности него снага. Имао а не умео, свеједно је. Боље умешти него имаши. Не ѡече ѡишу ко има него ко уме. Неумешан дечко реко срећан човек. Ум царује, а снага кладе ваља. Ум царује, а ѡамеш имају и живошине. Вешти и уман куд год дође, увек свуда добро ѡрође. Кад славуј ѡева, врабац се не слуша. Добар есај ласно куца нађе. Добра се роба сама хвали. Каква роба онака и цена.*

До умешности се долази вежбајући се још из младости. *Нишша се не ѡрави, шшо се сирва не ишшеши. Ниси вешти, још си млад. Шшо ко учи, шо и уме. Мајор медвед (или коњ) не учи играши. Нема лова без сшарог гарова.*

По ономе што се уради, познаје се и умешност онога, који је то радио. *Руке хвале мајтора. Или: Посао хвали мајтора.*

Умешност је и ѡшребна. *Плаче гора за мајтора. Или: За мајтором гора ѡлаче. Мајторија козе ѡасе.*

Зо умешност ваља и дара. *Дао му Бог злашне руке. Шшо види, шо начини. Али ваља и радити својски. Или ковач биши, или се не мрчиши. Или куј, или се не мрчи.*

За добар посао потребан је и *алаӣ* добар. Јер: *Без алаӣа нема занай̄а. Алаӣ ради, а руке сирдају. С тога: Или куӣи алаӣ, ил' ос̄ӣави занай̄.* Али опет: *Нема добра алаӣа, за лоша мајс̄тора.* Него напротив: „У рукама Мандушића Вука биће свака пушка убојита.“

Колико је умешност лепа и добра, толико је неумешност ружна и штетна. *Од невеш̄ӣа и гора й̄лаче. Невеш̄ӣ и манӣӣ браћа. Једна ре̄ӣа целог ле̄ӣа, й̄а и она црвљива. Мајс̄тор Пена од й̄ри клена два вре̄ӣена, й̄а и она крива.* (У Лазаропољу: „Од три буки два вретена, и од њих једното криво, другото недоправено“ (Мар. П.).

5. Даље усавршавање

И ако наш народ овако уме да цени и алат и занат и умешност саму и оно што се њоме постиже, опет он не иде далеко у томе. Он је ретко у чему дотеривао до праве уметности и вештине. Код њега се све заустављало на половини пута. То је отуда, што му је, услед вишевековних политичких неприлика, живот био у свему примитиван, нити се из тога стања могао кретати даље. Био је скроз конзервативан и непрекидно је „плео kotaц како 'но му и отац,“ те је отуд и данас тешко продрти у њега с каквом па и најпаметнијом и најкориснијом новином. На периферији својој, у додиру с туђином, особито просвећенијом и културнијом, он је истина и попримао нешто новина, али врло некритично. За њега се често лепило више спољно шаренило него оно што је у истини добро. Тако је попримао туђу ношњу, а напустио своју, народну, домаћу, као што је и многе обичаје своје напустио, а примио туђе нове. Зато је у овом погледу најназаднији; и ни од чега му данас не прети већа опасност, колико од ове веће просвећености суседске и веће туђе културе. У народа нашега било је и добрих преља, и одличних ткаља, и изврских везиља, као и добрих орача, копача и косача па и разних мајстора; али све то није ишло даље од села или места у коме је; и са смрћу њиховом гасила се и вештина њихова. А занати, као и трговина, и науке и вештине, нису ни били у рукама његовим; јер је он већином живео по селима. С тога и може бити говора само о напретку оних послова, који су ишли непосредно у земљорадњу. А пошто они опет нису могли да напредују без оних варошких, особито без заната, то су и стајали готово непомично. Ваља се

сетити још, да је народ наш и пре доласка Турака у Европу, а после још и више, био велики ратник све до најновијега времена, па ће нам одмах бити јасно, зашто он није напредовао у наукама и вештинама и зашто је културно толико *изостао*. И онда ћемо одмах знати, и шта нам ваља да радимо, те да тај голем изостанак накнадимо.

III Умни или интелектуални развитак

1. Важност

Кад се човек усправи и стане се слободно кретати с места на место, кад се стане служити за све што хоће да учини величанственом халатљиком, којом се одликује од других животиња и којом је човечанство створило културу — рукама, и кад научи говорити, те дође у везу и с осталим људима: онда се живо у њега стане развијати и ум или разум, који у вези с искуством из живота чини *памећ* и *мудросћ*, коју народ јако цени. И с тога, што она управља и поступцима нашим, народ је сматра водилом живота нашега. Мудрост се цени као врхунац духовнога живота нашега. Бити мудар значи постићи духовно савршенство своје. Јер мудрост чува и од лоших телесних наклоности или страсти и од осећајних (емоционалних) претераности или афеката. Она регулисава све. Она доноси сразмерно најсавршенији живот и индивидуални и друштвени. *Буди мудар. Благо мудрој глави. Благо оном ко што зна. Памећ царује. Више вреди драм памећи него снага. Бољи разум него снага. Кома знање штоме и имање. Колико ко зна толико и вреди. Човек се не мери међу него памећу. Коњ се мери међу а човек памећу. Боље с памећу него са снагом (радити). Знање је најбоље имање. Бољи је разум него снага. Што снага не може разум учини.*

Отуда се незнање и глупост проклиње и ружи. *Тешко оном ко памећи нема. Тешко ногама под лудом главом. Луда памећ гошова погибија. Тешко оном газди кога слуга учи. Незнање је мајка невољи. Незнајшу рђа бије. Луда пошљи на војску па седи ше плачи.*

Зато се понеком и каже: *А леје главе, само штења што мозга или памећи нема. Само што шправе не пасе. Да му нос није, пасе би шправу. Иде као муха без главе. А ако је то неко још постарији, рећи ће се: Остарео а памећи не сјекао. А ако ко још и више говори, рећи ће му се: Празно*

буре више звечи. Може неко и имати доста знања и бити учен па опет не бити паметан и мудар, и онда се каже: *Има науке, ал' нема памети.*

Није добро ни ко много зна. Јер *ко много зна, много и памети.* Већа глава, више главобоље. Особито није добро, да деца много знају. Јер *сувише паметна деца не живе дуго, или: нису дуга века. Ситармали не дочекају ситарости.* Ждребад *преоштерећена не вуку дуго.* А, *ситарија је глава од књиге.* Још је горе ко не зна па се прави да зна све. *Ко се игра свезнадарца, пане често с коња на магарца.*

2. Како се долази до знања

Народ вели: *нико се научен не рађа.* Народ дакле из искуства зна, да се знање не рађа с нама готово, него се оно *шече.* *Годишња доносе памети.* *Ситарији паметнији.* *Младоси лудоси, ситароси мудроси.* *Учи се до смрти.* *Што човек више живи, више и зна.*

Народ има појма и о томе, да знање добивамо преко чула. Особито цени оно што долази преко ока. *Што чујеш, не веруј; што видиш, веруј.* Боље веровајти својим очима него *шухим речима.* Више ваља веровајти очима него ушима. Више вреди видејти него чујти. *Кад видим, онда ћу веровајти.* Очи не варају. *Очима знање, ушима вера.* Више виде очи него око. Боље виде два ока него једно. Више виде четвори ока него два. *Усија зашвори, а очи ошвори.* Оно што се чује, није ни тако јако ни тачно. Оно што се види више се и воли. *Што очи виде, срце верује.* *Што је далеко од очију, далеко је и од срца.*

Оно што се види и чује ваља и да се *замети.* Јер *онолико знаш, колико и паметиш.* Онолико знамо, колико *паметимо.* Онолико се зна, колико се у глави има. *Ко науке не понавља, брзо заборавља.* *Ко није ништа научио, не може ништа ни знајти.*

Народ вели: *Благо оном ко зна да не зна, а хоће да зна.* Тешко ономе ко не зна да не зна, већ мисли да зна. *Није срамота не знајти него не хтејти знајти.* *Корен науке горак је, али је плод сладак.* Без муке нема науке. *Помучи се и научи.* *Што мучи, учи.* *Док се не намучи, докле се не научи.* *Зло је ко не зна а учијти се не да.*

О томе, како се учи, народ вели: *Ко пије, не скије.* *Ко пије, шај и учи.* *Пијањем се учи.* *Пијањем се цео свет прође.* Не ваља ни брзати. *Ко брзо иде, брзо се умори.* *Ко*

најбрже иде, најпосле дође. Ко полако иде, даље оде. Полако, али сигурно. Сјор, досишжан. Исшиха се пченица пече. Јабука која доцкан сазри дуго сшоји.

Држећи се ових принципа народ нити хита нити оптерећује децу каквим год учењем. Он им оставља потпуну слободу кретања и у друштву и у природи, слободу посматрања свега око њих и да памте и разумеју онолико колико могу. Ни трунке дакле ни од пренагљености ни од преоптерећености која толико карактерише модерну школу. Он још вели: *Боље и не знаши него којекако знаши.*

Прва школа сеоскога детета јесте *природа*. Оно живи у њој, креће се по њој и посматра је непрестано. Оно посматра непрестано све промене у њој, и на небу и на земљи преко целе године. Од свега тога оно памти и разуме онолико колико може. Све дакле очигледно, с разумевањем и без преоптерећености. За оно што деца не разумеју, или питају или остављају да им се каже само кад порасту. У тој школи природе *око* иде напред; за њим иде *радозналост*; а за њом тачније *посмаирање* и *пшање*. А колико се то разликује од данашњице, од вештачке, школске наставе, где празне речи иду напред, па се оне и памте, и то често без икаква разумевања, напамет!..

Друга је школа *породица*, која је до скоро била и *задружна*. У породицама се разговарало о пословима дневним, свршеним и несвршеним, и о новинама у стоци, по њивама, воћњацима и у суседству. А на послетку, особито у вече и у зимње доба, било је доста времена и за друге разговоре: *приче*, *песме* (особито јуначке), *загонетке* па и *игре*, од којих је најомиљенија и најраспрострањенија прстена. А кад деда или који стриц или отац узме *гусле* и загуди, па уз њих и запева коју јуначку, понајвише о Краљевићу Марку, онда се све претвори у око и ухо, да слуша што је некад било. То су први појмови из историје свога народа. И они се слушају с необичном пажњом, а често и са сузама. И све су песме народне јуначке причање о прошлости свога народа; а све су женске или лирске приче о свакидашњици: оне су поезија младости. А причама или приповеткама народним деца се уводе у основне појмове из Социологије и Филозофије.

Нарочито су *загонетке* за изоштравање разума. „Пуна школа ђака ни од куда врата?“ Шта је то? Истинска школа није, јер она има врата; црква није, јер и она има врата;

кућа није, јер и она има врата. Мора бити нешто, што нема врата, а унутра има „ђака“. Онда то не могу бити истински ђаци, него нешто друго. То је тиква или лубеница, а семе су ђаци. „Цигутин цичи у лугу; да није цигутина што цичи у лугу, све би село било за ругу.“ Шта то цичи у лугу? Ветар? Није; јер без њега село може. Курјак? Није; јер без њега не само да село може, него га се и ратосиља. Миш цичи. Он је? Није; јер он није у лугу, и без њега село може. Шта је то у лугу, без чега село не може, а чује се? Воденица... И тако се ређа загонетка за загонетком и погађање за погађањем, где се види бистрина разума и домишљање. А има их и смешних где се погађање још више отежава. „У нашега бана самовољна млада: сама спава, сама ноге диже уз грабове жиле?“ Истинска млада није, кад ноге диже уз *грабове* жиле. Притке су од граба; уз притке иде пасуљ. То је дакле пасуљ кад ниче. А док се ово погоди, претури се у глави стотина мисли, од свега што личи и не личи на ово. Тако их има и привидно безобразних, али оне у ствари то нису. На пример. „Трбух на трбух, руке на д..., живо му месо унутра меће?“ То је мати кад доји дете... Као нека средина између прича и загонетака су тако зване *пийшалаце*, где се у исто време и одговара. У њима се исказује готово домишљање. Питали попа умире ли свет, а он рекао: *мируца*. А кад му умрла попадија, он рекао: помре све... Питали Циганина: или воли хлеба или млека, а он одговорио: удробљено. Питали сиромаша: ко те научи крпит' ? А он одговорио: Много деце а мало круха (хлеба). И тако даље. Оваквих питалица има највише у југозападним крајевима народа нашега.

Овде долази и оно, што прота Н. Б. доста згодно називље „*надмудривање*“: Хајде, све што ја речем, а ти да вичеш: и ја теби!

- Причам ти причу.
- И ја теби.
- О шареном телету.
- И ја теби.
- Дође вук и одгризе му реп.
- И ја теби.... Или:
- Волиш ли ићи у кацу балеге или у кацу меда?
- Волим у кацу меда.
- Добро; ја ћу у кацу г.... а, па кад изиђемо, ти олижи мене а ја ћу тебе... Или:

— Мали, нешто ти се вари на лесковој грани.

— Док мали дође, велики оглође. Итд.

3. Вежбање у говору и памћењу

Без говора знање се не може ни исказивати ни примати од другог. С тога није чудо, што и народ полаже на то, да се деца вежбају у говору, чиме се у исто време потпомаже и само памћење. Има нарочитих бројаница или „брзалица“, којима не може бити други циљ до ломљење језика и вежбање у говорењу. Оне су све потеже, особито за брзи изговор; и удешене често тако, да, ко не могне лепо да их изговори, он направи смешну збрку, која га исмеје, те се с тога добро чува да не погреша. Ево неколиких; али сваки читалац ваља да их каже трипут брзо, ако хоће да види оно ради чега су.

Црн јарац црном трну црн врх гризе; не гризи ми, црни јарче, црном трну црн врх! (Ваља рећи трипут издушке, да се не предахне). Или:

Црн јарац, црн трн, црн брсти трн (М. К.). Или:

Црн јарац црн трн прца; црњојарче, не прцај (не једи) црна трна врха (Ив. З.). Или:

Црн трн — говорити непрестано, а да се не прометне у „трн црн.“ (Ив. З.).

(Ово се нарочито задаје ономе, ко не уме да изговара чисто р.).

Сео поп у гнездо, турио два прста у писму; ни попа у гнезду ни прста у писму. Или:

Поп седи на зиду, држи прс(т) на писму (М. Л.). Или:

Поп хода по зиду, нос прс(т) по писму (Ив. З.). Или:

Прође поп кроз прокоп и пронесе трнокоп (М. Л.). Или:

Прође поп кроз прокоп и проведе рта под покровцем (Ив. З.). Или: Прође девет попова кроз девет бобова, вели сваки поп: добар боб (Н. Б.). Или:

Поп попурац обесио књигу о клинац; ни попа попураца, ни књиге о клинцу (Б.). Или:

Поп иде уз луку, низ луку, у црвену клобуку; за њим иде девојчица у писми, у приписми, у приписаној кошуљици (Ив. З.). Или:

Поп копа боб, попадија грах; ко покупи попу боб? (Б.).

Иде јеж појевеж по јежевој гранчици; врат' се, јеже појевеже, да и мене поведеш! (Б.).

- У рацку цркву . . . . (трипут врло брзо) (Б.).
- Јемине, не бй ме! . . (трипут брзо) (Б.).
- Јегуба уз букву, јегуба низ букву (Б.). Или:
- Јегуба мили уз букву, јегупчићи низ букву (Б.). Или:
- Седи јегиб на клади, јегибичи под кладом. Вели јегиб јегибичи: „О јегуба, јегуба, камо наши птићи јегибичи!“ (Мех. К.).
- Ја прођох око раста и метнух прст на писмо (Н. Б.).
- Ремен, уз букву те јемљем! (Н. Б.).
- Два мачка гредом греде; једном име кундрац, другом макокундрац. Шиц, кундрац! тера те макокундрац (Н. Б.).
- Дур крукче, вур крукче, држ' мој кривокрути крукче! (Б.).
- Проши конац кроз покровац! (Ив. З.).
- Птрптрковић птрптрче с птрптрковићима птрптрковици (Ив. З.).
- Тиква пита ручку, тиква пита вечери (М. С. П.).
- Прокапа кап кроз покровац те у лонац (М. С. П.).
- Мој бабо стере браду и под страну и на страну (М. С. П.).
- Плоча петеролитрењача (М. С. П.).
- Моја мајка једе крајца крушца корице (М. С. П.). Или:
- Моја мајка поребрајка, поребрава се уз огњиште, појела би крта крушца каракорица (круш.).
- Пренумеранти пренумерирали су се (М. С. П.).
- Шаш деветерошаш, како се раздеветерошашио (Н. Б.).
- Лежи куја жута украј жута пута (М. К.)
- Чисто дрво рало јаворово (Ив. З.).
- Дај ми потке оканаране и неоканаране (Ив. З.).
- Пита Петар Павла: Пошто, Павле, пар патака? — Пар патака пет патака (Ив. З.).
- Јадан ти сам кукавац: уједе ме скакавац¹ на зло место за палац (Ив. З.).
- Лук лука, стала се хука до бабина вука (Ив. З.).
- Стара баба кукуљата намигује на Мурата: „Беж', Мурате, потеря те! (Ив. З.).
- Ја појдох (пођох) уз крушчић, низ крушчић, на врх крушчића (Ив. З.).
- Кајмак на кајнак, кајнак на кајмак (Ив. З.).
- Јеси ли ти то ту, јеси ли то ту ти, јеси ли ту то ти? (што више пута (Ив. З.).

¹ Или: пунавац.

Пређе девет Ана преко девет грана. Прва вели Ана: лепа ли је грана; друга вели Ана, лепа ли је грана; трећа вели Ана: лепа ли је грана... тако све до девет, док не рекну све. Или: Пређе девет баба преко девет јама. Прва вели баба: лепа ли је јама итд. док не рекну све, а да се не предахне (Ив. З.).

Моја мати ерлава, што ме роди ћелава; где год дођем на прело, свак ми вели: хајд' отале, ћело! (Ив. З.).

Мој отац ребац (врабац), моја мати тица ребица (јаребица). (Ив. З.).

Петар Петру плеће пече; пеци, Петре, Петру плеће. (Ив. З.). Или: Што то делаш, Петре? Плетем Петру, петљу. (Ив. З.).

Цинци бенци на каменци; тамо кују дваназенци, ан бан башчован (Ко ће брже. Ив. З.).

Девет пута реци беневреци (Ив. З.).

Одосмо у котлокрпа, кад котлокрп котле крпи са својих девет котлокрпића, а стара им котлокрповка котлокрпавим котлима воду носи (Ив. З.).

Једна пара пипара, две паре пипаре, три паре пипаре... итд. броји се, докле ко може даље (Ив. З.).

Чија реда на говеда, шиљина пиљина, татороза на ороза, шипчице дашчице, љелипак завртак жврц кврц! (Ив. З.).

Мац маца, где си била? У халила. Шта с' радила? Пуру варила. Јеси л' мени оставила? Јесам. Где? На полици. Дође миш, умочи реп; ја га потерах; миш паде, полица се превали, пура се извали... (Ко може све, а да не предахне Ив. З.).¹

Пас на жрвањ, пас са жрвња. (М. К.).

Кнеже витеже, кад те видеше, обеселише ли ти се? (М. К.).

Пролете вран црвенкљунац и пронесе нож црвенкорац (М. Л.).

Мој отац твоме оцу зуби дуби, гувно поткопава (М. Л.).

И старо гувниште и од овна главу оглодао (М. Л.).²

Пр, пр, пчеле на врчеле,
О мој Миле јаребиле,
Докле си га путовао?
До бана Шћепана.
Шта чињаше бан Шћепане?

¹ Броји се и код забаве на крилу.

² Скупљач напомиње, да које дете ово лепо, чисто и без сметања брзо изговори трипут, добро је за школу.

Остро копље коваше.
 За кога га коваше?
 За белијех русмана.
 Беште, беште, русмани,
 Низ бијеле рудине,
 Куд вас тера виторог,
 И на преро и на рог,
 Где вас стиже, ту вас жиже,
 Где почину, ту погину.
 Та длака Богу плака:
 „Дај ми, Боже, другу длаку,
 „Да оплетем попу капу,
 „А и ђаку ваљевицу,
 „Да помузем пућерицу;
 „Да ми падне мрвица,
 „Да уграби грлица,
 „Да ми грло перо да,
 „Да ја перо свату дам,
 „Да ми свате коња да,
 „Да ја коња попу дам,
 „Да ми попа књигу да,
 „Да ја књигу Богу дам,
 „Да Бог мени добро да“ (Ст. Б.).¹

Ово је већином било за вежбање у говорењу. Сад долазе друге бројанице, код којих је главно вежбање у мишљењу а највише у *џамћењу*. И њих има безбројно много, и краћих и дужих. Многе је од њих и Вук покупио и штампао у I књизи, као што су оне: „Смијешно чудо:“ патка поткована и гуска оседлана, стр. 544; „Све једно друго џоједе,“ стр. 518; „Рано џођох на џазар,“ стр. 521 и „Два се драга на ливади љубе“ (444). Али ми ћемо навести само неке, којих нема у Вука.

Грличица грче,
 Петар коња трче.
 Петровица виче:
 „Дај ми, Петре, волове,

¹ Скупљач вели: „Кад ко хоће да пита за неко дете, уме ли да говори, он место тога само упита: „Је ли научило: Пр, пр, пчеле?“ Па, ако јесте, онда се зна, да уме чисто говорити.

„Да посејем ланове,
 „Да опредеџ дарове,
 „Да ја удам Милицу,
 „За трговца Ђурицу!“ (Шк. б.).

*

„Ој, јалово соколово,
 Бојно копље деспотово!
 Деспот паде у ливаде,
 Јаој, миле кобиле,
 Куда сте ми ходиле?
 Око поља Жупоља.
 Шта ми ради Жупоља?
 Бојно копље коваше.
 На кога га коваше?
 На Османа душмана.
 Беж', Османе душмане,
 Низ рудине, уз рудине;
 Све рудине погореше,
 На кога га коваше?
 Она длака Османова,
 Она длака Богу плака:
 „Дај ми, Боже, другу длаку,
 „Да исплетем попу капу,
 „Ђуканице, рукавице,
 „Да ми даде шиниглице,
 „Да намузем пућарице!“ (Мих. Ст.).

*

Ја посејах пелим траву:
 Не хте пелим брду расти.
 Ја доведох шуту козу,
 Да опасе пелим траву.
 Не хте шута пелим пасти,
 Не хте пелим брду расти.
 Ја доведох мрка вука,
 Да закоље шуту козу.
 Не хте вуче шуту клати,
 Не хте шута пелим пасти,
 Не хте пелим брду расти.
 Ја наложих живу ватру,
 Да изгори бојно копље.

Не хте ватра копље горет',
 Не хте копље вука бости,
 Не хте вуче шуту клати,
 Не хте шута пелим пасти,
 Не хте пелим брду расти.
 Ја наврнух мутну воду,
 Да истули живу ватру.
 Не хте вода ватру тулит',
 Не хте ватра копље горет',
 Не хте копље вука бости,
 Не хте вуче шуту клати,
 Не хте шута пелен пасти,
 Не хте пелен брду расти.
 Ја доведох вранца коња,
 Да попије мутну воду. — — —

Ни ово није ништа помогло. Онда је „донео бојно седло, да убије вранца коња“; па ни то није помогло. Онда је „донео малог миша, да поструже бојно седло“. Ни то. Онда он „донео малу мацу, да изеде малог миша“. А кад ни то није помогло, онда он „отишао у лужину, да одсече супружину“, да љушти мацу по љубини. Онда

Поче маца миша јести,
 Поче мише седло стругат',
 Поче седло вранца бити,
 Поче вранац воду пити,
 Поче вода ватру тулит',
 Поче ватра копље горет',
 Поче копље вука бости,
 Поче вуче шуту клати,
 Поче шута пелим пасти
 Поче пелим брду расти (М. Л.).

*

Таква је и ова :

Ја посејах грах и боб
 Више куће на западу.
 Навади се влашки поп,
 Те покраде грах и боб.
 Ја се одох деди жалит',
 Да ми дѣда штаку да,
 Да истерам влашка попа

Из мојега грах' и боба.

Стаде с' мени деда жалит' :

„Ево има три године,

„Како нисам млека јео!“

Ја се одох крави жалит',

Да ми крава млека даде,

Да ја млеко деди дâм,

Да ми деда штаку дâ,

Да истерам влашка попа,

Из својега грах' и боба.

Стаде с' мени крава жалит' :

„Ево има три године,

Како нисам сена јела!“

Ја се сену стадох молит',

Да ми сено сена дâ,

Да ја сено крави дâм,

Да ми крава млека дâ,

Да ја млеко деди дâм,

Да мен' деда штаку дâ,

Да истерам влашка попа,

Из мојега грах' и боба.

Стаде с' мени сено жалит' :

„Ево има три године,

„Како мене миши гризу!“

Ја се одох маци молит',

Да ми маца маче дâ,

Да ја маче сену дâм,

Да мен' сено сена дâ,

Да ја сено крави дам,

Да ми крава млека дâ,

Да ја млеко деди дâм.

Да мен' деда штаку дâ,

Да истерам влашка попа

Из мојега грах' и боба.

Стаде с' мени маца жалит' :

„Ево има три године,

„Како нисам сала јела!“

Ја се одох вепру молит',

Да ми вепар сала дâ,

Да ја сало маци дâм,

Да ми маца маче дâ,

Да ја маче сену дâм,
 Да ми сено сена дâ,
 Да ја сено крави дâм,
 Да ми крава млека дâ,
 Да ја млеко деди дâм,
 Да ми деда штаку дѝ,
 Да истерам влашка попа
 Из својега грах' и боба.
 Стаде с' мени вепар жалит':
 „Ево има три године,
 „Како нисам жира јео!“
 Ја се одох гори молит',
 Да ми гора жира даде,
 Да ја жира вепру дâм,
 Да — — — — итд. (све се понавља).
 Стаде с' мени гора жалит':
 „Ево има три године,
 „Како мени кише нема!“
 Ја се одох Богу молит',
 Да мени Бог кише дâ,
 Да ја кишу гори дâм,
 Да мен' гора жира дâ,
 Да ја.... итд. све се понавља.
 Мени Бог кише даде,
 А ја кишу гори дадох,
 Мени гора жира даде,
 А ја жира вепру дадох,
 Мени вепар сала даде,
 А ја сало маци дадох,
 Мени маца маче даде,
 А ја маче сену дадох,
 Те мен' сено сена даде,
 А ја сено крави дадох,
 Те мен' крава млека даде,
 А ја млеко деди дадох,
 Те мен' деда штаку даде,
 Те истерах влашка попа
 Из својега грах' и боба (Л. О.).

Из детињства свога ја сам запамтио ову, која се броји
 с певањем. Навешћу је верно, с оним изговором и изразима,
 како сам је запамтио:

Ја посејах јарицу шеницу за градем за ладем, за лугем зеленем. Навади се мишица с мишићима, те ми жито потираше јарицу шеницу за градем за ладем, за лугем зеленем.

Ја доведо' ласицу с лакчићима, да ми тера мишицу с мишићима: Лас на миша, миш на жито; миш ми жито потираше јарицу шеницу за градем итд.

Ја доведо' мачицу с мачићима, да ми тера ласицу с лакчићима: мац на ласу, лас на миша, миш на жито: миш ми жито потираше, јарицу шеницу итд.

Онда је довео лисицу с ликчићима, да му тера мачицу с мачићима. Али и онда: Лис на мацу, мац на ласу, лас на миша, миш на жито: миш ми жито потираше итд.

Онда је довео кучицу с кучићима, да му тера лисицу с ликчићима; па опет: „Куц на лису, лис на мацу“ итд.

Онда је довео вучицу с вучићима, па мечицу с мечићима да му тера вучицу с вучићима. Али опет: „Мец на вуцу, вуц на куцу, куц на лису, лис на мацу, мац на ласу, лас на миша миш на жито: миш ми жито потираше јарицу шеницу за градем за ладем, за лугем зеленем“. — И овим се бројаница свршава. (У Вука I, стр. 518 слична је овој).

У ове бројанице за памћење уврстићемо и ове:

Оче наш, тури погачу пред нас, ако не иземо криви нас (круш.). Или:

Оче наш, како знаш, метни погачу пред нас, ако остане ево нас (Б.). Или:

Оче наш, куленаш, метни ногу међу нас, ако што остане, онда криви нас (М. К.). Или:

Оче наш, куленаш, кулен јеси, вилен јеси, драпина, друпина, ново сито о клину виси, хахаха! (М. К.). Или:

Оче наш џевернаш, џевердане, голубане, џевер јеси на небеси, врке, дуке на сандуке ухуху! (К. К.). Или:

Оче наш, кулендаш, кулен ти си, синђи линђи, буздоване, наџе море, коломбаре, наџа ми се, штрц, шпрц, дрекеташ, господару, шта ће деца за вечеру кр! (М. К.).

Овамо извесно долази и она: „Ој *иши*, *ђаче!*“ По свој прилици игуман пита: „Ој ти, *ђаче* учевни, на чколани избрани кажи мени: што је *један*?“ А *ђак* му одговара: „Чесни оче духовни, казаћу ти, што је *један*: *један* син Маријин, Исус Христос на небу, царство је његово“. Онда игуман даље пита: „Ој ти, *ђаче* учевни, на чколани избрани, кажи мени: што су *два*?“ А *ђак* одговара: „Чесни оче духовни, казаћу ти што

су два: два су табла Мојсилова, један син Маријин, Исус Христос на небу, царство је његово“. Онда игуман пита тако редом: што је три, што је четири, и тако даље до дванаест. И свуда се оно пре тога понавља. Тако, на последње питање: што је дванаест, дођу сви одговори по реду, овако:

*Дванаест̄ јесу апостола,
Једанаест̄ вилослова,
Десет̄ Божјих заповести,
Девет̄ јесу црковних,
Осмогласник васкрсни,
Седам јесу ускршњих
Шестојана Марија,
Пет̄ рана 'Ристових,
Четири су ванђелиста,
Три велика патријара,
Два су табла Мојсилова,
Један син Маријин,
Исус Христос на небу,
Царство ја његово!*

Овако је у крушевачком округу. „Вилослова“ значи по свој прилици „филозофа“, „два су табла“ — биће две таблице закона, што их је Мојсеј донео с горе Синајске. Али шта је „шестојана Марија“, то нисам могао сазнати.

А Мих. Ст. из ужичког округа ту исту бројаницу износи овако: „Ој ти, ђаче учевно, по школама уметно, кажи мени: што је један?“ Па одговори долазе до десет овако:

*Један — син Маријин,
Два — раја бијела,
Три — слова Христова,
Четир — листа ванђелиста,
Пет — петозарни мученици,
Шест — шестокрило аранђело,
Седам — поста у години,
Осам — попа брадатих,
Девет — белих намастира,
Десет — младих ђакончади.*

Несумњиво да ће бити још више варијација по разним крајевима, према томе, како је запамтио онај који броји.

Ова нас бројаница већ почиње уводити у доба, кад и школа почиње помагати кући и породици у просвећивању подмлатка народнога.

4. Школа

Народ је наш, као што је познато, за дуго био без школе. Зато је кућа вршила сву улогу подизања и просвећивања породе његовога, омладине. Она је то чинила, као што видесмо, на свој начин, без књиге и више очигледно, стварно и усмено. Говорио је сâм живот и природни и друштвени, а деца су га посматрала. Отуда је у њих било велико богатство конкретних представа — ове поуздане основе за даље образовање, као што га и данас има у све сеоске омладине, која не иде у школу. За овим је долазио говор, а преко њега разговор и саопштавање онога ко што зна другоме. Али ово није ишло далеко. Убрзо се сви изједначе у знању, и онда немају од кога што више и ново да чују. Нешто се накнађивало о благим данима, о славама и свадбама и о саборима, кад се свет икупљао и са стране, било у појединим кућама, било по другим местима, те се разговарао, мењао мисли, и слушао нове разговоре, нове песме и нове приче. Л. Грђ. вели, да и данас „децу воде црквама, пријатељима на славе и свадбе и у чаршију, да би се, долазећи у додир с људима, колико толико образовала.“ И то су биле највише научне институције за народно просвећивање, једине његове академије и универзитети, без књиге, без новина, без нарочитих учитеља. И свештеници су му мало измицали из ове опште незнатне или никакве просвећености. Они су од других одвајали само у толико, што су умели да читају црквене књиге, да певају црквене песме и да врше црквене обреде. А за све време Турака они су већином били Грци и певали и читали на грчком, те народ ни то није разумевао. Отуда је у народа нашега и дошло толико немиких прича о поповима и калуђерима. Ни с те стране дакле вишем просвећивању народном није било поможено. Остављен је био потпуно сâм себи. И онда није чудо, што је појаву школе поздравлио као што Лапонци поздрављају у пролеће појаву Сунца после дуге ноћи од пуна три месеца.

У почетку школе су заступали манастири. По њима се учило више од онога, што је кућа могла да да, и још књига или читање и писање. Али су ту учили већином они, који су у њима и остајали, калуђери и свештеници; а мало их је из-

лазило одатле, да живе у народу као обични људи. С тога оне готово нимало нису утицале непосредно на просвећивање саме масе народне. Зато се појава школа ван манастира с нарочитим учитељем поздравила као ново Сунце. Али за њих опет не беше ни учитеља ни нарочитих зграда. Учители су и сами били једва писмени и радили су обично по какав занат, од којег су и живели; а плаћа од деце или од општине била је тако незнатна, да им је служила само као додатак ономе редовном приходу од заната. Зато су за дуго уз књигу и деца учила по који занат, који је у почетку и био главно. Напредак је већ био, кад су ови „учители“ могли и у цркви певати. Али се и ту све учење сводило на читање црквених књига, (које су биле на словенском или боље на црквено-словенском језику, а не на народном) и на црквено „пјеније.“ У таквим се школама често ни рачун није предавао, а камо ли што више. Доцније је дошао Катихизис и Свештена Историја а још доцније и Граматика. А да и овака школа није могла имати утицаја на јаче и шире просвећивање народа и његовога подмлатка, то је извесно.

При свем том народ је лепо увидео, да без школа не може бити вишега знања и напретка, те их је свуда, где су се јављале, поздрављао добродошлицом и радо давао у њих свој подмладак. Тако су се оне отварале све више и под самим Турцима, а по ослобођењу од њих још више. Стоји и то, да оне у многоне нису одговарале ономе, што је он очекивао од њих, те јој се местимице нису одазивали довољно; али остаје истина, коју је и он увидео: да су боље пролазили у животу они, који су ишли и у оваку школу, него они, који нису ишли ни у какву. Отуда је и полазак деце у школу увек поздрављан као полазак по срећноме путу и често вршен на свечан начин.

Г. Тих. Ђ. описује полазак детета у школу у кратовској кази овако: „Обично на чисти Понедеоник или после у коју недељу дете се обуче у свечано рухо и отац га поведе у школу и понесе неколико лепчића и ракије. Кад дођу ђаци, дете стане пред олтар и ту му поп прочита молитву и предâ буквар. Онда га два ученика ухвате за руке и поведу у школу; а сви ђаци у реду за њима по два и два иду и певају. У школи новог ђака посаде између оне двојице што су га водили и ту остане. Онда отац раздаје оне колачиће а публику и учитеља части ракијом.“ То исто у Новом Пазару неко (у

„Учитељу“ за 1898/9, стр. 443) описује овако: „У другој половини Августа обуку дете од седам година и спреме у кући као о празнику, па позову сву родбину и попа. Поп чита молитву, да му Бог да здравља и воље за науком, па чести-тају оцу и мајци и пожелe и њима и детету сваку срећу. Онда два ђака обучена у ново одело узму између себе то дете за руку и сви пођу у школу. Кад уђу, учитељ му одреди место, и проговори неколико речи, а онда отац детињи (или мајка, ако је женско) дарује учитеља (или учитељицу) чарапама и погачом, ону двојицу марамом а све ђаке јабукама и онда се разиђу. По свршетку часа новог ђака опет воде она двојица и то чине још неколико дана. Кад поведу дете од куће, жене певају:

С оне стране јасење,
У овом дому весеље:
Дајемо Јову у школу.
Све му се племе весели,
Највише деда и баба...

На другом месту не шиљу децу тако рано у школу. У Црној Гори М. Лаз. вели: „неће да пошљу дете пре десете, једанаесте или дванаесте године, јер кажу: тада је најлепше за школу. Јер кад је лудо, затуче га учитељ и ђаци и закржља. А најбоље кад се стигне или састави с памећу, кад сазна за себе и што му треба.“ Ат. Петр. вели: „При свем том (што сад има више и школа и ђака) старе су школе боље похођене, јер су се људи уверили, да „с'с књигу нема леба,“ па су почели заустављати децу од школе; а женска слабо и иду, јер уче везиво. С тога поред свих школа и сад има мало писмених.“ В. Б. вели: „Гледе даље наобразбе у школи морам споменути, да их је још доста, који би своје дете извадили из школе. Но има и таквих, који би већ прво своје дете дали и са петом годином. То се догађа само с мушком децом, јер вредност обуке за мушку децу појимају сви, а за девојчице не, јер, „оне не иду по свету.“ Но кад би се и код нас учио по школама женски ручни посао, као што је прописано, уверен сам, да тога не би било... Јесу ли родитељи у школу ишли, то знају купити почетницу, па их уче читати. Негде и браћа старија показују млађој читати... Ваљани родитељи веома марљиво шаљу своју децу у школу, а немарљиви ро-

¹ Или како буде име детету.

дитељи имају и немарљиву децу. Сврши ли дете школу, мало их је, који би из школске књижнице узели коју књигу на читање“...

На многим местима, кад дете доведу у школу, или на занат, веле учитељу или мајстору: „Твоје месо, а моје кости.“ Што значи: удри, да му све месо отпада, само да живот остане. А. М. Л. вели: „Ево ти га, господине! Досле је био мој, а од сад твој и Божји, па чини што хоћеш. Моје кости а твоје месо“...

Ни овде не може да буде без по мало враџбина. М. Б. вели: „Кад дете први пут полази у школу ушивају му у тканицу мало тамњана, хлеба и парче од паметног решета, да буде паметно.“ А М. Бан. вели: „Добро је, да учитељ новог ђака, кад му га први пут доведу, поглади по глави, јер ће добро памтити.“

Колико народ цени читање, види се и из онога, колико он цени књигу. *Благо ономе ко зна књигу, јер он има двоје очи! Слеј је код очију, који не уме читати.*

Народ вели, да *добар ученик претекне свога учитеља, и верује, да се човек учи до смрти.* Али опет каже: *Човек се учи до смрти, ња ојет луд умре!..*

Ако ко из народа и научи да чита и пише, било преко школе било сâм, он своје читање ограничава само на календаре, сановнике, рожданике и песмарице. Веома их је мало, који се књигом користе за проширење свога знања из живота из друштва и природе, и за унапређење свога занимања. С тога ни књига не може да му послужи као средство за подизање на виши ступањ оне просечне количине знања, што је да породица или задруга сама.

VI Морални развитак

1. Морал у народа нашега уопште

Ово је управо она страна, која ми је највише и дала повода да размотрим народно васпитање и изнесем ово народно поступање у подизању порода свога или народну педагогију. Моралне величине, које је сâм народ одгајио, много су ми више импоновале него оне, које је одгајила школа. Какав је био карактер у народа нашега пре пропасти наше и потпадања под Турке, то не знамо, нити о томе имамо тачних података. Али за време робовања од неколико векова његов

је живот био свуда једнолик, свуда примитиван и чисто породички и племенски. Ни трага од државе и државне бриге о просвећивању народа свога. По томе, све оно, што је у Шумадији затекао Устанак српски, све оно што је и у другим крајевима српским било до школе и писмености, све је то дала и створила кућа српска или породица.

Живећи, истина у својој земљи, али под туђом влашћу и у великој несигурности за своју имаовину и живот свој, народ се наш много боље и безбедније осећао у већим породицама или *задругама*. Задруга је значила не само већу богаштину, боље имаовно стање, него и већу снагу, више пушака за одбрану. Више радника на њиви и ливади — више и мишица за одбрану од непријатеља. Отуда су му и изреке: *Задруга — богаштина, инокоштина — сиромаштина*. Ми смо већ и напред видели, да је у задрузи много боље одело и све погодбе за телесни или физички развитак. Исто смо тако видели, да је задружни живот био много повољнији и за умни развитак. Али је утицај задруге преголем и највећи тек овде, у моралном развитуку. Повезани и сродством и заједничким интересом задругари су чинили тако срећну заједницу, која је најбоље спремала за ону већу што се зове народ, држава, друштво и човечанство. И кад не бисмо имали примера, како су поједини људи из народа стајали морално високо, довољна би била и сама ова грађа што је имамо за ово васпитање или овај развитак, па да се види висока моралност народа нашега у задругама. Сваки моменат из наше новије историје првог и другог Устанка 'казује нам све саме цинове не само физичке него и моралне. Јакe индивидуалности снажне воље видимо почевши од оба вођа наша па до појединих тобџија, заставника, мирних свештеника и ђакона и обичних сељака и грађана. Неумрли М. Ђ. Милићевић обесмртио је и себе сачувавши спомен у својој „Кнежевини Србији“ а доцније и у „Поменику“ барем онима најистакнутијима. А њих је било безбројно много. Сваки вам је био величина, морално већа од многих данашњих високо школованих. Мени је често какав неписмен кмет или обичан домаћин сеоски више импоновао него многи научни или политички ауторитети. Природан човек, овај неизвештачен, што га је дала кућа српска, излази пред вас цео, сав, потпун, неподељен, нелицемеран, отворен, и што хоће — хоће, — а што неће — неће. Отуда је и тешко било тако јакe индивидуалности сложити, па то

се и данас у народа нашега јако осећа. Отуда тако много онога привиднога јогунства и тврдоглавости, које не да да се дође до многога споразума и заједничког посла, до слоге.

У задрузи су сви, и старији и млађи. Као млађи они се навикавају на послушност, а као старији на пристојну употребу свога старешинства и своје власти. Отуда се сваки навикава и да слуша и да заповеда. А све је то зачињено добром вољом и љубављу, која потиче из сродства. Над свима је домаћин, најпаметнији а обично и најстарији, који и управља задружним пословима. И сви гледају у њега као у заједничког оца. „Иште се мудрости и такта од домаћина да буде свакад једнак и у карању и у миловању према свој деци (својој и братској) у кући“, вели М. Ђ. Милићевић.

У задрузи сви старији упућују све млађе. Колико старији упућују млађе мушкарце, двојином су више дужни упућивати девојчице. То учење, то неосетно угледање на старијега, доноси чак и то, да девојка, а и млада, кад пред старијима пева, свакад држи руком пред својим устима пешкир, да пара из њених уста старијима не би била непријатна...“ (М. Ђ. М.). „У задрузи сви старији, а особито жене, уче децу: како ће седети пристојно, како ће јести, како што радити и држати се. За пристојно владање и уопште за понашање деци је врло добра школа срећна задружна кућа на селу“ (М. Ђ. М.).

Кад се у задрузи навикну на друштво, да живе заједно, онда је то готов материјал и за оно шире друштво ван задруге, у комшилуку, општини и у свету. И свуда ћете познати човека из задруге. Он је не само одевенији и на бољем коњу с бољом опремом, него је и пристојнији, уљуднији, углађенији, слободнији и паметнији. И женско је боље из задруге. *Нека је из куће, ња макар и од кучке*, вели народ при бирању девојке. А што он вели, то је из искуства. У доброј кући она се не само навикла доброме реду и раду, него се и васпитала, навикла да живи с другима, лепо и у љубави. Задруга пази на понашање задругара не само у задрузи него и ван ове, у друштву, у свету; јер сваки задругар на лицу своме носи образ њен. А колико су задруге на ово пазиле, довољно је да поменемо само, да је бивало случајева, да је задруга по којег свога недостојнога члана и смрћу кажњавала. У књизи својој „Задружна кућа на селу“, стр. 24. М. Ђ. Милићевић вели: „Још је бивало, па се, бој се, дешава и данас, само се отворено не признаје, да нека јака

задруга онога свога задругара, који се, тамо он, проневаљали толико, да му поправке нема, сама суди и осуди, да се смакне са света! Таквога човека у један мах нестаје, и не може му се наћи ни стрва ни јава: само се рашчује, да га је нестало....“ Неки наредник Мих. Јовић из подринског округа у Србији причао ми је (а поднаредник П. потврдио је и допунио), да у истом округу и данас живи у селу Скупљену једна велика задруга од 70 — 80 душа. Зову се Мирковићи, а старцу домаћину име је Стеван, и он се вози на фајакеру а за њим по неколико кола и по неколико њих на коњима јашу поред њега. Једанпут се један члан те задруге удружи с неким неваљалим људима, те украду једноме сиромашу ћурана. Задруга га осуди на смрт и поведу га на стрељање. Али се он у путу некако отргне и побегне. А кад се доцније вратио, био је најбољи задругар.... Зато је било сразмерно много мање крађе, превара и лаже него данас; а много више правичности, честитости и поштења. И сâм сам рођен и одрастао у задрузи, и у времену, када је, барем у селу моме, било много више кућа задружних него инокосних. И запамтио сам, кад ни на кући, ни на другим зградама, ни на подруму, ни на бачијама, ни на амбарима затвора није било. Само је у Жупи на подрумима било браве; али су кључ остављали више врата, да га је сваки могао наћи; и опет се не памти, да се икад учинила каква год похара. И стока је ноћевала по пољу и по дворишту, алати по пољу и по њивама, па никад ничега није нестало. Повише наших кућа на једној раскрсници лежала је годинама гомила дасака и друге грађе, извучене из планине и ту сложене, и ми смо се деца пели на ту гомилу, скакали с ње и градили љуљашке; али за све то време није нестало ни комада. Кад сам 1866 године, по свршетку основне школе, остао у селу и ишао с кметом Станком по селу те му бележио колико од кога наплати пореза, имао сам прилике да видим, како је и у свем селу у том погледу; и за неколико месеца нашега хода по селу и купљења пореза расправљани су и и други послови. Али се за све то време нико не потужи, да му је што украдено. Ја и данас то не тумачим толико неком особитом честитошћу и свешћу народном, него много више налазим узрока томе у околности: што су у задрузи подмирене потребе свима у свему па нема невоље, која већином гони људе и на крају и на преваре. На једном месту дође Станку један виђен домаћин Никола

и пожали му се, како му комшија Радојица спори право на неку утрину и отерује му и стоку и чобанчиће, и како ће, вели, због тога да легне крв. Обојица су били познати као тврдице и задрибалде (тврдоглави), и то би и било. Станко одмах призове највиђенијега комшију њиховога Мијаила и рече му: „Мијаило, ти с Миленком и Радованом да извидиш ово између Николе и Радојице, о што им ви пресудите пресуђено је“. И тако је и било. Спор је пресуђен, и било је онако како су они пресудили. Овај суд добрих људи и данас траје у Старој Србији не само код наших, Срба православне вере, него и код оних, који су примили мухамедову веру и поарнаутили се. (Види „*Пушње белешке по Старој Србији*“ од Тодора Станковића бив. срп. генер. консула у Приштини). Других злочина готово није ни било, или одвише ретко. Мањ ако урачунамо у какав злочин одвести девојку. Али добро запамтимо *одвеси*, а не отети; јер нигде није било без пристанка њена. А кад је доцније тај обичај више узео маха, ја сам запитао сестру Невену, која још беше девојка, зашто је то? А она ми сасвим наивно одговори: „Бога ми, бато, да се избегну трошкови. Има, где знају и отац и мајка, да ће ћерку да им одведу, па не бране“ . . . . .¹

А колико је у народа нашега било развијено срце и добротинство, види се и по томе, што невољника у њега готово није ни било. Умоболника није ни било, а колико их је и било, они су од срца сажаљевани и гледани било код куће или ређе по манастирима. Слепи и хроми су изобила обдаривани, те су не само лепо живели него и куће имали и пород рађали и одгајивали. Путници и намерници свуда су примани и гошћени, и никад и нигде нису гладни остали.² Сирочад па и самохрани одрасли примани су у куће, узимани под своје и сматрани у кући као равноправни чланови породице; и сви су се старали, да они и не осете да су туђина. А друге сиротиње није ни било. Ако би која породица остала без главе, без домаћина, без хранитеља, све би се околне куће удружиле да јој поору, посеју, окопају, пожњу покосе па и

¹ Види *Лешојис* Матице Српске за 1880, мој чланак: „Женидба у Срба на селу.“

² Српско гостољубље је већ познато. Али оно што прича г. Т. Станковић о Старој Србији, канда превазилази све. Запитали, вели, једног Арнаутина (поарнаућеног Србина), који му је дан у животу био најтежи? А он одговорио:

— Онај, кад нисам имао чиме госта да дочекам...

умељу, да она тај губитак и не осети у свој страхоби његовој. „Севат“ је био толико развијен, да се сматрало за највећу задужбину помоћи удовици и њеној сирочади и уделити сиротињи, а за највећи грех преорати њену њиву, пустити стоку у њену ливаду, откинути грозд у њеном винограду и не уделити сиротињи. И оно :

„Ој човече праведниче,
 Један Божји службениче,
 Ако мислиш Божји бити,
Чини добро за живоџа :
 У добру се не понеси,
 А у злу се не поништи.
 Јер, човече праведниче,
 Кад човека самрт нађе,
 Ништа собом не понесе,
 До скрштене беле руке
 И *праведна дела своја,*“ у истини је узето из

душе народне. Исто се ово види и из оних речи Св. Петра, кад је враћао своју мајку, кад је ова у рај пошла :

„Врат’ се натраг, моја мајко!
 Ниси раја достојала :
 Ниси гладног нахранила,
 Ни жеднога наџојила,
 Ни голога *преодела,*
 Ни босога *преобула :*
Не мож’ мајко, у рај џоћи.“

Исто ово потврђује и песма о Богатоме Гавану, као и многе друге народне песме и приче.

Толико је било развијено срце у народа нашега.

2. За себе и своје

Народ је правилно схватио, да без бриге о себи и својима не може бити ни оне даље бриге о другима. Без своје снаге, свога здравља, своје памети и своје куће не можемо се старати ни о другоме. Јер помоћи не може ни бити онде, где немамо чиме помоћи, ни добротинства онде, где га не можемо учинити. Отуда народ лепо каже кад вели: *Свак је себи најближи. Ближа кошуља него хаљина. Свак за се козе џасе. Покри џрво свој оџар, а џак џуђ. Ко себе гоји, најбољи џеривој гоји. Залуду је џамешан, ко није себи џамешан. Свака*

се шица својим кљуном храни. Јер, шућа рука свраба не чеше и свака бака под свој кошао пуше (духа). Ко није за се, није ни за другога. Ко шућ посао гледа, свој заборавља. Не ваља своје звоно на шућег овна везаши.

О животу народ вели: Нико себи злошвор није. Не рађамо се да јемо, него јемо да живимо. Боље добра смрић него зао живош. Боље је часно умреши него зло (или срамно) живеш. Зато вели: Чувај себе. Чувај се, и Бог ће те чуваши. Ко се чува, и Бог га чува. Док се чуваши, и Бог те чува.

А да би се живело потпуним животом, народ каже, да ваља **познавати себе**. Познај себе. Познаши себе — најбоља наука. Најученији је ко себе познаје. Ако желиш биш' добар и мудар, научи познаваши себе сама. Себе мораш не само познавати него и **поштовати**. Ко хоће да га други људи пошћују ваља најпре сам себе да пошћује. У колико се сам пошћујеш, у толико те и други пошћују. Ко се сам пошћује, и други га пошћују. Ко се сам не пошћује, не заслужује ни други да га пошћују. Како се ти владаш, онако и свети о теби прича. Собом морамо и **владати**. Најјачи је ко собом влада. Ко собом може да влада, овладаће и другима. Ко собом може да овлада највећи је јунак. Сирога према себи а благ према другима, то је шшић племенића човека.

Свој је ближи него туђин. Ако свој свога и не храни, али шешко оном ко га нема да га брани. Ко се на свог шужи сам себе ружи. Ко својима не прашића, душмане помаже. Туђину се похвали а својему се пожали. Ко на швога виче, и тебе се шиче. Боље да те свој шуче него шућ милује. За шућим срце не боли. У шућој косици није милосици. Тућа мајка ране не завија. Тућа сека не чешља перчина. Никад шућин као свој. Боље са својим гладан уз колена седеши него с шућим за пуном шрпезом јесши. Ко не љуби свога брашћа, тога шућа бију врашћа. Тешко свуда своме без својега! Свака крава своје шеле лиже. Свака шица своме јашу леши. Нишића човеку жалије није, но кад га брашска рука бије. Више боли шшо домаћа мачка огребе него шшо шућ пас угризе. И шчелица бранећи своје живош губи. Јадан ти је човек, кад на њ његови пси лају.

И своја кућа је најпреча. Најпре почисши пред својом кућом. Свуда добро, а код своје куће најбоље. Свуд је ходиши, ну најбоље је дома доћи. Своја кућица своја волица. Своја кућица своја слободица.

Народ не воли ни сиротињу. Он налази, да она не допушта човеку ни сам да буде срећан ни другоме да помогне. Зато вели: Благо ономе који даје, а куку ономе ко изгледа. Тешко оному, кога нико не навиди! Боље је давати помоћ него је искаши. Боље да ти реку лакомче него неиманче. Волим да ми завиде него да ме жале. Паре говоре уста сирдају. Просјак није мио ни ономе, ко га је родио. Убогу и рођак је непријатељ, а богату и непријатељ је рођак. Несћа блага — несћа пријатеља. Ко до двадесет година не зна и до тридесет нема, тешко кући која га има! Зато за немање и сиромаштину каже: Неимање — немир од свећа. Сиротињо и селу си тешка а камо ли кући у којој си. Сиромаш човек — гошов ђаво. Најгоре су празне јасле. Празна је торба тежа од јуне. Празна кеса гошова болест. Празна чаша моливе нема. У којој кући певац не пева, жалосна је то кућа. Што ће ми цвеће љубица, кад ми је гола г...ца. Мртва рука празној друга. На просјака и пси лају. Од немања тврђега града нема. С шућа хаћа усред блаћа. Зло се хвалиш, а горе не имаш чим.

3. Рад, тековина; вредноћа

За тековину народ вели: Мрав и чела уче како се тече. Боље на мекињама добити него на злату штедишати. Гладна мачка мишеве лови. Гладна рука крух из огња вади. Нема веће невоље од глади. Невоља учи човека. Прво да имаш а пак да умеш. Ја умео а не имао, ја имао а не умео, све једно је. Убог како може, а богати како хоће.

Много стоји до тога, како ће се што почети. Јер какав почетак онакав и свршетак. Зао почетак — гори свршетак. Зло почеће — горе дочео. На пола је учинио ко је добро почео. У добру је почетку већа половина. Ко је добро почео, пола је свршио. Почни вешће ја ће ти после и само ићи. Чим си одлучио, мука одуминула. Прва мука — пошња ласи (лакоћа). Ако не почнеш, нећеш ни свршити. Ко скочи, шај и доскочи.

На првом месту потребно је уранишати. Ко рано рани, две среће граби. Ко рано рани, лако зеца улови. Ко рано устаје сав му дан добар остаје. Не хвали мп вечерњега седеоца него јутарњега раниоца. Рана је зорица знања пријатељица.

Јао ономе кога сунце буди. Ко доцно усћаје, обојака му не-
сћаје.

Онда ваља радиши истрајно, озбиљно и неуморно. Јер, ко ради, не боји се глади. Рад кућу подиже. У радише свега више. Порадиши Бог даје. Ко ради, изради. Ко ради, Бог не брани. Бог даје шезаку а не лежаку. Где нема скока, нема ни смока. Боље и цабе радиши него бесјослен седеши. Не дај рђи на себе. Рађење радовање, њландовање гладовање. У шекућој води муљ не лежи. Ради, ња ћу ши и ја њомоћи, вели Госјодин Бог. Ако се не њуха, огањ се не чини. Ако њосћелеш, ћа легнеш (Лазаропоље). И њаук мрежу њлеће за храниши се. У борби је живоји, у раду је сјас. Немој да њиша сћаросји, где је била младосји. Ко у младосји ради, у сћаросји се слади. Ко је рад да у сћаросји ошјочине, у младосји ваља да се њруди. Не њреба квоцаши него јаја носиши. Која веле греде, мало њреде. Која веле (много) њреде, у широкој кошуљи греде. Без орача и којача нема круха ни колача. Без крчевине нема шечевине. Ко њрче, он срче; ко хрче, њај не срче. Вредној девојци убрзо свайови. Радиши време никад не њрешиче. Насјојање без ума за шја год је, ум без насјојања ни за шја је. У рајара црне руке, али бела њогача.

Рада нема без муке. Зато се ваља и њомучиши. Јер, ко хоће часно, не може ласно. На муци се њознају јунаци. Шјо је лејо, мучно је. Добар се мрнар њозна на рђаву времену. Док се дима не надима, вајре се не нагреја. Нигде нема умешено ња обешено. Ако гаћа не окваси, рака не ухваши. Ко не окваси г...це, не ухваши рибице.

Супротно вредноћи и радљивости је леносји; и у колико је оно врлина, у толико је ово мана и грех. Јер, нерад је њочешак сваком злу. Леносји њроши душу као рђа гвожђе. Млад делија — сћар њросјак. Пишаће сћаросји, где је била младосји. Зато ко нишиа не чини, зло чини. Ко сји лова не чини. Ко сји, и срећа му сји. Ко леши хладује, зими гладује. Ко више сјава, мање живи. Ко не ради, не њреба да једе. Како жела онако и јела. Како дробно онако и кусао. Како ко ради онако и има. Лен њас не улови зеца. Лена мачка не улови миша. Лену је сваки дан свејац. Тврд више даје, а лен даље иде (каса). Бесјослену је време дуго. Тешко кући где није њосла. Радиши време никад не њришиче.

Кад се лен доцкан сети посла, вели се: „Сейила се преља кудеље удчи свеће Недеље. Одвише леноме каже се: *Лези, хлебу, да те једем.* У свему народу нашем не воле ленивца и нерадника, особито женско. Поп Ат. Петр. вели: „Срамота је да женско беспосличи и седи скрштених руку“. И, на срећу масе народа нашега, беспосличења је и данас на селу нашем много мање него по варошима, а пре га је било још и мање.

И тежња за тековином не сме прећи меру. Јер: *Ко веле (много) има, веле му се хоће. Хриш, који два зеца гони, не ухвати ни једнога. Ко ипрази веће, изгуби и оно из вреће. Ко ипрази преко хлеба погаче, желеће и овсенице. У паклу је више богапаша него сиромаша.*

4. Штедња

Ко не начува, не најече, вели пословица. И доиста је тако. Једно је радња а друго је штедња. И, боља је штедња него и добра радња, бољи штедиша него радиша. Народ вели: *Што муж вилама у кућу уноси, жена на игли може избацити.* У неким се крајевима нашим прича како је тридесет њих бацало жито на гувно, а један једини сјао и распурао и — надјачао. *Ако не начува, не најече. Ако не чуваш оно што имаш, нећеш имати оно што немаш. У радише свега више, у штедише још и више. Штедња је прва добит.* Штедња је право шечење. Тврда врећа просо држи. *Ко кукује што му не треба, продаваће и оно што му треба. Тече се муком а уздржи се штедњом. Што оде низ воду, не врати се уз воду. Онај је новац најбоље пошрошен, с којим се чешири заштеде. Чувај беле паре за црне дане. Ко чува учува. Ко не начува, не најече. Рад и штедња обогати и просјака. Лакше је сћећи него сачувати. Ко сваки дан хоће као на Божић, неће имати ни на Божић. Не пружај се даље од грубера. До Божића Краљевићу Марко, од Божића леле моја мајко! Ко мале (паре) презире, велике не досиже. Ко сјаро не крије, ново не носи. Ко сјаро не штеди, ново не има. Ко не умали г...и, шај не угоди друзи. Ко у младости месо, у сјарости кости (једе). Ако човек не штеди на врху вреће, залуду ће на дну. Штеди док је пуна врећа, јер после издаде срећа. Ко хоће да штеди, нек за рана почне. Доцкан је штедећи, кад нестане.*

По ономе, да кућа не стоји на земљи него на жени, и штедња је више посао женин. Народ вели: *Радња је за чо-*

века а шћедња је за жену. Жена кућу шћече. Жена кућу гради и разваљује. Задња враћа кућу шћеће.

Па и шћедња има својих граница. Она може да пређе у шћврдичење и грабљивост. А шћврд више даје, лен даље каса. У шћврда оца крадљива деца. Родишћели среброљуци — деца крадљивци. Ко жали клинац, изгуби пошћковицу. Ко све хоће све изгуби. Ко своје шћеди, шћуђе жели. Ни вредном шћеци ни леном осћави. Богасћво је несрећније од сиромашћва. Симоживац дивљачином воња. Сам појео — зло појео. Ко је само себи добар, није добар.

Још је горе ко не само не шћеди него и расића, троши без мере, живи без рачуна и почне да се задужује. Дуг је зао друг. Дуг је зао друг; где сћиза шћу угриза. Боље гладан него дужан. Дужан — ружан. Дуг нећлаћен — грех неопрошћен. Боље је гладан лежасћи него сћи дужан бићи. Лези без вечере, да усћанеш без дуга. Јер дуг и кућу однесе. А ко се с кућом расћане, невољником посћане. И буде најпосле: До Божића Краљевићу Марко, од Божића јео моја мајко! Игра Јанко свакојако а најпосле наоћако. Ко ради шћо хоће дочека шћо неће.

5. Све с мером

Хићар одвише срећу прескаче. Шћо год је дуго, све је шћрудно. Шћо год је савише, све је одвеће. Сћризи овцу, ма не до коже. Ни све горе посеци, ни без дрва кући дођи. Најмилијег гостћа при дана досћа. И мила гостћа два дана досћа. Чесћи походи целив губе. Ни браћу се сваки дан не иде на гозбу. У шћешке на сћан ма не сваки дан. Ко свейћ плаче, очи изгуби. Које очи свейћ плачу, брзо исћлачу. Ко за целим свейћом плаче, скоро ће своје очи исћлакаћи. Ко много дели, брзо проси. Нићи буди мед да шће (шћчеле) разлижу, ни јед да шће мухе заћљују. Немој бићи мед да шће разлижу, ни г...о да смрдиш. Не буди сирће да шће исћљуну. Не буди мраз да смрзнеш (мећава да пометеш), ни огањ да поћалиш. Одвеће велика правда, велика нећправда. Прећерана правда, велика нећправда. Одвише добро, није добро. Предобар недобар. Препошћен непошћен. Прећријасћел нећријасћел. Ко се овцом чини, вуци га поједу. Не буди овца, да шће не изеде вук. Није добро ни кога много длагосиљају а камо ли кога куну. Ко другом гаће кроји, неће имаћи својих. Не дај увек срцу на вољу. Ни одвише шћврдица ни одвише добар. Ко много

ӣражи ӣравицу, ӣај не музе кравицу. Пас који роге ишӣе, уши губи. Луд је ко свој мех исӣражњује за најуниӣ' ӣуђ. Добричина г...а и кучина. Жалосно ӣсеӣо, које се за реӣ даје ухваӣӣи. У милосӣиве маӣере красӣава деца. Ко гледа на Бога, ишӣе за Бога. Ко нема мере нема ни вере. Ко хоће све, не има (не добије) нишӣа. Посвирај, ӣа и за ӣојас задени. Посоли али не ӣресоли. Ако свеӣ, али не ӣресвеӣ. Ко много ишӣе, мало му се даје. Шӣо је год сувише није добро. И леӣе је игре ӣрӣӣуӣ досӣа. Преслано јело ни мачке не воле. Ко много ӣочиње, мало дочиње.

Народ нарочито препоручује умереносӣ у јелу и ӣићу. Тешко ӣоме ко све своје ужива. Грло је ӣесних враӣа, али дубока јама. Краӣка вечера дуг живоӣ. Више је људи ӣомрло од јела и од ӣића него од глади и од жеђи. Најдуже живе они, који умерно једу и ӣију. Ко је вину ӣријаӣељ, сам је себи неӣријаӣељ. Ко много ӣије, ӣо глави се бије. Ако су ӣи рекли: де, ӣиј, нису ӣи рекли: де, све исӣиј. Нема јачег ӣића од воде. Од воде воде, а од вина носе. Воду ӣиј, бићеш здравији. Ко много ӣије, за много није. Ко много ӣије мање га ӣије. Ко је вину ӣријаӣељ, сем је себи неӣријаӣељ. Ко вина вечера, руча воде. Ко у крчму иде, ӣуђу децу храни. Вода је за децу најздравије ӣиће. Вода за младе, а вино за сӣаре. Ко воду ӣије, неће никад ӣамеӣ ӣоиӣи. Вино и мудрога ӣолуди. Човек се у ӣићу ӣознаје. Не зове се ӣијаница онај који много ӣије него онај који се оӣије. У ӣијанцу нема ни човека ни јунака. Муж ӣијанац расӣац. Пијан човек сӣрашило, ӣијана жена грдило. Прођи се ӣијана и манӣа. Уклони се ӣијану као и луду. Не исӣијај свакој чаши данце, изврнућеш у небо ӣрканице. Ко вина ишӣе, ӣодај му воде.

6. Све на време

Енглеска пословица вели: време је новац. Зато и време ваља ӣӣедеӣи. Јер се изгубљено не ӣовраћа. „Време има крила“. Прошло се време не сӣиже. Младосӣ и време се не ӣовраћа више. Зато: све у своје време. У младосӣи се ӣече ӣӣо у сӣаросӣи хоће да се има. Знања из младосӣи чине мудросӣ у сӣаросӣи. Најбоље благо у младосӣи сӣечено. Ко хоће у сӣаросӣи да жње, мора у младосӣи да сеје. Ко мало не негује, сӣаром се не радује. Касно карање гоӣова жалосӣ. После боја кой̄лем у ӣрње. После кише јайунце — не вреди. Пријаӣан у невреме неӣријаӣан је.

7. Све полако, помало, поступно

На једануи се раси не сече. Од једнога удара дуб не пада. Тиха вода брег рони. Каиља камен дуби. Ко из шиша жваија, мучно се може задавији. И иврдо дрво црв исочи. Печеница се не гоји уочи Божића. Не наиоји коња онда, кад ваља на бој поћи. Од мале секире велики дуб пада. Од мале искре велики огањ. Ако је краиак дан, дуга је година. Каи по каи море. Зрно по зрно погача. Камен по камен палаша. Корак по корак иде се. Добар се пои до смрши учи. Лако полако иде се далеко. Памешан полако иде а брзо дође. Ходећи дође се. Ко полако ходи, брже дома дође. Ко полако иде даље оде. Шио се брзо сагради, брзо се разгради. Брз млин брзо се саире. Ко хиша, он скиша, он се силиша, он срећу прескаче. Ко брже иде, кашње сишже; а ко лакше иде брже сишже. Без узде сираси гошова проиаси.

8. Ред, уредност и чистота

Држи ред, јер ред држи свети. И у воденици реда има. Ако хоћеш пре да умељеш, држи ред (жрвнајмо редом). По реду се и говеда лижу. Најбоља је лекарија уредан живои.

Не ваља пити синоћну воду, јер је јутрошња здравија.

Не ваља сипати воду на воду (за пиће), јер није добро за здравље.

Не ваља лизати с кутлаче или тучка, јер нећеш порастити (Ср.).

Не ваља јести туђом кашиком, или један комад с неким, јер ћеш се с њим посвадити (Ср.).

Не ваља држати хлеб на соври окренут доњом кором горе или с начетом страном у поље (Ср.).

Не ваља, кад се једе и пије, да на соври ништа не претекне, јер слути на сиротињу (Ср.).

Не ваља да се не окуси од јела на соври (Ср.).

Не ваља да се нешто обзене па да се другом да, јер хоће да порасте гуша (Паз.).

Не ваља пиће служити левом руком, јер ће се опити онај коме се служи (Ср.).

Не ваља да се мрве с трпезе газе, грехота је.

Не ваља кућу чистити после заласка сунчева, јер се може намерити („Здр“.).

Не ваља сметлиште (ђубре) из куће избацати ноћу, јер се избаца и срећа (Паз.).

Не ваља по заходу сунчевом ништа мотати у кући, јер се нечисти духови мотају око куће (М.).

Не ваља трунити на постељу, јер ће се преко ноћ сивати змије (Д. П.).

Не ваља да жена која има деце држи кучиће и мачиће по кући, јер јој нестаје хране за дете (Паз.).

Не ваља уносити у кућу кукурек и бурјан (опту), јер неће кокошке да носе (Д. П.).

Не ваља да се пљује у ветар, јер ће га болети уста (Д. П.).

На Велики Петак не ваља певати (Ср.).

Не ваља задњицом затварати врата, јер ћеш самоме себи нашкодити (Л. Грђ.).

Не ваља пећи сир, да не ошугаве овце (Д. П.)

Не ваља метати шипак на ватру, јер ће да поиспадају зуби (Д. П.).

Не ваља на човека замахнути метлом, или га ударити, јер ће га болети очи („Здр“.).

Кад се гроб почне копати па све док се мртвац не сахрани не ваља: чешљати се, собу и кућу чистити, дете купати, кошуље прати и кисео хлеб пећи. (Но ако је ово последње двоје почето раније, ваља га довршити) (Д. Деб.).

Кад се однесе мртвац, онда жене у кући и у суседству ваља да проспу воду из свих судова и донесу другу (Д. Деб.).

На Ђурђев дан пре сунца ваља се умити на извору. (Л. Грђ.).

Ако гост после ручка не опере руке, однеће берићет. („Здр.“).

Сва чељад пре ручка и пре вечере оперу руке па онда прилазе соври и једу.

Неумивен је поган. Зато, да никога сунце не затече неумивенога; да нико никакав посао не почиње неумивен; да из куће не изиђе неумивен, да ником Бога не назове неумивен; јер неумивеноме рђа бије сваки посао („Здр“.).

Не ваља испуштени залогај на земљу узимати у уста, јер га је „ђаво узео“ („Здр“.).

Не ваља мокрити пред кућом (на ђубришту), јер се осипа сврабом (Д. П.).

Не ваља остављати ништа откривено. Јер враг иде, па где заклопца не нађе, он се ту окупа и то после јако шкоди (Н. Б.).

Не ваља чистити зубе са сламком из метле, јер хоће да иструну (Паз.).

Не ваља да те с пролећа превари ћукавац босонога („Здр“.),

Не ваља пушити дуван, јер је то ђавоља поган и њиме ђаво вара људе (Д. П.).

Млађем вода а старијем реч — вели народ. А то значи: грехота је да старији пије пре, а дете да трпи.

Мајка биштући дете плаши га, особито кад се не да да се побиште, и вели: „Ево плету (ваши) конопац, да те одвуку у Дунав!“ (Даље види естетични развитак под 2: „Не ваља се“).

Рђава је шица, која у гнездо шори. Ко се црни бакрачем, лајаће га пси. Хаљина и образ просветили. А прљаву се каже: Не бих му ни орах из руке узео. Или: Чисти је као крме у блашу.

9. Стрпљење

Три! Три а памши. Триен — сиасен. Кријез и шријез кућу држи. Кријез и шријез по свеша држи. Ко чека, шај и дочека. Три а памешуј. Ако је све Бог убио, није шријез и леју реч. Није свака мука до века. Мудроси је шријеш' шио се мора. Људи шрије, а жене наричу. Из ове се коже не може. Главом се зид не разбија. Не може се свануши пре зоре. Дан по дан па ће и Божић доћи. Све својим временом. Све у своје вреле доходи. Шио Бог дава, подносиш' се има. Ако не можемо како хоћемо, а ми ћемо како можемо. У шриши је изгубљење, а у усшриљењу сиасење. Сшриљење је кључ радосши. Сшриљење је знамење мудросши. Сшриљивоси је горка, али јој је плод сладак. Несшриљив је сам себи шереш. Време рани а време и лечи.

10. Смотреност

Тријеба (шшриребно) је имаши' очи и шред и по зади. Двашуи мери, а шрићи шуи крој. Ко вука гађа, бисшро ваља да гледа. Најуре шогледај па коракни. Кад идеш у вука на шир, води и шса уза се. Кад суседова кућа гори, шриши на своју — ши на швоју воду сишај. Рђав је шио миш, или, шешко мишу, који само једну рују има. Будали се уклони с шуша. С лудима се не ваља шалиши. Ако је душман као мрав, чувај га се као лава. Ко се чува, и Бог га чува. Кад је леио време, шонеси шшунце, (а кад је ружно како хоћеш). Тешко оном, ко иде за шшшом шамешу. Ко сваког слуша зло чини, ко никог

не слуша још горе. Толико је луд који све чини из главе своје колико онај који све чини из њуђе. Ко чини што хоће, мора шријешти што неће. Ко брзо суди, брзо се каје. У луда кмеџа брза беседа. Брзо ићи и брзо говориџи није џамешно. Исџеци џа реци. Дуго мисли а џосџешно делуј. Ко брзо суди, брзо се каје. Боља размишљена него смишљена. Боља једна размишљена него сџоџина учињених. Добра је намишљена, но је боља размишљена. Боље џоклизнуџи ногом него језиком. Боље свашџа јесџи него свашџа говориџи. Јер и дувар уши има. С тога ни у гори зло не говори. Брзорека џун греха. Брзореку сузе џеку. Језиче, шџа рече, да ме џако џосече! Заман се кајаџи џо шџешти. Поџоња џамеш магарцу џод реџ.

Противно смотрености или пажљивости је несмоџреност џеџажљивост и лаковерност. За џу народ вели: Шџо ко жуди ласно верује. Или: Ласно се верује што год се жуди. Шџо не може биџи не веруј. Ко савише верује, брзо доверује. Онај се не вара, који зна да га варају.

За сувише лаковерна вели се: Да му рекнеш: магарац леџи, он би изишао да види.

У развијање смотрености морамо урачунати и оно народно веровање: да не ваља другога пребацивати каменом, и ударити метлом, јер неће да порасте (Ср.), и да не ваља метати лонац на торбу, јер ће кртица изрити џиву.

Још народ вели за смотреност: Кога су змије уједале, он се и гушџерова боји. Добро је кад што и џаволу свеђу заџалиџи. И у црној гори (и у паклу) добро је имаџи џријаџеља.

11. Мудрост

Боља је џамешна глава него долина џара. Боље је имаџи у глави него у сандуку. Боље је умеџи него имаџи. Мудра је лако свешоваџи. Поџ се не бира џо бради него џо глави. Луди бој бију, а мудри вино џију. Добра џамеш гоџово го-сџосџво. Мудрој глави и једно око досџа. Пошљи луда на војску џа седи џе џлачи. Луда џамеш гоџова џогибија. Тешко ногама џод лудом главом. Заман брци, кад није џамешти. Луд, ако би и хџео мудро, не уме.

По народноме није добро ни много мудровање. Свезналице џправе незналице. Где су кола мудросџи, џу су двоја лудосџи. Ко мисли да све зна, не може му се џомоћи. Хиџра се џица за обе ноге хваџа. Луда се (лисица) хваџа у једну

(ногу), а мудра у све четири. Док се мудри намудроваше, луди се најживеше. Ко много зна, много и пати.

12. Говор

Човек се по беседи познаје. Какав муж, таква и беседа. Какав ко, онако и говори. Лонац ћеш познати звонећи а човека говорећи. Свака пица својим гласом пева. Речи треба мерити а не бројати. Из веле сламе мало жита. Где је много речи или говора, мало је створа. Кад ко веле говори, то се изговори. Кад овца блеји, изгуби залогај. Дobar је не ко добро беседи него ко добро делује. У језику је и мед и јед. Лепа или славака реч гвоздена врата оштра. Гори је зао језик него турска сабља. Језик горе може посећи него мач. Гора је рана од језика него од мача. „Језик коски немају, ама коски криши“ (Лазаропоље). Лајавој секи целиви рећи. Језа цалала г... а плаћала. Будале с језика гину а мудри срећни постају. Оштра реч срце ужеже а блага утеша. Зла реч ласно се не може заборавити. Дуг језик белег је крајка живоћа. Ко је дуга језика, биће крајка века. Грех не улази у уста него излази из уста. Грех иде из уста а не у уста. Не говори оно што би рад да се не говори. Не говори што хоћеш за не чути што нећеш. Ко говори што хоће, ваља или мора да слуша што неће. Један је језик а двоје уши. Хишар буди што чути а тих говориши. Човек се веже за језик а во за рогове. Мало језиком палај па се добру надај. Ковач од ковачије нека говори. Ко лако говори, даље се чује. Говори језиком а не рукама. Свака реч неће одговора. Лудој речи не требају одговор. Боље једном створом него сто пуца говором. Ко пуно обећаје, мало даје. Боље не обрети него реч не одржати. Мало збори а много створи. Дobar је не ко много збори него ко много створи. Добра овца много не блеји, али много млека даје. — Највећа је крепост мук. Ко мучи, учи што не зна да зна. Луд не уме мучити. Говор је сребро; ћутање или мучање је злато. Једну реци а две чуј. Ко мучи, два учи. Ко мучи мудрује. Леши је мук од сваког мудровања. Али је и: Знање скровено — имање закојано.

13. Сталност, истрајност

Боље је не обрети него реч не одржати. Не ваља плувати па лизати. Не ваља од језика лојати правити. Што поштен рече, не порече. Обећање је дужност. Обећање је

пешко дуговање. Во се веже за рогове а човек за језик. Кад си на сврси пуша, немој се врашић'. И не почни што свршић' не мож'. Боље је не почети него не дочети. Ако не мож' све учиниши, немој све напушташи. Ако је крајак дан, дуга је година. Ко чека, дочека. Ако не дочека, не досиже. Од човека се ништа није ошело. Они добић' учини, који се не умори. Боље је мушки погинути него женски што година живеши. Где сћанеш, не мигај. Боље икад него никад. Ко успраје, шај се не каје. Постојана и успрајна воља и планине пролама.

14. Воља

Вад је добре воље, свега је. Воља чини све. Што хоћеш, то и можеш. Јака се воља не колеба. Лако сћани, брзо сћуши. Ништа се човеку није ошело. Све се може, кад се хоће. Све се ласно учини, кад је воље и времена. Добра воља и брда ломе. Кад си маљих би, кад си наковањ ирши. Не удај се, куме, у ме; него у се и у своје кљусе. Туђ никад нек не буде ко може биши свој. Не буди шућ, ако можеш биши свој. Куд луди продреше, мудри не могоше. Који се пасилом у лов води, шај зеца не лови.

15. Нарав

Колико људи, толико ћуди. Коњ се изабира по зуби а човек по ћуди. Гледај човека по ћуди а коња по враћу. Не цени људе по новцу и сћасу већ по души и поштену гласу. Ништа није боље од добре воље. Веселој се нарави свако зло склања. Веселост је најбољи зачин сваком јелу. Веселост је најбољи лекар. Весела нарав најбоља срећа. Лепа нарав, пола здравља. — Али: Ко се много смеје или је луд или је будала. Будале се много смеју. Лудак се смеје, а мудар се смеши. Где је много смеја, шу је мало памети. Која се цура много смеје, ни за шта није.

Од зле ћуди нема већег зла на свету. Тврдоглаву што чекића забадава. Не да се ни вилама оседлаши. „Бог да чувај од лоша крв!“ (Лазаропоље). Мрзна нарав пријатеља не шече. Пса, који вукове једе, вук изе. Ошарео а ћуди не оставио. „Со лоши луђи ну пот, со лоши луђи на кот — Бог да чуват!“ (М. П.) Љућ човек сам себи квар чини.

У лошу нарав долази и срџба или љућина. А народ вели: Ко се срдџи сам себе грди. Ко се много љући, сам себе

губи. Љушо сирће свој суд квари. Љуш човек сам себе квари. Ко ме се жуч разлије, шај све жушо види. Не буди љуш, нећеш биши жуш. Ко њсује, живош ирује. Ко вређа, сврбе га леђа. Бесну њсу крашак век. Срдишу њоју њразне бисаге.

Али се опет каже: Из љуша камена (или гвожђа) варнице излећу. Љуш коњ врше. Љуша (или лајава) кучка село чува. И: Шшо више грми, мање кише ѡада. Шшо ѡас више лаје, мање уједа.

16. Јунаштво

347

Народ воли храбросш, одважносш и самоѡуздање. А Немци веле: одважноме, смеономе свет припада. Прегаоцу Бог ѡмаже. Ко сме и срећа му ѡмаже. Смеону човеку срећа дава руку. Шшо ѡвоја може рука, не чекај од ѡуђе. Шшо сам можеш, од другог не чекај. Проклеш човек, који се у човека узда. Тешко мени без мене. Тешко ѡушки у сшрашљивој руци.

Али и јунаштво има граница, преко које је оно лудост. Небојшу ѡушка ѡгађа. Небојшу најѡре ѡси уједају. Јунакова мајка најѡре зашлаче. Јуначка деца ѡред ѡуђим врашима. У јунака жалосна је мајка. У јунака шлачна мајка. Бежанова мајка ѡева а Сшојанова шлаче. Бези су срамни, ал' су ѡробешачни. Боље биши и избијену него убијену. Боље и заши а здраво дома доћи. Боље рањен него убијен.

Отуда је страх донекле и врлина. Јер: Плашљиви кући долази. Сшрашивога маши не шлаче. Сшрашљив ѡас већма лаје. Од шлашљива ждребеша много ѡуша добар коњ изиђе. Сшрах козе ѡасе. Сшрах чува виноград. Али опет: Ко се врабаца боји, нек не сеје ѡроса. Ко се мраза боји, нек не сади винограда. Ни у шикви суда ни у сшрашљивцу друга. На ѡса, који бежи, свак виче. Ко од сшраха умре, ѡр... ши му звоне.

Зато се не воле ни сувише плашљива ни сувише слободна деца. Плашљивој се смеју и дирају их: „Несмелица препелица, врапчева цигерица!“ ... А сувише слободне плаше „бауцима“ и „Аветињама“. Л. Грђ. вели: Кад се дете учи да не чини оно што не ваља, обично се вели: „Бого се кара“, или „избиће те бабо“ или ко други, кога се дете боји. Ако плаче, веле: „Ето буке!“ „Однеће те кучибаба!“ „Изешће те каранђелози!“ Кучибабом страше децу да не иду по мраку. (Њу предетављају као стару женетину, која има две врећетине, па у њих купи непослушну децу и баца их у некакву

јаму. Каранђелоз је сав шарен, светлих очију и носи велику штапину па њоме бије непослушну децу). А М. Лаз. вели: „У Црној Гори не воле плашљиву децу и уче их да се не боје ничега. А особито се, вели, поносе, ако им се дете добро бије с другом децом, јер веле: нек се учи да буде јунак!“...

17. Образ

Кад се Срби сељаци Богу моле и, напијајући у здравље ређају жеље своје, шта Бог да им да, веле: „Светла лица међу браћом и комшијама понајвише да Бог да!“ А највећа је руга, кад се коме каже: „Црн ти образ!“ Не подноси за у људе онај, за кога се вели: „Нема ни стида ни образа“. Стид и образ су близу. Стид је оно, што чува образ. Зато, ко нема стида; нема ни образа. *Срам од људи син је сѣраха Божјега. Сѣид је огледало доброће. Безобразник човек је најгори. Девочици ни једна хаљина не сѣоји иако лепо као сѣидљивосѣ. Где је сѣида, ту је и пошѣења. Где је сѣрах, ту је и сѣид. Где нема сѣраха, нема ни сѣида. Ко се људи не сѣиди, ни Бога се не боји. Ко нема срама људскога, нема ни сѣраха Божјега. Ко изгуби срам људски, изгуби и сѣрах Божји. Ко има образа, има и душу. Бежи од онога, који се Бога не боји и људи не сѣиди. Не гори образ од сунца, већ од пошѣених људи. Све за образ, а образ ни за шѣо. Благо добром чину и свейлом образу!*

Светло лице донесе и добро име и добар глас. А, добро име вреди више од свега блага. И, бољи добар глас него злѣан ѣас. Боље добро име него много богасѣво.

Али и сувишна стидљивост није добра. Јер, у сѣиду гине и човешѣво и јунашѣво. У сѣиду човешѣво а у сѣраху јунашѣво (губи се). Убогу човеку уди срам. У сѣидљива слейца ѣразна ѣорба. Црн образ, ѣуна ѣорба.

А кад човек учини оио што не ваља, он се осрамоѣи. А, свакој рани има лека а срамоѣа осѣаје до века. Вода свашѣа оѣере, сем црна образа, сем срамоѣе. Часна или злѣна хаљина срамоѣе не ѣокрива. Чисѣу образу мало воде ѣреба. Изгубио сѣид, нашао срамоѣу.

18. Скромност

Скромност је врлина а нескромност мана. Немци веле: Скромност је најлепша хаљина; скромност вреди више од лепоте; скромност краси младића; скромност је мати врли-

нама. Боље да *ше* други хвале (него да се с*ам* хвалиш). Кокош, која много какоће, мало јаја носи. Добра овца много не блеји, али много вуне даје. Хваљене јагоде не *и*ребају ко*ш*арице. Ако момак гледа нада се, девојци је ред *и*реда се. Ако не можемо како хоћемо, а ми ћемо како можемо. Боље и мало с благословом него и дос*та* с *и*роклес*т*вом.

Нескромност прелази у хвалисање, сујешу, *и*аш*т*ину и охолос*т*. А, ко високо диже нос, *и*ај ће скоро *и*ћи бос. Тоне у *и*норе, ако сам каже да *и*лови у слави. Ко високо ле*ш*и, ниско *и*ада. Ко високо гледа, нај*и*ре се са*и*ле*ше*. Ко се хвали *и*ај се квари. Ко се хвали, *и*ај се срами. Ко себе хвали, у бла*ш*о се ували. Хвалиша је *и*оследњи човек. Ко сам себе сма*ш*ра за мудра, велика је луда. Со*и*с*т*вена хвала смрди. Зато се поношљивцу каже: Дигао главу у небо као *и*е*и*реб. *Ш*е*та* се као *и*ауница, а *и*оге *и*с*и*уцане као борова кора. А Немци веле: „Отац охолости је незнање: што мање изображења, све више уображења“.

19. Дружба и пријатељство

Још је Аристотело рекао: човек је друштвена животиња. И доиста, човек не може без друштва. Сам човек — го*ш*ов ђаво. Тешко другу без друга. Од једне *и*челе меда не бива. У једном нема броја. Једна кућа не чини села. Један дуб не чини дубраве. Без друш*т*ва нема јунаш*т*ва. Дос*та* људи — добар јунак. Јача су двојица него сам Радојица. Човек на човека дрво на дрво. Без збора нема договора. Сам човек није *и*рис*т*ао ни за где. Самом није добро ни на јелу (ни на вагану). Самом није добро ни у рају. Сам је човек као *и*ресечен *и*ањ. Не може се сам ни ожени*т*и ни уко*и*а*ш*и. У ја*ш*о голубе, да *и*е кобац не однесе. Ко се од људи крије, боље да га није. Нема зиме док не *и*ане *и*ње, ни *и*ролећа док сунце не сине, ни весела док не делиш с киме. Свака вода с *и*о*ш*очићима јака. Свиње се кољу између себе, али како о*и*азе курјака, оне се све сложе на њега. Рука руку умива а обе образ. Свака *и*ш*т*ица своме ја*ш*у ле*ш*и. Не може киша у гомилу. Благословене су многе ручице. Не дају рогуље него многуље. Нејаку брас*т*ву нејака и *и*равда. Нејачица *и*равду губи.

Али нема жита без кукоља нити брашна без мекиња. Зато и свака дружба није добра. Јер, друг другу зрцало. С ким си, онаки си. С ким си до *и*одне, онаки си од *и*одне. Реци ми

с ким се дружиш, ња да ти речем што чиниш. Не гледај човека какав је него с ким се дружи.

Ако је друштво добро, онда у добри час. Од добрих добро се учи. С добрима и у црну гору. С добрим преко светиња, а са злим ни на њир. Веран друг — најбољи браћ. Веће (више) ваља добар друг него рђав браћ. Боље с мудрим ораћи него с лудим вино њићи. Ласно је добру уз добра бићи. Није никаква мајћорија међ добрима добар бићи.

Али је добро друштво тешко изабрати. Јер, док човек с човеком врећу брашна не њоједе, не може га њознаћи. И онда: Ко се у њрице умеша, и свиње ће га њојесћи. Све се њужи ко се са злим дружи. Ко с децом леже, њосран усћаје. Ко с њсима леже, њун буха усћаје. Живи с вуцима, ња ћеш и сам научићи да урлаш. Ако с лисицом оњићиш, сћави њамећ да се не улисичиш. Шугава овца цело сћадо ошуга. Ко лук једе, на лук мприше. С рђом зло и на цареву двору. Један миш скриви, а сви су криви. Грех једнога све село њлаћа.

Зато је боље и самоћоваћи него срамоћоваћи. Боља је и самоћа него рђаво друшћво. Боље њи је самом и кроз њусћињу ићи него с рђавим друшћвом. Чувај се друга вухвенога (лукавола, неискренога) к'о налиња¹ оњровнога. Јер, боље с мудрим њлакаћи него с лудим њеваћи. Боље се с бољим ружићи него с горим дружићи. Боље се с човеком (јунаком) бићи него с рђом њубићи.

Дружба се поступно развије у њријаћељсћво. Особито деца воле дружбу. И другови из детињства буду често најбољи пријатељи у животу. А веран њријаћељ је највеће благо. Пријаћељ се у невољи њознаје. Пријаћељ њријаћељу је огледало. Добар њријаћељ — најбољи украс. Бољи је добар њријаћељ него сћо сродника. Бољи је њријаћељ на близу него браћ на далеко. Бољи је у комшилуку њријаћељ него у светињу браћ. Хиљаду њријаћеља мало, један нењријаћељ много. Више ваља њријаћељ него оњац и мајка. Који нема друга, свак се с њиме руга. Ко њражи много њријаћеља, мало их нађе. Пријаћељ се не може куићи. Зло годишће рода ишће, а невоља њријаћеља. Не осћави, Боже, без њријаћеља.

Народ не само да зна, да сваки човек има и непријатеља, него још вели: Тешко њоме, ко нема нењријаћеља. Ко

¹ Нека отровна биљка.

нема неїријашеља, нема ни їријашеља. Тешко ономе, ко се није омразио никоме.

Народ о пријатељству каже још ово: Дај ми їлачи-друга, а ласно ћу наћи їевидруга. Све їродај, само не їријашеља. Залуду їи їријашељ кад није їријашељсїва. У невреме їријашељ – неїријашељ. За срећом и їријашељсїво јаше. Где је богасїво, їу су и їријашељи. Драг и мио, док је јео и їио. Ко је їријашељ свакоме или је веома богати или веома убог. Толико їи їријашељ, који їи не їомаже, колико неїријашељ, који їи не одмаже. Чувај ме, Боже, од їријашеља, а од неїријашеља ћу се и сам. Ако си нашао їријашеља нова, не заборави ни сїара. Ако имаш браїа, чувај и їријашеља. Ко їражи їријашеља без мане, неће га ни имаїи. С їријашељима їосїуїај као да ће їи суїра биїи неїријашељи. У сїаром душману нема новог їријашеља.

О дружби народ још вели ово: Кад си у коло ушао, онда їреба играїи. Ко свашїо за зло їрима, їај међ људе нек не иде. Не дружи се с оним с којим се не можеш їочуїаїи. Ко їе неће, не намећи му се; ко їе хоће, не реци му: нећу. Ако је неко луд, не буди му друг. Лакше је камење уз брдо ваљаїи него се с лудима разговараїи. Клони се луда као и свейа; клони се и сена његова. Ако хоћеш да їе глава не боли, мање имај їосла са свейом. Са својим їи и једи а їосла не имај. Ако смо браћа, нису нам кесе сесїре. Са злим зло, а без њега још горе. Сасїало се зло и горе, да се мало разговоре. Туга наша беду їа се їосесїриле. Нема їомоћи без маниїа друга. (Без луде браће нема куће).

О госїима народ вели: Свака госїа їри дана досїа. Где дваїуї ручаш, їрећи їуї їонеси у їорби. Незвану госїу месїо за враїима. Нућену госїу бројени залогаји. Тућу коку їојела своју везала. Сваки дар ишїе уздарје.

20. Уљудност

На развијање уљудности, пристојности или учтивости у народа се нашега много пази. Да се каже некоме да је неуљудан, била би највећа срамота за родитеље његове и кућу из које је. Лейо їонашање од злаїа је боље, вели народ. Са сваким лейо, їа ће и с їобом сваки. У шуїњи је їола мудросїи. За совром руке а међ људима језик їрекраїи. Учїивосїи краси више него хаљина. Присїојносїи краси, а не сїаје нишїа. Уљудношћу се їрође цео свей. Своје зло указажи,

а шуђе покри. Пишаши је доушшено, а одговараши је уљудно. Поздравии је доушшено, а одговориши је дужности.

Кад какав гост, свештеник или ма ко стран у кућу уђе, мајка каже детету, да га пољуби у руку (С. Грб.). Чим прохода, уче га да старијег у руку љуби (Ст. М.). Учтивости се уче, што сваког страног човека морају пољубити у руку, кад у кућу уђе (Л. Грђ.). Учтивости се уче: свако дете да се дигне са столице сваком старијем; да не седа за ручак и вечеру са својим укућанима кад им дође неки странац; да не слаже и не украде; да сваком назове Бога; да не пређе пут путнику (особито женско) итд. (Ил. М.). Кад што непристојно ради дете, говоре му још маломе: тита, аа, пи, ћа, „не ваља“ итд. и дете већ по мимици позна, да није добро оно што ради (Ст. Б.).

У уљудност или учтивост иде и ово народно веровање или ови обичаји:

Кад ко поиште тестију или крчаг с водом од кога не ваља овај да најпре пије па да му да (Ср.).

Кад ко што тражи на зајам, онда ваља ко од домаћих да му то изнесе из куће напоље, а не он сâм (Ср.).

Не ваља неумивен да посипље другога, јер ће овога да бије рђа (Ср.).

Не ваља за совром причати што рђаво, јер хлеб и сô хоће оно зло да донесе у кућу (П. Паз.).

Не ваља при јелу уздисати, јер ће неко у комшилуку умрети (П. Паз.).

Не ваља се при јелу протезати, јер ће неко умрети у кући (П. Паз.).

Не ваља: неумивен јести и ићи на посао, седећи Богу се молити, пред старијим ноге скрстити, прислушкивати кад други говоре, наругати се богаљу, дирати у туђе, за столом окретати хлебац у поље (П. Паз.).

Не ваља дугоме дувати у уста, јер се погани душа („Здр“.).

Не ваља човеку окренути леђа, јер ћеш га носити на оном свету (Д. П.).

У северним и западним деловима нашега народа преобладао је западни, европски обичај, да се каже сваком старијем и непознатом, па чак и деца оцу и мајци да кажу *Ви*. „Цела уљудност састоји се у томе, да дете зна кому се мора рећи „Ви“, а кому „Они“, а кому опет „ти“, на што се јако пази. Деца родитељима веле „Ви“ као и сваком старијем, а

господину „Они“. Стари је обичај у нас, да и жена мужу вели „Ви“, а он њој ти“ (В. Б.). Док у Србији и у Старој Србији влада стари обичај, да сви једно другом кажу *џи*. Ат. Петр. вели: „Сви у кући кажу једно другом *џи*, и смеју се, кад учитељ или који варошанин каже некоме *ви*“ ... „И увек једно другом кажу *џи*“, (Сав. Грб.). „Ви“ је чаршійско и господско, а народ увек каже свакоме *џи*, ти господине, ти попо, па чак и владару каже: ти, Господару.

Ако народ у говору морадне да каже што ружно, он вели: „с опроштењем“, „да простите“, или „да прости ваш образ“; ако помене какво зло, он вели: „поменуло се — не повратило се“; ако се помене каква тешка болест, вели се: „у зло ударила“, „на огњу прегорела“; ако се помене који покојник, каже се: „у сан се не снио или не снила“. Кад некога запита за име и овај му каже, онда он рече: „Е, да си „поштен!“

Па при свем том у народа нашега има још много онога, што је неуљудно и непристојно и у понашању, и у оделу, и у *речима*, као што су *џсовке* и *клеџве*, којих има одвише ружних и гадних. Поп. Ат. П. (из Ст. Србије) вели: „Псују много и врло гадно.... За оваке псовке (светих ствари) није се пре знало. Псује само млађи свет. Стари се чуде.... Ове псовке донели су мајстори (зидари) Поречани *из Србије!*“ ... И писац овога дела памти из детињста свога, када се у његовом крају (крушевачком округу) никаква светиња није псовала. А данас се и Бог не оставља на миру! А највише се псовке у народ донело из касарне, а у Београд из Маџарске. (Отуда оно: „грди као Земунска пиљарица“, и „псује као кочијаш“, „као амалин“ или „као лађар“).

21. Умиљатост

И ако је народ наш, на ступњу цивилизације на којем је, још диваљ и непросвећен, опет је запазио из искуства, да у животу боље пролазе они, који су свима мили. Зато и каже *Буди свакоме драг, а ником недраг. Умиљајо јагње две овце сиса* (омразито ниједне). *Тихо козле (јаре) своју мајку сиса и сваку другу а џлахо ни своју ни џуђу. Зови и сџирину мајком, не би ли џи колач умесила. Кад џе зову одзов' се. Ужесџи Богу свеђу да џи џомогне, а врагу да џи не науди. Ужесџи Богу свеђу, а врагу две. Поносџи џријаџеља не има.*

Па се народ опет трже и вели: *Ни Бог не може свакоме да угоди. Целом свеџу се не може намесиџи колача. Није се родио ко је целом свеџу угодио. Ко хође многим да угоди, ником не угоди. Учини човеку сџо џуџа добро, а је-данџуџ не учини, све је заборављено.*

Умиљаност не сме да пређе у улизивање и дошайџавање. Јер, улизице и дошайџачи уједају оне, који их хране. И, ко џе глади, џај џи очи вади. Ко џи г...цу лижсе, џај џи и клин забада. Од сџреда ме леџо гладиш, а од зада црева вадиш.

Умиљатост се појачава шалом. А шалу је Бог осџавио. Шаљива друга дружина љуби. Од шале глава не боли. Али, ко се увек шали, својџа је будали, И, шали шалом, (хвали хвалом, глуми глумом, бури буром), а не џичи руком. Јер, из шале се деца рађају. У свакој шали џола исџине.

22. Искреност

Народ воли отвореност, истинитост, и зове је часност или честитост, а не воли неискреност, притворство и дволичност. *Бој се џса, који не лаје. Поџајни (потуљен) угљен најџре оџече. Под јагњећом кожом много џуџа курјак. Немогоше џоједоше, а нехџеше све џоџише. Из џодмукла два вука. Овчије рунце, а вучије срце.*

Зато се за неискреног вели: *Једно мисли, друго говори, а џреће џвори. На језику мед а на срцу јед. Шџо говориш џо мени, а шџо мислиш (или што ми желиш) џо џеби. Не казује баба како је сан снила него како је џо џу боље.*

23. Истинитост

Чудновато је, да се у народа нашега нити истина преуноси онолико, колико би она заслуживала, нити лаж осуђује онолико, колика је она мана. Одрастао у ропству, он много пута није смео да каже истину, а више пута се користио лажју. С тога му је често лагање, варање и лукавство постајало врлином, а чиста, отворена истина лудошћу. Отуда и оне сарашне речи, да „лудаци и деца истину говоре“; „лаж је слепа, али је лепа;“ и „боље у бах нег' у тамницу“.

Опет народ вели: *Криво седи а џраво беседи. Право реци џа гледај џе уџеци. У лажи су краџке ноге. У лажи је џлиџко дно. Где лаж руча, џу не вечера. Ко једном слажсе, други џуџ му се не верује. Боље је не обрећи него реч не одр-*

жаши. Боље посрнуши ногом него језиком. У лажу није корисни, у љубави није вере. Ко лаже, ни оцу не верује. Реци бобу боб а поју пој. Истина сунцем сја. С истином се најдаље оде. Лаж се ситиди сама себе. Лаж — најпосле срамота.

А судећи по оној: *Лажу су господске ствари, ми бисмо рекли, да је слабо поштовање истине, сем притиска турског и ропства, потпомогнуто и „цивилизацијом“...*

Кад народ хоће свој какав исказ да појврди, он се куне у све што му је најдраже; а то му је обухватила, у главном, и она званична *заклења* пред судовима. Па и ако Медаковић каже о Црногорцима: „Мучно се Црногорац куне. Од клетве и уклана боји се он као живог огња. Чешће је радији и штетовати но клети се то крив, то прав. А лукаво се заклету, држи, да је највећа и срамота и грехота“, опет се мора признати, да се народ наш данас уопште много куне и то често *криво*, те је и по судовима кривоклетника све више. С тога ће тек новијем времену и васпитању остати: да лаж окарактерише јаче као ману и друштвено зло и да је треби, а истину као узвишену врлину и да јој се клања.

24. Правичност

Правду народ наш много више узноси него истину, и о њој нема ружне речи. *Правда држи земљу и градове. Право реци ја гледај те ушечи. Право ријеш' а умријеш'. Чини право ја се не бој никога. Прав се смије, крив се крије. Правицу Бог помага и љуби. Криво седи а право беседи. Криво седи а право сеци (режи или суди). Што је право и Богу је драго. Боље је неправду шрјети него неправду чиниши. Боље ти је изгубиши главу него своју огрешити душу. Ако правда не поможје, кривда неће. Блажена вечера с правдом сечена. Неправедно тециво на шреће колена не прелази. Ништа слађе од вечере с правдом сечене.*

Ој човече праведниче,

— — — — —
 Кад човека самрт нађе,
 Ништа собом не понесе,
 До скрштене беле руке
 И праведна дела своја.

За правду ваља и моралне и физичке јачине, и у своме идеалу, Краљевићу Марку, народ је најлепше изнео, како свуда правду ваља *чиниши* и правду *браниши*.

А колико је свет још неправедан, види се и из ове: *Свак хоће ѿравду, ма не у својој кући. И у песмама народним најчешће ће се чути: „Ој, неѿравдо, жив ѿе Бог убио!“*

25. Поштење

У поштењу су усредсређене све врлине. Зато се каже: *Пошћење је ѿреѿежније од новца. Све изгуби а ѿошћење сачувај, јер блага над ѿошћењем нема. Боље је ѿошћење у сиромаштву него богаство без ѿошћења. Боље мршав но срамошан. Боље је ѿошћено умреѿи него срамно живеѿи. Ако не можеш биѿи лей и богат, можеш биѿи добар и ѿошћен. Злаѿна хаљина срамоше не ѿокрива. Ко другог срамоѿи, осѿане и сам срамошан. Док се човек сам не осрамоѿи нико га осрамоѿиѿи не може.*

По народноме сваки може бити поштен. Јер, од среће богаство и лейоша, а од воље ѿошћење и доброша (долази).

Но и поштење има својих мана. Јер, поштен мисли, да су сви поштени, те га је ласно преварити. Отуда и оно чудно: *ѿредобар — недобар, ѿреѿошћен — неѿошћен.*

Код жена и девојака ова реч има специјалан значај: код девојака чедност. Отуда: *Чувај, дево, имена, досѿа ћеш имаѿи времена, а ѿошћена или часна жена је најбољи накѿиј мужу. Пошћена девојка — ваљана мајка.*

26. Мирољубивост

Народ вели: *Где је мир, ѿу је ѿир. Ко живи у миру, сваки дан је у ѿиру. Од мира глава не боли. Од кућњега мира боље сѿвари нема. Мирно срце Бога моли, а немирно сузе рони. Боље је на врх њиве договараѿи се него се у дну њиве свађаѿи. Ласно је кавгу замешнуѿи, али је ѿешко кавзи ѿевај даѿи. Бољи је мршав мир него дебео ѿроцес. Загрми као гром а смилуј се к'о Бог. Посѿиѿи је добро, а оѿросѿиѿи је још боље.*

Кад се свађају у Маћедонији, онда им други веле: „Немојте да правите Косово Поље!“ (М. П.). И по другим местима чуће се: „Што правите Косово?“ ...

Мирољубивост се огледа и у оној лепој: „Ни убѿ, Боже, мимо свет, ни помози, Боже, мимо свет“. А још више у оној чудној: „Кад сви повичу да си пијан, лези па се ваљај!“ (и ако ниси).

27. Слога

Ниједан народ не опева, не жели и не препоручује толико слогу а не проклиње неслогу колико наш. И то је сасвим појмљиво. Његов преки и напрасити темпераменат чини, да се често ни двојица не могу сложити у свему; а последице неслоге он не само да види у свакидашњем животу, него су му оне кулминовале у Косовској катастрофи. Отуда му и оно: „Само слога Србина сѣасава“, и отуда прича, да се Турчин Богу моли: „Не уједини, Божје, ђаурина!“ (У Босни: „Не изједини, Алаху, крста!“). Отуда и толике лепе изреке: *Где је слога, ѿу је и Божји благослов. Сложна браћа нове дворе граде, а несложна и сѣаре ѿродају. Слогом расѿу мале сѣвари, а неслога све ѿквари. Несложна браћа, ѿројала кућа. Свака вода с ѿѿочићима јака. Договор кућу гради. Договорна је најбоља. Сложну војску Бог ѿредводи. Ако чељад није бесна, кућа није ѿесна. Ко не држи брајѿа за брајѿа, он ће ѿуђина за госѿодара. Тешко кући где се браћа карају, а браћи где се ѿравдају* (парниче).

Слога у кући толико вреди, да народ чак каже: *Боља је сложна инокошѿина него несложна множинна.*

28. Љубав

У народа нашега нема онога што ова реч данас хоће да каже. Љубити код њега значи у руку (млађи старијега) и у образ, како се пријатељи љубе. Момци и девојке се грле и милују. А оно што би горња реч хтела да каже, то народ казује глаголом *волеѿи*. Деца *воле* оца и мајку, а они *воле* децу своју. Браћа и сестре се *воле*. Другови и пријатељи се *воле* (а не љубе)) итд. Али од тога глагола нема именице, те је с тога, за невољу, узета старословенска и црквенска „љубов“ или *љубав*. И она хоће да каже, да ми треба да волимо друге, и, по хришћанском моралу, да волимо све људе и народе па чак да волимо и непријатеље своје. Али народ наш, живећи непрестано у борби за опстанак, не зна за тако безграничну љубав, и она му се ограничава с оним: поштуј свакога и не чини зло никоме. Отуда су и изреке о овоме веома бледе и оскудне. *Љубав срама нема.*

Најчистија је љубав између браће и сестара. И ако се каже: *Ако немаш злоѿвора, родила ѿи га је мајка; брајѿ брајѿу најдубље очи вади; и, нема крвника без брајѿа родника,* опет се каже и: *Брајѿ брајѿа и над јаму доведе, али га у*

њу не гурне, и: Нема лета без Ђурђева данка, *наши браћа док не роди мајка*. Отуда се каже (у Македонији): „Брат брата не жалит — *шешко шоме ко го немаш*“ (Мар. П.). *Кад не били по два за једнога, не родила мајка ниједнога. Кад браћ браћа шужи, пред Богом се ружи. Ко неће свога браћа за браћа, он ће шуђина за господара. Волим браша за крвника нег' шуђина за господара.*

Брат и кад је „луд“, опет је добар. Јер, *нема куће без луде браће*;¹ *нема освешће без луда браћа; није освешће без манића браћа.*

Још је већа љубав између браће и [сестара. Народне песме су препуне случајева, где браћа гину за сестром или сестре умиру за братом. Позната је свакоме она: „Двије сеје брата не имале“, па како су га правиле „од бијеле свиле“ и миловале. Многи ће знати и ону: „Сунце зађе за Невен за гору, јунаци се извозе на мору“ — како их је бројала млада Ђурђевица, па „све јунаке на број набројила а до три своја добра не наброји: господара, девера и брата, па је за Ђурђем лице нагрдила, за девером косу одрезала, а *за браћом очи извадила*, Позната је и она „Браћа и сестра“, где су браћа сеју врло миловала, па је удала далеко преко мора и обећала да ће је често походити. Али Бог пустио тешку морију, те јој и браћа поумирала. Она дуго чекала и венула па најпосле почела да пишти, те се и Богу ражалило: и он јој оживи једнога брата те да јој дође у походе.... Још се већа љубав братска огледа у песми „Предраг и Ненад.“ Кад је Предраг из незнања убио брата Ненада, он је узвикнуо: „Јо, Ненаде, моје јарко сунце, мој босиљче из зелене башче!“ ... па потрже од појаса ноже, те удари себе у срдашце: мртав паде поред брата свога“. *Љубав разлог заслеји. Није благо*

¹ Кад сам први пут чуо ову пословицу, запитао сам пок. Милана Стојановића потпуковника, који је био родом из Пањевца, Кочиног села близу Јагодине, шта то значи: „Без луде браће нема куће!“ А он ми одговори: „Тако је, и није другајоче. Колико сам год шанцева турских отео, све сам их заузео с лудом браћом. Они први кидисавају. А докле се мудрице премишљају, да ли да ударе или не и како, те да не буду рањени, много би га отео с њима... Тако је и у свакидашњем животу. Уђе стока у нечију њиву или ливаду, и одмах питају: чије је то? И ако је неке удовице, или сиромашка добричине, они и не хају, него се боје пољак да их не ухвати. А ако је неког ђиде, задрибалде и „лудака“ вичу: „Терај, несрећниче, побиће нас!“ Ни његов мал, ни његову стоку, ни његово чељаде нико не сме дирнути; веле: „луд, хоће да убије!“ Ето откуд: без луде браће да нема куће....

ни сребро ни злато, већ је благо што је срцу драго. Што омиле не омрзе. Што је далеко од очију, далеко је и од срца. Велика љубав, брза омраза. Чисти целиви губе љубав.

Много више народ говори о негативној страни њеној, о мржњи, зависности и омрази. Због Николе омрзе ми и Свети Никола. Ко другог не навиди, сам себе у зло води. Ненавидник нији је сам весео, ни другом прави весела. Ко другог срамоти, себе не чисти. Ко жели зло туђем шелећу, нек се нада своје дејешу. Зависти сама себе једе. Завидљивац је сам свој целити.

Народ сматра за највећу грехоту, да се омрази двоје мило и драго, и зато у песмама његовим омразника постиже најљућа казна.

29. Дела

Благо добром чину и светлом образу. Учини добро, не кој се; учини зло, надај се. Помози другоме и Бог ће теби. Човек човеку а Бог свима. Дела човека хвале. Сваког своја дела хвале. Ко добро чини не каје се. Чин' добро и мећи га у море, неће ућонут'. Пустити добро и низ реку, ако риба не позна, а оно ће Бог. Ко тебе каменом, ти њега хлебом. Што ко чини, све себи. Тешко оном, који ником не учини добро. Што хоћеш да други чине вама, чиниш и ви другима. Лако је сироти уцвелиши, али је тешко оденути. Најтеже су сиротињске сузе. Није га (греха) у јелу него у злу делу. Не треба се ситидеши јела него срамотних дела. Боље да те смрт прека дигне, него сиротињска суза ситигне. Ко зло седи горе мисли. Ко зло мисли, зло и чини. Зло чиниши а добру се надаши није могуће. Како удробиш, онако ћеш и кусати. Гради кућу у сваком месцу. Добро се ласно заборави, а зло мучно. Већма се шћују пошћена дела него дуга годишћа.

Доброћа је највеће длаго. Добру човеку све добро сћоји. Сваки је даша добар. И богача баба поклону је рада. Двају даје ко брзо даје. Ко брзо помаже, двају помаже. У зајам се и говеда лижу.

Од речена до сћворена колико од лисћа до корена. Веле је од реченога до сћворенога. Јаче је дело него беседа. Не масће речи кучуса. Не гледа се каква је кокош но каква јаја носи.

Али и добротинство преко извесне мере није добро. Добро у невреме учињено обраћа се у зло. Отуда и оно: Учин'

добро, изећ' г.... Које очи за свейом йлачу, брзо исйлачу. Ко на йшућем гробљу кука, скоро ће и на његовом. Ко йшућ йосао гледа, свој заборавља. Другом хайер, себи зайер (м. затар, од затрти). Хайарова кућа йод йушем, или: у потоку, једва јој се слеме види. Хайарџија ће највише у йаклу биши. Драго (који чини што му драго) је сам себи најйре врай сломио.

За оданост земљи или отаџбини својој народ вели: Волим да ми моја земља крв йойије него йшућа.

Народ вели: Ко благо губи, није йройао; ко наду изгуби, йола је йройао. Зато највише и пази, да не огреши душу. С тога и стоку не продаје ономе, ко је немилостиво туче, јер вели: И сйока може да укуне. (Зато распитују за онога, коме хоће да је продаду. К. П.). Ко је без срца йрема живошйињама, йај ће биши и йрема људима.

Онај коме се учини добро, дугује захвалу своје добротору. Али има и незахвалних. Захвалност је дакле врлина, која краси и старо и младо. Захвалност се допада а незахвалност не допада. Прво се воли, друго се осуђује. Отуда се каже: Дај му кобасицу, а он вели крива је. Храни йсейо, да йше уједе за ногу. Храни врану, да йи очи извади. Ко није благодаран на ораху, није ни на йовару.

О туђој имовини народ вели: Боље је своје јаје него йшућа кокош. Ни йшуће узми, ни своје осйави. Боље је не имаши него ошймаши. Ошйо йроклейо. Боље је йросиши него украсиши. Пре уграби него укради. Лакомос' мудрос' губи. (М. Лаз. вели за Црну Гору: „Само у туђе му (детету) не да да дира никако, и радији би био и да му дете некога убије или само погине него да украде и најмању ствар“.) Али народ вели и да из йрейуна чанка није грехоша ошкусниши...

30. Угледање

Народ зна, да је и угледање моћан чинилац у васпитању. Оно чине деца, шйо виде од оца. Пример чини више него речи. Поука је дуг йуш а йпример најкраћи. Живошй је јачи од йоуке. Добар живошй — најбоља йоука. Младунци цвркућу како им сйари йевају. Млади гуде како им сйари гусле удесе. Шйо сйари чине, йо млади уче. Какви родийељи, онаква и деца. Какав ошйац онакав син, каква мајка онака и ћерка. Отац рече сину: „синко, што учини? А син оцу рече: „татко,

што и ши". По деци родишељи — познају се. Ко ће да позна ћерку, нека гледа мајку.

С тога онај, који хоће да одгаји добру децу, мора сâм избегавати све што не ваља и у речима и у делима. И, благо деци, која одрасту међу добрим примерима! Она уче најбоље и највише. Отуда оно: *У чесишиа све је чесишио. Шио дете чује око огња, говори насред поља.*

Неки пут се у некога дела не слажу с речима. Зато народ каже: *Ти не гледај шиа он швори, него слушај шиа он збори. Не чини што пош чини, него швори што пош учи.*

Човек се за по нешто може угледати и на животиње: за вредноћу на мраве, за чистоту на мачку, за слогу на челе и тако даље. Питали Краљевића Марка, како је постао јунак а он је одговорио да је научио од деце и од паса, („јер најбоље псето кад побегне сва пашчад, и најгора, трче за њим; а најгоре кад се упре, ни најјача не смеју лако на њега: а тако исто бива и деца кад се бију“, вели Вук).

31. Старији и млађи

Старији шамешнији. У млађега поговора нема. Разлог законом, а закон свешом влада. Пошиуј браша старијега, и шебе ће млађи швоји. Кад старији говори, млађи ваља да ћуши. Где се старији не слушају, шу ни Бог не помаже. Старијем не иди уз нос. Старијем час' и љубав, а млађем љубав и сирах. Где је сила, шу није разлог. Ако ћеш познаш' човека, дај му власи у руке. Млађем вода а старијем реч (припада). Кога је молиш', није га срдеш'. Ја господар, ши господар: ко ће коњу зоб даши?..

„Мушки у кући сви су старији од женских“ (Мед.). Ваља се, да жена свакога човека и млађега од себе пољуби у руку и да устане кад мушко дође или путем прође, јер је човек од Бога одређен за старијега (П. Паз.). Зато и за трпезу никад неће сести жена него ће стојати и дворити.

Али и старешинство има својих граница: *Ако си и мајка, покриј се!* И није сваки за старешину: *Слакак као мед, шшуден као лед, сишан као мука, пошребан као рука, шшрд као сиена а лак као сијена — чеоник биш' има.* Ком домаћину половина чељади не моли Бога за смрт а половина за живот, није добар домаћин. *Коња шлемениша боље влада слашка рука него шшрда узда.*

Коњ без узде ѿлаха младос', „Родитељи су господари над мушком децом све докле су у кући, у заједници с њима а нада женском до удаје“ (С. Грб.). „Децу сваки може мало избити, „кад их нађе у штети“ (Ат. П.). И старији, макако непознат био, увек ће опоменути и покарати децу, ако их види у каквој год неупутности, и срамота би било за њега, да то не учини.

32. Заповедање и слушање

Тешко кући без домаћина и земљи, где је сваки кнез. Правда, љубав и ѿслуш чине добру владу. Што више закона ѿо мање ѿравде. Без ѿслуша нема круха. Тешко оном свакоме јунаку, који не слуша свога сѿаријега. Куд оѿац и мајка оком, ѿамо деѿе скоком. Реѿ глави не заѿоведа. Где је више реѿова, ѿу је мање глава. Како сѿарији заѿоведа, онако млађи слуша. Добро уме заѿоведаѿ онај који уме слушаѿи. Покорну главу сабља не сече. Где се сѿарији не слуша, ѿу ни Бог не ѿомаже. Који дава деци на вољу, себи на ѿугу и невољу.

Народ никад не заповеда са свом оштрином старешинском: отиди, дођи, донеси, наточи, него оштрину ублажава са да: да одеш, да дођеш, да донесеш, да наточиш, или наставком дер: отидер. дођидер, донес'дер, наточ'дер (ми вина) итд. Зато је и послуш на такве заповести добровољнија. А негде се само „приговара“. *Мајка ћерку кара, а снаји ѿриговара*. Дошла лена снаха у кућу па заборавила да донесе воде. О ручку се питали: ко ће да донесе? Свекар вели баби а она њему. А снаха ће им рећи: „Боже, што вас видох луде, да се препирете око тога; него данас таја, сутра наја, па мирна кућа“ . . . .

33. Надзор

Тешко ѿору, око којегга ѿси не лају. Овца без ѿасѿира не има ни млека ни сира. Госѿодареве очи коња гоје.

„Особито надзор воде над девојкама, да никуд саме не иду, но само с родитељима и честитом родбином“ (В. Б.).

Па би се ипак могло тврдити, да народ много више оставља личној увиђаности и индивидуалној слободи свакога, него што тражи и надгледа да се безусловно врши воља старијега.

34. Казне

Неком *ѿреба* узда а неком *мамуза*. У мирна домаћина *ѿуна* кућа *оѿачина*. Где *госѿодар* није *љуѿ*, не ваља ни за *ѿѿо*. Не боји се свака *шуша* Бога него *баѿина*. *Баѿина* је из *раја* изашла. Сваки добар *оѿац* убојица своје деце. Би зло да је горе, а добро да је боље. Ко злима *ѿраѿѿа*, добрима уди. Кога Бог милује, онога и кара. И била *маѿи*, и мила *маѿи*. Ко није *ѿучен* није научен. *Деѿе* небијено, слабо одгајено. Маска бијена слуша, а небијена *ѿрњица* се. Коњу *ѿврдоусѿу* *ѿврдо* жвало (потребно је). Уз *ѿалицу* и *медвед* игра. Ковач *огањ* водом *кроѿи*, да га *врућега* учини. Па опет се вели: *Нису* људи за *ѿуциво*. Не *седлају* се коњи *вилама*. *Волови* се бију. Особито, ако неко признаје своју кривицу и каје се. Онога не ваља *караѿи*, који се и сам кара.

Кад дете не слуша, онда га *куну*; а ако то не помаже, онда му *ѿреѿе* и *ѿлаше* га; а ако и то не помогне, онда га *ѿибају*". (В. Б.). ...Ако не слуша, често га тако немилице *исѿуку*, као да је живинче. Онда се обично неко нађе, који дете сажаљава, и то му бол ублажава" (Ил. М.). „Кад отац *кара* дете или *бије*, мати мора да ћути, јер може лако и она *извући*" (Ат. П.). „С децом поступају врло озбиљно, јер веле, „Ако га с'г узнеш у *скут*, јутре ће ти се *качи* на *ѿијаник*" (врат) (Ат. П.).

35. Судбина

При свој бризи о породу своје народ сматра, као што смо и напред видели, да ће њему опет бити онако, како му је суђено. Јер, *свак* са својом *судбином*. Од *судбине* нико *уѿећи* не може. Према томе неко је самим рођењем срећан а неко несрећан. Неком *ѿлуѿо* *ѿоне* а неком и *олово* *ѿлива*. Неко се за *лисѿ* сакрије, а неко не може ни за *брдо*. Неком се *јаја* *ѿеку*, неком *сузе* *ѿеку*. *Роди* ме, мајко, срећна, *ѿа* ме и на *ђубре* баѿи. *Дај* ми *срећу*, а *сѿави* ме у *врећу*. *Дај* ми *срећу*, а *знање* коме *ѿи* драго. *Мени* *срећа*, *ѿеби* ум. Ко је *срећан*, и *меѿући* нађе *злаѿа*. С ким је *срећа*, и *мрав* му *ѿомага*. Сваком своја *срећа*. *Заман* *ѿрудѿи*, коме се *ѿроѿиве* небеса. *Оѿелила* *крава* *вола*, да вози у *јарму* *кола*. Нико не може овога *свеѿа* у *свачем* *срећан* *биѿи*. *Најгоре* *ѿрасе* најбољу *крушку* *ѿоједе*.

Али зато, нико не зна *ѿѿа* носи дан а *ѿѿа* ноћ. У час се *згоди* *ѿѿо* се увек не *згоди*. Свак је *несрећи* *ѿодложан*.

Сваком ће доћи црн пeшак. Зашто се у добру не понеси а у злу се не ионишћи. Ако знаш шћо ти је било, не знаш шћо ће ти бићи. Мука душе не вади него суђен дан. Зид руши влага, а човека брига. Не мори глад колико јад.

И толике приче народне доказују, да народ тврдо верује, да ће сваком бићи онако, како му је суђено. И с овога веровања народ је немарљивији не само у поступању са здравом децом него и у лечењу болесне. Ако му је суђено да умре или да погине од тога, не може му се помоћи. Ако има века, има и лека; а, ако нема века, нема ни лека. Тако веле и равнодушно пуштају, да болест узима маха.

36. Све има свога узрока

Па ипак је народ увидео, да у многим пословима људским има узрочности. Без вeшра гора се не нише. Без вaшре нема дима. Где се год пуши ту вaшре има. Шћо ко посеје тио и пожње. Шћо ко делује, преда њ пада. Ко сеје он и жње. Шћо узишћеш, наћи ћеш. Како дробиш, онако ћеш и кусаћи. Од добра ће добро, а од зла зло доћи. Шћо ко ради, оно ће и паћићи. Ко добро чини, боље дочека. Ко зло чини, горе дочека. Како се поље обделава, онакав и род дава. Ко живи прекорно, мре ошровно. Ко другом зла жуди, дома га нађе. Ко бисћру воду мући, жеђ га умори. Ко већма преши, доцније сврши. Дигни узрок, дигнуће се и грех. Пригода чини лућежа. Прилика сћвара све. Где год шушка, има нешћо живо.

37. Мајка

И ако у кући васпитава цела породица, опет главну бригу и главни утицај врши сама мајка. И, благо ономе, кога мајка задоји и однегује. Јер, и најгора маћи жели, да јој деће буде боље од ње. Нико нам не жели тиолико добра колико маћи. Мајчина љубав — дећинње веселе. Мајчин благослов Бог радо прима. А, шуђа маћи језичаво деће ошхрани. Милој маћехи и пасћорци су синови, а худој маћери и своја су деца пасћорци.

„Деца више воле мајку него оца, а оца се више боје. Зато мајке и прете деци: „Казаћу оцу“ ... „Ето иде отац!“ Мајка у свакој прилици поучава и саветује кћер, да чува образ себи и својим родитељима. До дванаесте године мајка научи ћер свима женским радовима и одатле свака почиње

да спрема дарове“ (С. Грб.). „Мајку више воле, а оца се више боје. И макако деца да су непослушна, нити родитељи напуштају њих ни она родитеље“ (Ат. П.). „Кад је мајка самица па мора да изиђе у поље на посао, она или зовне које дете из комшилука да јој дете чува, или га остави код суседе, или га понесе. Само га никад неће оставити код куће само“ (С. Грб.).

Колика је љубав матерна народ је најбоље изнео у песмама „Смрт мајке Југовића“ и „Зидање Скадра на Бојани“, које су читаоцима извесно познате. (Вук II стр. 294 и 109).

И матерна љубав може да буде претерана, и онда и она није добра. За њу се онда каже, да је „слепа“ (те не види мане дечје). А ако то буде и у оца, онда је још горе. Онда деца расту *размажена, распушћена, уаљена, угаљена* (Ат. П.), *пусшошина, јогунасиа* итд. Отуда: *Деће много миловано, нигда добро неодгојено*. А, напротив, каже се: *Чим је мајка маћија, ошац је очух. А добрих маћија има колико и белих врана.*

38. Девојка и момак

Народ наш води бригу о породу своје до саме зрелости, до удаје и женидбе; то ће се најбоље видети из овога што иде.

„У нас је отац имао апсолутно право нада децом све до удаје и до женидбе. Женили су их од 18 до 25 година, а после је момак служио за подсмех. Онда су синови постајали равни оцу а кћери — туђа чељад. Но опет се отац договарао за све. Тек са старошћу његовом власт је више прелазила на синове. Они онда раде теже послове и управљају, а отац што може; где га поштују, за ту кућу веле: поштена кућа (Ст. Богд. Зим.). У Рисну је био обичај, прича Вук, до скоро, као што је и у Цр. Гори а може бити и где на другом месту и данас, да два човека који се пазе а имају један мушко а један женско дете, вере децу још у колевци. Говори се да су гдекоји још док су им жене биле трудне уговарали ако једна роди мушко а друга женско да ће се опријатељити, и такви су се уговори држали као и права проsidба или веридба. Али су ови обичаји већ прошли (Ковч. I). Често се догађа, да Црногорац верива сина и ћер још у колевци. Црногорцу је мило да се с добрим опријатељи, па зато се и стара, да се што пре опријатељи. Девојка се мало

кад пита, већ то одређују родитељи; а она хоће — неће, ваља да пристане. И за момка је исто тако. Пре но што ће родитељи девојачки обрећи девојку, морају да питају браство своје, да ли ће је дати ... и да јој дође до какве невоље, хоће све браство да је брани, јер је држи као своју сестру (Мед.). Још је жив онај стари наш обичај, када су родитељи веровали своју децу још у колевци. Отуда песма: „Они су се из малена гледали, и заједно ситну књигу учили.“ Истом ово прво миловање међу две породице оставља навек својтљивост живу и привлачну међ овим кућама (Н. Б.). Узму се још у трбуху, кад две жене остану трудне у исто време, а воле се оцери и мајке (Л. Ј.). Кад родитељи жене и удају, увек пазе из какве ће куће и од каквих родитеља узети снају или у какву ће кућу дати своје дете. На првом месту пази се, да нису какав род, а после да су здрави и поштени; а код девојке да је још и вредна и лепа. Сваки родитељ једва чека да ожени сина или уда кћер у добру кућу. Кад то учини, онда мисли да је испунио своју родитељску дужност. Било да жене или удају родитељи гледају, да својој деци испуне жељу; јер веле: „Што омиле, не омрзе“ (С. Грб.). Има случајева, да се момак и девојка виде први пут на венчању! Али су сад ређи. Момци већином узимају „сакалицу.“ (Кад се бећар и девојка дуго „сакав“ (воле), онда се обично узимају (Ат. П.). На Косову ретко који да познаје девојку коју проси за сина, а још ређе се знају момак и девојка. Девојка се врло мало а понегде нимало не пита хоће ли поћи за момка који је проси. Момак се готово још мање пита и ... први пут се виде тек на венчању. А родитељи разабирају: откуда је момак и од кога му је рода мајка, која му је била баба итд. Много губи од угледа, ако случајно у породици момка или девојке има ко пијаница или онако што непоштено. И млађи за свадбу (за послугу) бирају се поштени младићи, јер су они свуда: и међу људима, и међу женама, и међу девојкама; јер ако и најмање падне сумња на кога, не примају га; а ако је који такав тамо не даду својој кћери да иде на свадбу (Ст. Д.). Обичај је, да за момка увек други тражи девојку (Д. Деб.). Кад се родитељима имадне дете, благосиљају га: „Да Бог да дочекало и зелене венце!“ и једва чекају да га ожене или удаду (Ст. М.).

Из овога се види, да родитељи не само брину о својој деци све до зрелости, него и да о самој женидби и удаји

они једино и пресуђују. По оној: Сади лозу из темеља, жени сина од племена; нека је од рода, да је гора од грома; нека је од куће, па макар и од кучке, родитељи прво гледају на родитеље и родбину девојачку или момкову, па онда на девојку саму.

А ево на шта народ пази даље при избору девојке. У дрва шћо можеш даље, за девојку шћо можеш ближе. Вилу око ѿуша, девојку око скуша (ваља тражити). Удаји шћо можеш даље, а жени шћо можеш ближе. Боља је девојка чувена него виђена. Ушима се а не очима ваља женишћи. Тешко ономе, ко се жени очима. Не цени девојку ѿ новцу и сћасу, него ѿ души и ѿшћеном гласу. „На лепоту се особито пази. И жене се и удају из љубави и због лепоте, а не из интереса новчаног (због мираза)“ (Ат. П.). Али се опет вели: Не питај је ли лепа него је ли вредна и ваљана. Јер, леће коло воде, а ружне кућу куће. Боље слећа нег' одвише лећа. Док се лећа најрави, ружна кућу ојрави. Боље је знано с маном него незнано с хвалом. У песми 516 (у Вука) мајка саветује сина:

„Ој Лазаре, да мој мили сине!
Кад ти станеш гледат' девојака,
Не гледај им скута ни рукава,
Већ им гледај хода и погледа:
Како ходе, како погледају“.

А у 517. јунак у колу говори:

„Играј, коло, а не гледај на ме!
Ја не гледам злато ни бисера,
Ни лијепе свиле ни кадифе,
Веће гледам лијепу девојку,
И лијепа стаса и узраста,
И лијепа хода и погледа,
Шта ћу мајци у дворе довести,
Чим ће ми се поносити мајка“.

А у песми 6. сестра саветује брата:

Када будеш у таштине дворе,
Кад изведу лепоту девојку,
Не гледај јој венце ни обоце,
Не гледај јој шарене зубуне,
Нит' јој гледај везене рукаве:

Зубуне су терзије шарале,
 Рукаве су везиље навезле,
 А венце су кујунције виле;
 Већ јој гледај *сѣаса* и *образа*,
 С ким ћеш, брале, века вековати“.

Девојци ниједна хаљина не стоји лепше од стида. А, која стида нема, лако је срамота стигне. У песми 599. „Српска девојка“ вели се:

„У Милице дуге трепавице,
 Прекриле јој румен' јагодице,
 Јагодице и бијело лице.

Ја је гледах три године дана,
 Не могах јој очи сагледати,
 Црне очи ни бијело лице“. Онда он сазвао коло девојака и у колу Милица девојка. Наједанпут се заоблачило и муње почеле севати. И све девојке небу погледале, само Милица не. Девојке је запитале, зашто, а она вели:

Нит' сам луда, нит' одвише мудра,
 Нит' сам вила да збијам облаке,
 Већ *ђевојка*, да гледам *їреда се*“.

У девојачку скромност иде и ово:

„Ој Иванка, рекла ти је мајка,
 Да сакријеш лице од облака,
 Да не вене срце у јунака“ (Р. П.).

✱

„Јелена, ћери једина,
 Не рани рано на воду,
 Не носи перце на ерце,
 Не газе воде дубоке,
 Не плети косе широко.“

У песми 570 драга неће да пође за момка, што је чула да има: мајку пресрдиту, браћу огњевиту и сестре поношљиве. А он јој вели:

„Кад мајка ускара, ти не одговарај,
 Када моја браћа из лова долазе,
 Ти их лепо сретај, оружје им примај,
 И њима говори: А добро ми дошли,
 Мој' млади *ђевери*, мој' златни прстени!
 А кад моје сестре у родбину иду,

Далеко их сретај, колевке им примај,
И њима говори: А добре ми дошле,
Миле заовице, како и сестрице!

Тако ћеш им, душо, свима угодити (Вук, I).

Каже се: *Најџамејџнија је девојка, која мало говори, а најлејша, која се мало киџи. С џога: Боља девојка џојрдљива него много говорљива.*

О девојкама се још каже: *Радљивој девојци убрзо сваџови. Добра роба се сама џродаје а девојка сама се удаје. За удају зрела која уме џравиџ' (кухат') јела. Нема девојачког села. Поџџена девојка, ваљана мајка. Девојачка џамејџ роса на лисџу. Девојка је ружа, док не сџече мужа. Девојка је цвеће, док не роди деџе.*

Па и ако се много пази на то, каква је девојка сама, опет се вели: *Сесџра сесџру удаје. Сџарија сесџра све сесџре удаје. Мајка ћерку удаје. Родбина девојку удава, а оџац џрџију дава.*

Но у девојака има и манâ: *Свака је добра девом, но да је видимо невом. Девом вила, невом гњила. Док девојка дурдевојка, кад невесџа баш ни с месџа. Докле џи је код мамице, мирнија је од овчице; а када се с мужем здружи, од аршина језик џружи. Докле шћерца с мајком сџоји, џод косама језик гаји. Девојка, која не мисли шџа ће рећи, касно ће из куће уџећи. На џуџу ружица, а код куће џужица. С мека образа девесџо коџиле. Мекообразној девојци џрбух до зуба.*

Зато се и каже: *Чувај, девојко, имена, биће времена. Која чека, дочека. Поџџена мома, мирна дома. Ловци су да лове, а џребелице да беже. С тога и народ доста строго држи девојке. „Нигде се девојка неће осамити; или је с радом, или с другарицама. (Н. Б.). Девојке иду на плес (игру), али с родитељима. Против погрешака рабе особите опомене: „неће их нико узети“, „доћи ће на глас“ итд. (В. Б.) Девојке воде рачуна о свом образу. Врло је редак случај, да девојка живи с момком. А за коју се пронесе такав глас, никуд не сме изићи, јер се на њу виче „како на мечку“. (Ат. П.). Отуда се и каже: *На џсейџо замани, а девојку удари. Удри девојци месџо где сџоји. Ко не џуче ћерку, себе ће џо колону.**

О свакоме говорити ружно, није лепо; али о девојци говорити ружно највећи је грех. М. Ђ. М. каже: „Честити

сељаци, који имају деце, мисле, да је скудити девојку или момка већи грех него зацалити цркву“. У песми 209 (Вук, I) „Највећи греси“ вели се:

Једна душа сагрешила — кума на суд водила;

Друга душа сагрешила — с комшијом се мразила;

Трећа душа најгрешнија — девојку је скудила. Зато се каже: *За злом девојком реци добро, а за добром како хоћеш. Боље ти је цркву разориши, него девојци срећу обломиши.*

О времену за удају Ат. П. вели: Богатије се девојке удају од 17—18 година а често и после 25, а сиромашније и пре. Обично су старије (од момака) по 5—6 година. Девојке воле да се ударају за лепога и краснога момка па макар био и сиромах. Мед. вели: Стари је обичај у Црногораца, да се рано жене. То њима ништа не шкоди. Већ у 15—16 години узраста жени се Црногорац, а девојке се удају и од 13 година... Зато оне рађају јаку и здраву децу, брже постаре у лицу, али у животу остају јаке и... доживе стотину година... И у Шумадији се жене млади, а узимају девојке много старије од себе,¹

О времену удаје каже се: *Девојка чим сшигне, момак кад сшекне. Жени сина кад хоћеш, ћер уаји кад можеш. Воћка која доцкан зри, дуже шраје. Погача што више чека бољег гостџа дочека. Нагла девица худу мужу рада. Присџалој цури удаја не гине. Боље уседелица него несрећница. Боље уз мајку гладоваши него уз војна робоваши. Али ојей: Кад је воћка зрела, или је бери или ће сама да падне. Ништа горе није но кад се девојци године броје. Прераслој девојци помрли свашови. Боље се назваши и горем мужу жена, него и бољем брашу сесџра. Боље да шџају, чија је ово невесџа него девојка. Несрећна је свака она, која дуго седи дома (која се не уда). Тешко девојци која се каје. Исто тако*

Тешко селу куда војска прође

И девојци, која сама дође!

Прво ће је јутро прекорети:

„Да си срећна, не би нама дошла.

Од наметка не има напретка“.

¹ Младе их жене с тога, да се „не кваре“ и да што пре добију једну радну снагу; а кћери доцкан удају с тога, да се више одуже родитељима и да се боље „спреме“.

Девојкама се причају разне шаљиве приче или певају шаљиве песме о девојкама или снахама какве не ваља да су те се тако околишним путем опомињу шта не треба да чине.

Рекла нека девојка: „Придрж' ми, секо, ово *койиле*, да се оне курве напсујем!...“

Питају младу, која нема дарова: „А где су ти биле Мра- тине ноћи и Петрови дани?“

Дошли просиоци да просе девојку, а она пред њима пр...ла. Они се почели погуркивати и говорити међу собом да је не узму, а она то чула па рекла: „У мојега баба гумно више куће а воденица испод куће: у сита оца попр...ва деца“. И они је узму.

Дошли просиоци и испросили девојку, и она их све лепо даровала, али јој се омакло па испустила. Они се стану до- говарати да је не узму, а дарове понесу. Она чује то па их пристигне и једноме рече: „Бато, у твојој сам кошуљи иглу заборавила: дај, да видим!“ Он јој да, а она претури по ко- шуљи па рече: „Није овде“, па је пребаци преко руке и приђе другоме: „Тајо, у твојој ће бити!“ и узме и његову, претури је па пребаци преко руке и рекне: „Није ни овде“. Онда тако изиште и од трећега и четвртога, и кад је поузи- мала од свих, она се окрене њима и рекне: „Ово је све ткала и прела попр...ва девојка; а ви идите те тражите девојку без г...це!“ По М. Ђ. М. девојка је рекла: „У мога оца увно више куће а млин ниже куће. У сита оца попр...ва деца!“ И просиоци јој дали за право и узели је.

Снаха поливала свекра, па га једанпут, кад се измивао, полила врелом водом. Старац јадан опрљен потрчи на поље па гурне главу у снег. А она рекла: „Благо томе ко што зна; а ја веселница не знам ништа!“

Дошла снаха да пробуди свекра, а он јој рекао: „Иди, кажи баби да дође: у ср... сам се.“ Она изађе па викне: „Иди, најо, у собу: бабо вели, да се ус...!“ Баба дође старцу и пита га: „Шта је то било под старост од тебе?!“ А он од- говори: „Ништа. Она вели. А шта би она рекла да сам се истина?!“ ...

У песми 704 „Скочи снаша буновна“ вели се:

Пето поје на греди,
Те он буди снашицу;
Скочи снаша буновна

Свекру браду очупа,
 И свекрви витице,
 Па потеря девера.
 Стаде девер бегати,
 Два, три плота прескочи,
 Иза трећег говори:
 „Ој, снашице, ђаволе,
 Да ти мене ухвати,
 Шта би мени чинила?“ —
 „Ој, девере, бисере,
 Да ја тебе ухватих,
 Кожу би ти дерала,
 Пепелом би солила,
 На вратило метала,
 На пазар би носила.
 Питали би купци:
 „Пошто, снашо, та кожа?“
 А ја би им казала:
 „Ова кожа три гроша“ (Вук I).

*

Тамбур бије у ливади — зору дозива:
 Устај, зоро, мила сестро, да гледамо чуда:
 Где свекрва кућу чисти, а снашица спава,
 Спавај снашо, спавај снашо, јоште зора није!
 Тамбур бије у ливади — зору дозива:
 Устај, зоро, мила сестро, да гледамо чуда:
 Где свекрва ватру ложу, а снашица спава.
 Спавај снашо, спавај снашо, јоште зора није.
 Тамбур бије итд. да гледају:
 Где свекрва воду носи, а снашица спава,
 „   „   ручак вари „   „   „
 „   „   крушац кува а   „   „
 „   „   Уж'ну вари а   „   „
 Спавај, снашо, не дигла се ти! (М. К.).

*

Проведоше *дундару*
 Кроз зелену дубраву.
 Питали је сватови:
 „Где су, дундо, дарови?“ —
 Јед' те г... а сватови:

„Нисам ткала ни прела,
 Већ сукала узице,
 Те мерила г...це (J.).

Исто то, само последња два реда гласе:

Већ сам јела те јела,
 Не би л' била дебела (M. K.).

Исто то мало друкчије:

Поведоше *дундаву*
 Кроз зелену дубраву.
 Питали је сватови:
 „Камо, дунде, дарови?“
 „Н'јесам ткала ни прела,
 Ни на иглу плетила,
 Ни рухом се бринула;
 Под орахом седела,
 Пет товара изела,
 Пет пасама опрела,
 Сама сам се чудила,
 Шта сам мало изела,
 Шта сам много опрела!
 Под орахом седела,
 Орашчиће туцкала,
 Па их у се цвркала“ (Мехм. K.).

То исто још шире:

Поведоше дундару
 Кроз зелену дубраву,
 Подмакоше под њу коња —
 Не може је коњ носити.
 Онда кола од олова
 И под њима сто волова,
 Уз волове пет момака.
 Момци вичу: „ћаја, ћаја!“
 „Ћаја, ћаја; ћај волота,
 Ћаја, ћаја; ћај бакота!
 Није просо ни шеница,
 Већ девојка прошеница!“
 Кад су дунду доводили
 И у кућу уводили,
 Троја врата провалили.

Док су дунду нахранили,
 Три амбара испразнили.
 Док су дунду напојили,
 Три су млина пресушила.
 Док су дунду намазали,
 Јунгу масла истрошили.
 Док су дунду очешљали,
 Сто чешаља искршили.
 Кад су дунду уредили,
 Скупили се сватови,
 Питају је сви сватови:
 „Камо, дундо, нам дарови?“ —
 „Јед’те нешто сви сватови!
 Н’јесам прела ни ткала,
 Н’јесам шила ни везла,
 Већ сам млела па јела,
 Не би л’ била дебела“ (Ив. З.).

О момцима. Младић, као и девојка, мора бити послушан према сваком члану задруге, и све до женидбе он је најмлађи члан задруге. Кад хоће да жени сина, отац иде попу те га пита за године и може ли да га жени (С. Грб.). Од 3 до 10 године је дете, од 10—15 момченце, бећарче, а од 15 даље момче, момак, бећар, па младожења и човек. Сви бећари имају своје саканице¹ или посестрима а девојке своје саканике или побратиме (Ат. П.). Момци воле да се ожене из другог села, а девојке воле да се удаду у исто село, да би биле ближе родбини. Исто тако и родитељи воле, да ожене сина из истог села, „да се с пријатељима надгледамо и у добру и у злу“ (С. Грб.). При узимању се пази, да момак и девојка нису рођени једнога дана умрли (С. Грб.); јер ће једно од њих рано умрети (Здр.“). Боље је женити се млад него стар; јер „рано пиле рано пое,“ а „рано цвеће убаво мирише“ (Ат. П.). „Ко рано руча и рано се жени не каје се. Краљице певају момку:

Ови двори паунови,
 А пенџери ђинђерови,
 Ту ми седи младо момче,
 Накићено, наређено.
 Мањ што није ожењено.

¹ Сакање - ашиковање, вољење.

Жените га, не држ'те га,
 Да га *брада не њревари*.
 Да му мома не забави (Вук).

У песми 540 „Три мане“ у момка су ово:

Што си ми мален, премален,
 Што си ми танак, претанак и
 Што си ми блеђан, преблеђан.

Тражи се дакле, да је момак висок, снажан и здрав. Тако исто у свима народним песмама девојка изјављује, да „стара неће а млада хоће.“ Неће ни „наметника“, него онога кога воли. Јер вели:

Волим с драгим по гори ходити,
 Глог зобати, с листа воду пити....
 Нег' с недрагим на меке душеке.

У песмама 343, 344 и 345 „Омер момче и Мерима девојка“ износи се, како су се двоје драгих волели, па их раставили и Омера оженили лепшом и богатијом Фатом Атлагића. Они обоје умиру па их сахранили једно поред другога и песма завршује:

Бог убио и старо и младо,
 Ко растави и мило драго!
 Није благо ни сребро ни злато,
 Већ је благо што је срцу драго (Вук I).

У народним песмама је увек „стиђе момче нег' девојче“, па опет „испод стида проговара: „дај, девојко, једно око!“ Али је и она искрена па му одговара:

Стан', почекај, младо момче,
 Докле мајка за брег зађе,
 Биће твоја оба ока,
 Оба ока и девојка.

Исто је тако карактеристична и она: „Не стој, Радо, не гледај ме: однесе ти вода платно!“ А она му одговара:

Нека, нека; нека носи.
 Ако Рада жива буде,
 И друго ће изаткати,
 И тебе се нагледати.

И у момака исмевају мане:

Вели тица: „цију, цију!“
 Чобани се бију, бију.

Вели гавран: „га, га!“
 Побила се два и два.
 Вели голуб: „гу, гу!“
 Водите ме другу,
 На 'но брдо велико,
 Где долази војвода,
 И његова говеда,
 И девојка љевена,
 Носи киту невена:
 „О, сестрице, љевена,
 Дај ми киту невена,
 Да накитим девера!“ —
 „Што би ми га китила,
 Синоћ сам га видеда,
 Опанци му клапају,
 Чарапе му спадају,
 Обојци му остају,
 Дужан је дужан,
 Ружан је ружан,
 Јер је сваком дужан
 Нећу га, не ваља!“ (Ив. 3.).

*

Мене веле да ожене —
 Благо ли си мене!
 Али жена хлеба хоће —
 Тешко ли си мене!

Мене жене — весел ти сам ја!
 Деца криче — јадан ти сам ја!
 Ваља стећи, што ће жена пећи...

О удаји и женидби постоје још ове *пошалице*. Жени га да не *пева*. Нема *горег* *заклада* у кући од девојке. *Жишњи* *куџац* и *девојачки* *оџац* не могу биш *срећни*. *Просидба* је као и *косидба* (т. ј. не ваља *оклевати*). Жену и *илаш*но не бирај *при* *стећи*. Од оца *срмију*, а од Бога жену. Жену и *сџару* *кају* лако је *наћи*. Жену и *сџару* *хаљину* кад год *хоћеш*. *Удала* би се и баба са два зуба. *Проводацији* *најпре* *оџују* *маџер*. Узми *блага* *поред* *врага*: *блага* *несџа*, а *враг* *осџа*. *Удала* се *мома*, да је није *дома*. *Кћи* *удана*, *суседа* *названа*. *Кћи* *која* се *удомила*, *вучица* *која* се *окоџила*. *Веруј* *џсу* до *смрџи* а *женску* до *џрве* *џригоде*. *Женска* је *главе*

мале а срца великога. Пролећна млада и јесенско ждребе не вреде. Зимње шћене и лейња млада не ваљају. Да су ѿврайци као шћо су ѿкајци, свака би се ѿврайила мајци.

Гавран гракће на јели,
 Питали га шта вели:
 Гавран каже и вели,
 Да се сћари не жени. Јер: Касна женидба,
 гоћова сахрана. Где двоје дише, шћрећи се шћше. Позна деца,
 гоћова сирочад. —

39. Жена и муж

С удајом и женидбом се завршује малолество и ваљало би да престане и брига родитељска о даљем животу деце њихове. Али народ их не оставља ни тада. Он им и пре тога и после тога чїна износи и оно што их чека у томе новом животу упућујући их тиме како да буду срећни у њему. Особито народ много говори о жени: колико она вреди и каква шћреба да буде. Благо оном, ко има добру жену. Добра је жена слава од мужа. Добра жена шћразну кућу шћуни. Нема боље среће од добре жене. Добра жена највеће благо. Најгора жена "вреди сћо гроша, а добра се исћлашћи не може. Добра жена — добра срећа, лоша жена — лоша срећа. Не сћоји кућа на земљи него на жени. Где није жене, онде није ни куће. Жена држи шћри угла кућња, а муж један. Муж је глава а жена је срце куће. Муж је гост, а жена је домаћин. Где нема жене, шћу болесник уздише. Жена врла злашћа ваља. Жена и јунаке рађа.

У колико је добра жена благослов у кући и срећа за мужа, у толико је зла жена веће зло. Зла жена, гоћова несрећа. Зла жена највеће зло. Тешко оном до смрћи, ко се са злим ушћи. Боље бишћи без жене него зло шћршћи. Тешко мужу, који жене нема а још шћеже кој' се са злим веже. Жена је најгора звер. Жена је као мачка. Змија и жена једно је. Нема шћи над сунце свешћосшћи, над мајку милосшћи, над оца шћријашћела, над брашћа друга, над коња шћушћника, над шћса чувара и над жену бремена. Море, огањ и жена — шћри највећа зла. Вода, дим и зла жена шћерају из куће.

Зато се опет каже: Жена је зло, без којег се не може. И зла жена, добра жена, и зао муж добар муж. Зашћо и жени није добро без мужа: Тешко жени без мужа и сла-

вују без луга. Тешко мужу жену слушајући, а без мужа жени кукајући. Тешко земљи без шежака, риби без воде и жени без човека.

А најпосле опет буде: Свака жена на свог мужа налик. Прсиен каменом, жена мужем. Вредне гаће вредну жену чине. У зла мужа и жена ружна. По ошкосу муж а по мужевој рубини жена. Жена носи мужа на лицу, а муж жену на кошуљи. Жена свейла мужу образ, а муж жени име даје.

Даље се каже: Ваљана жена никад није бесіослена. Ружна жена, ваљана слуга. Леје коло воде, ружне кућу куће. Боље мужу имаји жену слеју него одвише леју. Лакше сачуваји врећу бува него неверну жену. Добра жена срцем љуби а зла језиком уједа. Од жене карљиве и куће кайљиве сачувај ме, Боже. Од зле жене браду у шаке. Прођи се офркуше и намигуше. Која се честіо огледа, слабо кућу надгледа. Која се много обзире, мало іреде. Жена је добра само она, која језика нема. Чавка и зла жена шіо се више іере све је црња. Жена неће казаји само ону шајну, коју не зна. Од зле жене и зла друга уклони се, да іе не обрука. Три жене и једна гуска чине вашар (Војв.). Жени ни мршвој не веруј.

Зато се и дају овакви упути: У којој кући муж жену бије, іу среће није. Жену и деіе јунак не бије већ Циганин. Циганин жену бије, а ірави човек неће. Која се боји мужа, не боји се іојаге. Боље жени изгубиіи главу, него одаіи свога мужа шајну. Мужа љуби као іријаішеља, а бој га се као нейријаішеља. Немој биіи љуіа, да не будеш жуіа; веће буди добра, да не будеш модра. Тешко кући где кокош іоје а кокош іуіи, где сабља слуша а кудеља заіоведа. Тешко сіаду где је овца за звонара и кући где је жена за госіодара. Жену, децу и іса ваља биіи и храниіи. Ко жени даје обласіи, вазда је у наіасіи. Којим мужем жена влада, іоср... а му брада. Ком је жена млада, іос... на му брада. Ко жену слуша, гори је од ње. Ко слуша женску іамей, своју нема. Ко се жене боји, нека децу доји. За ког жена није, оног жена бије. Ко хоће жену да кара, ваља најіре језик да јој одсече или своје уши да заіисне. Ако жену волиш, мука; ако је не волиш, зло. Имај жену мању од себе, ако ћеш биі' госіодарем од себе. Ни у лонцу мере, ни у жени вере. Ни у мору мере, ни у мужу вере. Не веруј леіини док је не мейнеш у амбар, ни жени док је не мейнеш у гроб. Која жена іошіења нема, срамоіом се дичи. Не веруј жени, јер се као

месец мени. Пушки, коњу и жени не веруј никад. Пушку, жену и коња не дај никоме. Не уздај се у жену ни у мршву. Не моли се жени у одру ни коњу у води. Жене су да зборе, а људи да шворе. Ко узме жену зарад блага, намери се на врага. Женски донос (шрија, мираз), шрани донос; мушки донос, шрани донос. Права жена, најбоља шрија. Ко узме удовицу, ј...ц на шоловицу. Прву жену бије муж, а друга мужа.

*

Има и враџбина о животу мужа и жене. Да би човек пазио жену, траже парче од просјачког штапа и дају му у води да пије (М. Ђ. М.). Жена, коју муж омрзне, обнесе ноћу, кад он спава, око њега прстен скинут с мртваца, па је више неће мрзети и тући (У. П.). Кад жена не живи добро с мужем, даје му да поједе јабуку, која је преноћила у руци мртвога копилета! („Здр.“). Жене међу мало соли пода д...е па њоме посоле јело на Божић, па да муж блеји као д...е (Ср.). Кад пере кошуље, она згази на јаку па цеди, да буде њена влада (Ср.). Којој се жени не држе мужеви (или мужу жене), прогледа га кроз сито, кад хоће да га понесу из куће... (Ср.). Муж да не приступа жени, док јој не прође периода, јер ће родити убицу („Здр.“). Исто тако да не спава са женом уочи Недеље и празника, јер ће дете, ако се зачне, бити сакато. (Л. Грђ. и К. П.).

Но ово казују мајке кћерима својим или старије жене младама само у невољи.

Као код девојка тако и овде има безброј шшалица, које у забавној форми износе какву истину за поуку или ради саме забаве. *Тешко ши си девојци на сшарчевој руци. У сшарца млада жена, гошово зло. Тешко сабљи у сшрашљивој руци и девојци у сшарца на руци.* Питали кадију: бојиш ли се жене? А он одговорио: *Ко се зла не би бојао?!“* Удовица се и на коња (или кола) шење, а све вели, нећу (да се уда). Удовица Бога моли: „Е да гдегод да зазвони, е да коме жена умре, е да мене младу узме!“

Ожених се из Будима града
И доведох великога врага:
Прво вече не шће вечерати,
Друго вече свекрву истуче,
Треће вече свога старог бабу,
Свога бабу повуче за браду,

А четврту хоће да утече.
 Јао мени, што се ја ожених
 Па доведох лудо и нејако (Ст. Мајст.).

У Јована Београђанина
 Зелена му гора око двора,
 А у гори зелена ливада,
 У ливади коло ухваћено,
 У том колу љуба Стеванова:
*Све је коло висом надвисила
 И лепојом коло зачинила.*

Проговара из кола Никола:
 „Покри лице, љубо Стеванова,
 Данас ће ти Стеван погинути,
 Са твојега лица бијелога!“

Истом они у беседи беху,
 Пуче пушка из зелена луга,
 Па удари Стевана у главу.
 Стево паде а љуба допаде:
 „Мој Стеване, моје јарко сунце,
 Како беше мене обасјало,

А сад си ми ево помрчало!“ (Ст. Мајст.).

У песми 700 „Сиромах ожењен госпођом“ износи се како се сиромаш оженио богатом, из господске куће, „танком, гиздавом, белом, руменом, црна ока, бела бока“, па није хтела да ради; него га натерала, да прода краву и теле, па да јој купи „жут кавад и папуче шикосане и златом извезене, да их носи па да се поноси“. А он свратио у шуму па одсекао један добар опливак,

Па се натраг поврати,
 Пусти краву и теле,
 Па ухвати гиздаву,
 Танку, белу, румену,
 Па је бије подобро,
 По тананој кошуљи,
 По дебелој стражњици.

Ал' беседи гиздава:

„Пусти мене, сиромаш!

Хоћу јадна ранити,

Зими воду носити,

Лети жети пшеницу (Вук, I).

Била, веле, нека дурљива девојка па све лупала по кући. Кад су долазили просиоци да је просе, мајка говорила свима, да „има *нарав*“. Какву *нарав*? — Да лупа. Тако се одбијали многи, а један је узме. После 3—4 дана она почне да лупа. Човек гледа и ћути. Сутрадан он узме мотку и стане да је бије. Она га запита: шта ти је? А он јој каже: „Имам *нарав*“. И она остави „*нарав*“. (Б.).

Опет била тако нека лудача, па нико није смео да је узме; а један је узме, па хоће да је излечи. Једанпут нареди, да се у кола упрегне један слаб и један јак коњ па поведе пса и понесе пушку. У путу пас налаје на неке свиње, а он потегне из пушке те га убије. Мало даље а један коњ не може да вуче него изостаје, а он опали из пушке те и њега убије.

— Шта ћемо сад?! упита жена зачуђено и врло понизно.

— Шта можемо друго него јал' ја, јал' *џи*; јал' ја, јал' *џи*! одговори муж оштро.

— Па, ја ћу, муже... одговори жена веома покорно и упрегне се место коња да вуче. Али мало вукла па почела да изостаје. А муж викне:

— Шта, и ти си почела да се спотичеш!

— *Не сјошћем се, муже, него љодигравам* (Б.).

Удала се Банаћанка за Сремца по у годинама, а Сремац кад год није могао, он палио кандило. На послетку се жени досади па га једанпут запита:

— Та, што једнако палиш то кандило! А он јој одговори:

— Та светац је сутра; како да не запалим!

— Е, да се нисам удала за Сремца, не би знала да и на је... у има свеца! (Б.).

Нека се жена кладилa, како може да натера мужа да поједе г...о. Зато се направи болесна, а муж је мислио, да је она истина болесна, па је сиромах све чинио, да је излечи. Доносио јој је свакојакe понуде, а она ни да окуси. Он се забрине јако и најпосле је запита, шта би хтела. А она му рече:

— Чудићеш се, муже: једе ми се чорба од г...на! И, чини ми се, то би ми био лек!...

Муж слегне раменима па рече:

— Па добро, жено, да спремимо и то... Знаш, болеснику свашта падне на памет....

И она му онда каже, те се он пос...е у један лонац, наспе воде и пристави уз ватру, да се кува. Кад је проврело мешао је да не загори. Онда му рекне, да проба да ли је добро и је ли кувано. Јадни муж, добру рад, а да му жена што пре оздрави,хвати у кашику и кусне, па се стане мрштити и гадити. А она га запита:

— Како је, муже?

— Жено, г...о; кувај га, пеци га. оно остаје г...о. Но, знаш кад ти је лек, узми! рече муж. А она рекла:

— Јао, баци, молим те! *Кад ти здрав не можеш, како ћу ја болесна!...*

И тако га преварила.

Оваквих је прича у народа нашега пуно. И у свима готово мужеви излазе шмокљани и правдичине, а жене препредене и лукаве. Само се у понекима муж покаже мушко, те надмудри жену...

40. Задорице

За *морално очвршћавање* или јачање има у народа нашега безброј бројаница, које *дирају*, задиркују онога на кога се односе, кушајући га хоће ли он да се наљути, и, ако се наљути, шта ће да ради. С тога таквим бројаницама много више доликује горње име (из крушевачког округа М. Б.) него „пригодице“ (из Босне, Ив. Кл.) Јер се каже: *Ди није женске задорице, не би било мушке њрекорице.*

Најпре се дирају или задевају по именима. Кома је име Вулета или Милета, броје му:

Вулета (или Милета);
 Изео по гурета (прасета).
 Отидни у ливаду,
 Изеди г.....а хиљаду;
 Ако ти је мало,
 Изеш од кучке сало;
 Ако ти је много,
 Изеш од мачке ногу (М. Б.).

Илију дирају:

О, Илија, Илија,
 По што ти је кирија? —
 За два гроша и динар,
 И за царски гулдинар (М. К.).

Или :

О, Илија, заврлија,
Заврла ти коза кос',
Појела ти мачка нос (М. Б.).

Јована :

О Јоване, бароне,
Оде коза и јаре,
Трч' за њима низ बारे (Ив. З.).

Јовандера
Козе тера,
Три отера,
Две дотера.

Јура.

Наш јур-Јуре
Отиш'о у пандуре,
За комадић пуре,
За кашику млека,
Да нађе пупи лека (Ив. З.).

Лазара :

Лаза лази по полици,
Носи тикву на г...ци:
Тиква паде, Лаза п...е,
Па поједе... (М. Б.).

Луку :

Лука изео вука,
Стала га хука
Чак до Врандука (Ив. З.).

Манишу :

Ој Маниша, Маниша,
Узјашио на миша,
Миш се превали,
Маниша се завали (М. К.).

Марију :

Марија, товарија,
Товар носи, круха проси,
или: Товарак носи, крајцарак проси (М. К.).

Ивана :

У, Ивана бана
Једна коза врана,
Иво кози прети
Мешину садрети (Ив. З.).

Или :

У Ивана бана
Једна коза и јаре,
Да их нико не дере (М. К.).

Или :

О, Иване, баране,
Метни пушку на раме,
Па узјаши на јаре,
Па полети низ баре.
Јаре стаде, Иван паде (Ив. З).

Или :

О, Иване, сипане,
Купи овцу и јагње,
Узми пушку на раме,
Па ти убѝ две вране,
Купи жени фирале (Ив. З.).

Милована :

Миловане ване,
Све ти козе вране,
Само једна бела,
И она ти кеља (М. Б.).

Милоша :

Милош лош, диже кош,
Нађе, грош, купи нож,
Закла пиле преко жиле,
Пиле писну, Милош врисну,
Д..е стисну (М. Б.).

Николу :

Ој Никола, букола,
Вежи кучку за кола,
Па је удри по ушију,
Нек ти с..е туршију,
И понеси ложицу,
Те јој гребѝ г...цу (М. Б.).

Или :

Николица пеца,
Уловио зеца,
Мајка му се хвали:
Мој Никола мали! (М. Б.).

Или :

Ој малешни Никола,
Свежи ћену за кола,
Па га удри вилама,
Да ти бљује шљивама (М. К.).

Петра :

Петар, Петар петрушан
Меће д...е на нишан,
Те га гађа капетан (М. Б.).

Или :

Шетар, Петар лидершар
Гони гуске на пазар,
Двије гуске и гусана,
Жалосна му нана! (М. К.).

Или :

Ето, Петре, пушке,
Бежи, Петре, с крушке,
Сломиће се грана,
Ружће те нана (Ив. З.).

Или :

Шетар Петар кокошар
Гони коке на пазар,
Кока пррррр! Петар крррр! М. К.).

Или :

Атеш, Периша,
Узјахао на миша,
Миш стаде,
Периша паде... (Ив. З.).

Радојицу :

Радојица мали,
Цицвара ти с' вари,
У дубокој тави,
На лесковој грани (М. К.).

Или :

Раде турске коње краде,
И лијепе волове,
Да купује долове (М. К.).

Или :

Брате, Раде,
Шта ти деца раде? —
Добро раде —
Мала кола граде (М. К.).

Или :

Ој, Радане, Радане,
Узјашидер на јаре,
Па полети низ баре :
Види, јесу л' све вране? —
Није вране кусаче,
Изеле је репаче (М. К.).

Сшојана :

Стојане, бојане,
Бајала ти мајка,
На дан на Велигдан (Кр. Д.)

Бака :

Ђаче, капа ти скаче
Од липе до липе,
Не видео молитве! (М. К.).

Бабу :

Киша иде, ромиња,
Старац бабу гомила.
Кад се баби дотужа,
Сама ноге опружа (Б.).

Или :

Киша иде, ромиња,
Старац бабу гомила,
Немој, старче, за Бога,
Набраћу ти јагода.

Девера :

Ој, девере, бисере,
Поведи снаху нек ти с...е,
И понеси ложицу,
Те изгреби г...цу.

Онога који је мали :

Мали, гали, изели те мрави;
Ако си виши, изели те миши (Мехм. К.).

Онога који утече из игре :

Из игрина конца
Батак му од морца! (Мехм. К.).

Онога који је гладан :

Гладни муху по трбуху
Да ти муха питу куха,

Да ти питу маца једе,
 Па за пећи да ти преде (Ив. З.).
 Такве су и ове:

Мали Мио мливо рио,
 Руч'о крува и пет мува (Ив. З.).

—
 Штипавица штипава
 Уштинула Јанка,
 У по бела данка.
 Јанко се тргне,
 Мама га вргне
 У бешу (Ив. З.).

Хоџиница хуче, изгубила кључе,
 Хоџиница клапуће, изгубила папуче,
 Хоџиница плаче, изгубила гаће.
 Наш'о јој их Ђуро, у казан их стур'о,
 А хоџа је кара, јер не има пара (Мехм. К.).

—
 У нашега солдата
 Десна нога од злата,
 Леву свез'о до врата,
 Не дреши је до мрака (Ив. З.).

—
 Циганине ганине,
 Ко ти пере хаљине? —
 Циганка ганка
 Курва ти мајка; или:
 У пасу је танка,
 А широких плећа,
 Глава јој к'о врећа (Ив. З.).

Или:

Циганине репати,
 Сутра ћеш ми крепати,
 Тешко оној лопати,
 Која ће те копати;
 Тешко оној руци,
 Која ће те вући!

Или:

Цигани се легу
 На зеленом брегу,
 Све Циганке мале

Погубиле главе,
 Све Циганке велике
 Погубиле језике.
 Циганине, ганине,
 Ко ти пере хаљине?
 Једна жена вештица —
 Помрла јој дечица (Ив. Кл.).

—
 Узимало давало,
 С кучком спавало,
 Кучка га пос..ла!

Или :

Узимало давало,
 С кокошкама спавало,
 Кокошке га литале!

Или :

Узимало давало,
 С кокама спавало :
 Коке га ср..е,
 Пацови га кљуцали (Мехм. К.).

—
 Свекрва се милој снаси својој радује :
 Благо мени, ево снахе, ево одмене!
 Снаха тихо проговара испод мараме :
 Тако врат ја не сломила с ове коњине,
 Редом ћемо у планину сваке године :

—
 Брибирани¹⁾ бирани,
 Прибирани греду,
 Црну вуну предуду,
 Натакачу тачу,
 На гранчицу скачу (М. К.).

—
 Арапе, сплетене чарапе,
 Кад се вратим, да ти платим,
 Кад се врнем, да те земљом згрнем (Ив. З.).

Дете, кокошке ти прете,
 Да те туре у петлове гаће.

¹⁾ Приморци.

У причи дирају:

Бабу на удају. Хтела баба да се уда, па све о удаји. Најпосле јој рекли: ако ухвати десет птица, удаће је. Баба изиђе весела у башту па на једном дрвету види једну птицу, а на другом другу. Она се ухватила за стабло и викне радосно.

— *Једну видим, другу шерам; још ми осам, гошова сам!...*
(Ст. Д.)

Онога, који хоће што не може бити. Хвалио се Циганин, како ће да се ожени царевом ћерком, а људи му нису, веровали, да то може бити. А он рекао радосно:

— *Бог и душа, пола је гошово! Ја хоћу, и мој ошац, и моја мајка; још она и њен ошац и њена мајка, па гошов посао!...*

Удовца. Имао свекар три снахе па обудовио. Оне га гледале редом колико су год могле. Али старцу то није било доста, него хоће да се жени. Сад је хтео да докаже, како га оне не гледају, те с тога мора да се жени. Зато измисли, да му је нестало 300 дуката и обеди их, да су му оне украле.

— Нисам, вели прва, ни ушла к њему, ево има пуних осам дана!

— Нисам, вели друга, ни ушла к њему има више од две недеље!

— Нисам, вели трећа, ни ушла к њему, има месец дана!

— *Е, што сам и хтео!* рече старац. Ево вама паре, а ја ћу да тражим, ко ће да ме гледа.... (Ђ. М).

Страшљивца. Оженио се човек па изгубио прстен на пољу а не сме да изиђе ноћу да га тражи сам, него позвао и жену. Кад је изишао и видео месец на небу, он рекао: „Е, месече, доста ли сам се с тобом нахајдуковао!“ А жена му се подсмехне: „Их, чудна вука!“ „Шта! Вук!“ викне он поплашено, држећи да је жена негде видела вука, па стругне као без главе. У том трку нагази на мотику; дршка га лупи по леђима, а он викне:

— *Јао жено, не дај, изеде ме вук!* (Ст. Ћ).

Пијанога. Кад виде пијанога, веле: Закучила га шљивина гранчица. Разбио главу о винову лозу. Ударио га Винко Лозовић. Ударила га чутура у главу.

Ко не може да се оправда. Пошета миш по раву, па обори сунђер, те ми разби главу — рекла сарајевска госпа, кад је муж затекао да спава. И тако даље.

41. Упути и поуке

Сем ових *прекора* или задиркивања више у шали, у народа нашега има једна маса озбиљних *поука* или *савешта*, које се изричу кратко, у облику пословица, а највише у згодној прилици, и које дају упут: како да се живи и поступа у животу. Једне непосредно изричу поуку у облику неке заповести или наредбе: рано рани, ради и штеди, удели невољноме, поштуј старије итд. А друге само искажу мудрост као искуством утврђену истину па остављају свакоме да он сâм одатле *изведе* поуку за себе: ко много хоће, мало постигне; ко рано рани, две среће граби; у радише свега више (него у лена), а у штедише још и више итд. Оне ћемо прве назвати *непосредне*, а ове друге *посредне* поуке.

а) Непосредне

Ако гора неће к теби, а ти к њој.

Ако неће зло од тебе, бежи ти од њега.

Ако зла суседа не можеш одселит', а ти се одсели.

Ако и зло чиниш, добро говори.

Ако и узмогбудеш што хоћеш, немој чинит' што хоћеш.

Ако кога светујеш, немој га срамотити.

Ако мислиш ћерку добити, клањај се мајци.

Ако нађеш, да узмеш.

Ако не начиниш, не иштети.

Ако ниси дужан, буди јемац.

Ако уловиш, не хвали се, да не изгубиш носећи.

Ако је ко луд, не буди му друг.

Ако је танко, а ти предвостручи.

Ако хоћеш да будеш зло послушан, плати унапред.

Ако хоћеш бит' добро послужен, послужи се сâм. (Своја је послуш најбржа, најбоља и најјевтинија).

Ако хоћеш да се о теби говори добро, ни о ком не говори зло.

Ако хоћеш да те шују, шуј и ти другога.

Ако хоћеш људем угодити, рец' што могу разумити.

Ако хоћеш слатко, подноси и горко.

Ако хоћеш бит' поштен, не карај се; ако ћеш бит' богат, не парај се (не парничи се).

Бедноме не пристај на јад.

Бој се Бога, чини право, па се не бој никога.

Бој се по тми мрака хлапавога и чувај се угљена покривенога.

Буди луд и манит, а има' ки динар, сцијењен ћеш свудар бит' и бићеш господар.

Буди прав, па си лав; буди крив, ниси жив.

Вредну не теци, а злочесту не остави.

Где те зову, одзивај се.

Где си љубљен, љуби.

Где сила господи, с разлогом не ходи.

Где су сви ћорави, ту и ти нашкиљи једно око.

Где ти кажу много, маликош носи.

Глуху не шапћи, слепу не намигуј.

Говори језиком, а не рукама.

Злу се уклони, добру се поклони.

Ја куј, ја не мрчи гаћа.

Кад зла срећа спи, ти је не буди.

Кад смо људи, будимо и уљудни.

Како који ветар дува, тако му се и обрћи. (Откуд ветар отуд, и јапунце).

Ко се Бога не боји и људи не стиди, бежи од њега.

Ко свашта за зло прима, нек у људе не иде.

Којој води не знаш газа, немој је ни газити.

Коју воду мораш пити, немој је мутити.

Куд год идеш, остављај за собом врата отворена.

Љуби како да имаш мрзит', а мрзи како да имаш љубит'.

Љуби ко те љуби.

Мажи кола да не шкрипе.

Мало је што се може, ма чин' веће нег' се може.

Маниту или се уклони или се поклони.

Младиће наводи на прави пут а старце на покајање.

Мéти ти пред својим прагом.

Милуј врану док не стечеш сокола.

Надај се ненадној, да те не нађе.

Нада' се ненадње, нек те не нађе ненадња.

Научи плачући, да се смејеш стечући.

На чијим се колима возиш онога и коње хвали.

Не бацај се на воћку, с које само воће пада.

Не бој се змије докле се у круг не завије.

Не бој се смрти него зла живота.

Не буди пса који спи.

Не буди свакој тици кобац.
 Не буди у свакој чорби мирођија.
 Не веруј сну колико и псу.
 Не газе мутне воде.
 Не гледај што поп твори, већ слушај што збори.
 Не дај злу на срце.
 Не дирај у г...о, да не засмрди.
 Не затежи, да не пукне.
 Не зови зла, јер и само доходи.
 Не иди старијем уз нос.
 Не казуј све што знаш; не чини све што можеш; не веруј све што чујеш.

Немој свакој тици кобац бити.
 Немој се луду спротивит'.
 Не надима' се, да не пукнеш.
 Не одзивај се, кад те не зову.
 Не пливај уз воду.
 Не пљуј више себе, да т' на лице не падне.
 Не п...и ни уз глуха, јер има нос ако и нема уши.

„Не пи вина, не пуши дувана,
 Не пи воде са сваког бунара,
 Не ашикуј, не вежи севдаха,
 Од севдаха горег јада нема,
 А од вина није кућа мирна,
 Од ракије кућа поскакује,
 Од дувана кућа попљувана“ (Јос. М.).

Непријатеља који бежи, не терај.
 Не размећи твога блага рукама, да га ипак не иштеш ногама.

Не рец' нико да не може учинит'; толико учини човек колико хоће учинит'.

Не реци што ти је драго за не чут' што ти није драго.
 Не ругај се ником, да те ругло не стигне.
 Не ругај се ономе кога ваља жалити.
 Не стави огањ поред сламе.
 Не стављај прс' међу шкрипи.
 Не стани сироти на скут, нећеш себи на срећу.
 Не тражи погаче мимо хлеб.
 Не улагај речи, где ти проћ' не може.
 Не хвали се, јер суседе имаш.
 Не чини оно, за шта се можеш кајати.

Не чини се Богу брат.
 Не чини што нећеш да ти се рече.
 Ни Богу ни људима не ваља не угодит'.
 Ни вредну теци, ни лену остави.
 Ни горе посеци, ни без дрва дома дођи.
 Ни свашто ни свуда (не говори).
 Ни се у добру понеси, ни у злу поништи.
 Ни туђега узми, ни својега пусти.
 Огњу, диму и води уклони се и угоди.
 Ори управ па се не бој никог.
 Памети не продај ни у зајам иком дај.
 Подај псету кост, да не лаје на тебе.
 Подумно старијем наспомени, а нукат' га немој никад.
 Поклони се (покори се) маниту као и свету.
 Поштуј старије, и тебе ће млађи.
 Прве се руке нигда не одреци.
 Пре но што другог укориш, измери сам себе.
 Прими света и од детета.
 Притисни срећу кад дође, за не терат' је кад прође.
 Са злим се немој дружити.
 Свашто кушај, најбоље бирај.
 Свачију слушај а своју сматрај.
 Скочи па онда реци хоп.
 Спреми лети за зиму а зими за лето.
 Срамоти човека где те чује, а хвали га где не чује.
 Старог вина и старог пријатеља држи се.
 У гори горски, у пољу пољски, а с људима људски.
 Узори дубоко, загради високо, насеј често, па седи те
 у миру једи.
 У јато, голубе, да те кобац не однесе,
 У какво коло дођеш, онако и играј.
 У обећање не уздај се, а од прећења не бој се.
 Уста затвори, а очи отвори.
 Храни коња као брата, а држи га као крвника.
 Што видиш, не видео; што чујеш, не чуо.
 Што год радиш, мисли на последице.
 Што данас учинити можеш, не остављај за сутра.
 Што нећеш рећ' пред њим, немој ни за њим.
 Што се не може направит', немој штетит'.

Што ниси рад да теби други чине, не чини ни ти ни-
коме; а што желиш да теби други људи чине, чини и ти
сваком.

Што сам можеш, не чекај од другога.

Што хоћеш да си, свиђ' се што си; јер бит' не мож'
него ко си.

Што у другом караш, ти не чини.

Што ће бити јесенас, нека буде вечерас.

Чини добро, не кај се; чини зло, надај се.

Чини добро па га и у воду баци.

Чувај се док не повичу на тебе: курјак!

Чувај се онога, кога је Бог наказио.

Чувај се хрома као грома.

Чувај се човека који има женски глас и жене која има
мушки глас (и „гољата човека и руњаве жене“).

Чувај се стара Турчина и млада Србина. (Јер у Кара-
ђорђево време доказивало се, да су сви турски јунаци били
старци а српски младићи, вели Вук).

Чувај снагу за старост а летину за зимницу.

б) Посредне

Ако Бог на једну страну затвори прозор, на другу отвори
врата.

А и Б ко не уме, старијем се опрет' не сме.

Ако будеш свуда, нећеш бит' нигде.

Ако ја зло учиних, ја и сузе пролих.

Ако је верније око; али је службеније ухо.

Ако је језик сагрешио, није срце.

Ако је ко јачи, Бог је свачији.

Ако је колац, нек је оштар.

Ако је кратак дан дуга је година.

Ако је позно, само нек је скозно.

Ако ли можеш узети живот, не можеш душу.

Ако можеш што хоћеш, зашто ћеш што не можеш?

Ако не можеш бити лепа како хоћеш, можеш бити добра
и ваљана баш колико хоћеш.

Ако неће мољен, он ће гоњен.

Ако сам и спета, нисам узета.

Ако сам убог, нисам небог.

Ако узиштеш, наћи ћеш.

Ако хоћеш свуда, нећеш бит' нигде.

- Бадава чешеш коња, ако га не зобиш.
 Баби се снило, што јој је мило.
 Бежи куд хоћеш, од себе не побеже.
 Без луде браће нема куће.
 Без слободе као риба без воде.
 Безочни свет уживају.
 Бело је јаје, а од црне је кокоши.
 Бисер не ваља бацати пред свиње.
 Биће указан од свакога, ко свакога прстом укаже.
 Благо дне и птице се у гори веселе.
 Блажен ко своје грехе пази а у туђе не улази.
 Болну се говори: хоћеш? а здраву: на!
 Бог те дужи, да сироти пружиш.
 Бог те сачувај бесна пса и страшљива човека.
 Богат како хоће, а убог како може.
 Богат је ко је задовољан.
 Богат је ко није дужан, а млад је ко је здрав.
 Богат је ко у другог не иште.
 Боља је штета договорна него корист самовољна.
 Боље бит' прљав споља него изнутра.
 Боље бит' рањен него убијен.
 Боље да реку: камо га? него: шта ћемо с њим!
 Боље данас јаја него до године кокош.
 Боље да ти завиде него да те жале.
 Боље и бобова слама него празне јасле.
 Боље икад него никад.
 Боље икако него никако.
 Боље и једно али ваљано (дете).
 Боље и у сумраку него у мраку.
 Боље је бити луду него худу.
 Боље и двапут питат' него једанпут сврнут'.
 Боље и на рђавом коњу јашити него пешке ићи.
 Боље је игде и икако него нигде и никако.
 Боље је имати врапца у руци него сокола у шуми.
 Боље је кучине куповат' нег' злато продават'.
 Боље је мало а добро него много а злочесто.
 Боље је оца женит' него матер удават'.
 Боље је спавати него дремати.
 Боље је умрет' без деце него по смрти оставит' зле синове.
 Боље је часно умрет' него срамно живети.

Боље камење у море мећати него залудне речи говорити.
 Боље осла гонит' но сâм бремене носит'.
 Боље плаха кротити него кротка плашити.
 Боље се једном застидети него сто пут заплакати.
 Боље поклизнути ногом него језиком.
 Боље сиротом се звати нег' зла оца имати.
 Боље ситу копат' него лачну плакат'.
 Боље ти је да те тера Турчин сабљом него Шваба пером.

(У Хрватској).

Бољи је осао гоњен него мољен.
 Бољи сврачак у руци него соко у планини.
 Бољи укор мудрога него хвала лудога.
 Будала ил' се смеје ил' по глави чеше.
 Ваља примит' зло као и добро.
 Ван пута ко иде, сиђе пре нег' узиђе.
 Варавац варавца вара.
 Ватра се сламом (или угљем) не гаси.
 Велика господа и пси врата не затварају.
 Велика дрвета дуго расту, али за час падну.
 Велике реке прождиру мале.
 Више је људи помрло од јела и од пића него од глади
 и од жеђи.
 Више очију (или људи) више види.
 Време је најбољи учитељ.
 Гвожђе се кује док је вруће.
 Где дође невеста, ту заови нема места.
 Где је деце ту је и плача.
 Где је мала ту је и штете.
 Где је веле (много) наукијера, брзо се брод разбије.
 Где је много смеја, ту је мало памети.
 Где је разума, лако ће доћ' до споразума.
 Где нема мачке, мишеви господаре.
 Где није паса, ту вуци урличу.
 Где очи гађају, ту и памет.
 Где се лива ту се и прелива.
 Где се много масе уста, скоро ће кућа остат' пуста.
 Где коњи играју, ту магарци падају.
 Господскоме смеју и ведру небу не треба веровати, (јер
 се обоје за час промени).
 Грђа је рана од језика него од мача.
 Греси младости свете се старости.

Далеко од очију, далеко и од срца.
 Данас јесмо, сутра нисмо.
 Данас човек, сутра црна земља.
 Да нема сирота, не би сунце сјало.
 Дарни Циганку, да те наружи.
 Два без душе, трећи без главе.
 Дворит' старијега дуговање је, дворит' такменога (равнога) доброта је, дворит' млађега потиштеност је.
 Дебело лепо, а богато мудро.
 Деца, будале и пијани правду говоре.
 Деца се чуде свачем, људи ничем.
 Добро је све знати, али није добро све чинити.
 Добро се на далеко чује, а зло још даље.
 Добру коњу оструга (мамуза) не треба.
 Док се једном не смркне, другом се не сване.
 Док се човек сâм не осрамоти, нико га не може осрамотити.
 Док се човек чува, и Бог га чува.
 Док смо нек смо, кад умремо нек се спомињемо.
 Док се не намучи, дотле се не научи.
 Домаћи разлог на трговиште не излази.
 Жалосно срце песме не пева.
 Жалосна и невољна лако је уцвелити.
 Жени, деци и псу туђу добро чини а залуду.
 Живећи се учи, а учећи се мре.
 Заклела се земља рају, да се сваке тајне знају.
 За злато рђа не пријања.
 Задужбина је боља ономе ко је дава, него ономе ко је прима.
 Залуду је зачина, када није начина.
 Залуду је имат' а не уживат'.
 Залуду је лук, који не стреља.
 Зарекла се свиња да не изе г...о, па деветом одгри-
 зла врх.
 За лета зло је, што је за зиме добро.
 За љубав од краве и теле се лиже.
 За тако месо таки нож.
 Здрав болесном не верује.
 Здрав немоћну не разуме.
 Зло је ко не зна а учити се не да.
 Зло рађење, готово суђење.
 Зло се на зло научити.

- Зло с добрим суседује.
 Знање рађа бојазан.
 И бела овца црно јагње ојагњи.
 Игра мечка пред чичином кућом, доћи ће и пред нашу.
 Иза гладне године дође сита.
 Избирач нађе утирач.
 Из једног дрвета икона и лопата.
 Из праве деце излазе људи.
 Из сваког пања не може се светац истесати.
 Из трња ружа се јавља.
 Или хрт или пас, све кучак те кучак.
 Имање у два села, крух у двоје бисаге.
 И међу светима буду речи.
 И на трну цвет.
 И паметну жену ваља послушати.
 И у врту никне што вртар не сеје.
 И црн облак вазда не дажди.
 Јакој мишици свак стреле додава.
 Јаче боли што домаћа мачка очепрља (огребе), нег' што
 туђ пас угризе.
 Јевтино је најскупље.
 Јевтин еспап кесу празни.
 Јевтино месо, чорба за вратима.
 Један човек све не види.
 Један човек све не зна.
 Једна капа није за све главе.
 Једно се пристоји голој а друго се дој глави.
 Језа палила, г...а, платила.
 Кад Бог даје срећу, не пита чији си син.
 Кад велика звона брује, мала се не чују.
 Кад девојке нема, и баба је добра.
 Кад дуб паде, свак му дрва краде.
 Кад год вода на врелу слатка и бистра, подаље слана
 и мутна.
 Кад непријатељ плећа обраћа, учини му мост од злата.
 Кад паде слеме на главу, дође памет у главу.
 Кад слепац слепца води, оба у јаму упадну.
 Кад старији говори, млађи ваља да ћути.
 Како ко сеје, онако и жње; како зајми, онако му се
 и враћа.
 Камо младост, тамо и ум.

Касно би вук јео меса, док би га се ко сетио.

Кључем дрва цепат' а секиром врата отварат'.

Ко ветар сеје, буру жње.

Ко високо диже нос, тај ће скоро ићи бос.

Ко глође гвожђе, сломиће зубе.

Кога је молити, не ваља га срдити.

Ко другог не штује, неће ни њега.

Ко другом јаму копа, сâм у њу пада.

Ко дуго мисли, мало чини.

Ко за чорбом вино пије, од онога савета не ваља искати.

Која посала веће чини, вретена не начини.

Која тица тицу једе, та јата не води.

Које псето хоће да убију, повичу : бесно је!

Ко је само себи добар, није добар.

Који сваком у здравље пије, своје попије.

Којом мером мериш, том ће се и теби.

Ко купује што му не треба, продаваће и оно што му треба.

Ко крај потока греде, лако у поток упадне.

Ко криво гледа, криво и мисли.

Ко људи не слуша није ни он човек.

Ко мало има, мало и мисли.

Ко мало уме, све брзо изрече.

Ко много посла има, ни једнога не учиња.

Ко много почне, ништа не дочне.

Ко много даје, брзо ће просити.

Кома није световати, није му ни помоћи.

Ко на веру даје, губи пријатеља и имање.

Ко нада се пљује, у образ му пада.

Ко на танко преде лако му се кида.

Ко на ушима седи нити чује ни види.

Ко не зна није му се ни ругати.

Ко нема мере нема ни вере.

Ко не напредује назадјује.

Ко неће трудит' није се имао ни родит'.

Ко неће кад може неће моћ' кад хоће.

Ко неће мачку он ће мишеве.

Ко не уме јахати нек не јаше на коња.

Ко не чува своје неће ни туђе.)

Ко носи не проси.

Конац дело краси.

- Коњ се без узде не јаше.
 Коњу и пушки не ваља веровати.
 Ко о злу (мисли и ради) онај и по злу (иде).
 Ко о чем мисли о оном и сања,
 Ко правим путем иде брже кући дође.
 Ко прислушкује своју срамоту чује.
 Ко ради о злу не мисли.
 Ко рано рани две среће граби.
 Ко слатко крух (хлеб) ије друго му од потребе није.
 Ко скрит не ради украсти не мисли.
 Ко споведа срамоте своје он ће и туђе.
 Ко с врагом пође враг га и однесе.
 Ко с врагом тикве сади о главу му се лупају.
 Ко се жене боји нека децу доји.
 Ко се мимо јорган пружа озепшће му ноге.
 Ко себе господи краљеве надходи.
 Ко се овцом учини и курјаци ће га изести.
 Ко се туђем злу радује нек се добру не нада.
 Ко се тужи он се ружи.
 Ко се чува и Бог га чува.
 Ко те једанпут ћуши, тај ће те други пут и коцем ударити.
 Ко тврдо веже лакше одреши.
 Ко тражи нађе.
 Ко тугу крије лека не налази.
 Ко туђ посао гледа свој заборавља.
 Ко увек започиње никад не свршава.
 Ко уз ветар пљује попљуваће се.
 Ко у злочестој планини сече дрва али изгуби кола, али изгуби вола.
 Ко у огањ пуха у очи му искре скачу.
 Ко што умије срамота му није.
 Ко што тражи то и нађе.
 Ко чини што хоће мора трпети што неће.
 Ко чичак сеје драчу жње.
 Ко хоће бит' свуда неће бит' нигде.
 Ко хоће да га други поштују ваља најпре сам да се поштује.
 Ко хоће криву улицу исправит' требају му много кућа оборит'.
 Ко хоће часно не може ласно.
 Крмак прасцу брат а свињи отац.

- Крмило броду, узда коњу, наук народу.
 Крпеж је сиротињска мајка.
 Кућа тмаста и црна — свећа ужежена.
 Лавица једно окоти, али лавића.
 Лако је жабу натерати у воду.
 Ласно здравом болеснога световати.
 Ласно је кавгу приметити, али је тешко кавзи цевап дати.
 Ласно је ситиу запевати а жалосну заплакати.
 Ласно ти је световати мудра, а још лакше преварити луда.
 Ласно се верује за чим се жуди.
 Лепа ћуд нити се може купити ни продати.
 Луди бој бију а мудри вино пију.
 Луд на челу роге носи, а мудар у недрима.
 Малено је зрно бисерово, али га госпође о врату носе.
 Мало ваља добиват' а не чуват'.
 Мало дете, мала жалост; велико дете, велика жалост.
 Мала деца, мала брига; велика деца, велика брига.
 Мало имања, мало и мисли.
 Мало језиком палат' а добро се владат'.
 Мало је курварскога пира.
 Међу децом кнеза није.
 Међу женама зло убог, горе богат.
 Међу пријатељима све су ствари опћене.
 Међу слепцима и ћорав је краљ.
 Мени је тешко за онога, који не зна пливати; а који
 зна, лако ми је за њега (вели ђаво).
 Мисли су последње вазда боље.
 Милостив лекар усмрди рану.
 Милост у невреме, велика је немилост.
 Милуј мачку да ти скочи на образ.
 Младе жене браћу деле.
 Младост плахост, старост жалост.
 Много зрна гомилу начинѐ.
 Море се позрет' може, а човечије срце не може.
 Мртви живима очи отварају.
 Мудра рука не чини све што реку уста.
 Мудри једу гозбу, коју луди чине.
 Мутан поток реку не помага а смути је.
 Мучећега детета ни своја мајка не разуме.
 Мучећега ни Бог не чује.
 Мучно је стару лисицу ухватит' у ступицу.

Навика једна мука, а одвика две.

Најлепше је, да свак у своје свирале свира.

Навика најбоља наука.

Најбољу крушку медвед поједе.

Најгоре је сâм себе лагати.

Над силом сила је правда.

Најпре што је нужно, онда што је потребно (корисно),
а најзад што је угодно.

Најпосле сам човек своју срамоту упозна.

На кога мнози, на тога и убози.

На мрзану кућа остаје.

Насмејала се коза овци... (кад је скочивши преко кладе
дигла реп и показала стражњицу).

На соколу је мало меса.

Настојање без ума за штагод је, ум без настојања ни
за шта је.

Не би једном добро, док другом не буде зло.

Не би крив ко виде него ко приповиде.

Не боји се никога ко није ником крив.

Не боји се лисица вечерњега хвалиоца него јутарњега
раниоца.

Не бојим се смрти, него зла живота.

Не ваља бити сваком лонцу заклопац.

Не ваља за страх од тица проса не сејат'.

Не ваља летети докле крила не порасту.

Не ваља се молити горему од себе.

Не ваља ни за се ни за другога.

Не ваља пљувати па лизати.

Не ваља свашта к срцу примати.

Невоља је најбољи учитељ (мајстор).

Невоља је мужу женски плакати.

Невоља свачему човека научи.

Не гледа Бог на каљаве ноге већ на чисто срце.

Не дао ти се Бог себру молити.

Незналица и страшљивица много пита.

Незнање рађа уздање.

Не знаш, мајко, како је тешко дете родити.

Не зна што је добро ко у злу није био.

Не има веле (много), кому штогод не достаје.

Не има ништа, кому није ништа доста.

Нек зову и лонцем, само нек не разбију.

Не крије се поштење никоме.

Не лаје куца села ради него себе ради.

Нема жита без кукоља нити рода без укора

Нема јела без дела.

Нема правде без деце нити лаже без седе браде.

Не може бит' једно добро без другога зла.

Не може се и веле (много) и добро.

Не може се и Богу и људима угодит'.

Не може суд који тече понет' воде далече.

Не мреш ти од пушке.

Непамет убија се у памет.

Не плаче слеп што није леп, него што не види бели свет.

Несрећа умудрава.

Не срчи вруће јухе, да се не опрљиш.

Неста блага, неста пријатеља.

Не требају свакој речи одговор.

Не умет' ништа сладак је живот.

Неће Алија, неће Балија, еле одоше свиње у џамију.

Неће гром у коприве.

Неће магарац запливати, док му се воде у уши не залије.

Неће с њим ни у рај.

Нешто споведат' а нешто и тајат'.

Ни глади од суше ни берићета од многе кише.

Нигда се не стоји добро, да се не може боље; ни зло, да не може бити горе.

Ни ђаво није толико црн као што људи говоре.

Није благо коњи и волови, нит' је благо срма нити злато, већ је благо што је срцу драго.

Није богат ко много има него ко мало жуди.

Није грех у јелу него у злу делу.

Није дошло време да погинемо, него да видимо ко је какав.

Није за козу сено, за свињу диња, за магараца седло.

Није свака чарапа за сваку ногу, свака капа за сваку главу, свако Туре за везира.

Није звери, којој је мучније угодит' нег' човеку.

Ни крив ни дужан, вели сваки сужањ.

Није места без сведока; јер ако људи не виде, види Бог.

Није ни гавран онако црн како га кажу.

Није ни себи ни другима добар.

Није човек што се мни, него што га други сцене.

- Нико не може овога света у свачем срећан бити.
 Нико не види шта је коме у трбуху, него шта је на њему.
 Нико не може целом свету намесити колача.
 Нико није свему дорастао.
 Нико човеку горе не чини него он сам себи.
 Ни риба без воде, ни звер без горе.
 Није свако човек, ко гаће носи.
 Није свашто за свакога.
 Није сиромах ко мало има него ко много жели.
 Није сиромах онај, који никад ништа није имао, него онај, који је имао па изгубио.
 Није све злато што се сија.
 Није шала кад на једног сви навале.
 Нова метла лепо мете.
 Нови дан, нова навака.
 Нови касапи под реп кољу.
 Ново сито о клину виси.
 Њихова игра, пасја трка.
 Ода што се човек мало боји, од онога нек се добро чува.
 Од добра вина и сирће добро.
 Од деце људи бивају.
 Од живога штогод, од мртвога ништа.
 Од зла рода нек није порода.
 Од зле ћуди ништа горе није.
 Од знанога зеља глава не боли.
 Од стара оца деца сирочад.
 Окаљане хаљине код куће се перу.
 Онај ми је брат, којм ми је добру рад.
 Онџ се чини веле молит', кому није драго добру творит'.
 Оно ми је брат, који ми је добру рад.
 Онога не ваља карати, који се сам кара.
 Оно ствар вреди по што се може продати.
 О свачему говорисмо, а о мојој удаји ништа — рекла девојка.
 Орање је шетање: сеј, веј па у кош; али је мучно чувалдузе теглити — казао сељаку Циганин.
 Орао не хвата муве.
 Одкуд сам се надао да ме сунце огреје, отуда ме лед бије.
 Оцат, који није љут и домаћин који није зао, не ваља ништа.
 Паде Пива у Врбас и изгуби свој глас.

Паметан мисли што говори, а луд говори оно што мисли.
 Пас, који много лаје, мало уједа.
 Пати од злих (урокљивих) очију.
 Паук по цвећу бере јед, а чела скупља мед.
 Певала је тица на Глоговцу:
 „Тешко ти си свакоме трговцу,
 Који нема у своме тобоцу!“
 Перје тицу реси (краси).
 Питајући и далеко се може поћ’.
 Пијана и дете и Бог чува.
 Питаће старост, где је била младост.
 По гласу тица се познаје.
 По гласу тица а по шапама лав.
 Погледај му на рило па му реци Гаврило.
 По зло не ваља елчије слати.
 Позна деца готове сироте.
 Помози, Боже, како се може.
 Помња без воље залудни је труд.
 Понесено још није донесено.
 Поп, мачка и жена ваља кућу да чувају.
 Посеци по једном прсту, боли; посеци по другом, опет боли.
 Потреба (нужда) закон мења.
 По туђим леђима сто батина, други не опажа.
 Права мука никад не гине.
 Правдати се, плакати и удрит’ главом о зид ником се
 не брани.
 Правога, Боже! — разуме се: удри, кад грми, јер су
 сви грешни.
 Први труд, последња лас’.
 Пре муња севне, па се онда гром разлеже.
 Преко је прече, наоколо ближе.
 Пре ражањ приправљат’ него печеницу.
 Пробирач нађе утирач.
 Просут бисер пред прасца.
 Прстом га кажу.
 Пун је рај добрих дела, а пакао добрих воља.
 Пусту коку на столицу, она ће и на полицу.
 Разборство је узет’ што можеш, кад не можеш што
 хоћеш.
 Редом рђа по дружини хода.
 Речи потресу, а примери привлаче.

Ретко уме добро господарити ко нигде није служио.
 Руга седи украј пута, те се руга сваком а њој свако.

Сад јаја какоћу, а кокоши ћуте.

Сачувај ме, Боже, жене бркате, овце рогате и човека без браде.

Сачувај ме, Боже, од онога, у кога се уздам; јер од онога, у кога се не уздам, чуваћу се и сâм.

Свак иште бољу срећу.

Свак је себи најближи.

Свак је мудар по штети.

Свак лепо игра, коме добра срећа свира.

Свак на своју воденицу воду навраћа.

Свак суди по себи.

Свака глава своју ћуд.

Свака добит није корисна.

Свака сврака, која се онамо уср... а, и овамо ће се ус... ти.

Свака тица својим гласом пева.

Сваки да почисти пред својом кућом.

Сваки по себи суди и о другоме.

Свако дело на видело.

Свако зло за боље.

Сваком злу смрт је лек.

Сваком је своје бремене најтеже.

Сваком лепо па ће и теби сваки.

Свашто не ваља на крај истеривати.

Све време гради.

Свега ће бити (и претећи), а нас ће нестати.

Све се може кад се хоће с једном речи од три речи:
 ако Бог да.

Све што је, није све што може бити.

Све чини што зна, али ништа не зна што чини.

Сестра сестру удаје, а бачва бачву гради.

Сиромах је не ко мало има него ко веле (много) жуди.

Сита мачка лови, а гладна по кући краде.

Сито прасе корито изврне.

Сит трбух лачну не разуме.

С кога дрвета само воће пада, не ваља га трести.

С лудим се не ваља шалити.

С очима и законом се не ваља шалити.

Спас или пропаст једног народа зависи више пута о једном човеку.

Србин коси, Шваба носи; Србин бере, Шваба ждере.
 Старца ваља слушати, али за њим не ходити.
 Стари пас не лаје залуду.
 Стари људи по готову деца.
 Старости грдости, последња жалости.
 Старост је највећа немоћ.
 Сто људи, сто ћуди.
 Сунце сваког подједнако греје.
 Тежи атар од силе.
 Тешко вуку, за ким пси не лају, и јунаку за ким не
 говоре.
 Тешко грешну и омражену.
 Тешко злату на дебелу платну, и ђердану на каљаву врату.
 Тешко Марку у злу добра чекајући.
 Тешко овцама које вук чува.
 Тешко оном кога воде, а још горе кога носе.
 Тешко оном кога прстом казују.
 Тешко оном ко сваког слуша, а још теже оном ко никог
 не слуша.
 Тешко томе ко за туђом памећу пође.
 Тешко томе до смрти ко се са злим упрти.
 Тешко кући где луд заповеда.
 „Ти фрлај по мене со камење, а ја по тебе со леп, да
 видиме кој ће надвасаме“ (П. П.).
 Тица је створена за лет, а човек за рад.
 Тога је поље ко уме боље.
 Трескови се хватају највиших врхова.
 Туге поспеше старост.
 У богата на глас, а у убога на част.
 У вече се дан хвали.
 У вилах није вере.
 У гробљу их много од негледа лежи.
 У злу се позна какав је човек.
 Узми што дају, кад што жудиш не дају.
 У ковача најгора секира.
 У мало може бити доста, а у доста мало.
 У месту слепих и ћорави виде много.
 У млада за снагу, а у стара за савет.
 У невољи не ваља плакати него лек тражити.
 У попа би ваљало да су и прасад мудра, а у њега су
 и деца луда.

- У пустој земљи папрат расте.
 У свакој земљи све не расте.
 У сваком селу свој закон.
 У сита оца поп...ива (манита) деца.
 У туђој кући кнез, а у својој јеж.
 Хатарова кућа у потоку (под путем).
 Хранитељ је као и родитељ.
 Целомудрена младост балзам за старост.
 Црн пас, бео пас, све пси те пси.
 Чегга ко жељан, онога и гладан.
 Чегга није, ни имена нема.
 Чегга се паметан стиди, тим се луд поноси.
 Чине деца, што виде од оца.
 Чист рачун (есап), дуга љубав.
 Човек жели од свакога да је најбољи, а од сина да је гори.
 Човек је тврђи од камена, а мекши од јајета.
 Човек место часті а не место човека.
 Човек може сироти стати на скут, али на срећу не може.
 Човек се по беседи познаје (по ходу, у пићу, на власти
 на муци).
 Штета се не штети.
 Штета учи човека.
 Штетећи учи се.
 Што би ваљало да волови ричу, то кола шкрипе.
 Што један луд замрси (пита), сто мудрих не могу раз-
 мрсити (наодговарати).
 Што је добро, на оно и зло иде.
 Што је худо и одрпано, то је бесно и помамно.
 Што ко више има, више жели.
 Што ко више има то се више и устеже.
 Што ко чини, све себи.
 Што на срцу, то и на језику.
 Што око (не) види, срце (не) жели.
 Што омиле не омрзе, а што омрзе не омиле.
 Што сме поп, не сме ђак.
 Што трезан мисли, то пијан говори.
 Што човек не потроши оно има.

V Естетички развитак

1. Осећање лепоте у народа нашега уопште

Осећања лепоте су виша осећања, којих у примитивних народа има мало а у животиња још мање. Она се јављају

тек на вишем ступњу развитка и човековога и народнога. И што је који човек или народ на вишем ступњу развитка, то су и ова осећања у њега више развијена. На нижим ступњевима и ова су осећања нижа и слабија. Па како је и народ наш с пропашћу своје државе дуго живео у ропству примитивним животом, животом полуобразованог народа, то можемо унапред очекивати, да ће и ова осећања у њега бити слабо развијена.

С лепотом је у многоне као и с ваздухом. Народ га ужива сваки дан у изобиљу и зато га и не осећа, не види и не зна важност његову. Тако и лепоту он ужива сваки дан, али је не види и не зна значај њен. Народ сваки дан гледа: Сунце и излазак и залазак његов, гледа небо, месец и звезде ноћу, гледа дугу и муњу и слуша грмљавину, гледа високе планине и пространа поља, слуша сваки дан и жубор поточића и песму разних тица, гледа толико цвеће по ливадама и толико шаренило лептирова и разних буба. Али све то њега не дира и не одушевљава га онолико, колико би дирало једнога варошанина, који је жељан и светлости сунчеве, а још и више онога човека, у кога су јаче развијена осећања за лепоту. Оно што је лепо у природи сакривено је за необразованог па у многоне и за онога, који га ужива сваки дан. Ето отуда је и осећање лепоте уопште слабо развијено у масе народне.

Па опет, имамо више доказа, да овога осећања у народа нашега има прилично и да га је увек било. Оно се види у више прилика. Оно се види у оцени спољашњих облика, у *чистиоји* и у *реду*. Већ и саме речи: лепо, красно, убаво, казују, да има нешто што народ осећа и што тим именима казује. А има и у већој мери: прелепо, прекрасно, преубаво. То може бити дете, девојче, девојка и момче, млада и младожења; то може бити и какво парче од одела или оно од чега се оно гради, или боја његова; то може бити оружје, коњ и опрема његова; то може бити какав накит, цвет, цвећарник, грађевина итд. И свуда се туда цени више облик и боја у предмета. И већ оно у песми, да бира девојку „танка струка и висока раста“, као и оно: „бело лице“, очи „трњинице“, „обрвице морске пијавице“, „ситни зуби два низа бисера“, казује, да народ уме да цени облик. Ат. П. изреком вели: да „убаво“ зову лепо „ваљувасто“ (округласто) лице. Лепа је и „свака млада“. Народ чак вели: *И њањ је леј*

обучен. И на магаре мейни седло, биће лейше. Дакле, цени се спољашњост, лик или облик у предмету. Отуда и оно: *Храни се како можеш, а одевај се како ваља. Од усџа оџми џа на се мейни. Хаљина и образ џросвейли. Храна храбра а рухо госџодара (чини). Јер: Нико` не види шџа је коме у џрбуху него шџа је на њему.* Отуда и оно: *Погледај га у обућу џа га џусџи у кућу.* Дошао сиромашак, прича народ, у некога на славу, и домаћин га посадио у дну совре. Он се други пут обукао што је богатије могао и опет дошао, а домаћин га сад посадио у врх совре. Кад су почели да једу, овај стане умакати рукав у јело, да му гуњ једе. Запита га зачуђени домаћин: шта то ради! А он му одговари: „Ти частиш моје одело, а не мене. Јер кад сам пре долазио, у издртом оделу, ти си ме једва посадио у дну совре; а сад, кад сам се господски обукао, ти си ме посадио у врх совре...“ И ова прича народна казује, како се форма неки пут чак и сувише цени.

Народ осећа лепоту и у *чистоџи*. Никад прљаво дете не може бити лепо ни прљаво девојка красна и убава. Чистота претходи облику. А већа чистота полепшава облик. Чистота дакле није само за здравље добра, него она појачава и лепоту. Управо она јој је основа. Отуда оно: *џешко џердану на каљаву враџу!* Отуда и обичаји у народа: да се кућа чисти и уређује особито онда, кад гости дођу; да се сваки умива свако јутро и пере руке пре и после свакога јела; да се пресвлаче сви сваке недеље и да облаче ново рухо, кад иду на славе, саборе, вашаре и уопште међу људе; да се перу судови у вече итд.

И у *реду* има лепоте. Сваки је ред леп а неред ружан. За домаћицу нема горе покуде но кад јој је у кући „неред“, било у намештају ствари, било у времену, да се ничему не зна ни места ни време. Нереда може бити и у свакоме послу. Народ каже, „није у реду“ и да се рекне нешто неупутно, а камо ли да се учини: да се иде или седи пред старијим, да се почне јести пре старијега, да се говори много и свашта пред старијим итд. То се најбоље види у ономе народноме: „ваља се — не ваља се“.

2. Не ваља се

Не ваља се, да човек неумивен једе, јер ће рђа да бије и њега и целу кућу (П. Паз.).

Не ваља јести кутлачом, јер ће речи да се бркају у говору (Ср).

Не ваља бости хлеб иглом (или ножем), јер ће тај патити од пробади (Дим. П.).

Не ваља при јелу исцедити баш сваку кап, (него увек ваља мало да претекне), јер слути на сиротињу (Ср.).

Не ваља при јелу да хлеб стоји окренут у поље, јер се окреће срећа од куће (П. Паз.).

Не ваља двојица да пију заједно, у исто време, јер хоће заједно да умру (Ср.).

Не ваља дете да иште хлеба или што друго, кад већ има у руци, јер хоће да остане сироче (Ср.).

Не ваља совру поставити без хлеба (Ср.).

Не ваља газити со, хлеб, жито или трошице од хлеба — грехота је (Ср.).

Не ваља обувати најпре леву па после десну ногу (Ср.).

Не ваља хаљину остављати преврнуту, јер се може срећа преврнути (П. Паз.).

Не ваља мокрим рукама ложити ватру (П. Паз.).

Не ваља помињати ђавола, а кад се помене ваља га опсовати „под лево колено“ (Ср.).

Не ваља да се окрене глава западу кад се спава, јер слути на смрт (П. Паз.).

Не ваља ногом гурати огањ, јер се онда гура отац и мати (Дим. П.).

Не ваља пљувати на пећ, јер ће болети зуби (Дим. П.).

Не ваља љубити овцу, јер ће је удавити вук (Дим. П.), не ваља мокрити на пут... (П. Паз.).

И тако даље. И безброј је оваких обзира, у којима је главно ред, а војује се против онога што није у реду. (Види напред у мор. васп. одељак 8: *Ред, уредносї̄ и чисї̄ош̄а*).

3. О лепоти људској

И ако народ воли оно што је лепо, па и лепо чељаде, било оно мушко или женско, и при избору зета гледа да је „личан“ и „виђен“, а при избору снахе да је „лепа“ и „румена“, „убава“, опет он из практичних обзира лепоту не узноси много. Напротив, вели: *Боље слей̄а нег' одвише лей̄а. Јер: Лей̄е коло воде, а ружне кућу куће. Грубе кућу ш̄еку, а лей̄е расї̄ичу. Која се чесї̄о огледа, слабо кућу надгледа.*

Лей слей, не види куд ходи. Лей слей, груб руг: зло оно, хуђе ово. Лейа слейа, грда луда: једна хуђа од друге.

Народ тражи, да је спољашња лепота везана с извесним унутарњим душевним особинама, па онда да је потпуна. На првом месту тражи љупкост. *Лейоша, ако није мила, није изврсна (лейа). Није лейо што је лейо, него што је драго (или угодно). Одећа не чини човека човеком.* Има дакле и душевне *лейоше*, и она је главно. То је оно, што се воли.

4. Шта народ чини за развијање осећања лепоте у деце своје

Још из ране младости *деће се навикава на чистошћу*. Св. Б. вели: Кад се дође из цркве са „четрдеснице“, пази се, да се дете испогани на метлу, а не на земљу или на друго што. После се то чешће чини преко дан и дете се навикне, те после казује кад ће напоље, а не погани у пелене.

Дете се за тим навикава: да се не прља, да се не игра блатом, да се умива, да чува чисте хаљине, ако је женско да почисти кућу и улицу пред кућом, да мајци пере пелене за бебу; даље, да не излази прљаво и необучено пред госта, да пред гостима не плаче, да се чешља, да за совром седи пристојно, да љуби старијега у руку, да устане и отпоздрави путника, кад овај поред њега прође и назове му Бога, да се не свађа, не ружи, не бије, и да све што ради уради лепо. Д. М. вели: „Дете уче на све што је добро и лепо, чим почне зборити и ходати, и на томе настојавају непрестано и успеју тако, да је бокељска младеж у опште добра, побожна, учтива и родољубива, мислим ко у ретко коме делу раскомаданог Српства“. У једној се песми народној вели:

„Кад је мени мајка умирала,
Љуто ме је здраво заклињала:
Да не једем пређе старијега,
Да не пијем пређе старијега,
Да не радим преко старијега“ (Јос. М.).

Народ вели: *Ко ђева, зла не мисли*. А народ и *ђева* и *свира*. Пева у кући: на слави, на свадби, о крштењу и прошевини, о Божићу и Ускрсу, пева на жетви, на селима и прелима, пева код оваца и на путу, пева у шуми и у пољу и на сваком месту. Младост пева своје песме, младићске и девојачке, а зрелост и старост и њих и јуначке песме уз гусле.

Певали су сви, а који су имали бољи глас и боље памтили песме, певали су више. Тако су се полако одабирали бољи певачи и боље певачице, који су слушани с већом пажњом. И песма је била нашем народу општа и мила и у најмучније доба живота његова, и упитомљавала га је и садржином својом и формом, гласом самим. Особито су лирске, љубавне и шаљиве разнежавале срце народа, а јуначке су му поди-зале дух и уливале наду на ослобођење и бољу будућност. Певало се у свакој кући, особито задружној. Певао је и деда у кући и гуслар на сабору код цркава и по вашарима. И свуда се опевали српски јунаци у борби с непријатељима нашим, и садржина се песме истицала овде над форму. И може ли бити веће лепоте од оне искрености, којом Гружанка девојка, кад је жела жито, јечму говорила:

Ја те жела, а ја те не јела:
Свајшовски те коњи позобали!
 Или моји или брата мога:
Боље моји него браћа мога . . . .

Народне су песме све разумљиве. Народ прво гледа да *садржином* њином утиче па слушаоца па се тек онда стара о арији или гласу, којим ће да је изнесе. С тога су оне све и *поучне*.

Народ воли и *свирку*. Сем гусала он свира још у тамбуру, свиралу или фрулу и гајде. Ово су му главни инструменти и називи њихови, а има их много и других сличних, као: писак, дипле, мешнице итд¹. Занимљиво је, да свирају само мушкарци. Да ли зато, што женска скромност није допуштала да се женскиње истиче, или зато, што оно није имало кад од својих многих послова, тек је истина, да наше народно женскиње није свирало ни у какав инструменат. Али је оно више певало, слушало свирку и *играло у колу*. Кола управо није ни могло да буде без девојака. А ту су оне излазила са свим сјајем и лепотом својим. Ту су долазиле као на оглед и надметале се која ће лепше да се обуче и лепше да поигра. Свирачи су свирали и надметали се ко ће боље да свира, а коло или оро се вило око њих колико је где пољана до-

¹ У лепој и родољубивој песми „*Српско оро*“ од М. Веселиновића, које је компоновао г. Зар. Р. Поповић а ученици Светосавске Вечерње Школе примили за своју химну, поређане су не само све планине и све покрајине српске него и сви *инструменти*, у које народ наш у разним крајевима свира.

пуштала, а ђердани око врата готово сваке девојке на удају трештали су, да је тај звекет чинио другу врсту музике у ору.

Девојке су саме, преле, ткале, плеле и везле, те су своје дивно девојачко рухо све саме израђивале. И онда се у колу могло видети и каква је која била као радница. Свака, која је боље умела да ради, боље је била и обучена. Другарице су прилазиле њој и гледале лепи рад њен и после се трудиле да и саме тако ураде. „Овако сам видела на сабору у те и те“, говориле су оне. Девојке су и *цвеће* неговале те се њиме китиле, па и мушкарцима, особито момцима, давале. Тако је на свадбама особито на саборима све мирисало. Девојке и дарове своје ките, особито српским цвећем, босиљком. У сваком дару: чарапама, тканицама, кошуљи и пешкиру био је забоден струк зрела босиљка, тако, да је ковчег с даровима на далеко мирисао на босиљак.

На послетку народ тражи оно што је лепо и у *понашању* и у *говору*. Јер, шта ће значити оно, што се народу допадају речи Милице девојке: „Нисам вила, да збијам облаке већ девојка да *пřed себе гледам*“, ако не одабирање онога што је лепо у *понашању*, и оно:

Кад беседи као да бисер ниже,

Када пева к' о да свилу преде, — ако не осећање онога што је лепо у *говору*?

Има дакле и душевне лепоте, коју народ постиже и тиме, *што не срдџи*, своју децу, што с њима *искрено* поступа и што се с њима *шали* и *игра*, као с одраслима.

VI Религијски развитак

1. Религија у народа нашега уопште

И религијска осећања су виша осећања, којих истина има и у најпримитивнијих народа ма и у најгрубљем облику али их у животиња нема. С тога велики природњак Дарвин и вели, да ова осећања и чине битну разлику између човека и жрвотиња. Јер побожности и појма о Богу нема само у животиња.

И народ наш има своју религију. Она му је особита. Она се не слаже ни с оном црквеном ни с природном. Народ наш замишља Бога као старца на небу, у људском облику. Бог све може. Он све зна. Он све види и чује. Од њега се ништа сакрити не може. Он је окружен светитељима, који су некад „ишли по земљи“, те све знају како је на њој и служе.

му као посредници између њега и људи. Око њега су и већи послушници, анђели и арханђели, који су супротност сотони, ђаволима, антикристима и нечастивима, који заводе људе и одвраћају их од Бога. Бог разговара са свима, а они опет међу собом. У песми „Свечи благо деле“ (Вук II) светитељи Петар, Никола, Јован, Илија и Пантелија деле благо, а њима долази блажена Марија и рони сузе низ бијело лице. А Илија је пита, зашто плаче. Она им одговара да иде из земље Индије, да је тамо тешко безакоње:

„Не поштује млађи старијега,
 Не слушају деца родитеља,
 Родитељи пород погазили,
 Црн им образ био на дивану!
 Кум свог кума на судове тера,
 И доведе лажљиве сведоке,
 И без вере и без чисте душе,
 И оглоби кума венчаного,
 Венчаного или крштенога;
 А брат брата на мејдан зазива;
 Девер снаси о срамоти ради;
 А брат сестру сестром не дозива.“

Громовник јој онда каже, да „утре сузе од бијела лица“ и почека, док они благо поделе, па ће отићи „Богу на диване“, и молиће га: да им да кључе од небеса, да „затворе седмера небеса, да ударе печат на облаке“, те, „да не падне дажда из облака, плаха дажда нити роса тиха, нити ноћу сјајна месечина, да не падне за три године, да не роди вино ни шеница, ни за цркву часна летурђија.“ Она га послушала, утрла сузе; они поделили благо па отишли Богу на диване, и учинили све како су рекли. Услед тога:

Црна земља испуца од суше,
 У њу живи људи пропадоше,
 А Бог пусти тешку болезању,
 Болезању страшну срдобољу,
 Те помори и старо и младо,
 И растави и мило и драго.
 Што остало, то се покајало,
 Господина Бога веровало...

Сасвим дакле земаљски и људски. Још даље, Бог се и са сунцем разговара. У песми 416 „Девојка и сунце“ (Вук I)

девојка се противила Сунцу, да је лепша и од њега, и од брата његовога сјајнога месеца и од сестре му звезде преоднице.
„А Бог Сунцу тихо одговара:

Јарко сунце, *чедо моје драго!*
Буд' весело, не буди љутито,
Ласно ћемо с проклетом девојком:
Ти засијај, преплани јој лице,
А ја ћу јој уду срећу дати:
Уду срећу, све ситне девере,
Злу свекрву а свекра горега:
Сетиће се ком се противила!“

Сасвим дакле земаљски, људски, фамилијарно, па чак и осветнички. И Бог је човек, и свеци су људи, и они раде људски и човечански. Једина је разлика, што су они на небу, што су безгрешни и суде грешнима и праведнима на земљи. Зато ови и гледају, да их умилостиве. А то чине: молитвом, постом и добрим делима. Зато је у народа ово троје јако и сваки верује, да ће се овим трима средствима „раја достојати“.

2. Шта народ вели о Богу

Кад Бог хоће, из ведрa неба киша падне. С милим Богом све се може. Сјарија је Божја него царева. Сам Бог нема господара. Сам је Бог без греха. Сам је Бог на карару (савршен, увек једнак). Бог срећу дели. Човек налаже, а Бог располаже; човек вели, а Бог дели. Сан је лажа, а Бог је истина. Сваком се може лагати, а Богу не може. Свако је за се, а Бог за све. Усуде не суде, него је Бог судица. Од Бога свако добро почиње. Свему свему ни Бог није угоднио. Бог зна како ваља. Бог је сиор, али је досишжан. Бог не сјава. Бог ником дужан не осјаје. Кога Бог милује, онога и кара. Бог и правда заједно су. Кад Бог даје, не пита чији си син. Божјој руци нико не уште.

3. Како да се односимо према њему

Бог је с оним, који је с њим. Мирна памети Бога моли. Мирно срце Бога моли, а немирно сузе рони. Свади се са сио људи, а не омрази се једном Богу. За срам од људи, не изгуби сирах Божји. Боље руком него душом плашиши. Мимо Бога никуд. Бога не превари. Исјед Бога не може се никуд. Исјед Божје воље никуд ни камо. Залуду се човек чува.

ако га Бог не чува. Што Бог даје све је добро. Што је од Бога, слађе је од меда. Благо шоме, кога Бог воли. Благо шоме, коме Бог помаже. Ко је с Богом, и Бог је с њим. Бог не да једном човеку сва добра. Бог даје, да се грешник каје. Бој се Бога, чини право па се не бој никога. С милим Богом све се може. Не гледа Бог на углађено лице (или на каљаве ноге) већ на чистио срце. Бог срце гледа. Ко не зна за Бога не зна ни за душу. У невољи молишва помаже. Где човек не може, онде Бог помаже. Ко Богу служи има добра господара.

О молишви народ каже: *Добра су дела молишва најбоља. Залуд ћеш вероваши, ако нећеш деловаши. Бог сваком прашиа, ко се покаје. Крашка и срчана молишва к небу иде. У песми 19 (Вук II): „Како се крсно име служи“, цару Степану био Св. Аранђео на десном рамену и миловао га, докле је год дворео; а чим је сео, „а није ни славе напио“, он му одлетео. И једва су га умилостивили, те је цару грехе опростио.*

О цркви народ вели: *Ко силом у цркву иде, Богу се не моли. Ко се на силу у цркву гони, слабо се Богу моли. Црква је да се у њој Богу моли, а не да се у њој збори. Црква је за мољење а крчма за говорење. Где велика звона звоне, онде мало Бога моле.*

О вери народ вели: *Вера даје снагу и највећа дела изврши. Веру ко ломи, њега ће вера. У песми 650: „Вера у Србина“ (Вук I) „Везак везла сестра тефтедара“, па туда прошао Раде Неимаре, а она му рекла, да се хоће потурчити, „дала би му пола Сарајева и по блага брата тефтедара.“ А он јој одговара:*

*Ој Бога ми, сејо тефтедара,
Не бих ши се јунак пошурчио,
Да ми дадеш и све Сарајево,
И све благо брата тефтедара!*

Па зато опет народ вели: *Каша и Фаша по Богу су сесире. Питали, вели, у Босни девојку, којој се отац потурчио: Шта ти ради отац? а она одговорила: клања. А шта ти ради мајка? — Крсти се. А шта радиш ти? — Стојим међу њима па се каменим!..*

Али да се Богу угоди, највише се истичу **добра дела**. Без добрих дела Богу се не може угодити; а добра дела су Богу угодна и она отварају рајска врата, а рђава дела их затварају. У поменутој песми: „Свечи благо деле“ истичу се ова

недела: непослушност према старијима, немар према породици својој, непоштовање кумства, браства и сродства. У песми 3 „Ђакон Стеван и два анђела“ износи се, како је ђакон орао и сејао шеницу у Недељу пре сунца и пре летургије. Тада му дошла „два путника стара“ и питала га зашто то ради? А он им одговорио, да у двору храни „деветоро немо и друго девет слепо.“ Они отишли и ђаконовици. Она одговорила исто тако. Онда они поишту најмање чедо из колевке, да закољу, па да их попрскавају крвљу његовом и сви ће прогледати и проговорити. Она им то одобри, и они то учине, и ови сви прогледаше и проговорише. А кад су ови отишли она погледала у колевку, а чедо јој у њој седи и игра се јабуком од злата! Она рекла: „Оно нису два путника стара, већ су оно два Божја анђела.“ Дакле, не само да није грехота, него је Богу и угодно радити у свечане дане, кад је то за бедне и невољне. У песми 4. „Огњена Марија у паклу“ (Вук II) износи се, како је Свети Петар водио „Огњену Марију кроз рај у пакао“, па ту најпре наишли на три друга, од којих једном нога гораше, другом рука до рамена а трећем глава. Она запитала: „Што су, Петре, Богу сагрешили, те се муче мука жестокијех?“ А он јој одговорио:

Што овоме руса гори глава,
Овај није даровао куму;
Кума њему светога Јована,
А он њојзи паре ни динара;
Што овоме гори десна рука,
Њом је клао овце преходнице;
Што овоме трећем гори нога,
Њом је био и оца и мајку.

Одатле пошли даље па наишли на два старца, којима горе и браде и главе. Они су

Мирили мртве и рањене (судили)
И у кметство сиједали криво,
И проклето узимали мито...

Одатле су наишли на једну невестицу, „којој горе и ноге и руке, а пропа' јој језик кроз вилице, а висе јој змије о дојаках.“

Грешница је крчмарица била,
У вино је воду присипала,
И за воду паре узимала;

Имала је обречена мужа,
 Ходила је с њега на другога;
 Кад се млада венчавала шњиме,
 Бацила је на себе мађије,
 Да с њим нема од срца порода;
 А Бог јој је писа' седам синах —
 Ето јој их, секо, о дојаках!..

Онда дошли до мајке њене. Њојзи горе и ноге и руке, и гори јој коса наврх главе, а она је пита: „Кажи, мајко, шта си сагрешила, не бих ли ти душу избавила?“ А она јој одговара:

Када бејаш на бијес девојка,
 Једно јутро Ускрсење дође,
 Моја мајка до пред цркву пође,
 Мен' остави да јој спремам ручак;
 А кад мајка ода цркве дође,
 Затече ме у хаљине голу,
 Удари ме руком и прстеном,
 Ја шњом удри о дувар од куле!
 Тада ме је проклињала мајка:
 „Залуду се удавала, синко!“ —
 Удавах се три, четири пута,
 И ту ја бих у Бога злочеста:
 Не одржах мужа ниједнога.
 Кад се, синко, удадох четвртом,
 Ту ја нађох двоје пасторчади,
 Једно лудо од две годинце,
 Друго, синко, од пуне четири:
 Узеше ме деца Богом мајку.
 Кад ми деца из игре дођоше,
 Код мене се оба заплакаше,
 Плачући ми старији говораше:
 „Скрој ми, мајко, бијелу кошуљу!“ —
 Мерих му је о камену станцу.
 Млађи рече: „Дај ми хлеба, мајко!“ —
 Ја му дадох комат црне земље!

И још се баба хтела јадати, али јој Петар више није дао, него је дохватио и бацио међу ђаволе: „Чекај, враже; држи је, ђаволе!“... Толики је дакле то био грех, да јој ни ћерка ништа помоћи није могла. Исто се ово казује и у „Мајци

Светог Петра“, када јој је син казао: „Врат' се натраг, стара мајко — ниси раја достојала . . . .“

У песми 5: „Бог ником дужан не остаје“, браћа волела сестру, а јетрва Павловица завидела, па тражила биља од омразе, да омрази брата и сестрицу.“ А кад га није нашла, она му убола вранца на ливади, убила сивога сокола па нај-последне заклала и чедо у колевци и кржаве ноже метнула под јастук њен и обедила је, да је она то учинила. Он се наљутио и растргао је. Али

Где је од ње капља крви пала,
Онде расте смиље и босиље;
Где је она сама собом пала,
Онде се је црква саградила.

А Павловица се тешко разболела и боловала девет година: „кроз кости јој трава проницала, у трави се љуте гује легу, очи пију у траву се крију . . .“ Најпоследне она моли мужа, да је води оној цркви за опроштај. Он је одведе, ал' из цркве нешто проговара: „Не ид' амо, млада Павловице: црква тебе опростити неће!“ Онда га она моли, да и њу веже коњма за репове и да је растргне. Он учини и то. И, гле:

Где је од ње капља крви пала,
Онде расте трње и коприва;
Где је она сама собом пала,
Језеро се онде провалило,
По језеру вранац коњиц плива,
А за њиме злаћена колевка,
На колевци соко тица сива,
У колевци оно мушко чедо:
Под грлом му рука матерна,
А у руци теткени ножеви. — Грехота је дакле
преголема и омразити брата и сестру.

У песми 6: „Кумовање Грчића Манојла“, мајка молила кума, да јој промени дете: да Влахињи да њено женско, а њој да донесе њено мушко: „Дваш ћу ти га измерити златом.“ Манојло се превари и учини. Но Влахиња у путу познала и вратила се да тражи своје дете, а он одрекао. Кад се враћао кући, он у путу сретне јагње, закоље га и — поједе. А то било — његово дете! — Толико га Бог казнио за ово неверство . . .

У песми 17: „Цар Костадин и ђаче самоуче“ (Вук II) износи се, како се не могу опростити греси ономе, ко је био своје родитеље. У песми 207 (Вук I) „Љуба богатого Гавана“ бачена је у језеро с камењем о врату, да је ђаволи „возе по муци као шајку по мору“, што је слепо арогантно одбијала. У песми 204 и 205: „Неблагодарни синови“ (Вук I) износи се, како је мајка изродила девет пособаца, „изродила пак обудовила и мучила се сама те их очувала свих девет и иже-нила. А

Кад је стала деветог женити,
А он мајку у гору оправља:
„Иди, мајко, у гору зелену,
Ту ће мени сад сватови доћи,
Па ће с' на те свати сагадити,
Јер си већем стара крмељива!
Иди, мајко, у гору зелену,
Е да би те намерио зверје!“ —
Са штаком мајка у гору отиде,

Путем идућ' грозне сузе рони. Онда је сретну два млада путника, па је питали, куда је тако уранила? Она им испричала. Они јој рекли, да се врати кући и види својих девет сина. Она их послушала, дошла кући и нашла „девет сина девет каменова, девет снаха девет љутих гуја, пак се змије по камењу вију“ — Тако је тежак грех незахвалност према родитељу. И тако даље.

То су дакле недела, пред којима се рајска врата затварају а иде у пакао.

4. Како народ буди религијска осећања (побожност)

Све што народ почиње да ради, он отпочиње са „Боже помози!“ Све што хоће да постигне, он вели: „Ако Бог дѝ.“ Све што жели и тражи, вели: „Дај, Боже!“ а за све што не жели, вели: „Не дај, Боже!“ Кад хоће да руча или вечера, прекрсти се и вели: „Боже помози!“ а кад доврши вели: „Бог да поможе! Да Бог да више и боље, а да подржи и овако!“ Кад леже да спава и кад у јутру од спавања устаје, он се опет моли Богу за здравље и за опроштај грехова. Кад се помене како зло, беда или несрећа, вели се: „Сачувај, Боже!“ Кад се чуди чему, вели: „О, Боже!“ А кад помене што грешно, вели: „Боже ме прости!“ Кад се сретну, поздрав-

љају се: „Помози Бог! — Бог ти помогао!“ Кад тврди нешто вели: „Бога ми, јесте“, а кад куне, вели: „Убио те Бог!“.. И тако се Бог помиње свакога часа: да помогне, да дâ, да сачува, да опрости итд.

Али сем овога има и других прилика, у којима народ даје породу своје *појам* о ономе што је највише, што је невидљиво и недостижно и учи га да му се повинује и да га поштује и воли. „Први појам о Богу даје се детету тиме, што га уче још у почетку говора да се крсти, и то не другојачије него кад му даду да пије вина или ракије; воде га у цркву па га и овде терају да се крсти и да целива све редом иконе“ (Ил. М.). „Још малом детету пружају прст горе и говоре: „Горе је, сине, Бога!“ А кад мало одрасте, уче га да се прекрсти и да се моли Богу. Доцније дете види, како му се родитељи моле Богу па тако чини и оно“ (С. Грб.). Кад се моле Богу, вичу му: „Крсти се и ти!“ А оно се крсти и говори: „Боже горе, Боже доле, Боже тамо, Боже амо!“ гледајући како се тура рука“ (М. Л.). „Кад грми, дете се плаши и пита: шта је то? А мати му казује, да се то кара Бога. А дете пита: ко је то Бога? Сад му она разлаже, да је то седи деда, који не воли непослушну децу и да их кара, а послушну воли итд.“ (Ј. М.). „Кад грми, веле, кара се Бога“ (Св. Б.). „Мати учи децу молитвицама, прекрстити се и већ по закону живети и с њом посте сваки пост“ (Н. Б.). „Кад дете учини нешто ружно, веле: „Кара се Бога“. Кад се чељад моли Богу, и најмање дете устане и уче га да се и оно моли. Прва је детиња молитва: „Боже, Боже, Боже!“ а друга: „Дај Бого, дај!“ Онда га уче другим молитвама. Пред спавање:

Хајд'мо спати, Бога звати!
 Бог се диже на небеса:¹
 Небеса се отворише,
 Анђели се поклонише,
 Нама закон оставише,
 Ми 'ришћани прихватисмо,
 Да Бог спасе душе наше! (Л. Грђ.).

Негде ову молитву проширују па веле:

— — — — —
 Анђели се поклонише,
 Некрштени утекоше,

¹ Негде: „Бог се деси на небеси.“

У јаму се закопаше,
 А крштени остадоше.
 Крст на небу, крст на земљи,
 Крсти, Боже, ово место,
 Где ја сним, где ја спим!¹
 Крст ме чув'о до по ноћи,
 А анђели од по ноћи,
 Мати Божја до свијета,
 А сам Господ до вијека,
 Да Бог спасе душе наше! (Л. Грђ.).

Ове су молитве распрострањене у свега народа нашега, само с малим изменама, које ми не можемо овде наводити. А колико су оне народу миле, види се најлепше из онога, што о њима вели С. К. из Доње Грузе (краг.)²

„Дете најпре уче да се крсти, с молитвом „Во имја оца и сина и свјатаго духа“ и „Помози, Боже и мајко Божја и часни крсте“; а за тим и друге молитвице, као на пример: „О молећи Бога рећи, и Јована крститеља! Крст ме чува до по ноћи, а анђели до свијета, а сами Бог до вијека.“ Кад грми или муња сева, уче дете да се моли: „Помози ми, славо и сило Божја!“ А и приповедају им о свемогућству, доброти и казнама Божјим“ (Д. М.).

„Сељаци већином уче децу прекрстити се и „оче наш“ и „здрaво, Маријо“, а молити се за нама. Грађани уче мало дете (од 1—3 г.) да зна слику Божју и Богородичину и питају га: где је Бога и мајка Божја? А који су швапским духом запојени, веле: „Хими — тата, Хими — мама“, а дете обично прстом покаже. У тој доби неки уче дете и руке склапати а многи побожни и крижати (крстити се). А већу децу уче и молитвама. Ну има и код нас, да дете дође и у школу а не уме се ни прекрстити (В. Б.).

¹ Место овога на другом месту веле:

Где ја легнем, да заспим
 И да ништа ја не сним. Или:
 Да зла сана не усним.

² „Кад сам учио I. р. осн. школе, једне вечери, вели, кад дођох из школе, запиташе ме родитељи: шта учимо у школи? Ја им казах, да учимо да читамо, пишемо и да се молимо Богу. Онда ме запиташе: како се молимо Богу? И ја им одговорим: Овако: „Во имја оца“ итд. и очитах „Оче наш“ на словенском. Ништа не рекоше, и ја познадох, да им се није допало. После ми показаше ове две молитве пред спавање и рекоше ми, да њих треба сваки да зна и пред спавање да их изговара“.

Али се највише деца уче побожности молитвама, које старији изговарају. А то бива редовно о домаћим богомољама уочи сваке Недеље и празника, о славама, даћама, свадбама, крштењу, о Божићу итд. Народ изговара те своје молитве гласно, а деца слушају, понављају и примају. Једну такву лепу молитву забележио је у „Бос. Вили“ за 1888 стр. 156 Миле Попадић, и она гласи овако :

„Господе Боже велики, који си сатворио небо и земљу свемогућом својом силом, и св. Богородице, која си преблагот Риста родила и шњим ову земљу освојила, од нечиста и од некрста опростила, благослови мој дом, моју породицу, дај ми житног рода и мушког плода, здравља и весела; сачувај ме сваке муке, душманске руке, беде невидовнице, иапасти и сваке жалости! Мајко цркви, отвори ми рајска врата, теби се молим, теби се клањам, под твоје красно криоце хитам, окрили ме крилом, повиси ме висом, огради ме с анђелима, помилуј ме срећицом, добром десницом! Самотворче неба и земље, прости мени грешном, грешник сам ја а отпадник нисам. Жарко нам сунце на исток а Господ Ристос на помоћ! Света земљо, мајко наша, вечна кућо, по тебе ходим, истиног Бога молим, да ме нахраниш и ода зла браниш. Свети Илија, свети Пантелија и Огњена Марија, свети Спасе, добри часе, часни крсте, часни посте и сјајни месече, Свети Саво, српски просветитељу и учитељу, научи ме Бога молити, Божју вољу творити и по правди живети, амин!“

У допуну овога да изнесем и оно, што сам о овоме васпитању рекао у „Бос. Вили“ за 1893 (стр. 271 и даље) и изнео као прилог овоме васпитању народном.

Родио сам се на селу. Прву светлост, прву зраку сунчеву видео сам, први глас, прву песму и говор људски чуо сам на селу. На селу сам и одрастао и ту сам први пут сазнао за овај свет и природу око себе и изучио прву школу њену, прву науку, коју она пружа свакоме. И благо ономе, ко се родио и одрастао на селу! Он зна за два света. Он најпре изучи онај идилски живот природни и друштвени, па после дође у варош, те се упозна и с овим животом овде, са слатима и грчинама, што их пружа овај измењени, извештачени живот друштвени, што их пружа цивилизација. Он познаје оба ова света. Он може да их упоређује и изналази супротности, разлике и првенства једнога нада другим. А како је ономе, који се роди у вароши? Он сазна само за један свет, за овај сложени и шарени живот, у коме је веома мало идиле, у коме је много више прозе него поезије.

Прва моја школа дакле била је природа, и први моји учитељи и васпитачи били су ми моји добри родитељи, про-

сти сељаци, и браћа и сестре. У „школу“ сам отишао тек у десетој години. О, па какве разлике између ове две школе! Из оне прве су ме дотерали у ову другу; а из ове сам друге бежао у ону прву....

Школовао сам се и школовао. Поред школе терали су ме и у цркву. Учио сам и „Науку Хришћанску,“ и „Катихизис,“ и „Свештену Историју,“ и „Вјерују,“ и толике молитве: и добијао одличне оцене и извукао по који шамар за незнање „лекције“. Али признајем отворено, да у овим наукама никад нисам осетио толико религиознога мљва и сласти, толико праве побожности, колико сам је осећао онда, на селу, слушајући и гледајући кад ми се отац сељак Богу моли и молећи се и сâм с њим.

Да вам испричам како је то било.

Сваки пут уочи Недеље и празника особито зими искупи смо се у кући на вечеру, пошто се посвршавају сви послови напољу и око стоке. Вечера је готова и чека. Сви чекамо домаћина, који сваки пут дође готово последњи. Кад он уђе у кућу, сви поустају па и ми деца (а кад он седне и другима је слободно да седну). Тако мало поседимо; они се проразговарају и пропитају: да ли је сва стока позатварана; а ми деца ћутимо и слушамо. Ако би се које мање расплакало, мајка га одмах узме, метне на сису и умири, или га положи да спава. Па кад се све пребрине и мало поћуте, те се огреју и одморе, онда отац рекне: „Дете, да се помолимо Богу!“ Онда усучу свећу, ако нема готове, пређашње, запале је и отац је залепи за крст, који је укован у кућни зид или дирек с источне стране. А мајка захвати жара на кадионицу или посипку (ватраљ), метне на њ грумен тамњана па предâ оцу. Отац се прекрсти па окади најпре крст па онда себе и све редом и по целој кући, па предâ мајци, те она доврши и спусти поред огња. Онда отац стане пред крст, прекрсти се опет и вели: „Да се молимо и поклонимо Господу Богу, часноме крсту, благоме Ристу и свима свецима!“ и клања се до земље а за њим и ми сви. Онда настаје молитва. Отац се моли: „Боже и анђели Божји, и сви свеци, благи данци, помозите, помилујте и обрадујте: срећу делите, здравље поклоните, ода зла избавите, на пут исправите, молимо ви се и поклонимо! (и клања се крстећи се). Свети апостоле Томо, наше крсно име, помози нама грешнима, ослободи и разговори, заштити и закрили и избави од свака зла и напасти, молимо ти се!

Света Параскево, свети Луко, свети великомучениче Димитрије свети Арсеније, свети Врачи, свети Кузмане и Дамњане, свети Јоване, свето Ваведење, свети Андреја, свети Никола путниче, помози на суду, на путу и на сваком страшном месту! Свети Спиридоне, свети Игњате богоношче, свето Ристово Рождество, света Богородице, свети Стеване, свети Василије, свето Богојављење, свети Јоване Крститељу, свети Саво учитељу, помозите и помилујте! Свети Максиме, свети Климентије, свети Триуне, свето Сретеније и обретеније, будите нам на помоћи! Свето Прокопље, свето Благовештење и свето Васкрсење дођите нам на здравље и на обрадовање! Свети Ђурђе, свето Вазнесење Ристово, света Тројице жива помоћнице, свети Вра-толемеја, свети Петре и Павле, света блага Марија и громовниче Илија, света Ано, света Петко и Недељо и сви свеци и благи данци, дођите нам на здравље и на обрадовање!...“ Овако он ређа све светитеље у години редом; јер и без календара он зна како који за којим иде; и кад их све поређа он онда говори: „Господе помилуј, господе помилуј, господе помилуј,“ колико год пута може издушке, трипут, па онда крстећи се и клањајући се вели: „Да се молимо и поклонимо Господу Богу и светој Богородици, часноме посту и благоме Ристу и свим свецима, Божјим угодницима, да помогну и да обрадују!“ За њим се и ми клањамо; а докле он говори гласно, и ми сви шапућемо за њим и понављамо све што он рекне. Он помиње још светитеља, којих у календару нема, и моли их све, „да моле Бога за нас“ и да нам даду све а „највише живота и здравља и весеља.“

За време ове молитве престају све бриге, све друге мисли, па се сва душа и с мислима и с осећањима обрће Богу и његовим угодницима и разговара се с њима, молећи их, слаба и нејака па и грешна, за заштиту и помоћ па и опроштај грехова. Оно што је отац осећао и говорио, преносило се и на нас. Па и мања деца, гледајући ову необичну тишину и разговор с неким кога не видимо, почињу да мисле, да има нешто старије и од оца, од нас свих, и да стварају појам о ономе што је над свима људима и над целим светом. Кад после ове молитве поседамо за вечеру, тиши је разговор, мирнија је душа, слађа је вечера. Никад после оваке молитве нема ни свађе, ни карања, ни оговарања, нити уопште каквих ружних речи... Онда се из дубине душе само *йрашѣа* и *милује*.

Онда ни шале нема: и она се не слаже с овом тихом збиљом или озбиљном тишином.

Ко је рођен на селу, мислим, да не памти већу радост из детињства свога, но што је била она, кад је први пут пошао *на сабор*. До цркве је наше било 5-6 сахати даљине. Сабор се држао двапут у години: на Преображење и о Госпођину дне. Још уочи тога дана питају се радосно: Хоћете ли сутра на сабор? И сви одговарају: хоћемо. Младеж од 10 па до 20 година иде готово сва, а од старијих ко буде. Још од пола ноћи почну младићи да се довикују. Девојке су готове још и пре. Што се год има лепшега, то се обуче. Цветаре се оплене, јер девојке наберу не само за себе него и за браћу своју и све старије. А, богме, ваља ће им и да даду који струк којем момку... Кад сам ишао с овом дружином овако пре сунца, пре зоре и бела данка, све ми је мирисало, и то највише на босиљак. И кад се зора забели, ова мирисна и весела дружина осване негде на пола пута. А одатле већ почињу да се управљају погледи цркви, ко ће је пре видети и ко ће најпре чути божански глас звона њихових. И милији ми је био онда прост глас њихов но данас најбољи концерти и најсложеније арије. Чинило нам се, да се кроз њих сâм Бог јавља и људе весели. Све живо, и старо и младо, скине капу и крсти се, окренувши се на ону страну. Онда се хита, да се што пре стигне цркви. Не на службу, него само да се уђе у њу, да се целивају све иконе и однесу поскури. И не знам ни за шта лепше но што је било погледати низ сва околна брда, како се побожан свет спушта цркви и бели као снег. И што ближе, то је све више миља у души нашој и све више шаренила, пријатеља, познаника и непознаника и радости. Све се здрави и сви се питају за здравље своје и све родбине и свих пријатеља и радују се за кога чују да је ту и да ће се видети.

У томе се стигне и до цркве. Све живо најпре хита у цркву, да ижљуби иконе и да^а пару у цркву и однесе поскуре. Онда се искупе сваки у своју совру на ручак, а после ручка младеж иде у оро, да игра, а старији остану у соври, те неки дочекују госте, а други се растуре, да обиђу најближу својту, кумове и пријатеље, особито оне из даљих села. Некада су се на овим саборима свршавали важни народни послови. Око цркве се нађе увек и по који слепац с гуслама, те опева српску славу и јунаке српске из несрећнога доба и у песми опо-

миње здраве и бесне, да се сете болести и немоћи, и упућује их да виде ништавило своје на овоме свету и да се сете вечности. И око понекога се искупи толико слушалаца, да се он не може видети, него се само чује глас и песма његова. Сузе што сам их тада видео, особито у женскога света, долазе ми у највеличанственије. Јер то нису сузе за изгубљеним братом, родом, за увређеним честољубљем, него су то сузе што потичу из чистога саосећања, из љубави према другоме, из сажалења... Око четири часа зазвони звоно на звонари за вечерње. Сав сабор скочи на ноге и стане се крстити. Сад настане још живље кретање, јер то опомиње, да скоро ваља полазити кући. И ко се с ким још није састао, ваља да се састане; која није поиграла до кога, ваља да поигра, а која веренику своје још није „попила каву“, ваља то да учини... Почињу се већ сазивати и тражити. И сви се сачекују да пођу исто онако заједно, како су и дошли. Уз пут опет весео разговор, свирка а негде и песма. И код неколико хиљада душа, без полиције и пандура, од јутра до мрака, никаква иступа, ни кавге, ни свађе, ни крађе код овога побожнога и срећнога народа!...

(Онда долази поступање о слави, о великим празницима, кад се носе крста, у болести и смрти, у срећи и несрећи, у клетви и заклетви и помени у пословицама и песмама, па се онда завршује овако:)

Из овога бисмо могли извести ово:

1. Да народ утиче на свој подмладак *ӣрајно, нейрекидно*, те да се у њему буди идеја о вишој сили, о ономе што је највише и најјаче у свету, у природи, о ономе што чини да ми долазимо на овај свет, да живимо у њему срећно или несрећно и да идемо с њега у некакав други свет, за који не знамо какав је.

2. Да је народу главније *осећање* према томе бићу, дакле радња срца, него мишљење о њему или радња ума. И народ ствара тако звано антропоморфско гледиште о њему и животу на небу не зато, што би тврдо веровао да је тако, него зато, што му је лакше да тако замисли. И ако би ко рекао што против Бога или којег угодника његовога, он би му само казао: „Ћути, несретниче, *грехоџа* је да тако говориш!“ А не би га ни обесио ни бацио на згариште. Он је још толико либералан, да и у песми и у говору и слуша и сам говори, да је неком какво зло дошло „од Бога — старог крвника“...

3. Да је метода, којом народ буди религијска осећања и развија побожност у подмлатка, *угледање*. Старији чине оно што и како треба, а млађи *гледају* и *ӣримају*,

ТРЕЋИ ДЕО

КРИТИЧКИ ПОГЛЕД

1. Општа процена

Као што смо видели, у овоме поступању народноме око подизања порода његовога има и доброга, за угздање, и лошега, за осуду и одбацивање. И ако је оно прво било први узрок да приступимо овоме послу, ово је друго било узрок; да га продужимо. А држећи се савета пок. М. Ђ. Милићевића, да је *пошребније да се најпре шачно изнесе све шћо и како народ* ради при одгајивању порода свога, па се после упуштати у процену тога и одабирања онога што ваља, ми смо се и потрудили, да најпре то изношење буде што тачније и потпуније. А сад је на реду, да се осврнемо и на овај други део задатка свега: да ово народно поступање оценимо.

Но пошто смо код многих одељака већ казали своје мишљење, то унапред изјављујемо, да ћемо у овоме овде бити врло кратки, и да ћемо се задржати само на најглавнијим стварима. Јер је свака процена уопште више мање релативна и субјективна и њу може учинити сваки просвећенији читалац и сѝм. Ипак ћемо учинити барем почетак и у овоме.

Најглавнија карактеристика овога народног поступања несумњиво биће та, да *шћо је оно даље од рођења и ближе зрелости шћо је разложније и ѝправилније, а шћо је ближе рођењу и зачешћу, шћо је неразложније, неѝправилније и ѝогрешније*. И сасвим природно. Кад данас ни наука није довољно начисто с тим, како се пород зачиње, кад се зачиње мушко а кад женско, и шта све утиче на пород да буде овакав или онакав, да личи на овога или на онога, да се он држи или не држи, онда није чудо, што је народ у невољи од вајкада прибегавао и најлуђим враџбинама, које често не само немају апсолутно никакве везе с породом и оним што се хоће њима да постигне, него су још и штетне, шко-

дљиве, па и гадне а често и неморалне. То је у исто време и најбољи доказ, да мрак и јесте онде, где нема светлости, да царство глупости и предрасуда влада онде, где није знања и науке. С тога ћемо се ми узалуд и трудити, да ово искоренимо простом осудом; него морамо ширити знање и науку, па ће га то и искорењивати. Јер народ нерадо оставља проју на коју је навикао, и онда, кад му нудимо погаче; а ако му је и не нудимо, он ће се проје држати још и више. Једини је начин дакле пружање погаче: пружање знања и светлости, пружање онога што је боље, па ће мрака нестајати и од себе, предрасуде ће се замењивати новим расудама правилнијим и паметнијим. И одавде видимо, колико је потребно просвећивање уопште а нарочито женскиња, као садашњих и будућих мајака и домаћица на којима стоје куће и које подижу пород, те отуда и народ. И колико у том успемо, у толико ћемо успети и да у маси народа нашега погрешне појмове заменимо бољима, те отуда и погрешна *поштујања* заменимо правилнијима. У толико ће се онда и наш народ у истини користити науком и њеним напредцима.

2. О васпитању уопште

Народ је из искуства увидео, да је одгој деце не само користан него и потребан, јер су деца особито по рођењу слаба и немоћна да себи помогну и себе гледају а неразумна да се после у животу сама управљају. Отуда је израз „лудо и нејако“. Исто је тако искуством сазнао и колико вреди навика и колика је моћ њена.

Али је и то запазио, да негде и најбоља нега и највеће навикавање не могу да постигну никаквих резултата. „Из сваког пања идол не бива“. „Ето, једна мајка родила и ово и оно, па ово као анђео а оно прави антихрист!“ И онда вели: „Што колевка заљуља, то мотика закопа“. И, што се како роди, то до века остаје тако: никаква га сила изменити не може. И кад народ сумира ове унутарње урођене особине са спољним приликама, којима ми не владамо и не можемо владати, он ствара нов термин, да обележи то као нову силу, без које се не може ништа постићи, а с њоме може све. То је судбина. Отуда и приче о усудима или у једини о Усуду. Чим је дакле нешто нејасније и теже за објашњење, оно се прибегава тајанствености и невидљивим чиниоцима. А је ли

то чудо, кад ни наука за дуго није била потпуно на чисто с тим, колика је *моћ васпийшања* и колико оно може мењати оне унутарње урођене особине и владати спољним приликама, које штетно утичу на васпитавање? Па она ни данас још није потпуно решила то питање. С тога је народ овде на правилном путу чак и онда, кад ствари објашњава судбином па много што шта њој и оставља. Не можемо дакле постизати све што хоћемо; и тешко ономе, ко се истави против природе и — судбине!...

Исто тако народ је лепо запазио, да је најбоље време за васпитавање младост.

3. Пре рођења

Ово обухвата време момаштва и девојаштва, време узимања (женидбе и удадбе), зачињање и све време трудноће. У времену момаштва и девојаштва испољава се природни нагон за родитељством. Отуда се и све чини и враџбине своде на то: да се уда или ожени, да је тај и тај воли, да „гине“ или „пуца“ за њом итд. За време узимања: о прошевини, пред венчање, на венчању и после венчања има безрој враџбина; и све се своде на то, да лепо живе, да имају порода, да им пород буде здрав, да мајка лакше рађа итд. а негде и „да буде њена влада“. А све су ово празне жеље, изјављиване на разне начине, од посве невиних па до најглупљих и најштетнијих, као што је оно давање момку погани од слепца у јелу, или да пије воде у којој је мртвац окупан! Читаоци ће и сами лако пресудити, које су неvine, те се могу и одобрити као прости обичаји и пусте жеље, а које су штетне и шкодљиве или и гадне, те их без икакве поштеде ваља искорењивати.

Из времена узимања све се жеље своде на двоје; да младенци буду срећни и да имају порода. Да би били срећни, ваља да се слажу: а да би имали порода, ваља он да се зачне и донесе; и с тога је и време трудноће испуњено најразноврснијим враџбинама. Зачињање је и за науку тајна, па није чудо, што је и народ лутао и на свој начин „чинио“ и „чини“ да га буде и да се плод држи и донесе. А занимљиво је, да је и народ запазио, из изкуства, да страх, узбуђење и велико напрезање материно не годи бремену њеном, те је с тога и заклањао и заклања мајку за време трудноће од свега тога.

Колико родитељи желе да имају деце, толико жале ако их немају, или, ако их и рађају, па им се „не држе“. И онда није чудо, што је народ, у недостатку медицинскога знања и помоћи, и овде прибегавао разним чинима, да се деца „држе“ па се те чини вршиле и врше и пре самога рођења.

Народ воли мушку децу, те отуда и онолико враџбина, да се рађају мушка. А да се ово оправда, довољан је само и површан поглед на прошлост његову, те да се види, да су људи бранили и кућу и земљу, отаџбину своју, од напада разбојничког, туђинског и непријатељскога. Па то они чине и данас. Отуда оно: „Једна пушка више у наше село“, у Црној Гори. Сем тога, син наслеђује и славу и име очево и тако га продужује и по смрти очевој; а ћерка је „туђа кућа“. Додајте томе још да је сина и лакше извести на пут него кћер, и да он, кад одрасте, доводи још једног радника у кућу, па ће се ласно разумети, зашто се у народа нашега и данас воле мушка деца. А све оно, што се данас чини, те „да се рађају мушка“, разуме се, да су празне враџбине и ништа више. У том данас још не може помоћи ни наука а камо ли враџбине.

Но кад се рађају сами мушкарци, родитељи онда зажеле, да им се роди и које женско дете, те отуда онда опет враџбине, да се то „промени“. Разуме се, да су и то празне враџбине и ништа више. Јер кад и у томе наука не може помоћи, онда шта ће учинити просте чини, које немају апсолутно никакве везе са зачињањем и с оним погодбама, под којим се зачиње мушко а под којима женско.

Као што смо видели, у народа нашега, на срећу нашу, није било тежње, да родитељи немају деце. Та се жеља јављала само онда, кад деца и чести порођаји „досаде“, кад и по сâм живот материн наступи опасност. Па и тада та жеља није ишла на то, да никако родитељи немају деце, него само да „прореде“, да се не рађају тако често. А ако се она у последње време јавила нешто више, то се има приписати „времену“ и надри-образованости.

Народ сматра за сасвим природно, да дете *личи на родитеље*, на оца или мајку; а ако то не буде, онда опет правилно вели, да се турило на кога од њине родбине. То је он запазио из искуства и пре но што су у науци утврђени закони наслеђивања. А може ли имати каква утицаја на дете оно у што и онај у кога мајка „најпре погледа“ кад се осети, то наука још није доказала. Још је мање вероватно оно, да

ће деца личити на младину родбину, ако се она окрене, кад је поведу из рода на венчање.

Оно што се чини за *негу њрудне жене*, готово је све или сасвим умесно или посве невино и нешкодљиво. Да јој се не дају тешки послови, да јој се даје да „окуси“ од свега што „зажели“, јер храни „две душе“, да се не плаши и не срди, да не излази по мраку итд. све то има пуно смисла. Варварство је само оно, што негде трудну жену сматрају за „нечисту“, а још је већа желети њој и бремену јој зла, те се бацати за њом земљом или „чинити“ друго што, да би родила дете с расеченом усном итд. У одељку „ваља“ и „не ваља“ жрудна жена да чини има места посве разложних и лепих, јер трудној жени доиста све и не доликује; а има их и неупутних, као што је она, да пије воде из мужева опанка, те да лакше роди и да не сме родити у роду своме, код мајке. Ипак, на срећу, много више има лепих и разложних враџбина него ових ружних и неразложних.

4. Рођење и прва нега

„Удављеник се и за сламку хвата“. И породиља кад је спопадну болови, и околина њена, која гледа муке њене, траже помоћи. Нека се породиља мучи више а нека мање, али се све муче. Отуда и оно: Да знају људи како је тешко дете родити, двапут би више пазили своје жене и поштовали свако женско. Као и оно шаљиво: „Не знаш, мајко, како је *џешко* дете родити!“ И порођај је најтежи и најмучнији чин у дужностима родитељским. Зато није чудо, што се и народ у невољи помагао свим могућим средствима и умесним и неумесним. Отуда и толико враџбина и разложних и посве без смисла. Прво долазе оне, да лакше роди, а за тим сâм порођај и онда нега матере и детета. Особито је много оних, да се мајка растане с бременом. А кад се нов човек већ донесе на свет, онда сада настаје брига и о њему непосредно. А како је прелаз из живота досадањег у овај садањи сувише нагао, те и опасност за живот његов велика а правога знања о томе како она да се отклони и избегне веома је мало, то онда није чудо, што ће се и ово време и овај чин испунити безбројним враџбинама, од којих ни десета неће имати смисла и разлога. И доиста, кад човек види, какве се глупости чине о рођењу, и какве су се чиниле и о његовоме, не може а да не захвали Богу, што је и у животу остао. Али опет,

кад се сети, да су све оне чињене у доброј намери, не може а да не захвали оним добрим душама, које су га примиле и очувале. И баш зато, што је цео садашњи свет подигнут и очуван по овом народном начину, у томе и лежи јемство за много добро у томе начину. То је и храбрило све доцније нараштаје, да чине исто оно, што су и „како су и њини стари“, и тако се то поступање преносило с колена на колено с веома незнатним изменама. И само јача просвећеност моћи ће јаче да га имени и да из њега избаци све оне некорисне и штетне поступке, а замени их разложним и паметним.

И породиља и дете окружени су самим враџбинама, да се одбране од урока и суђеница; а нити има суђеница нити се ко може урећи. И сасвим су други узроци, зашто се дете разболи. Народ пак, не могући наћи њих, те праве узроке, он их тражи у „уроку“ и „суђеницама“. И само онда, кад сазна за праве узроке појединим болестима, оставиће узроке и суђенице и смејаће се сâм својој простоти. Дотле ће то остати, па ма колико га ми проклињали.

Молитва и водица, крштење, повојница и четрдесница као и стрижба више су религиозни обичаји везани с разним обредима или церемонијама, а мање улазе у саму негу. Али обрезивање пупка, купање, повијање и дојење улазе потпуно у *неговање дејетца* и тиме се управо она и отпочиње. Зато су и грешке у овоме судбоносније по дете. А, срећом, њих нема много. Највеће су: што негде пупак секу секиром а негде маказама, којима овце стригу; што негде „залажњују дете сукрвицом из носа малога, мушкога црнога ждребета од кобиле првождрепкиње“; што ушивају у месо (у мишицу) пепео од кошуљице или од хлеба причеснога, да га пушка не бије; што недоношче међу на лопати у пећ, пошто се хлеб извади да би се друго родило донесено; што дете не купају у Петак и Недељу, а негде и иначе ретко и само до крштења; што га на неким местима први пут окупају у хладној води па ма то било и зими; што га запајају оном водом у којој се купа, ако се у њу помокри; што му после купања гњече главу, „да буде лепше“, а тиме произведу грозне поремећаје у мозгу; што дете дижу из корита на прсту, који му завуку у уста; што га при повијању стежу итд. Све друго и при неговању самоме и у ономе „ваља“ и „не ваља“ или „не сме“ мати да чини или је умесно сасвим или је мања грешка и мања опасност те се може и одобрити, докле се не замени бољим.

И *дојење* је доста замотано у враџбине, али опет срећом има више онога што је добро или барем што није штетно. Мајке саме доје своју децу, доје их доста, често и сувише дуго, а престају онда, кад осете да су понеле друго или да се дете навикло на другу храну. Осудили бисмо само као штетно оно, што неке мајке при задајању пљују на длан па то детету саспу у уста („од урока и од очију“!), што при храњењу сажваћу у својим устима залогај па га даду детету да га прогута и што мати поји дете из уста.

Како је и *сан* за дете необично важан, јер оно у сну најбоље расте, то није чудо, што је и постеља детиња, колевка, опасана многим чинима и враџбинама. Али су већином све оне безопасне, а суеверној мајци уливају наду, да оне и дете и њу чувају од свакога зла. То вреди и за све оно „ваља се“ и „не ваља се“ у овој периоди. Највећа је грешка што се дете много љуља, особито у колевкама, које доле нису заокругљене, што се *дете* љуља и онда, кад га нешто боли и што негде дају детету „на спавање“. Јер све ово штети у првом реду мозгу, а мозак је најважнији орган за живот и средсреда свих душевних појава и радња, те га зато ваља причувати уопште, а још више у овој периоди, када је он најнежнији.

5. Периода проходања и проговарања

После рођења ово је најважнији моменат у животу детињем, када оно оставља и материно млеко па *прелази на другу храну*. Али је овај прелаз врло мучан, особито кад се не изврши поступно, него наједанпут, као што се чини у народа нашега у великој већини случајева.

Прва је тегоба: *добивање зуба*, од које многа деца и пропадну. Друга је: *варење*, да се желудац навикне на другу храну, тежу и несварљивију од млека матерна. Отуда сразмерно и много смртних случајева код деце у овој периоди. А народ нам је и невешт и немаран да децу у овој невољи помогне. Он прво греша, што дете нагло одбија, што га поступно и за време сисања не навикава на другу лакшу и чорбасту храну, и то све више и више, да најпосле материно млеко изостане као сасвим непотребно. Нечовечан, и скоро бездушан је и онај начин одбијања, да се дете заплаши и згади на сису материну, која му је до тога часа била извор живота, и да је мажу катраном, паприком па чак и балегом!...

Да само можемо замислити, како је оном слабом јадничету, кад види, да се овако непријатељски према њему понаша онај створ, који је до јуче гинуо за њега и који му је и живот дао! Мајка заборавља тада, да то и даље остаје њено дете и да је она мајка његова. Зато одбијање мора бити другојачије и храћење *послушно*. А за болове од добивања зуба у тежим случајевима ваља запитати и лекара. И на чистоћу детета у тој периоди мора се обратити већа пажња, него што то народ наш чини данас. Мајкама се мора олакшати у другим пословима, само да добију више времена за послове око деце своје, особито док су она још овако нејака.

О држању деце *на крилу* и ношењу *у наручју* немамо шта да кажемо. То је у народа нашега добро кад се чини, само се мало чини. То је само за време одмора и на дохват, кад мајка доспе. А отац ретко и држи своје дете. Србин сељак, и стар и млад, мисли, да би понизио своје мушко достојанство, ако би узео да држи или да понесе своје рођено дете!...

И *проходање* је важан чин. Родитељи, оптерећени пословима, особито мајка, једва чекају да им се дете усправи на ноге и да га „испусте из руку“. Отуда тежња да дете што пре прохода и толике враџбине за то. Отуда и *дуйкови*, које Хигијена до душе осуђује, али који су доказ, да и народ има појма о поступности и сматра стајање у дупку за прелаз између лежања у колевци или седења на крилу и хода. На послетку, ако је дете јаче повијено преко груди, као што то и јесте обично, и ако оно не стоји дуго у дупку, дупкови би се могли и одобрити. И оно друго поступање народно може се одобрити готово све. Само пуштање деце да миле по земљи, или да лазе, особито по земљи без простирке, никако се не би могло одобрити. Али се несумњиво у народа нашега највише грешу у томе, што се деца, кад се усправе и проходају, пуштају сама без надзора, те се многа љуто осакате или пропадно за навек. Истина је, да ни мајка ни друга чељад у кући немају времена за то; али је истина и то, да би се много мање деце осакатило. Кад се несрећа деси, родитељи се теше после са „суђено му“, али је та утеха најмање тачна овде. Зашто да се дете пусти бунару, кад је он низак и отворен? Зашто да се пусти кречани, кад је она дубоко ископана? Зашто да му се дају у шаке оштре и шиљасте стваре,

па да иде и трчи с њима, кад оно не уме да рукује ни тупима? Зашто да се остављају палидрвца онде, где их оно може наћи и палити, те запалити и себе и кућу? Зашто да се остављају сама поред огња или пуштају коњима, воловима, свињама и т. д. А несрећних случајева је највише у овим приликама.

Проговарања је такође важан чин, и није чудо, што народ и ту прибегава враџбинама, ако се проговарање закасни. Срећом оне су и овде већином нешкодљиве. Само се не би препоручиле ове: да поје дете из уста; да га запајају водом из клепетуше и меденице (звона) с оваца; да га носе чак у воденицу и туцају му главу о чекетало, особито зими; да му парицом или бријачем пресецају неку жилу испод језика и т. д. А најглупља и најгаднија је она, да се уочи младе Недеље остављају сплачине од судова, па да се ујутру пре сунца дају детету, да сркне трипут.

Кад већ дете проговори, онда само говорење тече природним редом, негде брже а негде мало спорије. Али се не грешу у потпомагању његову. Једина је замерка, што негде уче малу децу скареним речима и псовци пре но што она могу и разумети значења њихова.

С говором иде и *разумевање*. Од треће године па даље дете све више образумева. И, занимљиво је, да пород одмах доводи у додир са збиљом живота и учи га *раду*. Тиме не само што се детету даје прилике за кретање и раст и навикава на рад, него се тиме дете доводи у тешњу везу и са стварима и појавама у природи, те више и посматра, више види, више осети, више запамти, више размишља и више и разуме. Три се дакле важне стране развијају одмах сасвим природно и упоредно: тело, ум и навикавање на рад. И с овим се ни једно варошко и ово данашње вештачко и теориско васпитање не може мерити. Јер играчке не могу заметити рад, нити оне могу онолико учинити на развитак телесни колико утичу они радови што их сеоска деца врше одмах у овим годинама. А још ће их мање оне уводити у ону збиљу живота нашега, у коју уводи рад сеоску децу. С тога у овој периоди у овом поступању народном не само што не би имало шта да се замери, него би се пожелело, да се у овоме вароши угледају на села. Јер док се сеоска деца баве више озбиљним пословима и навикавају на рад, дотле се варошка више баве луткама, изграчкама и играњем на улици. Она се

одмах привикавају животу; ова се уче беспосличењу, празном и наопачком животу. И залуд ћемо им ми после говорити: ко не ради не вреди да живи, кад их нисмо привикли раду, него смо их навикли на нерад. И можда је то највећа разлика између правилнога народнога васпитања на селу и наопачкога модерног васпитања по варошима.

И оно све што народ верује, да деца не смеју или не треба да чине, готово је све на свом месту било из разлога здравствених или моралних или естетичних. Или је дакле нешто штетно за здравље, или није лепо, пристојно и уљудно да се то чини, те с тога га и не треба чинити. Јер да је зелен огроз нездрав као и свако друго зелено воће, то је извесно. Исто тако имаће разлога и оно да деца не једу орахе на Божић, кад једу печеницу и толика друга масна јела. А што народ вели, да деца не ваља да једу: крило од кокошке, мозак од свиње и реп од прасета, можда ће и за то бити некаква разлога, као и за нестругане колаче. И зар нема смисла и оно, да деца не једу при заласку сунчевом, кад ће скоро вечера? Исто тако, зар нема пуно и моралнога и естетичнога значаја: да деца не пију преко руке, да не јашу псето, да не седе на прагу, да не спавају између оца и мајке, да не иду на једној нози, да не иду натрашке, да не мокре на пут, да не окрећу запаљено дрво, да кашикама не гурају у ватру, да задњицом не затварају врата, да се не подвирују под краке мајци, да се пљују, да се не бију итд. А колико и нежности показују ове (да не бију жабу, ласту, кукавицу и даждевљака, ни гуштера, да не разваљују мравињак, да не дирају у птиће итд. Све то има пуно смисла, и све су то нека утврђена правила за живот. Наравно да народ и овде увек каже јачи узрок но што је овај у истини. Зар је истина, на пример, да ће пушка убити оно дете које поједе крило од кокошке, а не ће убити оно, које га не једе? Или да ће се ономе, који једе зелен огроз, задести у трбуху онолико змија колико зрна прогута? Или, да деца неће порастати и да ће остати нема, ако јашу псето итд. Све то може немати никакве везе једно с другим, па опет ове забране под именом „не ваља се“ да имају пуно смисла. Јер зашто деца да се огледају у води? Зашто да преврћу свој чанак? Зашто на Божић да иду боса? Зашто да држе руку ноћу међу ногама а дању под појасом, да једу лежећи и да једу неумивена?...

Народнога веровања о породу и отуда и враџбина око деце има много. И од њих многе могу имати смисла, особито оне, које казују шта не ваља радити око деце. На пример, да се малом детету у колевци не даје ништа у руке, да не једе рибу, да му се не дира китица, да се деца не остављају по мраку сама, да се не носе по мраку, да се не бију метлом, да не носе дугу косу итд. Многе дабогме да немају никаква смисла.

Али је народ најслабији у — *болести*. Болести су у многоме тајна и за науку а толи неће бити за народ и данас. А како ли је било у прошлости, кад је и наука о њима много мање знала? Није ли народ онда још више био упућен на се и на своје некакво искуство? Отуда су у њега и постали врач и врачаре, којима се веровало више него данас што се верује лекарима и медицинској науци. Па и дан дањи народ њима толико верује, да ће се још за дуго желети, да се народ више лечи модерном и огромном и преголемом науком медицинском, него враџбинама и гатањем.

Према овоме ми бисмо одбацили скоро сву народну медицину и „од урока“ и од других болести, и упутили бисмо свакога на рационалније лечење. А оно што је добро или барем нешкодљиво у томе народном лечењу, то је оставила и сувремена Медицина. Она је научно утврдила своје принципе и доказала лековитост својих медикамената, те с тога штетује сваки онај, који се њоме не послужи. С тога се ваља тешити тиме, што народ све више напушта своју примитивну медицину од гатања и враџбина, а користи се новом, исто онако, као што напушта кола и караване а служи се све више железницом и лађама, као што напушта „суруџије“ и постиљоне, а све се више служи телефоном и телеграфом, онако исто као што напушта примитивно одело и опанке рађене својом руком, а све више носи модерно, фабрично, рађено машином, и као што смо напустили гушчија пера па свак данас пише гвозденим.

Али ће се дуго ово само желети. И овде вреди оно: удављеник се и за сламку хвата. Непросвећен народ ће и код лекара прибегавати ономе „како су и наши стари чинили“. А кад лекара још и нема, кад су они ретки и скупи, кад оне друге погодбе хигијенске и дијететичне, што их тражи лекар и Медицина, нису на свом месту, те је и од његовога савета и лека слабе помоћи, онда ће народ још више прибегавати својим „лекарима“ и својој Медицини.

И ово нас опет упућује на просвећивање народа, које ће му поправљати и животне погодбе уопште, те ће се мање и разбољевати. А кад се разболи, тражиће паметнију, просвећенију помоћ, и моћи ће да испуни захтеве модерне науке и сувременога лекара.

А што смо ми изнели сву народну Медицину, онако опширно, то је само с тога, да будемо потпуни у изношењу онога што народ чини и како поступа око порода свога и у здравом и у болесном стању, и да се види како много — лута.

Тако исто и оно што народ чини око деце своје при мењању зуба само су враџбине и ништа више.

6. Телесни развитак

Прелазећи с општега одгајивања на посебно или појединачно васпитање ми смо нашли све оне стране развитака човековога, које тежи да у њему развије и данашња наука о васпитању, кад га правилно схвати. Јер доиста, без здрава *тела* не може бити здрава духа, без здрава духа не може бити ни јака ума ни правилних *осећања*, а без јака ума и правилних осећања нити може бити *јаке воље*, ни предузимљивости, ни вредноће, ни поштења, ни доброте, ни карактера. И залуд ће се на васпитној застави истицати „морални карактер“ све дотле, докле се напред не испуне све оне погодбе, од којих он зависи и докле се год не поклони довољна пажња не само развитаку ума и осећања него и самом развиту телесном. А како бедно стоји у овом погледу данашње ово „научно“, вештачко, државно, школско васпитање према народноме? До душе, и народ га не врши свесно и најбоље, без замерака; ама је оно ту куд и камо правилније и ближе идеалу него школско.

Оно прво не одваја омладину од природе и не затвара је у избе, које модерно васпитање зове дечијим собама, забавиштима или учионицама; него деца живе на чистом зраку, у чистом ваздуху — овој највећој потреби животној и здравственој. И храна је у већини случајева простија и здравија и пиће — оно најчистије и најздравије вода — много боље; а пре, док су биле задруге и доста шума, ово је обоје било још много и боље. И у оделу је преоблађивало лети одело од платна конопљаног и ланеног а зими од сукна вуненог а обоје јако, топло и руком рађено. Но с економским пропадањем и осиромашавањем и народ наш на селу па отуда и

омладина његова почиње да се завија у рите и у куповне крпе!... Чистота иде са ступњем образовања народнога: а пошто је народ наш био необразован и непросвећен, па је то у многоме и данас, то није чудо што ни чистоте у њега и у подизању подмлатка његовога не налазимо онолико, колико би се желело. Али је ипак налазимо ма и из других побуда. И како је лепа она, да се дете купа неначетом водом, а то ће рећи свежом, скоро донесеном, јер она и јесте најбоља за здравље. Па како је леп обичај, да деца не једу неумивена, да сви пре ручка и пре вечере перу руке и т.д.

Али је народ најбоље увидео и оценио важност и улогу *крећања* у физичком развоју дечјем. Без кретања мишићнога не би се ни тело развијало, ни дете доводило у тешњи додир с природом и предметима у њој, са животињама и себи равнима. Отуда се не би ни духовно развијало онако и онолико као с кретањем и у кретању. А дете у народу од како прохода и не сѣда више. Оно или ради штогод или се игра. Оно сѣда само онда, кад руча, или кад вечера или кад хоће да спава. Иначе је све друго време у покрету и то већином око мање деце, у домаћим пословима и око стоке — дакле већином у отвореном простору, на чистом ваздуху и на сунцу. А шта тек да кажемо за игре дечје? Игра се дете кад је само; играју се кад су двоје, троје и више њих, играју се кад их је пуно, у ору или у колу. Па како су те игре различне и многобројне! Колико разних телесних покрета, колико се душевних мотива јавља у њима и колико се врлина развија у њима! Данас се и у науци признаје да ниједна врста гимнастике или вештачких покрета не може заменити дечје игре. Оне су ненадмашне, и огромна је штета, што их је данашње вештачко васпитање потиснуло, држећи, да их може заменити „гимнастиком“. А кад се и она изостави, или се врши у затвореном, нечистом и закушљивом простору, онда је још горе. Онда пропада тело, а с телом и дух. Онда се ствара рђава крв, која је готова не само за све болести него и за свако зло. Зато модерно васпитање и даје толико негативних резултата, не само у погледу телесном него и у погледу моралном. А народно је васпитање у оба та погледа много здравије, много боље. Оно не затвара децу. Оно их пушта на чист зрак, те ту проводе све време будноће. Оно их не заклања од сунца, него их изгони на сунце — ову најпотребнију погодбу и за живот и за здравље. Оно

им не брани игру, него се и поред стоке и поред других послова играју до миле воље. Играју се игара без справа, са справама извесним и у колу. У свима се развија не само тело кретањем, него се и дух изоштрава и срце развија. Колико и колико духовних особина добија не само подстрек за свој развитак него и висок ступањ његов. Смoтреност, пажљивост, прибраност, бистрина, досетљивост, памћење, измишљање — особине толико потребне за живот најпре се јаве и највише се развију у игри. А колико шале, колико смеја, сажалења, па и срџбе на неправду, на грабљивост на лаж и превару! У којој се то „гимнастици“ могу толико заголицати ове моралне особине, толико потребе за друштво, као у игри? И то буде још у најранијем детињству, у игрању пиљака или ораха. Доцније се оне само појачавају, док код мeте или прстена не наступе и други мотиви: јуначење и осећање своје вредности у друштву и дубље психолошко испитивање, да се по спољашности позна унутрашност. А кад се ова игра после продужи кроз сву младост, па и зими у дугим вечерима, па се продужују и даље у животу, онда оне само развијају и појачавају све више моралне особине.

7. Уметнички развитак

Нигде народ није лепше спојио збиљу са шалом као овде. Из забаве изиђе збиља, из игре рад. У игри ојачају и чула и удови, особито руке, те да се после могу употребити у раду. И кад се у игри стече наклоност за кретањем, онда се она преноси и на рад. Седење и беспосличење је онда непријатно, а кретање је пријатно па ма оно било у раду или у игри. А кад се деци још не дају тешки послови, него лаки, згодни за њих, онда се у њих још буди понос, што могу да их ураде. У раду се онда поред тела развијају јаче и оне духовне особине: пажљивост, тачност, довитљивост, смишљеност и моралне: предузимљивост, истрајност, вредноћа итд. А нарочито се дете учи, да се радује успеху. Та му радост онда улива одважност, да се и даље одаје пословима и да у њима истраје. Тако се стварају врлине преко потребне за живот. И што је данас тако мало предузимљивости, личне енергије, истрајности и права, интензивна рада у модерне омладине, васпитаване по принципима модернога „научнога“ васпитања, има се највише приписати недостатку овога васпитања у њему. Ту омладину нисмо ни навикавали

на рад радом, него на фразеологију фразеологијом. Њој ни тело није развијено како ваља, а умна и морална страна још мање. Навикавање на рад је највећи недостатак данашњег школскога васпитања, и та се мана његова опажа у свима пословима, у свима редовима друштвеним, у свима сталежима и у свако доба. Народна је, дакле и овде много здравије.

И начин, како народ ово изводи, на свом је месту. Прво, народ пушта да се деца уче раду, на самоме раду, радећи га, без икаквих увода и припрема. А друго, народ у овоме иде поступно, од најлакшега и полако. Народ и не намеће силом рад деци, него оставља, да га она сама траже и врше, а он их онда само упућује: *овако*. И ова моћна реч силнија је од свих вештачких метода, које иду у ситницама до апсурдности. *Овако*, учи мајка дете мало, да држи кашику; *овако*, учи она ћерку да држи вретено кад преде или игле кад плете, *овако*, учи и отац сина, како да држи ралицу и истера прву бразду. Свуда свемоћна реч угледања: *овако*. И дете *види* и прима без икакве муке. А кад му испадне за руком како ваља, оно је после неуморно. Оно се после поноси, што може као тата, мама или старији брат или старија сестра. Угледање у раду иде и ван куће. Девојке иду оној, која најбоље уме да работи, а младићи се одају појединим занатима: коларском, качарском, зидарском, терзјском итд. Само што све ово није ишло и не може да иде далеко, без алата, без савршенијих машина, без тачне мере и цртања и без веће прецизности. Али је све то подмиривало потребу народнога живота, те је народ могао да живи без туђе индустрије, о тој својој домаћој и народној. Отуда је мање новца издавао на страну, а више радио сâм, те више и зарађивао а мање седео беспослен. А послујући непрестано, он је мање ишао у кафане, мање седео у њима и мање се картао и пио, и мање се мрзео и свађао него данас...

8. Умни развитак

Народ и овде поступа боље него данашња званична настава. Он прве појмове у деце не ствара речима и сликама од ствари, него самим стварима; и он то не натура деци на силу него их пушта, да се слободно крећу по природи, да живе с њом, другују с предметима у њој, посматрају појаве у њој и изналазе им узрока. А од свега се тога добијају представе верне и много јасније него преко речи и слика, и

отуда су и појмови из њих много тачнији. Нема ни преоптерећивања. Очигледност је изведена до ситница и саморадња је београнична. Само се каткад каже по нешто теже, као пробни камен за памћење. А пошто су и памћење и говор прве погодбе за ум, то народ довољно вежба и ове две моћи у деце своје.

Народ зна и то, да се нико научен не рађа, него се учи доцније. Зато почиње с оним што је конкретно и најближе. Најпре даје деци да раде, те да радећи и играјући се мисле, па после то уопштавају. Тек после овога долазе приче, песме, пословице, загонетке, питалице, домишљања итд. Али народ убрзо опази, да и он сâм не зна много, да се без књиге не може ни учити. С тога убрзо потражи помоћи од школе и од учитеља. И код ових су из почетка рад и знање или занат и наука ишли заједно. Обоје је тако тражио не само природни развитак него и живот. Знање без умења није вредело. Тек се доцније одвојило умење, а школи је остало само знање, и она је почела све више да га даје на неприродан начин: речима без посматрања. Отуда је оно и постало тако штуро, празно, неплодно и некорисно. Отуда се и јавила и реакција против њега и нерасположење према школи. Али је ипак књигу и писменост народ вазда ценио па их и данас сматра као друге очи и као нешто свето. Па он и данас сматра писмена човека за нешто више од себе, од неписмена. У писму му је тајна, којој се клања. И само га она мами, те даје децу у школу, и ако вели, да му дете тамо „дангуби“.

9. Морални развитак

Износећи овај развитак и поступање народно у њему, ми видесмо, да је моралност у народа нашега била на високом ступњу. Живећи већином у задругама народ је наш не само економски боље стајао и боље живео, него се више и учио један од другог и навикавао један на другог, навикавао се на заједнички живот, на друштво, на стрпљене и компромис и на помагање и услуге дуугоме. Једном речи, све су врлине у задрузи расле, а мане се сузбијале. Тако је народ наш и пре Хербарта практички био решио, да је морални развитак круна свега човековога развијања, свега васпитања или усавршавања. Није вредела ни снага ни здравље, ни много знања и досетљивости или бистрине, ни много богатства, ако није било „светла лица међу браћом и дружином“. И боље је било

„изгубити и главу, него своју огрешити душу“ и оцрнити образ свој. Питома словенска крв у основи, меко словенско срце уопште и ова дружба у задрузи чинили су, да се часност, честитост и поштење можда ни у једнога народа није толико истицала по природи самој као у нашега. Отуда је у њега највише развијено и сродство, пријатељство и гостопримство. У њега је била грехота и марви учинити пакости, а камо ли човеку и детету. Отуда је било више нежности и према жени. Љубав матере према деци, сестре према брату нигде лепше није изнесена него у души народној, у песмама његовим.

Па како је тачно схватање самога морала! У народа нашега нема оне алтруистичке сентименталности, по којој човек живи и ради „за другога“. Па ни онога неискренога самопожртвовања или самопреговарања, по којем „појединци живе за друштво“, те по томе, да су они „средство“ а друштво „циљ“. Него правилно налази, да је свак себи најближи, да свак прво за себе мора да се састара па после за другога и да ће целина наша, друштво наше, тек онда бити јако, богато просвећено и срећно, кад ми сви појединце будемо јаки, просвећени, богати и срећни. Од печених цигала кућа јака, од поуздане грађе грађевина добра. Од богаља и слепаца никаква војска. Од кржљавих голих, лених, неумешних, непросвећених, и неупитомљених и необлагорођених грађана никаква држава. Зато ко хоће да подиже народ, државу, целину друштвену, ваља да подиже људе у њој. И народ то и чини. Он прво чини за себе и своје. Он препоручује *рад, вредноћу, штедњу и штековину* и навикава на то. Јер ко нема сâм, не може ни другоме дати. И немати, здравоме је готова срамота. Зашто да нема, кад му је Бог дао руке, и кад без тога не може да живи ни он, ни нико његов, нити може другоме што помоћи?

Народ, даље, из свога искуства препоручује, да се чини *све с мером, све на време, све полако, пошћујно и помало*, да се држи *ред*, да се пази на *чистоћу*, да се навикавамо на *сврљене*, да будемо *смирени, мудри, сћални, испрајна чврсте воље, добре нарави, јуначни, образни, скромни, дружевни, уљудни, умиљаши, искрени, увек истиниши, правични, пошћени, мирољубиви* итд. — све врлине толико потребне и за лични, индивидуални, и за друштвени или социјални живот. И народ гледа, да их одмах и изводи код порода

свога. И он га овоме не учи речима самим него и делом, *чинећи што све*, деци за углед и тражећи и од њих да чине то исто. *Пример и угледање* претходе, а речи, у облику пословица или препричица, само уопштавају ово. А, обрнуто, неумереност, пренагљеност, неред, прљавштину, пргавост, несмотреност, лудост превртљивост, малодушност, млитавост, ћудљивост, плашљивост, неуљудност, непристојност, неискреност, лаж, неправду и непоштење народ мрзи, исмева и не да, да се те мане у деце његове развијају.

Народ правилно мисли и о *слози*, о *љубави*, о делима, о угледању, о старијима и млађима, о заповедању и слушању, о надзору, о казнима, па чак и о судбини. Јер, зар није истина да „слогом расту и мале ствари, а неслога и највеће поквари“? Зар није истина, да мржња завађа људе а љубав их спаја? Зар није узвишена она: „Благо *добром делу* и светлом образу?“ Као и оно: „Тешко оном, који не учини ником никако добро!“ „*Доброша* је највеће благо“. „*Добру* човеку све добро стоји“... „Ко зло *мисли*, зло и чини“. „Ко је без срца према животињама, тај је и према људима“... И зар није тачно и оно, да „оно чине деца, што виде од оца“? Проширите само појам оца у појам родитеља и свих старијих, и онда имате тачну истину, да је *пример* прво и најмоћније средство у васпитању, особито овом првом, где деца много штошта *примају* механички по угледу без размишљања, да ли је то добро или није.

Зар није тачно и оно, да је „старији паметнији“, и зар није здрава она лепа послушност у млађих према старијима, особито према домаћину или старешини задруге? Отуда је и „заповедање“ и „слушање“ на свом месту. „Куд отац и мајка оком, тамо дете скоком“. Може ли се лепше и краће изразити онај лепи ред и хармонија, која ваља да влада у свакој кући? Па је опет зато народно заповедање куд и камо *блаже*, те отуда и слађе, од оног модернога војничког и школског: мораш!

И ако народ каже: „Господареви очи коња гоје“; „тешко тору, око којег пси лају“, и „овца без пастира не има ни млека ни сира“, ипак он много више оставља и њиву, и стоку и чељад, и децу, своју без надзора, и оставља их Богу, срећи и судбини. Модерним јесиком то би се рекло: оставља их самој себи. И колико бисмо ово за прво доба детињства док су деца још мала и неразумна, и осудили, за доцније доба

бисмо га потпуно одобрили. Деца се за рана уче, да владају собом, да живе сама, да се могу наћи у свету. Малим искуством овде она се поуче, да се после чувају оних великих зала. А велики надзор и стега лиши децу овога драгоценог искуства, те после лутају у животу. Отуда велика стега не навикава, не васпитава, него дресира. А кад ње нестане, тек онда се покаже колико је варљиво оно, што је она створила. Јер се најчешће они, који су у младости много стезани, доцније одају најбезумнијем и најраспуштенијем животу.

И ако народ вели, да је „батина из раја изишла“, опет он вели и: „удри зло да је горе“, и „не седлају се коњи вилама“. Значи, казне само понегде помажу. А милом се може много више. „Волови се бију“, вели народ. Па и њих бије само онда кад неће да вуку. А кад отац кара или каткад и бије дете, добро је што га мајка брани.

И код „судбине“ народ у многоме има право. Доиста, има нешто, што није у власти нашој, и што је јаче од нас, чиме ми не можемо управљати, па било то у нама или ван нас. Негде су то особине телесне, негде душевне, негде обоје а негде спољне прилике и стицај њихов, које учине, да нешто с дететом или човеком и буде овако или онако, добро или зло; и ми онда кажемо, да је „срећно“ или „несрећно“, и да му је тако „суђено“. И отуда оно: „Сваки са својом судбином“. И то је веровање добро докле је тачно и докле улива *наду* на боље, на добро. Али чим оно прође извесну меру и стане да нам спречава да чинимо оно што *можемо* и што треба да чинимо, оно је штетно и прелази у празноверице.

А да и народ ово назире, види се и из онога што и он зна, да „*све има свога узрока*“. „Како дробиш онако ћеш и кусати“ — јасно казује, да ономе што ће ти бити има узрока, и да је он у многоме у теби. Ако сејеш ветар, жњећеш буру. Ко зло чини, зло и дочека. Од зла добро доћи неће. Како сејеш, онако ћеш и жети....

Дужност нам је дакле, да чинимо што *можемо*. А што не можемо, то нек остане судбини и срећи.

Народ је лепо схватио и улогу *майтерини* у васпитању. Доиста, најнесрећнији је онај, који не зна за љубав материну. Јер само мати може бескрајно да воли. А дете, однеговано с таквом љубављу, мора и само волети. Оно зна шта је љубав; оно је њу осетило; и оно „има срца“. А срце нас

чини срећним или несрећним много више него разум. Отуда и деца мајку више воле, (а оца се више боје)". Али, баш зато, што је љубав матерна безгранична, она може да буде и „слепа“, те да не види мане дечје. Па и то је донекле добро. Јер кад би она знала за све мане детета свога, не би га толико волела и не би била мајка. Али и ово има својих граница. Чим та „слепоћа“ пређе извесне границе, онда је она штетна и по само дете. Не видећи мане свога детета мати се и не стара да их поправља и да их искорењује, него дете расте с њима.

У многоме је правилно гледиште народно и на *девојку* и *момка*. И код најглавнијег акта пунолества, код удаје и женидбе, родитељи не остављају децу своју саму себи, да он бира с којом ће се оженити или она за кога ће се удати, него пресуђују они, отац и мати. Оправдано је, што они гледају кућу, из које узимају или у коју дају своје дете, и на пријатеље, којима је дају или од којих узимају девојку. Јер што боља кућа и бољи родитељи, то више јемства за доброту снахе или свога детета, које им дају. Оправдано је и што девојке удају нешто доцније, док сазру и ојачају за тешке дужности материнске, и ако они то чине из сасвим других узрока. Оправдано је и што гледају на стас и лепоту, да је лепа и румена, јер је стас знак развијености а руменило знак здравља. Оправдано је и оно: „Боље чувена него виђена“, јер очи могу и да преваре. Јер девојка може да личи на црвљиву јабуку или на божур, који је леп као ружа, али мириса нема... А чувена не може да буде таква: она мора да је добра... Отуда је оправдано и оно: „Вилу око пута, а девојку око скута (ваља тражити)“, јер је ово ближе и познатије. Зато је сасвим на свом месту она: „Не цени девојку по новцу и стасу, него по *души* и поштенем гласу“. Тачно је и оно што питају, и је ли *вредна* и *ваљана*. Јер је у многоме истина, да „лепе коло воде, а ружне кућу куће“. Снаха мора да буде и *добра* те свима у кући да угађа, да свима буде *мила*. Зато она треба мало да говори, а много да ради. И дивно је оно: „Најпааметнија девојка, која мало говори, а најлепша она, која се мало кити“, као и оно: „Девојка која не мисли шта ће рећи, касно ће из куће утећи“.

С разлогом код девојке највише родитељи пазе на *владање*. По оној, „ловци су за то да лове, препелице да беже“, ловаца је пуно, а препелице ваља да беже. Отуда је и оно су-

рово: „Удри девојци и место где стоји“, и оно: „На псето замани, а девојку удри“. Јер буде често „с мека образа девето копиле“ . . .

Лепо је и народно веровање, да је највећа грехота покудити девојку. И колико нежности у ономе „за злом реци добро, а за добром како хоћеш“ ! . . .

И о времену удаје тачно је што народ вели: „Воћка, која доцкан зри, дуже траје“ и која чека, дочека“. Али је исто тако тачно и оно: „Кад је воћка зрела, или је бери, или ће сама да опадне“ . . . .

Лепе су и оне пошалице с девојкама, где им се износе разни примери, из којих могу видети оно што не ваља у будућем новом животу, те да га избегавају; а што су они шаљиви, то су слађи за слушање и боље ће се памтити.

Оправдано је и народно гледиште, да момци ваља рано да се жене; да момак ваља да је висок, снажан и здрав и да девојке не воле „стара“ и „наметника“.

По народноме „стиђе је момче нег' девојче“, па опет увек оно „испод стида проговара“ . . . Али су и девојке, при свој својој стидљивости и скромности, опет искрене . . . Истичемо оно народно тврђење: *Женско је главе мале, али срца великога.*

Народ не оставља децу своју ни после удаје или женидбе њихове без бриге своје о њима. Пуно је изрека и прича о том какав ваља да буде муж а каква жена. По народноме добра је жена највеће благо, а зла је жена највеће зло у кући. И, „кућа не стоји на земље него на жени“; а „где није жене, ту није ни куће“. И колико изрека о доброј толико двапут више о злој жени. Па опет, „жена мужем“. Каква ће бити жена много стоји до мужа. Зато вели, муж ваља да буде мушко и да заповеда, а жена да „слуша“ мужа.

Наравно да су за осуду све оне враџбине женске, „да је муж воли“ или да буде „њена влада“ . . .

У средства за морално образовање ми смо урачунали и тако зване „задорице“. И доиста, нигде им боље и није место и оне немају друга већа циља до да диранога уче да трпи, да не буде пргав и на крај срца, да не плане. А то је врлина толико потребна за друштвени живот, за живот у заједници па било то у кући, у породици, или ван куће, у друштву ужем и ширем. А кад је то задиркивање још у шали, оно је и забавније и слађе, те се боље и прима. Ди-

рају све из реда: и по именима, и по занимањима, и удовце, и удовице, и жене, и мужеве, и старце, и бабе. И нико се не љути. А ко се љути показује морално несавршенство, и учи се да се не љути, дакле се морално усавршава.

Још је лепше и управо ненадмашно оно, што смо изнели као *уџуџе и поуке*. То је бисер, којему нема равна у модерној настави школској. Дугогодишње и свестрано искуство, изнесено само у неколико речи, представља мудрост, коју не може изнети ни једна наука о моралу, животу и друштву ни у каквом згоднијем облику. И оно се износи омладини у облику кратких изрека или афоризама, за опомену и поуку. Неке се обраћају непосредно ономе, коме се казују: бој се Бога, чини право па се не бој никога; не буди пса који спи; не буди свакој тици кобац; не гази мутне воде; не зови зло; не пи воде са сваког бунара; ори управ па се не бој никога; узори дубоко... у јато, голубе... итд. Друге износе мудрост, па остављају свакоме, да одатле сам изведе поуку за себе: ако будеш свуда, нећеш бити нигде, или: ко хоће да буде свуда, неће бити нигде; без слободе као риба без воде; богат је ко је задовољан; боље се једном застидети него сто пута заплакати; време је најбољи учитељ; где је много смеја, ту је мало памети; добро је све знати, али није добро све чинити; кад старији говори, млађи ваља да ћути; ко с врагом тикве сади, о главу му се лупају; последње мисли су вазда боље; мртви живима очи отварају; није сиромаш ко мало има него ко много жели; преко је прече а наоколо ближе итд.

Да споменемо још, да се оне у народа никад не говоре једна за другом, како стоје у књизи и како би се у школи училе, него само у *приликама*, кад којој дође згодно. На пример, ако неколицина иду путем па неко у путу рече: „Хајде овуда, да препречимо!“ па наиђу на сметње, због којих стигну доцније него они, који су ишли правим путем, онда ће се рећи: „Е зато се каже: прече *наоколо ближе*“. Тако се посебно искуство потврђује општим и опште посебним. И тако увек.

※

Тако дакле ми налазимо, да је целокупно народно поступање у моралном развијању омладине и по обиму своје и по каквоћи својој потпуно на свом месту; и огромна је штета, што га је модерни живот и модерно школско васпитање

занемарило, напустило и навело на странпутице. Јер, камо школа, у којима би се живело као у нашим старим задругама, и у којима би се развијале све оне врлине које су се развијале у њима? Камо школе, у којој би се деца навикавала на спасоносни рад, на благословену вредноћу, на благотворну штедњу и на паметну тековину за себе и своје; на рад с мером и на време, на поступност, на ред, уредност и чистоту, на стрпљење и смотреност, на сталност и истрајност? Где је дакле школа, у којој би се воља толико јачала и челичила, нарав толико ублажавала и упитомљавала, јунаштво развијало, образ чувао и скромност, дружба, пријатељство, уљудност, умиљатост, искреност, истинитост, правичност, поштење и мирољубивост толико развијала као у српској кући особито задружној? И да ли се и у којој школи или коме год заводу васпитном данас деца навикавају толико на слогу, на љубав међу собом, на доброту и добротинства, да ли се и где васпитава толико примером, да ли су игде толико развијени односи између старијих и млађих где је и заповедање блаже и слушање добровољније, и надзор умеренији, и казне ређе, блаже: правичније и природније него у нашој сеоској задружној кући? И положај и улога мајке као васпитачице је ненадмашан, и доба момачко и девојачко обухваћено је правилно и с довољно бриге, па се чак не заборавља ни сâм најважнији чин пунолества женидба и удаја, него и у њему родитељи и старији имају пуно удела и у многome се наговешћује, у чему је срећа или несрећа и у будућем животу њиховом. Тако свестрано, дубоко и срдечно васпитање, које се даје, не речима и теоријама разним, него самим животом, и које с тога срasta с васпитаницима и постаје им нераздвојни део суштине њихове не може дати ниједна вештачка установа, ниједна школа, наједан завод, ниједан „пансионат“ и „интернат“ па ма како им се име давало. Јер у њима нема мајке, нема оца, нема сестара и браће, нема крвне везе, која је све спајала и упитомљавала . . . .

10. Естетички развитак

И ако су естетична осећања виша осећања, опет их, као што видесмо, у народа нашега има, и он се стара, да их и у деце своје развије. Зна се за лепоту на предметима; у облицима и бојама, у тоновима: у песми и свирци, и за лепоту у делима и речима. И на све то народ пази и код себе и на

породу своје. Оне безбројне тврдње „ваља се“ и „не ваља се“ нонајвише су естетичкога смисла или естетичког значења: што тако није лепо, што се тако не пристоји, што је тако ружно, а овако је лепше. Тек онда долазе хигијенске и моралне побуде. Не ваља начету страну хлеба окретати у поље, кад се хлеб ставља на сто или совру. Какав морални па и хигијенски значај може имати то? Једини је разлог: што му тако не стоји добро, што није лепо. И „не ваља мокрити на пут и пред кућом“, више је узрок непријатност, што је то ружно, па тек онда долазе морални мотиви, што ваља чувати стид, и хигијенски, што је то нездраво. И све оно што народ чини за развијање ових осећања у порога свога сасвим је на свом месту и настава школска или оно васпитање уметничко имало би само ово да продужи. На жалост, оно не чини тако. Оно одвоји децу од свега онога, где би се та осећања развијала као на првом месту од природе и слободне игре, а на место тога ништа им не пружи у замену. Зато је васпитаник народни, рекли бисмо, више осећао и ценио и ону лепоту у речима и ону у делима него данашњи васпитаник модерне школе. Јер оно што чини данас модерно васпитање: да се не смеју говорити такве и такве речи и да се не сме чинити то и то, није право васпитање, није осећање онога што је лепо и избегавање нечега зато што је ружно, него је то дресура, која само политира споља. И за друштво је то доста. Али није доста за срце онога, који се васпитава. Он ваља да осети лепоту и да је воли, а оно што није лепо што је ружно, да не воли, да мрзи, и да га избегава, не зато што не сме него зато што је ружно. То је као и код правог добричинства: оно се не чини зато што морамо, или зато да нас свет хвали, него зато што је то добро; а од злочинства се не устежемо зато што не смемо да их чинимо, што ће да нас казне, него зато што не треба да се чине, што то није добро. Мотив дакле ваља да потече изнутра и да је чист.

Добро је и то, што народ не претерује у оцени спољне лепоте. Никад се он неће одушевити спољашњом лепотом толико да заборави унутрашњу садржину или праву вредност нечега. Тек обоје ово чини целину, чини хармонију, која је у истини лепа. Отуда је оно: „Боље слепа нег' одвише лепа“. Јер је боља и мање лепа споља с осталим потребним особинама унутарњим: са здрављем, вредноћом, честитошћу и добротом. И на рачун ових унутарњих особина народ чак негде подце-

њује спољашност. За ово је најбољи доказ *босиљак*. Он је и данас његово најомиљеније цвеће, и ако га је спољашношћу куд и камо претекла и љубичица и ружа и толико друго цвеће. Али он *мирише*, мирише увек, мирише и сув и сиров, и млад и стар, и зрео и зелен; мирише му и лист и цвет, и стабљика и гране, и корен и семе: мирише му све и свагда. И кад пита за девојку каква је, он никад не мисли најпре на спољашност или лепоту, него увек пре на оне друге особине. Отуда и оно: „Боље чувена него виђена“ и „Боље се женити ушима него очима“. И црвљива му јабука никад није лепа. Увек му је унутарња, душевна страна претежнија од спољашње.

11. Религиски развитак

И у овоме је развитку народно посупање готово у свему правилно. Деца као и примитиван човек не могу да замисле апстрактну силу, безличнога Бога, који би био „свуда и на сваком месту“. Њима је много лакше да замисле личнога Бога, у облику људском, као најсавршенијем, и у облику старца, као добу најзрелијем и без страсти. Отуда му и приписују све особине људске, јер су им оне најпознатије. А оне више, божанске, за њих као и за масу остају непознате целога века. Њих могу пајмити само виши духови. Отуда су и религије тако различне не само у разних народа него и у разних људи једнога истога народа па чак и једне исте вере. „Какав си ти, онакав ти је и Бог“ скоро је сасвим тачно. Ако си ти осветник, теби ће и Бог бити осветник. Отуда је и Бог по народноме онакав какав је и он. Отуда Бог суди као и други људи: он се љути, срди и свети као и сви људи. Зато га се и боје. Зато се и уздржавају од свакога недела при самој помисли на њега. „Сети се Бога“ значи: помисли на њега и не чини зло, да те он не казни. Зато је овака религија у народа у исто време и морал његов или етика његова. И онај, који му њу руши, руши му и ову другу.

Овај народни богочовек или Бог у облику људском, не воли све оно, што и народ у основици не воли. А он не воли зла или рђава дела, а воли добра дела. Оно је прво грехота, а ово је друго севап или дужност наша да чинимо. Отуда се разликују праведници и неправедници и добри и зли људи. И што су ова религијска осећања јача и буднија, то се и људи све оштрије деле у ове групе, праведне и неправедне или грешне.

Оправдано је што народ при свакој јачој и необичнијој природној појави свраћа деци својој пажњу на ону силу, од које је та појава само један део. На свом месту је и то, што њему никад није стало до речи и простога веровања, него до осећања, до мисли и сећања на оно што је највише, и до тога, да се тој највишој сили угађа добрим *делима*. Зато се, по тој народној религији, сваки труди, да чини добра дела а да се клони зла. Отуда је она плодна и у васпитању подмлатка, јер га у исто време и моралише, упућујући га одмах, још за рана на *дела*, шта и како да чини, а чега да се клони. Зато је таква религија много више жива, животворна, него она сухопарна теориска по школама. Ето, отуда је, по нашем мишљењу, и морал у генерације оне, коју је дала народна педагогија или народно васпитање, много већи и јачи и живљи од морала, што га даје данашња научна педагогија и модерно васпитање школско.

